

CERCETĂRI PRIVIND ISTORIA R. P. R.

BUCUREȘTI

REZULTATELE SĂPĂTURILOR ARHEOLOGICE
ȘI ALE CERCETĂRILOR ISTORICE DIN ANUL 1953

I

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

CERCETĂRI PRIVIND ISTORIA R. P. R.

BUCUREȘTI

REZULTATELE SĂPĂTURILOR ARHEOLOGICE
ȘI ALE CERCETĂRILOR ISTORICE DIN ANUL 1953

I

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
1954

Extras din volumul: „Studii și referate privind istoria României“.
Din lucrările Sesiunii lărgite a Secțiunii de științe istorice, filozofice
și economico-juridice (21—24 decembrie 1953).

CUVÎNT ÎNAINTE

Incepînd din anul 1953 a fost deschis în cadrul cercetărilor arheologice organizate de Academia R.P.R. — Șantierul arheologic București. Rezultatele preliminare ale primului an de lucrări au fost prezentate la Sesiunea Secției de Științe Istorice, Filozofice și Economico-Juridice a Academiei R.P.R. (din 21—23 decembrie 1953). Ele sînt cuprinse în acest volum.

ȘANTIERUL ARHEOLOGIC BUCUREȘTI

INTRODUCERE

Urmele vieții materiale ale producătorilor de bunuri din orânduirea comunei primitive se găsesc mai ales în pământ. Aceste izvoare istorice nemijlocite, valoroase prin veracitatea sigură a informației, constituie pentru epoca străveche singurele izvoare, iar pentru celelalte orânduirii sociale ele aduc o fericită întregire a lipsurilor din celelalte izvoare (cronici, memorii, inscripții, documente diplomatice etc.).

Când se pune problema cunoașterii procesului de dezvoltare istorică a societății omenești de pe teritoriul patriei noastre, în comuna primitivă și orânduirea sclavagistă, istoricii burghezi erau de acord în a susține că lipsa sau puținăitatea izvoarelor de tradiție orală și scrisă trebuie acoperită prin cele arheologice. Pentru a ajunge la straturile de cultură mai vechi, firește că arheologii au străbătut cu târnăcopul straturi recente și feudale, au întâlnit urme de viațuire omenească din aceste vremi, dar le-au neglijat complet, considerând că ele interesează pe istoricii medievali și moderniști. Așa se explică faptul că orice urmă arheologică nou descoperită, aparținând unei epoci precedând începuturile feudalismului poate fi imediat integrată cronologic în desfășurarea istorică, în timp ce numeroasele resturi de viațuire omenească (unelte, podoabe, arme, obiecte uzuale de lut, metal etc.) din orânduirea feudală la noi nu pot fi datate de aceiași arheologi, nici măcar pe secole.

Istoricii medievali burghezi trăgeau concluzii în lucrările lor asupra traiului poporului nostru în Evul Mediu, ignorând aproape cu totul datele arheologice. Dacă întâmplător vreunul dintre ei încerca să lărgească orizontul preocupărilor prin explorare de resturi arheologice, el se limita la cercetarea zidurilor unor construcții și a unor porțiuni de teren închise de ele pentru a descoperi înhumări de domni sau mari feudali.

În anul 1949, Academia R.P.R. — punând în practică Hotărârea Plenarei C.C. al P.M.R. din Decembrie 1948, privitoare la stimularea activității științifice, literare și artistice — a organizat primele șantiere

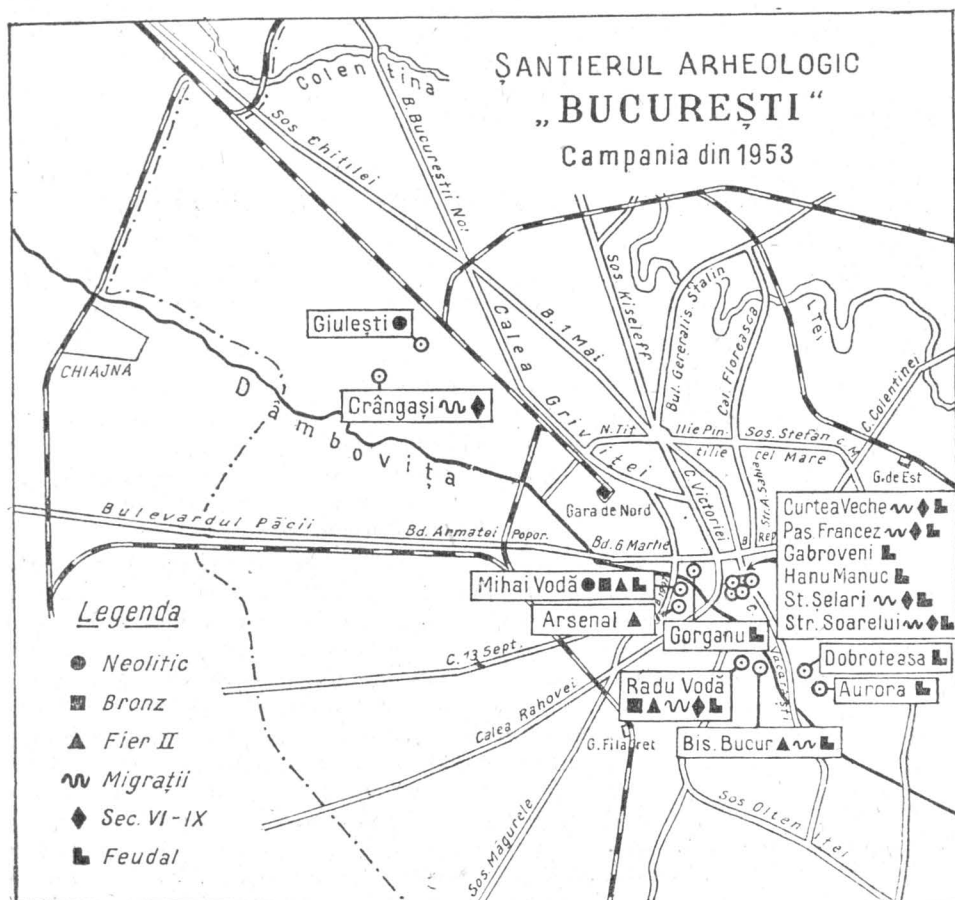

Fig. 1. — Planul topografic al săpăturilor de pe șantierul arheologic București.

arheologice. Fiind create condiții excepțional de favorabile dezvoltării științei istorico-arheologice din țara noastră de către Partid și Guvern, a început să se desfășoare dela această dată o muncă rodnică în colectiv, potrivit unui plan precis de cercetări, cu probleme studiate și programate pe o durată de timp cerută de necesitatea epuizării obiectivului propus.

S'au pus la dispoziția șantierelor arheologice și mijloace materiale necunoscute în regimul burghezo-moșieresc. In această privință următoarele cifre grăesc dela sine: în perioada 1901—1944 s'au săpat în medie anuală 4000 zile lucru, pe când în anii 1949—1952, sub regimul de democrație populară, s'au făcut în medie anuală 30.000 zile lucru, ceea ce arată o depășire de 750% la săpăturile arheologice din ultimii ani față de perioada anterioară anului 1944.

Trebuie apoi subliniat un fapt de extremă importanță și anume lărgirea tematicii cercetărilor arheologice. Cum am mai arătat, înainte de 23 August 1944 se făceau sporadice cercetări arheologice, însă numai în domeniul societății primitive și al celei sclavagiste, dar statul democrat popular dă totodată o atenție deosebită săpăturilor arheologice din perioada migrațiilor și a orânduirii feudale, precum și formării unui colectiv puternic de specialiști în arheologia feudală.

În cadrul acestei preocupări, Academia R.P.R. a înființat în anul 1953 primul șantier arheologic din București (fig. 1), cu scopul de a contribui la studiul științific al istoriei Capitalei R.P.R. din cele mai îndepărtate timpuri până în zilele noastre, pe temeiul tuturor izvoarelor.

Dacă sub regimul burghezo-moșieresc s'au făcut la periferii unele săpături neînsemnate și întâmplătoare, interiorul orașului a fost cu totul neglijat, arheologii respectivi fiind încredințați că vor găsi prea puține urme din epocile cele mai îndepărtate.

Academia R.P.R. a decis să lichideze această nepăsare a vechiului regim față de trecutul Bucureștilor, prin începerea în 1953 a săpăturilor în punctele din centrul orașului: Radu Vodă, Mihai Vodă și Curtea Veche (Piața de flori) precum și la Giulești.

În sectorul Radu Vodă și împrejurimi s'au săpat 4626½ zile lucru, la Mihai Vodă 2660 zile lucru, iar la Curtea Veche 1479 zile lucru. Deci, în campania arheologică din 1953 s'au întrebuintat pentru săpături în București un număr de 9022½ zile lucru, socotindu-se și zilele utilizate la punctele Giulești, unde s'au făcut săpături privind urme de așezări neolitice și migrații. În regimul burghezo-moșieresc media anuală a săpăturilor arheologice pe toată țara era de abia 4000 zile lucru, în timp ce sub regimul puterii populare numai pentru săpăturile dela București s'au efectuat 9022½ zile într'un an, ceea ce constituie o depășire numai aici de 225% față de totalul săpăturilor anuale pe țară înainte de 1944.

Cercetările de pe șantierul București au adus contribuții însemnate la cunoașterea istoriei Capitalei noastre. Astfel, la Giulești a fost determinat un anumit aspect al culturii neoliticului vechi (4000—3000 înaintea erei noastre) din Câmpia Munteniei care stă la baza dezvoltării ulterioare a triburilor din această regiune. Elemente de cultură neolitică

veche s'au descoperit apoi la Curtea Veche și la Mihai Vodă. Aceasta dovedește că, acum aproximativ 5000 ani existau pe aceste locuri aglomerări gentilice-tribale, care duceau o viață stabilă, de cultivatori primitivi de plante și crescători de vite. Dacă la aceasta adăugăm și descoperirile paleolitice din împrejurimile Capitalei, putem spune că în prezent avem dovezi ale locuirii omului începând cam din epoca hoardei primitive.

Documentarea noastră s'a îmbogățit anul acesta și în ceea ce privește cunoașterea epocii metalelor. În săpăturile dela Radu Vodă și Mihai Vodă s'au descoperit elemente de cultură aparținând perioadei timpurii a bronzului. Aceste descoperiri au lărgit aria de răspândire a aglomerărilor tribale patriarhale, îmbogățindu-se astfel harta arheologică a regiunii.

Interesante date s'au obținut asupra prezenței populației dacice pe terasele și înălțimile de odinioară ale Dâmboviței. Atât la Radu Vodă, cât și la biserica Bucur și la Mihai Vodă s'au putut determina anul acesta vestigii bogate geto-dace, printre care și urme de locuințe, vetre, unelte. Descoperirea la satul Vârtej, în marginea sudică a Bucureștilor, în luna Octombrie 1953 a unui interesant tezaur dacic, cuprinzând peste 200 monete de argint locale, constituie o prețioasă completare prin elemente numismatice a urmelor ce afirmă frecvența așezărilor geto-dace pe terasele râurilor Sabar, Dâmbovița și Colentina, care udă perimetrul orașului București.

În legătură cu activitatea de schimb, s'au găsit la biserica Bucur produse ceramice de factură elenistică datate în secolele III—II î.e.n. Ele dovedesc relații comerciale cu lumea elenistică sclavagistă și pun, și în aceste locuri, problema rolului raporturilor Geto-Dacilor cu formațiunile sclavagiste, în dezvoltarea culturii băștinașe.

Au ieșit la iveală anul acesta la București și în restul teritoriului patriei noastre, dovezi concrete ale unei locuiri aici la începuturile perioadei de tranziție dela sclavagism la feudalism. La Crângași s'a dat peste o așezare din secolul al IV-lea e.n., unde s'au descoperit produse ceramice caracteristice și un interesant cuptor de ars oale, care dovedește că meșteșugul olăritului era atunci destul de dezvoltat.

Săpăturile din campania 1953 nu au putut aduce — deocamdată — dovezi mai concludente relative la secolele V—XIII. Unele descoperiri sporadice arată totuși că în secolele VII—X, aceste ținuturi au fost locuite. Unele fragmente ceramice prezintă un aspect slav. Merită o subliniere specială descoperirea dela Mihai Vodă, care, prin caracterul ceramicii, pare a atesta o așezare din secolele XII—XIII, în care a apărut și un cuptor de pâine.

Firul dezvoltării se leagă apoi prin descoperirile probabil dela sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea, făcute la Curtea Veche. Bine documentat ne apare secolul al XVI-lea în toate sectoarele săpăturilor din 1953. S'au putut determina o serie de așezări în formă de bordeie și colibe aparținând țăranimii iobage, precum și unele construcții ridicate de către clasa dominantă prin exploatarea maselor oprimite. Monumentele descoperite reflectă starea principalelor două clase sociale antagoniste ale Evului Mediu. Același lucru trebuie subliniat și pentru secolele XVII și XVIII. În plus, săpăturile dela

Radu Vodă au confirmat pe deplin relațiile izvoarelor scrise asupra unui important moment din istoria luptei poporului nostru împotriva jugului otoman. Este vorba de momentul culminant al răscoalei Țării Românești sub conducerea lui Mihai Viteazul, memorabil prin marea biruință dela Călugăreni, în anul 1595.

Pe înălțimea dela Radu Vodă s'au determinat urmele întăriturilor făcute de Sinan Pașa, în August 1595 și denumite în documente « palanga ui Sinan », pe care însă acesta a fost silit de oștile lui Mihai să le părăsească grabnic în Octombrie, dând foc nu numai acestor întărituri, dar și clădirilor din jurul mănăstirii lui Alexandru al 11-lea Vodă.

Din secolele XVII, XVIII și XIX au ieșit la iveală numeroase construcții, vase de ceramică, monete de bronz, argint și câteva de aur. În campania viitoare ele se vor înmulți mai mult și vor ajuta în mod serios, studiate atent, la înțelegerea fenomenelor social-economice din feudalism, din faza destrămării lui și a începutului relațiilor capitaliste.

Rezultatele săpăturilor arheologice în punctele Curtea Veche, Mihai Vodă și mai ales Radu Vodă — Bucur, referitoare la straturile de cultură materială din perioada migrațiilor și a feudalismului timpuriu, ar fi fost chiar și mai fructuoase, în 1953 dacă regimul burghezo-moșieresc — care simula o adâncă preocupare în conservarea monumentelor istorice — n'ar fi practicat o politică de sistematică distrugere a acestor monumente, invocându-se drept motiv insuficiența bugetară.

În anul 1875, guvernul reacționar condus de Lascăr Catargiu conducea țara.

În acel moment era ministru la Culte și Instrucția Publică, Titu Maiorescu. Arhitectul ministerului condus de T. Maiorescu, delegat să cerceteze situația complexului de clădiri dela mănăstirea Radu Vodă a raportat la 24 Mai 1875 că « chiliile cu două caturi au zidăriile... destul de tari încă, spre a nu fi niciun pericol de cădere...; spre a repara aceste construcțiuni, ar trebui conservate numai zidurile ». Se atrăgea atenția că « tot restul e de făcut din nou cu o cheltuielă de cel puțin 2/3 din ce ar costa edificarea din fundamente a caselor ».

Titu Maiorescu citind referatul arhitectului, așeza liniștit pe hârtie la 25 Mai, următoarea rezoluție : « Se va face raport la consiliul de miniștri, cerând a încuviința dărâmarea prin licitație a construcțiilor cu două etaje dela Radu Vodă, rămâind turnul și chiliile cu un etaj »¹.

S'a ținut licitația și a urmat repede dărâmarea frumoaselor clădiri din spre Est și Nord, adică tocmai a părții celei mai însemnate din complex, care atrăgeau atenția tuturor călătorilor în treacăt prin București. Era un colț plin de pitoresc și de trecut, pe care unii artiști l-au prins în penel, îndemnați de nota lui caracteristică. Pe toți îi mișca măreția unei fortărețe de altădată, numai « estetul » Maiorescu a rămas nemîșcat în hotărîrea lui de a dărâma prețioasele clădiri dela Radu Vodă.

¹ Arh. St. Buc., Min. Cultelor și Instrucțiunii Publice, Dos. 1200 863, f 745

După dărâmarea clădirilor a urmat în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea distrugerea numeroaselor urme arheologice din straturi prin mari nivelări și alinieri, cu care prilej straturile de cultură de pe colină au fost rase și cărate nu se știe unde.

Deschizând în anul 1953 șantierul arheologic București, Academia R.P.R., îndrumată și sprijinită de Partid și Guvern, a dat prilej cercetătorilor să stăruie în a descoperi și descifra însemnate urme pentru a îmbogăți izvoarele ce vor servi la lărgirea cunoștințelor privind istoria patriei noastre.

În textele care urmează, prezentăm primele rezultate obținute pe șantierul arheologic București, în anul 1953.

UN TEZAU CU MONETE DACICE DESCOPERIT LA BUCUREȘTI DE O ECHIPĂ DE MUNCITORI A ÎNTREPRINDERILOR SFATULUI POPULAR

Bucureștii și împrejurimile sale au fost locuite din cele mai vechi timpuri. Săpăturile întinse inițiate de Academia R.P.R. și executate în special în campania din anul 1953 au dovedit cu prisosință acest lucru, dând la iveală documente cu privire la culturile materiale ce au existat cândva în vatra Capitalei țării noastre, din cele mai îndepărtate vremi și până azi.

Mai mult, ca rod al eforturilor depuse în special în ultima campanie de săpături din anul 1953, s'a reușit să se descopere urme de locuire ale strămoșilor noștri daco-geți chiar în vatra străveche a cetății București, pe colina dela Mihai Vodă (Arhivele Statului).

O mărturie a activității populației dacice, precum și o încadrare cronologică a ei, ne-o oferă diferitele descoperiri monetare, atât în interiorul orașului București, cât și în împrejurimile sale imediate.

Un studiu asupra acestor descoperiri ne va dovedi că viața despre care vorbesc atât de stăruitor ultimele descoperiri arheologice, e confirmată și de descoperirile monetare pentru etapa în care acestea din urmă se dovedesc că circulă și pe restul teritoriului țării noastre.

Au fost descoperite numeroase documente care întregesc cunoștințele referitoare la istoria veche a strămoșilor noștri.

Azi, spre deosebire de trecut, aceste descoperiri nu mai constituie un bun rezervat numai burgheziei, ci pot fi cunoscute și folosite de masele largi. Oamenii muncii conștienți de importanța lor, când fac asemenea descoperiri, se adresează oamenilor de știință, de specialitate, pentru punerea în valoare a acestor documente.

Așa s'a întâmplat de curând, când una din echipele de muncitori dela Sfatul Popular al Capitalei, executând niște lucrări la marginea Bucureștilor, a găsit un tezaur de monede dace din argint, despre care a dat de știre, a doua zi după descoperire, Academiei R.P.R. Cercetătorii științifici (arheologii) s'au deplasat de îndată la fața locului, spre a face observațiile științifice necesare mai înainte ca monetele să se fi risipit, și înainte ca pământul în care au fost găsite să fi fost împrăștiat.

Este, după câte știm, pentru prima oară în istoria descoperirilor monetare dela noi, când despre o asemenea descoperire arheologii au fost anunțați imediat și cercetarea la fața locului s'a făcut a doua zi.

Toate acestea dovedesc, fără putință de îndoială, spiritul de înaltă înțelegere de care dau dovadă muncitorii și tehnicienii, spirit nou de care e în-suflețită întreaga clasă muncitoare, în construirea bazei socialismului.

Lucrurile s'au petrecut astfel :

În ziua de 22 Octombrie 1953 o echipă de topometri a Sfatului Popular al Capitalei a făcut o groapă pentru a îngropa o bornă. Un lucrător topometru, pe când săpa groapa despre care a fost vorba mai sus, a găsit un vas de lut ce conținea monete de argint. Vasul de lut se afla la o adâncime de circa 0,40 m în pământ și a fost spart în bucăți în timpul săpăturii. Lucrătorul și cu inginerul au strâns toate monetele pe care le-au găsit împrăștiate în pământ împreună cu fragmentele mai mari de vas ce au putut fi aflate și le-au predat, în seara aceleiași zile, responsabilului Intreprinderii. Acesta din urmă, în dimineața zilei următoare, la 23 Octombrie, a anunțat telefonic descoperirea Muzeului Național de Antichități al Academiei R.P.R., care a trimis în dimineața aceleiași zile o echipă de cercetători la locul respectiv. Cu această ocazie s'a putut stabili că punctul în care s'a făcut descoperirea monetară este situat la hotarul comunelor Bragadiru și Vârteju, la circa 1,5 km Nord de linia de centură a Bucureștilor.

Cercetând cu atenție, dar numai la suprafață, pământul săpat în care s'a făcut descoperirea, s'a mai putut afla un număr de vreo șase monete, precum și câteva fragmente din vasul în care ele au fost depozitate. Acest fapt ne-a dovedit că este necesar ca întreg pământul scos din groapă să fie dat prin ciur, spre a putea strânge toate monetele care s'au risipit în pământ în timpul săpăturii. Operația aceasta a rămas să fie făcută în zilele următoare, cu utilajul necesar.

Deocamdată Muzeul Național de Antichități al Academiei R.P.R. a primit din partea Intreprinderii un număr de 280 monete de argint și câteva fragmente din vasul în care ele au fost găsite, însoțite de o adresă explicativă¹.

În zilele următoare o echipă de arheologi s'a deplasat pe teren și continuând cercetările în același punct a golit groapa de pământul săpat (groapa avea dimensiunile de circa 0,60 m lungime pe 0,60 m lățime) și în urma unei atente examinări a pământului săpat a reușit să mai strângă încă 19 monete ce fac desigur parte din același lezaur, dar care se răvășiseră în pământ în momentul spargerii vasului. De asemenea au mai fost aflate și strânse unele mici fragmente ceramice ce au făcut parte din vasul în care monetele se aflau depozitate.

Atenția noastră s'a îndreptat apoi spre a vedea unde era situată *așezarea* dacică cu care trebuie să punem în legătură această descoperire monetară.

În acest scop a fost examinat la suprafață terenul din jurul punctului de descoperire și nu s'a reușit să se afle în acel loc o urmă de *așezare*. Cer-

¹ M.N.A., Dos. 1953, 1423.

cetările în acest sens vor trebui să fie reluate pentru a putea afla și așeza-rea ce trebuie să fie situată prin apropiere.

Din tezaurul monetar descoperit la București au ajuns în colecțiile Muzeului Național de Antichități 299 monete în total, dintre care două în stare fragmentară.

Marea majoritate a monetelor aveau suprafața acoperită în cea mai mare parte cu o pojghiță subțire de culoare albastră-verzue. Este vorba de niște compuși ai argintului care au luat naștere în pământ într'un răstimp de peste 2000 de ani. Crusta aceasta artificială a fost înlăturată cu ușurință în laborator, încât argintul a rămas curat și efigiile de pe monete pot fi acum urmărite și studiate în amănunțime.

Totuși s'au găsit împrăștiate în pământ și unele piese care erau acoperite cu un strat de pământ ce a servit drept izolanț, încât la curățirea lui moneta a rămas cu strălucirea caracteristică argintului.

Descoperiri monetare din această epocă și de acest fel au fost numeroase pe teritoriul vechii Dacii. Diferite notițe mai ample sau mai rezumative ni le semnaleză încă din secolul trecut, iar în secolul nostru, informațiile se înmulțesc și sunt însoțite uneori și de mici studii de generalizare.

Toate aceste descoperiri, pe care o viitoare repertoriare a lor ne va arăta cât au fost de numeroase, suferă de același viciu: toate s'au împrăștiat înainte de a fi studiate și publicate amănunțit. Pe de o parte este vina orânduirii burghezo-moșierești, care n'a pus la dispoziție fondurile necesare spre a putea fi achiziționate de către instituțiile de resort, iar pe de altă parte este și vina unor burghezi, care, în dorința de a-și „omorî“ timpul, căutau cu aviditate pentru însușire personală și ofereau bani grei pentru asemenea oferte. În acest fel, între diferiții amatori de antichități începea un târg al cărui obiect îl formau descoperirile de obiecte antice în general și cele numismatice în special. Odată ajunse în colecții particulare, aceste monete erau apoi „schimbate“ — era o adevărată bursă — contra altor piese, ceea ce făcea de-a-dreptul imposibilă orice cercetare a complexului monetar.

Rezultatul la care s'a ajuns în urma acestei stări de lucruri din trecut este că astăzi colecțiile publice posedă, în cazuri fericite, câteva piese din câte o descoperire, iar grosul monetelor din diferite descoperiri a luat până la urmă drumul străinătății, unde o parte a ajuns în cabinete numismatice publice și aflăm despre ele din diferite publicații de specialitate. Trebuie însă să notăm că dela această categorie de numismați-negustori putem și trebuie să facem și o derogare. Există și între amatori persoane care au dat dovadă că au un nivel ridicat: au strâns aceste monete și s'au gândit să le pună la dispoziția cercetătorilor, spre a fi studiate.

Cel care ar dori azi să se ocupe de problema monetelor bătute de triburile geto-dace se vede redus la o serie de informații publicate mai mult sau mai puțin succint, și la un număr mai mic sau mai mare de monete dintr-o descoperire, ce au găsit adăpost în colecțiile publice prin cine știe ce întâmplare.

Aceasta a fost situația până mai ieri.

Azi, oamenii muncii, însuflețiți de noi idealuri, prin fapta lor de a strânge și de a înainta întregul tezaur de monete, și aceasta *imediat* ce a fost descoperit, au pus la dispoziția cercetătorilor un tezaur de monete „dace” complet sau aproape complet, încât asupra lui se va putea face un studiu amănunțit.

Să trecem acum să examinăm mai în-de-aproape monetele care au fost descoperite, mai întâi sub raport numismatic, apoi cu privire la vasul de lut în care ele s'au descoperit, pentru a încheia cu câteva observații de ordin social și economic.

Studiul unui tezaur, ca cel de față, cere ca să precizăm cu amănunțime câte tipare monetare au fost întrebuințate atât pentru avers cât și pentru revers, menționarea greutății fiecărei piese etc. În cele ce urmează se va rezuma deocamdată descrierea generală a efigiei de pe avers și revers, greutatea medie a monetelor, forma și titlul metalului din care au fost bătute, încadrarea tipologică a acestei categorii de monete în seria monetelor geto-dace, epoca lor de circulație, teritoriul de răspândire cu fixarea centrului de masă a lor și vom încheia această parte cu prezentarea vasului în care monetele au fost găsite.

Vom încerca apoi în partea a doua să desprindem mai întâi semnificația social-economică a prezenței monetei propriu-zise și apoi a tezaurelor de acest fel la triburile geto-dace

În ceea ce privește efigia de pe monetele din tezaurul dela București, trebuie să facem o remarcă specială dela început: toate monetele sunt de același tip, adică cu aceeași efigie atât pe avers cât și pe revers. Ceea ce diferă însă și dă o notă de varietate acestui complex unitar, totuși, este mulțimea stanțelor cu care au fost bătute, deosebindu-se între ele prin mici amănunte, tipul rămânând mereu același. Un alt fapt care face să difere și să aparțină unei varietăți între felurile piese mai e cauzat de uzarea stanțelor. Acest fapt face ca unele amănunte să apară mai mult sau mai puțin clar sau uneori să nu apară deloc. Acest aspect al tehnicii monetare va ieși în evidență la prelucrarea definitivă a acestui tezaur monetar.

Până atunci menționăm că toate monetele din tezaurul pe care-l studiem au fost confecționate prin batere cu ciocanul, prin stanțare. Au fost confecționate mai întâi cele două stanțe: matrița și patrița și apoi cu ajutorul lor, prin bătaie cu ciocanul au fost imprimate efigiile lor pe pastila monetară tăiată mai dinainte în forma quasirotundă, pe care o vedem.

Pentru ca pastila monetară să poată fi mai bine prinsă, matrița avea forma ușor concavă, iar patrița, ușor convexă. Din această cauză, după ce se vor imprima efigiile prin batere, moneda va apare cu un profil ușor concavo-convex, de unde și-a luat și numele de „monete skyphate“.

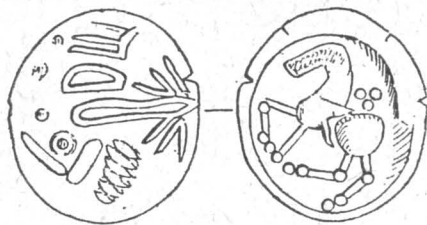

Fig. 1. — Monetă dacică descoperită la București.

Pe avers (fig. 1) se poate distinge clar în ușor relief, un cap bărbătesc, fără barbă, în profil spre dreapta și mult stilizat. Fruntea e înfățișată printr'o ușoară bandă în relief, sub care e plasat ochiul drept, redat printr'o globulă, mărginită, de cele mai multe ori, printr'un cerc mai mult sau mai puțin complet. Părul ce se ridică deasupra frunții ne apare sub forma unor linii în relief ce cad oblic pe frunte. Pe restul capului și pe obraz apar o serie de alte linii în relief, unele în formă unghiulară, iar alte două în formă elipsoidală, una mai lungă, începând mai jos de creștet și prelungită până aproximativ în dreptul nasului, iar alta de aceeași formă deplasată mai jos și de dimensiuni mai mici, ajunge până aproximativ în dreptul gurii. Sub ea se află alte linii în relief, care ar încerca să delimiteze partea de jos a capului. Nasul e stilizat printr'o linie dreaptă în relief, ce pornește de sub frunte, iar în partea terminală a ei se sfârșește printr'o globulă. La fel, gura e marcată prin același procedeu, ca și bărbia de altfel.

Pe revers, monetele din tezaurul dela București reprezintă un cal în galop spre stânga, pe care se află un călăreț mult stilizat. Calul are botul ușor dreptunghiular, gâtul scurt și crupa rotundă. Coada calului, atunci când este redată, este plasată alături și mai sus. Picioarele calului au toate încheieturile și copitele globuliforme.

Din călăreț se mai observă doar piciorul stâng care desparte corpul calului aproape în două părți, iar trupul călărețului e rezumat la două globule așezate orizontal deasupra spinării calului, la care se adaugă uneori și o a treia globulă, așezată deasupra și în mijlocul celorlalte două. Unii cercetători în studii mai vechi au crezut că efigia de pe aversul monetelor care sunt de același tip cu cele aflate în tezaurul dela București își are filiația din tetradrahmele lui Filip al II-lea al Macedoniei (359—336 î. e. n.). Anume, ele imită capul lui Zeus¹ ce se află figurat pe monetele mai sus amintite și redat într'o formă stilizată de către Geți.

¹ Const. Moisil, Monetele Dacilor, în « Buletinul Societății Numismatice Române », Nr. XV, 1920, p. 70—71 și extras, p. 12—13.

Un cercetător mai recent¹, cu ale cărui concluzii generale nu putem fi întotdeauna de acord, a precizat că e vorba de un alt original după care au fost apoi bătute monetele de care ne ocupăm și anume, tetradrahma lui Lysimach, regele Thraciei (323—281 i.e.n.). Această monedă are ca efigie pe avers capul zeificat al lui Alexandru cel Mare cu coarnele lui Ammon². Efigia de pe revers continuă să imite pe aceea așa de comună și cunoscută we toți de pe reversul tetradrahmelor lui Filip al II-lea.

În ceea ce privește greutatea, rămâne ca atunci când se va face un studiu amănunțit, și stilistic și tehnic, să o dăm pentru fiecare monedă în parte. Până atunci ne mulțumim să notăm că greutatea totală a celor 297 monete întregi este de circa 2,200 kg. de unde rezultă că greutatea medie a unei monete este de 7,4 g.

Toate monetele din tezaurul dela București sunt de argint, al cărui titlu rămâne să fie stabilit ulterior, dar după toate aparențele, pare a fi de o calitate superioară.

Tipul monetelor de care ne ocupăm noi nu e un tip nou. El a fost înfățișat de cercetătorii care s'au ocupat cu numismatica regiunilor noastre și fiecare i-a făcut un loc în clasificarea sa. Astfel Acad. Const. Moisil, într'un studiu succint asupra monetelor dacice, cataloghează acest fel de monete în tipul V al clasificăției sale³.

Un alt cercetător, K. Pink, într'un studiu mai recent, în care cuprinde întreg materialul numismatic de acest fel, dar de pe un spațiu mult mai întins decât Moisil — Pink are în vedere întreg materialul din regiunile balcano-carpătice și central europene — cataloghează această speță monetară la „tipul cu capul lui Lysimach“⁴ (după avers), iar potrivit reversului ca subdiviziunea cu „capul calului în formă de șea“ (Sattelkopfpferd) și anume „treapta a doua de stilizare“ (Die zweite Degenerationsstufe). Acest tip de monedă este cunoscut și menționat în lucrarea cunoscutului numismat sovietic A. N. Zograf⁵. Este evident că într'o lucrare de sinteză generală asupra numismaticii artice nu era locul să cerceteze mai în-de-aproape acest tip, conexas cu toată problema numismaticii Europei Centrale și carpat-balcanice.

O problemă ce ni se pune în legătură cu tezaurul pe care-l studiem este aceea de a preciza teritoriul pe care apare acest tip de monete și apoi în ce cantități. Este vorba de tezaure întregi de același fel de monete sau amestecate cu alte tipuri și în acest caz în ce proporții și cu ce alte tipuri apar împreună.

¹ K. Pink, *Die Münzprägung der Ostkelten und ihrer Nachbarn*. Budapesta, 1939, p. 78.

² B. V. Head, *Historia Numorum*², Oxford, 1911, p. 285.

³ Const. Moisil, op. cit., p. 70—71.

⁴ K. Pink, op. cit., p. 75, 77—78.

⁵ A. N. Zograf, *Anticinie monetă*. Moscova-Leningrad, 1951, p. 5, p. 1. XII.

Și această latură, ca și atâtea altele menționate doar mai sus, necesită un studiu și o documentare mai amplă. Ne mulțumim deocamdată să indicăm regiunea în care apare mai insistent tipul ce ne preocupă.

După relatări Acad. Const. Moisil¹ din 1920, acest tip — este vorba de tipul V în întregime din clasificarea sa, în care monetele dela București intră ca o speță — „este foarte răspândit în regiunile de jos ale țării, în Muntenia... și în tot lungul Dunării românești“. Dar, notează același cercetător „...exemplare numeroase s'au găsit însă și în restul țării, ceea ce dovedește că, într'o anumită epocă era generalizat în toată Dacia“. Reținem deci că după părerea Acad. Const. Moisil, tipul acesta de monete e cunoscut că apare mai insistent în regiunea dintre Carpați și Dunăre.

Pink menționează acest tip de monete în tezaurul dela Sadova², Reg. Craiova, ajuns în colecția lui Leon Ruziska și apoi la Viena. După cât se pare, condițiile de aflare sunt neclare; în același tezaur s'au mai aflat și altele spețe de monete dacice. Monete izolate de același fel au ajuns în colecțiile publice din Viena și Budapesta, ca găsite pe teritoriile țărilor respective.

Din documentarea noastră ne lipsesc știrile cu astfel de descoperiri pe teritoriul sud-dunărean, din R. P. Bulgaria. Scurte știri pe care le-a notat la timpul său N. A. Mușmov nu mai satisfac. În ultimii ani Th. Gherasimov în notele sale se referă la lucrarea lui Pink pentru tip și prin aceasta informațiile lui sunt foarte prețioase.

Cu toate lipsurile pe care le avem în documentarea noastră referitor la găsirea acestui tip de monete pe teritoriul R.P. Bulgaria, totuși acest tip de monete s'ar fi aflat mai ales în regiunile din apropierea Dunării. Cantitatea și complexul arheologico-numismatic în care ele au apărut rămâne să se stabilească.

O documentare masivă a monetelor de acest fel ne-o oferă însă regiunea dela Sud de Carpați și dela Nord de Dunăre.

Fără a avea intenția de a epuiza toate descoperirile de acest fel, spicuim totuși din ele pe cele care ni se par mai elocvente pentru nevoile imediate ale studiului nostru.

Astfel, în colecțiile Muzeului de Istorie și Arheologie din București se află un întreg tezaur de același tip de monete. Ca loc de aflare ni se indică orașul Pitești și a fost descoperit după primul război mondial. Întregul depozit monetar a intrat în colecția Muzeului București. Este foarte probabil că localitatea în care s'a aflat tezaurul trebuie să fi fost prin împrejurimile orașului Pitești³.

¹ Const. Moisil, op. cit.

² K. Pink, op. cit., p. 78.

³ Muzeul de Istorie și Arheologie București, Inv. 2909—3018.

Intr'un alt tezaur de monete dacice, descoperit la Sadova, Reg. Craiova, tipul de care ne ocupăm a fost reprezentat prin 25 de piese ¹.

Sub forma de descoperiri izolate, monetele de acest fel ne sunt cunoscute în numeroase localități, unele mai apropiate iar altele mai îndepărtate de București.

Astfel la Pipera, într'o descoperire efectuată în răstimpul dintre cele două războaie mondiale, s'au aflat într'o ulcică de lut, pe lângă monete de un tip înrudit și câteva piese de același tip cu cele dela București ².

Dar fapt deosebit de important, acest tip de monete a fost aflat, deocamdată sub formă de monete izolate, în principalele așezări daco-getice săpate în Câmpia Murteniei.

Astfel Ion Andrieșescu ³ a publicat o monetă de acest fel, descoperită la Piscul Crăsani.

Tot sub forma de monete izolate, același tip a fost aflat în săpăturile efectuate în așezarea dacică dela Popești, r. Mihăileni, Reg. București ⁴.

Și la Zimnicea ⁵, în cetatea daco-getică de acolo, s'au găsit câteva monete dacice în cursul săpăturilor din anul 1949, între care una de același tip cu cele de care ne ocupăm noi.

Sub formă de descoperiri izolate și în număr relativ mic le putem urmări pe de o parte până la Rogojina, în fostul județ Gorj, iar pe de altă parte și în stațiunea getică dela Poiana de pe Siret.

K. Pink, în lucrarea mai sus amintită, cunoaște și citează și alte localități mult mai îndepărtate aflate în R. P. Ungară și R. Cehoslovacă ⁶, dar în care monetele de tipul ce ne preocupă apar în mod cu totul izolat.

Din înșirarea descoperirilor de mai sus, încă incompletă, se pare totuși că putem formula unele concluzii mai largi.

Teritoriul unde se găsesc monetele pe care le urmărim noi este acela dela Sud de Carpați și la Nord de Dunăre, unde cel puțin două tezaure masive ne atestă existența lor; tezaurul dela București și cel dela Pitești.

Ca o completare a acestei documentări și în același timp ca o dovadă că monetele de acest tip au circulat în regiunea amintită este faptul deosebit de important că ele au fost descoperite în așezările dacice din Câmpia Munteniei. Credem că exemplarele dela Crăsani, Popești și Zimnicea ne pot dovedi aceasta.

¹ «Buletinul Societății Numismatice Române», 1913, 63 și 1922, 13; cf. și K. Pink op. cit., p. 78.

² Au ajuns în colecțiile Muzeului Național de Antichități al Academiei R.P.R.

³ I. Andrieșescu, Piscul Crăsani, în Academia Română, Mem. Sect. Ist., Ser. III, t. III, p. 89 și fig. 287. Cf. V. Pârvan, Getica, fig. 179, p. 216.

⁴ Materialul, încă inedit, se afla la Muzeul de Istorie și Arheologie București.

⁵ Muzeul Național de Antichități al Academiei R.P.R.

⁶ K. Pink. op. cit., p. 78.

Rămâne să explicăm prezența acestui fel de monete mai întâi în regiunile învecinate și apoi în cele mai îndepărtate. Prin regiuni învecinate înțelegem cele din dreapta Oltului, precum și cele din Moldova de Sud, unde monetele de care ne ocupăm au apărut în număr restrâns. Până la o documentare mai bogată, suntem înclinați să atribuim și să explicăm prin procesul circulației prezența monetei în acele regiuni. Aceeași explicație ni se pare că trebuie extinsă și pentru aflările de aceeași categorie de monete, găsite în mod cu totul izolat în câteva puncte din R. P. Ungară și R. Cehoslovacă, în cazul când informațiile topografice sunt reale.

Este foarte probabil ca în descoperirea numismatică dela București să avem în fața noastră una din destul de numeroasele categorii de monete bătute de unul din triburile de Daci din Câmpia Munteniei. Dacă în această privință suntem de acord cu cercetătorii anteriori, apoi teritoriul pe care-l locuia acest trib rămâne să fie stabilit în viitor, pe baza unei minuțioase cartografieri a tuturor descoperirilor de acest fel de monete. Numai după ce vom avea acest studiu, cu cartarea respectivă, vom putea spune, pe baza măsării descoperirilor de monete, regiunea în care ele au fost bătute și probabil teritoriul triburilor. Faptul că monetele, exact de același tip, se găsesc pe un teritoriu mult mai vast, dar în mod izolat, nu contrazice concluziile formulate, ci se explică foarte bine pe baza circulației monetare.

Rămâne să spunem câteva cuvinte cu privire la epoca în care credem că trebuie să datăm acest tezaur și odată cu el și monetele din care e format. Referitor la această problemă, ca de altfel la întreaga numismatică dacică, studiile de amănunt făcute de cercetători locali, pe baza materialului dela noi, lipsesc aproape cu desăvârșire.

Acad. Const. Moisil¹ credea că „...timpul când au circulat aceste monete este a doua jumătate a veacului I î.e.n. și primul veac a¹ e.n.“. Ca argument se aducea faptul „...căci în câteva tezaure s'au găsit amestecați și dinari romani republicani“².

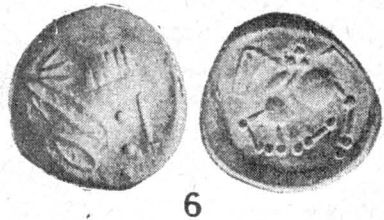
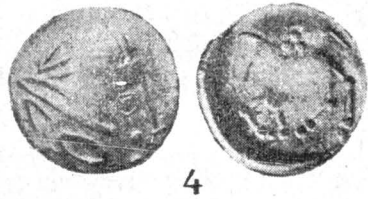
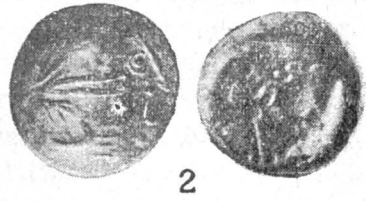
Amintim în treacăt că pe baza studiilor mai noi, făcute mult după apariția lucrării Acad. Const. Moisil, reiese că atât în secolul I î. e. n., cât și în cel următor, moneda care circula în mari cantități în Dacia era denarul Romei republicane³. Dacă totuși au fost aflate monete dacice împreună cu denari romani din timpul republicii — și aceasta rămâne de verificat, chiar la izvorul de informație — faptul acesta ar putea fi explicat prin rămânerea lor în circulație, dintr'o etapă anterioară.

Dar tezaurul de monete dacice dela București mai dovedește ceva. Prin faptul că toate monetele sunt de același tip, cu deosebirea că monetele

¹ Const. Moisil, în « Buletinul Societății Numismatice Române », Nr. XV, 1920, p. 71.

² Ibidem.

³ B. Mitrea, în « Ephemeris Dacoromana », 1945, X, p. 118—124.

Monete dacice descoperite la București.

1

2

3

4

5

6

7

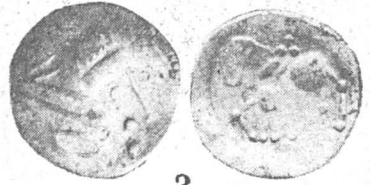
8

Monete dacice descoperite la București.

1

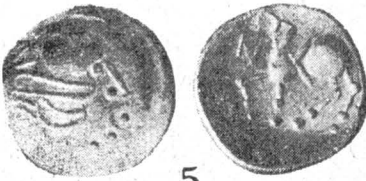
2

3

4

5

6

7

8

9

Monete dacice descoperite la București.

au fost bătute cu stanțe diferite și în diferite grade de uzare, dovedește că în monetăria daco-getică ele constituie o fază tipologică aparte. Un sprijin în acest sens îl găsim în tezaurul de monete similare dela Pitești. Va trebui ca în cercetările ce vor urma, să fixăm atât genetic cât și cronologic și topografic locul ce-l ocupă această speță în monetăria getică.

Vasul (Fig. 2) în care au fost aflate monetele a fost spart în bucățele mici în momentul descoperirii. Reîntregirea lui urmează a se face în Laboratorul Muzeului. Deocamdată notăm că e vorba, ca formă, de o cană de lut lucrată la roată, dintr'o pastă bine aleasă de culoare cenușie. La bază, vasul are un inel de susținere din care pornesc pereții cu un profil ce se lărgeste în partea inferioară și se îngustează în spre partea superioară. Mănușa e prinsă exact de partea superioară a buzei vasului ce se subțiază și se răsfrânge ușor înafară. Ea este în secțiune dreptunghiulară, cu marginile ușor rotunjite și are două caneluri pe mijloc.

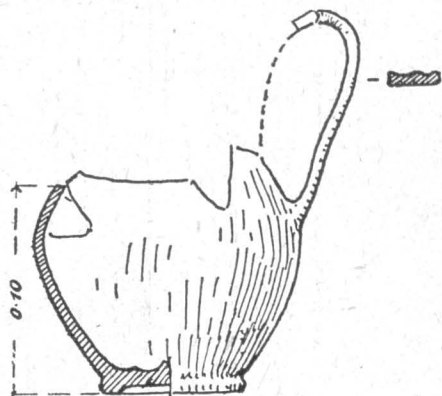

Fig. 2. — Fragment de vas.

Monetele dacice pun direct problema producției de mărfuri a triburilor geto-dacice și a schimbului acestor produse, pe care moneda vine să-l înlesnească. Ea apare deci ca o necesitate într'un anumit stadiu de dezvoltare economico-socială și sub acest aspect va trebui să le examinăm în studiile ce se vor face.

„...Existența lor [a banilor] — spune Karl Marx — predispune un anumit grad de dezvoltare a schimbului de mărfuri. *Formete speciale ale banilor*, de simplu echivalent de mărfuri, de mijloc de circulație, de mijloc de plată, de tezaur și de monedă universală, indică, după importanța diferită și după preponderența relativă a uneia sau alteia dintre funcțiuni, trepte foarte diferite ale procesului social de producție“¹.

În lumina acestor teze va trebui să se examineze tezaurele de monete dacice de pe teritoriul țării noastre, iar rezultatele vor fi cu totul altele decât cele cunoscute până acum.

Toate acestea se vor face în cadrul unui studiu amplu ce va trebui să urmeze acestei prezentări preliminare.

BUCUR MITREA

¹ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, Edit. P. M. R., București, 1948, p. 178.

SĂPĂTURILE ARHEOLOGICE DIN SECTORUL GIULEȘTI

a) GIULEȘTI¹

În cadrul săpăturilor arheologice de pe șantierul București, s'a descoperit cu prilejul cercetărilor arheologice de suprafață, efectuate în cartierul Giulești (r. Gh. Gheorghiu-Dej), pe terenul I.C.A.S.², rămășițele unei așezări din epoca orânduirii comunei primitive. Materialele arheologice au fost adunate dela suprafața solului sau scoase din malurile unei cărămidării părăsite.

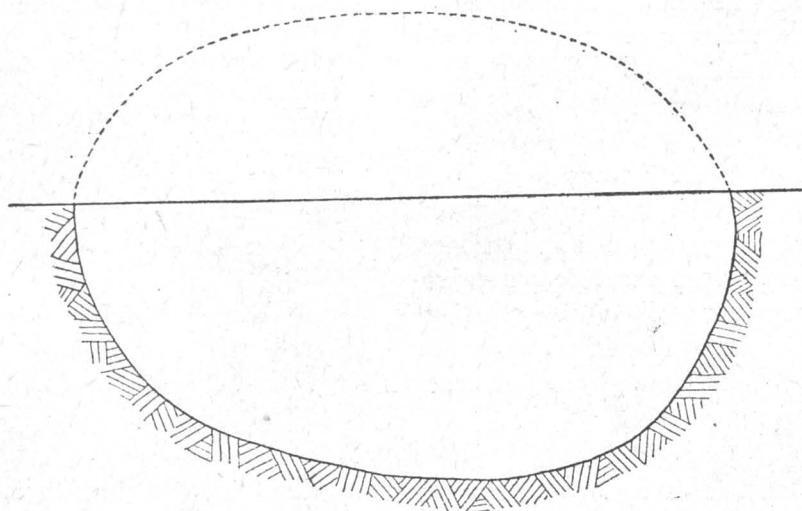

Fig. 1. — Groapa bordeiului B.

Terenul ales de oamenii din vechime drept loc de așezare este situat pe terasa joasă din stânga râului Dâmbovița și se afla în valea unui pârâiaș.

În jurul așezării nu se observă nicio urmă de șanț sau val de apărare. Prin urmare avem de-a-face cu o așezare nefortificată, situată în șes, de-a-lungul marginilor unei văi.

Din săpăturile arheologice făcute rezultă că cea mai mare parte din suprafața terenului pe care erau răspândite locuințele vechii așezări, a fost distrusă de gropile cărămidăriei amintite.

Dintre locuințele ce au existat în vechime pe acest loc, au fost descoperite resturile uneia de suprafață și două gropi de bordeie (fig. 1) amândouă distruse parțial odată cu săparea gropilor cărămidăriei. Ambele gropi de

¹ Săpăturile dela Giulești s'au efectuat în luna Mai 1953 și începutul lunii Iunie 1953.

² Terenul I.C.A.S. se află lângă șoseaua Giulești, în dreptul străzilor Atelierele Noi și Gorunului.

bordee au avut forma ovală, aproape circulară, cu diametrele având o lungime medie de $3,20 \times 2$ m și adâncimea de aproximativ 1 m.

1. — Groapa bordeiului A este de formă ovală și are dimensiunile de $3,20 \times 2$ m, iar față de nivelul vechi al solului, adâncimea maximă a gropii este de 1 m. Malul de Sud-Est al gropii a fost săpat aproape vertical, pe când cel din spre Nord-Vest avea panta mult mai lină.

2. — Groapa bordeiului B are forma ovală cu dimensiunile $3,60 \times 2,40$ m. Adâncimea gropii față de nivelul dela care a fost săpată nu s'a putut calcula cu precizie deoarece fundul bordeiului a fost distrus de gropile cărămidăriei. Partea păstrată ajungea până la 0,90 m adâncime. Este de presupus că din fundul bordeiului a fost distrus un strat de pământ gros de maximum 0,10 m, căci oalele turtite pe fundul bordeiului se păstraseră neatînse pe tavanul gropii cărămidăriei amintite.

Malurile gropilor erau oblice, încât interiorul lor se poate asemăna cu o albie. Acoperișul bordeelor era lipit cu un lut amestecat cu paie. Inafară de gropile celor două bordee, în cuprinsul așezării antice dela Giulești, sunt documentate și resturile unei locuințe de suprafață care ne îndreptățește să presupunem că probabil așezarea a dăinuit într'o epocă în timpul căreia coexistau bordeele cu locuințele de suprafață. Din studierea bulgărilor de chirpici descoperiți reiese modul cum erau construite astfel de locuințe. Scheletul locuinței era alcătuit din pari (de 0,10—0,15 m grosime) înfiți în pământ unul lângă altul. Intre pari se făcea o împletitură de nuiele și apoi pereții erau lipiți cu lut amestecat cu paie de cereale. Pe fețuiala câtorva bulgări de chirpici ars se observă un strat subțire, făcut cu o substanță de culoare gălbuie, care ne permite să presupunem că pereții locuinței respective au fost „văruiți“ cu acea substanță.

Vasele de lut (arse secundar) descoperite *in situ*, pe fundul gropii unui bordei, precum și chirpiciul ars din pereții locuinței de suprafață dovedesc că așezarea a fost distrusă datorită unui incendiu violent¹.

În timpul săpăturilor s'a adunat o cantitate apreciabilă de materiale arheologice de tot felul. Studierea lor ne permite să precizăm diferitele tipuri de unelte, caracterele specifice ale olăriei și ocupațiile oamenilor ce făceau parte din comunitatea ce a locuit în cuprinsul așezării.

Dintre unelte sunt reprezentate cele lucrate din cremene și din piatră. În schimb nu s'au descoperit unelte de corn, de os și de metal.

Unelte de cremene au fost făcute la fața locului din materie primă obținută pe cale de schimburi intertribale dela comunitățile omenești înrudite, ce locuiau în vecinătatea Dunării.

De fapt, astfel de cremene se găsește în platforma prebalcanică, dar de acolo bulgării de cremene au fost cărați de riuri în epocile geologice și la

¹ Aceasta reiese mai ales din cercetarea bulgărilor de chirpici dintre care unii au ars la o temperatură de peste 1000°.

Nord de cursul actual al Dunării, atunci când se producea colmatarea lacului ce exista în locul Bărăganului de astăzi. Cremenea ce a servit la prelucrarea uneltelor descoperite la Giulești este de culoare cafeniu-gălbuie, translucidă sau opacă și lipsită de impurități, Uneltele cioplite din cremene sunt în formă de : lame, răzuitoare și răcâitoare.

O altă categorie de unelte este aceea a toporașelor plate de piatră. Toate au fost lucrate din tuf vulcanic de culoare gălbuie, tuf care în apropiere se găsește numai în regiunea de dealuri dela Nord de orașul Mizil. Topoarele sunt plan-convexe (în regiunea tăiușului) și au forma trapezoidală.

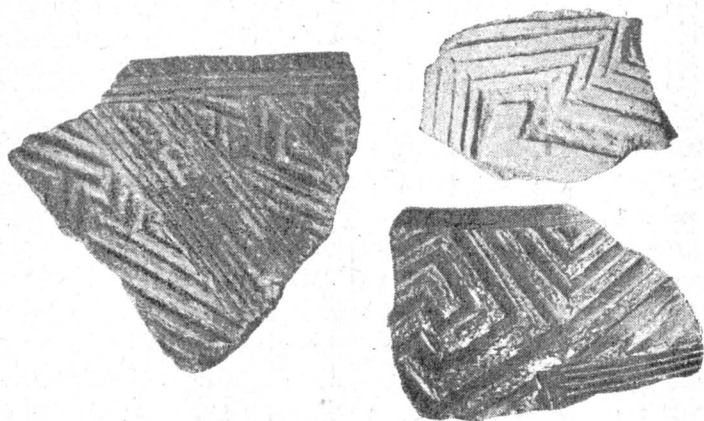

Fig. 2. — Cioburi descoperite la Giulești.

Câteva percutoare de piatră, fragmente de rășnițe și mai multe greutateți mici de lut ars completează inventarul uneltelor.

Față de uneltele care sunt destul de slab reprezentate, ceramica este mult mai bine documentată. Aceasta este caracterizată prin pasta din care au fost făcute vasele. Pentru ca odată uscate ele să nu crape, pasta ceramică a fost amestecată cu o cantitate apreciabilă de pleavă, apoi vasele erau modelate cu mâna, în forma dorită. Arderea lor s'a făcut în cuptoare primitive, la o temperatură sub 300°C¹. Seria formelor olăriei folosite de oamenii ce au locuit în așezarea dela Giulești, a fost destul de bogată. Amintim de categoria vaselor de uz comun, borcanelor, tăvilor și vaselor cu picior. Ornamentarea acestei categorii ceramice se făcea prin metodele : exciziei (fig. 2), inciziei și incrustației. De obicei, excizia nu este adâncă. Motivele decorative sunt alcătuite din : șanțuiri largi, paralele, motive în formă de pătrățele de șah și dinți de lup.

Caracteristică în faza Giulești este combinația dintre ornamentele excizate și cele incizate. De foarte multe ori benzi de câte trei linii incizate se

¹ Cioburile arse la roșu sau chiar topite parțial au suferit o ardere secundară, de aceea nu pot fi luate în considerație.

combină cu benzi de pătrățele de șah pe de o parte și cu dinți de lup pe de altă parte.

Atât pătrățelele de șah cât și dinții de lup au fost incrustați cu materie albicioasă. Important de semnalat este decorul incizat în formă de spirală, care se aseamănă foarte mult cu spiralele de pe vasele purtătorilor culturii materiale cu ceramică liniară din Moldova. Un alt motiv ornamental, pe care-l găsim destul de rar pe ceramica dela Giulești, este alcătuit din spirale a căror suprafață interioară este punctată regulat.

Ornamente incizate se găsesc și pe ceramica de bună calitate, lucrată din pastă fină cu pereții subțiri. Forma cea mai des întâlnită este aceea de cupă înaltă, aproape cilindrică, cu fundul mai mic decât gura vasului. Pereții acestor cupe sunt ornamentați prin plisseuri fine, regulate, din care s'au alcătuit mai ales motive spiralice. Câte odată ornamentele incizate fin se combină cu decorul format din plisseuri.

În afară de vase, în cuprinsul așezării dela Giulești au fost scoase la iveală fragmente de capace, măsuțe fragmentare și cioburi din strecurători în formă de pâlnie.

Cercetându-se cu atenție în spărtură diferite fragmente ceramice, au putut fi observate pe unele dintre ele urme întipărite dela boabele câtorva plante. S'au determinat, după forma și dimensiunile lor: boabe de grâu, boabe subțiri de graminee (poate de negară), boabe de mei și de bob. Dacă mai avem în vedere cele câteva fragmente de râșnițe și faptul că pasta ceramică a fost amestecată cu multă pleavă de cereale, iar lutul ce a servit ca lipitură pe pereți are în combinație o cantitate destul de mare de paie, suntem în măsură să afirmăm că ocupația principală a grupului omeneș de care ne ocupăm era cultivarea primitivă a plantelor. Pe baza lor se realizau rezerve de hrană, care se păstrau în vase de provizii.

În cursul săpăturilor s'a acordat toată atenția adunării oaselor de animale. Pe toată întindrea suprafeței săpate s'au găsit numai: oase lungi, vertebre, maxilare și măsele de boi și vaci. Descoperirea oaselor din diferite regiuni ale scheletelor unor astfel de animale și anume chiar și din acele părți ale corpului care sunt mai puțin carnoase, dovedește că oamenii din așezare creșteau pe lângă casă numai boi și vaci. Așa dar, a doua ocupație a comunității dela Giulești era creșterea vitelor. Un rol important îl juca olăritul, care a fost una din ocupațiile de temelie a tuturor grupurilor omenești din acea vreme. Procurarea și prelucrarea cremenei și a pietrei în vederea confecționării uneltelor jucau și ele un rol de seamă în activitatea acelorși comunități.

Una dintre problemele mai importante, ce se pun în legătură cu descoperirile arheologice dela Giulești, este datarea lor. Din primul moment se poate spune că așezarea dela Giulești este mai veche decât cultura materială Gumelnița. Afirmația se sprijină pe o descoperire de lângă Aldeni, unde stratul de cultură cu materiale de tip Giulești este suprapus de un altul — evident mai nou — din timpul culturii Gumelnița, dela sfârșitul epocii neolitice. Prima precizare pe care o putem face este aceea că *materialele dela Giulești datează din epoca neolitică*. Dar, în stadiul actual al cunoștințelor nu ne putem mulțumi numai cu atâta. Pentru noi ar fi mai importantă cunoașterea raportului stratigrafic dintre materialele dela Giulești și celea descoperite la Glina sau la Vidra, în stratul corespunzător culturii Boian, cultură care este mai veche decât cultura Gumelnița. Până în prezent nu se cunoaște nicio așezare în cuprinsul căreia să fie documentate suprapuse ambele aspecte culturale: Giulești și Boian. De aceea suntem nevoiți a lămurii problema raportului dintre ele numai cu ajutorul metodei comparative. Pentru atingerea scopului urmărit vom avea în vedere culturile neolitice: Vădastra, Verbicioara, Bolintineanu și Boian, culturi care, prin materialul arheologic și prin modul de trai al purtătorilor lor, au unele asemănări cu aceea documentată la Giulești. Comparând modul de trai, uneltele și întreg inventarul descoperit la Giulești cu acela al culturilor amintite mai sus¹,

¹ *Comparație între descoperirile dela Giulești și diferite culturi din epoca neolitică timpurie din Muntenia și regiunile învecinate.*

Prin tipul de așezare, pe loc șes, de-a-lungul malurilor unei văi cu locuințe distanțate și fără niciun fel de fortificație în jur, așezarea dela Giulești se aseamănă cu celea ale purtătorilor culturilor Bolintineanu, Verbicioara și ale culturii cu ceramică ornamentată liniar (din Moldova), dar se deosebește de așezările de tip Boian, așezăr care sunt situate pe insule sau pe piscuri de deal ușor de apărat.

Tipul de locuință în formă de bordei se aseamănă cu locuințele de același tip din culturile Bolintineanu, Vădastra, Verbicioara și din nivelul inferior al stratului Boian dela Glina, iar prin locuința de suprafață, cu celea ale culturii Boian și a celorlalte culturi neolitice evaluate (de exemplu Gumelnița). Uneltele de cremene, prin forma lor, dovedesc că avem de-a-face cu o așezare și o cultură din epoca neolitică. Ele nu au nimic specific. Spre deosebire de acestea, uneltele de piatră ne ajută să plasăm în timp aspectul cultural dela Giulești și în același timp să-l legăm strâns de cultura Bolintineanu. Tuful vulcanic de culoare gălbuie din care oamenii dela Giulești și-au făcut uneltele a mai fost folosit numai de purtătorii culturii Bolintineanu, fapt care dovedește legătura de rudenie dintre cele două culturi. Utilizarea aceleiași materii prime ne arată continuitatea relațiilor de schimburi intertribale dintre comunitățile din câmpie cu celea din regiunea de dealuri din Nord-Estul Munteniei. Lipsa oricăror unelte lucrate din roce de natură vulcanică este și ea semnificativă, confirmând deosebirea ce există între aspectul cultural Boian dela Glina și Vidra față de aspectul Giulești. Descoperirea unui topor de rocă dură cu gaură de înmănușare, în stratul Boian dela Vidra, ne arată că aspectul cultural de acolo este mai evoluat față de cel dela Giulești.

Olăria dela Giulești vădește și ea o serie de elemente caracteristice epocii neolitice timpurii. Astfel pasta amestecată cu pleavă, documentată și în culturile Bolintineanu, Verbicioara, cultura cu ceramică liniară, ne atestă vechimea ei. În schimb, decorul este relativ avansat. În timp ce în cultura Bolintineanu, pe specia ceramică fină ornamentele alcătuite din plisseuri sunt orizontale sau puțin arcuite, pe olăria dela Giulești se ajunge la alcătuirea unor ornamente spiralice cu ajutorul plisseurilor.

Același sistem ornamental spiralic se cunoaște și în culturile Vădastra, Verbicioara și Boian.

ajungem la constatarea că oamenii din vechea așezare ce ne preocupă, se aseamănă prin tipul de așezare, prin bordee și unelte cu aspectele de cultură neolitică timpurii, dar prin locuințele de suprafață, prin anumite forme ceramice și prin decorul olăriei se leagă de aspectul Boian (dela Glina și Vidra). Judecând situația și în funcție de unelte, olărie și ocupații, datăm descoperirile dela Giulești la sfârșitul epocii neolitice-timpurii. Datarea este confirmată și prin unele asemănări, în privința decorului olăriei, dintre materialele dela Giulești și cultura cu ceramică liniară din Moldova.

Ar fi o greșeală din partea noastră dacă am studia așezarea dela Giulești desprinsă de întregul complex al descoperirilor similare, contemporane, din Muntenia. Așezări de același fel, cu materiale aproape identice, au mai fost descoperite în diferite locuri din Muntenia răsăriteană, din Transilvania estică și din Vestul Moldovei. Dar în Muntenia, în regiunea București, există documentate atât descoperiri similare celor dela Giulești, cât și acelea de tip Boian (ca la Glina și Vidra). Faptul exclude posibilitatea contemporaneității lor. Intre cele două aspecte culturale există multe asemănări. Așezarea dela Giulești are, la rândul ei, multe elemente comune cu așezările și materialele culturii Bolintineanu. Pe baza acestor asemănări atât de strânse, socotim că cele trei aspecte culturale reprezintă de fapt o cultură materială unitară, care în evoluția ei trece treptat prin diferite faze. Așa dar, aspectele culturale: Giulești, Vidra și Bolintineanu nu sunt decât faze evolutive ale aceleiași culturi, ale căror începuturi nu le cunoaștem încă destul de bine. Dintre fazele amintite mai sus, cea mai veche este faza Bolintineanu, după care urmează faza Giulești, din care se desvoltă faza Vidra.

Rezultatele descoperirilor dela Giulești, pe lângă însemnătatea pe care o au pentru cunoașterea epocii neolitice timpurii din Muntenia, au o importanță destul de mare și pentru istoria veche a Capitalei Patriei noastre, ele constituind unul dintre primele capitole ale acestei istorii. Descoperirile arheologice făcute în partea de Nord-Vest a orașului București, de-a-lungul teraselor din stânga și din dreapta Dâmboviței, dovedesc cu prisosință vechimea așezărilor omenești de pe acest teritoriu. Intre resturile din epoca neolitică era cunoscută în această parte a orașului o singură așezare, în cartierul Roșu-Militari. Dar odată cu descoperirea așezării dela Giulești, care judecând după toate elementele disponibile, datează din prima jumătate a mileniului al III-lea î.e.n., se poate afirma că viețuirea omenească din regiunea de Nord-Vest a orașului București începe cel mai târziu la sfârșitul celui de al patrulea mileniu înaintea erei noastre

Studierea pe viitor a materialelor descoperite și în alte așezări aparținând fazelor de început ale epocii neolitice timpurii din regiune ne va da posibilitatea să cunoaștem nu numai numărul așezărilor și conținutul lor,

ci și întreaga evoluție social-economică, în timp și spațiu, a acelor comunități omenești, adică adevărata lor istorie.

EUGEN COMȘA

b) CRÂNGAȘI

La circa 700 m Vest-Sud-Vest de așezarea neolitică din vecinătatea șoselei Giulești, colectivul șantierului arheologic București a precizat la începutul lunii Mai a. c. o altă stațiune arheologică, în cartierul Crângași. Dintr'un început, cercetându-se terenul, s'a putut observa că urmele aflate la suprafața solului nu aparțin exclusiv unei singure epoci, respectiv secolului al IV-lea e.n., ci corespund și unei etape mai târzii, în care apare o ceramică specifică perioadei de trecere spre feudalism, numită în general „de factură slavă”. Deoarece amândouă aspectele culturale puteau oferi contribuții de valoare la urmărirea formelor de început ale feudalismului la noi în țară, s'a hotărât imediat o săpătură arheologică la locul descoperirilor.

Așezarea se află pe un platou relativ mic și plan, care reprezintă de fapt un martor din vechea terasă stângă — și cea mai înaltă — a Dâmboviței. Încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea s'au instalat aici numeroase cărămidării, care extrăgând cantități uriașe de argilă, pietriș și nisip, au redus vechea terasă — cel puțin în acest punct — la un promontoriu înalt, cu malurile franjurate și abrupte, ce înaintează la Est-Nord-Est spre Giulești. Insuși platoul este găurit pretutindeni de casete de împrumut și de surpături produse de galeriile subterane sau cuptoarele de ars cărămidă. La marginea de Sud și Sud-Vest a acestui rest de terasă se întind grădinile și casele crângășenilor, iar la Nord, la circa 200 m se aliniază locuințele îngrijite ale unui cartier de muncitori C.F.R.-iști. Deasupra platoului trec cablurile de înaltă tensiune, traversându-l pe axul Nord-Nord-Vest-Sud-Sud-Est; stâlpul de înaltă tensiune Nr. 16 se află chiar în cuprinsul așezării.

Săpăturile efectuate în stațiune au avut ca scop să urmărească întinderea și importanța depunerilor arheologice, atât pentru așezarea din secolul al IV-lea e. n., cât și pentru urmele mai târzii prefeudale. S'au trasat astfel șanțuri lungi în toate direcțiile, acolo unde terenul permitea, astfel încât să nu rămână nimic necontrolat.

Dacă din nefericire amândouă așezările s'au dovedit, în sondajele efectuate, sărace din punct de vedere cultural, trebuie să recunoaștem că unele rezultate oferă date noi, utile pentru cunoașterea perioadei de trecere spre feudalism în patria noastră. Aceste rezultate, recoltate dintr'o stațiune săracă, ne dovedesc, în altă ordine de idei — și nu pentru prima dată — că cercetarea unei locuiri cât de modeste, din vremuri trecute, nu trebuie nicio-

dată să fie disprețuită, deoarece și ea completează cunoștințele existente sau desvăluie noi aspecte ale vieții unor societăți dispărute.

Așezarea din secolul al IV-lea e. n. dela Crângași este extinsă pe tot matorul de terasă cercetat; o locuire puțin intensă care indică o viețuire de scurtă durată. Stratul arheologic corespunzător așezării constă dintr'o depunere de pământ cenușiu deschis, având o grosime ce variază între 0,20 m — 0,60 m. Punctul maxim de concentrare a depunerilor și a urmelor materia'e se află în regiunea de Sud-Vest a terasei, nu departe de râpă, la poalele căreia curgea cândva Dâmbovița.

Înainte de locuirea din secolul al IV-lea e. n. nu a existat pe aceste locuri o altă așezare, căci stratul cenușiu s'a așezat direct peste solul castaniu-roșcat de pădure, nelocuit. Câteva fragmente ceramice, aparținând unor culturi din epoca de bronz (Glina III și Tei-București) arată totuși că undeva, în vecinătate, probabil în lungul terasei acum distruse, au existat și locuiri mai vechi.

În cuprinsul șanțurilor și suprafețelor deschise, s'au putut constata de multe ori aglomerări mai mari sau mai mici de resturi materiale din secolul al IV-lea, însă nicăieri nu s'au putut observa mai bine decât în cuprinsul unei locuințe descoperite într'un șanț lung ce traversează stațiunea în tot lungul său (Șanț III).

Locuința aflată constă de fapt dintr'o masă de cenușă, ale cărei limite, greu de definit, tindeau spre o formă patrulateră cu colțurile rotunjite (dimensiuni : 4,00 × 3,26 m).

În cuprinsul masei de cenușă se amestecau rare fragmente de chirpici ars, sfărâmicos, resturi din lemn carbonizat și dăre de arsură. În colțul de Vest al masei de cenușă se află o sobă-vatră mică, circulară, care în partea de sus era prevăzută cu un acoperiș boltit în formă de cupolă, desfăcut organic din numeroasele lipituri ale vetrei. Gura sobei, ruptă din vechime, arăta ca o deschizătură semiovală pe axul vertical și era ușor ieșită înafară față de perimetrul vetrei. Pereții cupolei în interior erau, ca și vatra, arși tare de foc, iar spre gură păstrau încă urme vizibile de fum. Pentru ca temperatura acestui rudimentar „mijloc de încălzit și gălit“ să fie cât mai mare, locașul său a fost săpat în lutul viu, în timp ce locuința își avea fundul ușor mai sus, la baza nivelului de locuire. În cuprinsul locuinței s'au găsit numeroase și variate resturi de oase de animale domestice, mai ales de bovine, oi și porci. Lipseau însă cu desăvârșire oasele de pește, deși în cuprinsul așezării s'au găsit greutateți de lut ce serveau la plasele de pescuit. Inventarul de bază al locuinței e reprezentat de fant de ceramică (fig. 1).

Este interesant că specia predominantă nu este din categoria ceramicii fine, obișnuit întâlnită în așezările din secolul al IV-lea e. n., ci aceea cenușie-vânăată, poroasă și aspră la pipăit din cauza unei mari cantități de pietricele amestecate în pastă. Proporțional, specia cenușie-vânăată reprezintă

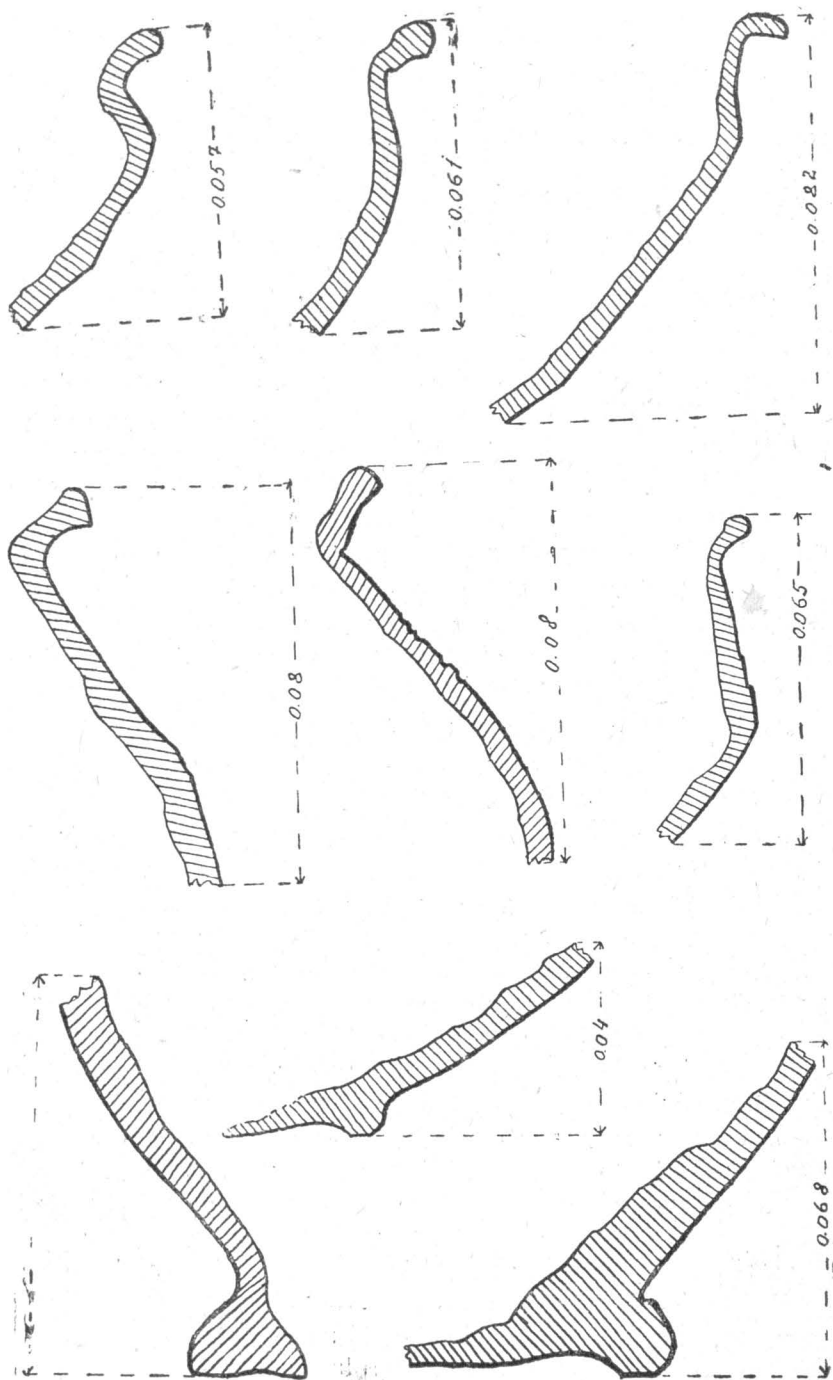

Fig. 1. — Profile de vase din sec. IV e.n.

cam 65 % față de cei 25 % ai ceramicii cenușii fine, de bună calitate. Câteva fragmente de amfore roșii și de vase negre lustruite completează categoriile ceramicii. Din specia cenușie-vânăță, aproape majoritatea formelor o constituie tipul borcan, cu pereții arcuiți și decorați pe pânțele cu 2—3 incizii paralele orizontale. Din aceeași specie mai fac parte câteva recipiente

Fig. 2. — Cuptorul de ars oale. Sec. IV.

mari, împodobite sub gât cu un mănunchi de striuri în val și trei variante de strachini-cupe. Ceramica cenușie mai fină, deși mai puțin numeroasă, posedă forme mai variate; s'au găsit astfel profile de cupe, câni, străchini și vase de provizii.

În restul așezării, proporția ceramicii aspre, față de aceea cenușie fină este aproape la fel, cu deosebire că formele din această ultimă categorie se reduc doar la cupe și câni.

Ceramica găsită era lucrată, mai mult ca sigur, pe loc, și dovada o avem în descoperirea unui cuptor cu reverberație de ars oalele, pe latura de Nord-Est a terasei. Lucrat din pământ viu și săpat în acesta, cuptorul a putut fi degajat în întregime (fig. 2). Ca toate cuptoarele din secolul al IV-lea e. n., acesta dela Crângași e constituit din trei părți principale: camera de foc unde ardeau lemnele, placa găurită care era așezată capac peste camera de foc și pe care se puneau oalele, în sfârșit, cupola care acoperea camera de ardere a vaselor. Sistemul era pe atât de simplu pe cât era de ingenios. Mai întâi s'a săpat în pământul viu un șanț, în care se mișca olarul. În peretele de Sud al șanțului s'a cuptorit apoi camera de foc, împărțită

în două cotloane cu fundul plat printr'un perete despărțitor păstrat din pământ. După această operație, de sus dela suprafața solului, s'a săpat o groapă aproximativ deasupra camerei de foc. Fundul acesteia a fost perforat din loc în loc, ca să poată comunica prin găuri cu interiorul cotloanelor (fig. 3). A urmat apoi îmbrăcarea cu lipituri numeroase (lut amestecat cu

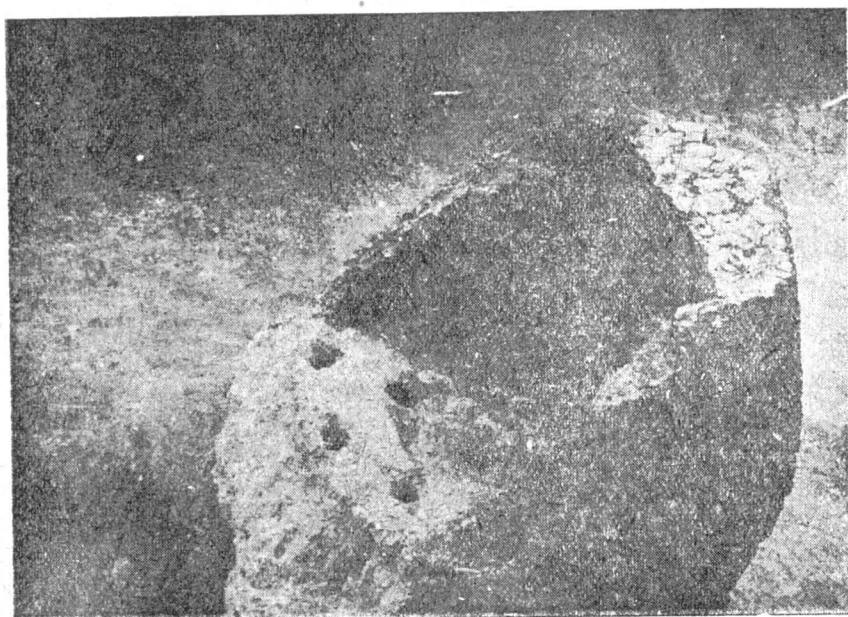

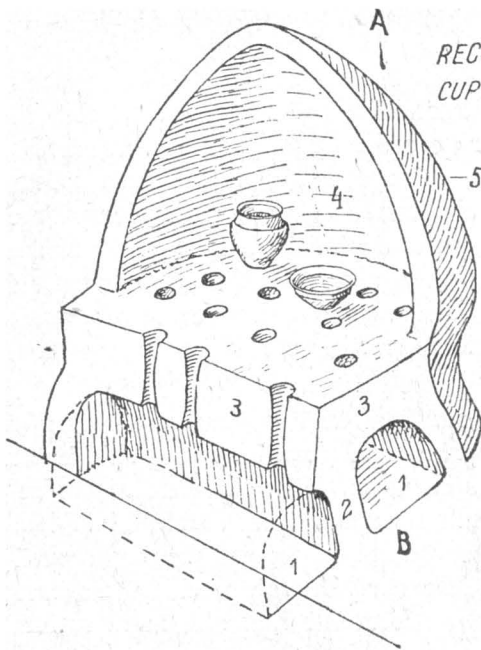
Fig. 3. — Placa găurită pe care se așezau vasele.

nisip și puțină pleavă) a pereților gropii, construindu-se astfel cupola ; s'a lutuit de asemenea fundul ei — placa pe care se vor așeza vasele — precum și cele două cotloane care formau camera de foc.

Desele arderi efectuate pentru coacerea vaselor au făcut ca lutul, din care erau lucrate părțile componente ale cuptorului, să se roșească și să se întărească. Astfel cuptorul a putut fi degajat în timpul săpăturilor, fără a fi deteriorat. Cuptorul are o formă ovală, în trunch. de con, cu pereții ușor oblici. Dimensiunile sale sunt apreciable: 1,80 m înălțimea 1,40 m diametrul. Grosimea pereților camerei de foc ajunge până la 0,20 m, iar aceea a plăcii de vase, la 0,35 m. Cei mai subțiri și mai puțin arși sunt pereții cupolei (0,10 m).

Folosirea cuptorului se făcea în modul următor : meșterul olar se cobora la camera de foc și punea în amândouă gurile acesteia (mai ieșite decât frontul cuptorului propriu zis) lemnele de ars. Alături așeza un vas cu apă, pentru a asigura un grad dorit de umiditate. Inchidea apoi gurile cu lespezi de piatră sau cu capace lucrate din lut.

RECONSTITUIREA SECȚIONATĂ A
CUPTORULUI CU REVERBERAȚIE
DIN SEC. IV e.n.

1. Cameră de foc
2. Picior despărtitor
3. Placă găurită pe care se așează oalele
4. Camera de ardere a oalelor
5. Cupola cuptorului

Fig. 4

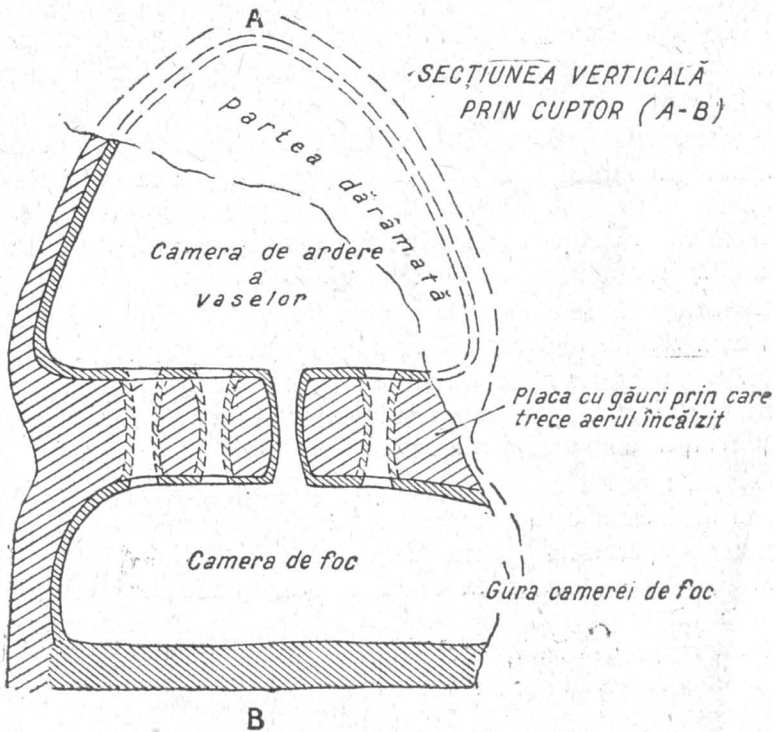

Fig. 5.

De sus, prin cupolă, se introduceau vasele iucrate și se așezau în jurul găurilor platformei. Se punea apoi un capac pe gaura cupolei, înlăturând complet orice pătrundere de aer nedorită. Cupola probabil în partea sa superioară avea un „ochi“ prin care se putea observa gradul de ardere la care ajungeau vasele. Prin câteva pipe-conducte, care pătrundeau direct în camera de foc, se regla probabil tirajul după necesitate. Focul introdus în cele două găuri ale cuptorului transmitea aerul fierbinte prin găurile din platforma de vase, încălzind-o totodată și pe aceasta. Vasele care erau așezate în jurul găurilor primeau din toate părțile aerul fierbinte pentru coacere (fig. 4 și 5).

Fără îndoială că vasele erau mai întâi supuse unei arderi oxidante, care le aducea până la un roșu aprins-roșu grenatiu. Urma apoi în continuare o ardere reducătoare, care făcea ca vasele să treacă de la roșu spre cenușiu și în ultimă instanță spre negru. Pentru olarii din secolul al IV-lea, se pare că această fază de ardere era suficientă. Categoria vaselor cenușii se scoteau în a doua etapă de ardere, când acestea erau pe cale să se innegrească. Categoria vaselor negre cu lustru (frecvente mai ales în morminte) continuau să fie arse redus până la capăt.

În pământul care a astupat cupola și în șanțul prin care cobora olarul la gura cuptorului, s'au găsit numeroase fragmente ceramice. Pasta vaselor, arderea și forma sunt absolut identice cu cele aflate în așezare, astfel încât nu poate fi nicio îndoială că olăria locuitorilor era făcută pe loc și arsă în cuptorul descoperit.

Cuptorul dela Crângași este până în prezent al treilea cuptor descoperit în întregime în așezările din secolul al IV-lea e. n. în patria noastră. În Muntenia se cunoaște unul din localitatea Ilcana (r. Lehliu, Reg. București), asemănător ca tip cu acela săpat în 1950, în cadrul șantierului Valea Jijiei, la Glăvăneștii Vechi (r. Tg. Frumos, Reg. Iași).

Deosebirea dintre cuptoarele menționate și acestea din București constă în felul cum este lucrată camera de foc, în cazul nostru împărțită complet de peretele despărțitor și prevăzută cu două guri de foc; în cazul celorlalte, având o singură gură, care era legată de o unică cameră de foc, mare, cu stâlp central, din pământ viu, ce sprijină placa pe care stau vasele.

Datarea așezării dela Crângași în secolul al IV-lea se poate face numai după inventarul ceramic. Totuși, descoperirea unei monete de aramă din vremea împăratului roman Valentinian I (364 — 375), ne permite să o încadrăm mai precis în cea de a doua jumătate a secolului. O fibulă fragmentară de bronz, descoperită în s rat ca și moneta de tipul „cu piciorul întors pe dedesupt“ corespunde cu totul acestei perioade (fig. 6).

Resturile materiale găsite în cuprinsul așezării ne desvăluie în anumită măsură, baza economică a comunității. Lipsa locuințelor construite din material trainic și prezența probabil a colibeilor ridicate din păpurii, pe urma

căroro a rămas doar o massă de cenușă, subțirimea stratului de locuire, ne fac să conchidem că așezarea dela Crângași a fost de scurtă durată.

Pe de altă parte, cantitatea apreciabilă și variată de oase de animale domestice arată că felul de a trăi al comunității nu era atât de modest, cum ar părea la prima vedere, ci avea doar o bază economică diferită, față de

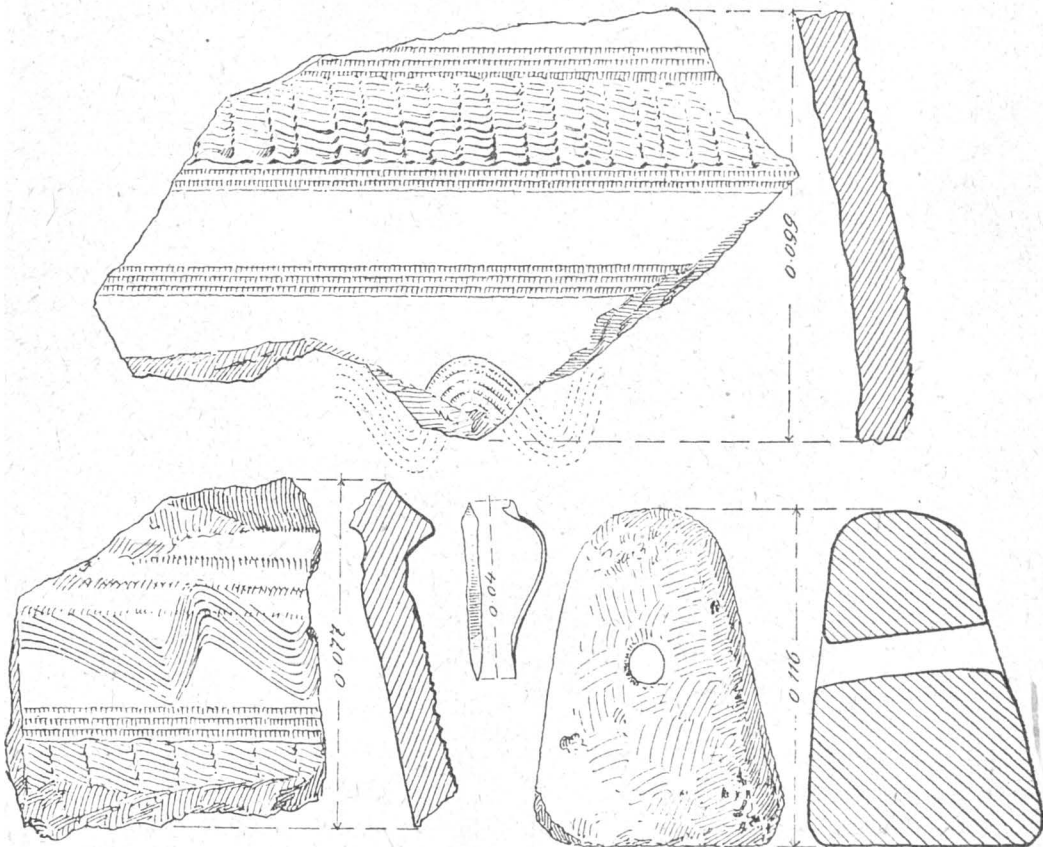

Fig. 6. — Fragmente de vase mari din sec. IV e.n. Greutate de plasă și fibulă fragmentară de bronz.

alte populații din secolul al IV-lea e. n. Cu alte cuvinte, nu era o populație de tip sedentar, a cărei ocupație de primă importanță era agricultura, ci o populație care se ocupa de creșterea vitelor și păstorit. Astfel, nu este de mirare că locuirea are un aspect temporar: de sălaș, deoarece locuitorii seminomazi ai comunității plecau în altă parte, când pășunile deveneau insuficiente, pentru a se instala din nou pentru câteva zeci de ani.

Urmele celei de a doua așezări dela Crângași s'au constatat cu deosebire în regiunea de Vest a terasei. În cuprinsul a câtorva casete moderne

de împrumut, s'au descoperit în mai multe rânduri cioburi de vase care au putut fi atribuite perioadei dintre secolele VI—VII e.n. Fragmentele ceramice care nu fuseseră mișcate din strat zăceau pe depunerea secolului al IV-lea e. n. sau chiar în cuprinsul său. Acest fapt indică existența unor locuințe posterioare secolului al IV-lea, semiîngropate, care perforaseră nivelul anterior. Intr'adevăr, într'o suprafață deschisă în continuarea șanțului I (supraf. A.) s'a descoperit în întregime fundul unui bordei corespunzător epocii secolelor VI—VII e. n.

Bordeiul, sau mai bine zis semibordeiul, a fost săpat dela suprafața stratului secolului al IV-lea e. n., străpungându-l pe acesta și oprindu-se la limita sa cu solul viu. Această parte se află în pământ, iar restul ieșea la

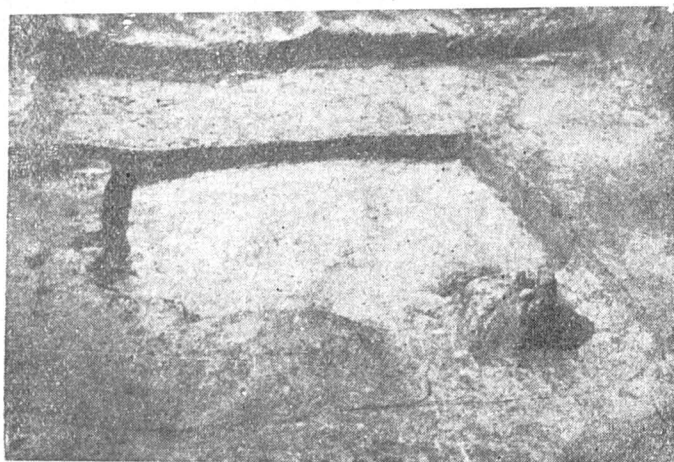

Fig. 7. — Semibordeiul din secolul VI—VII e.n.

suprafață și era probabil construit dintr'un schelet lemnos, care era acoperit cu paie sau trestie. Partea din pământ a locuinței se contura bine față de solul viu din jur, încât s'a putut determina că fundul semibordeiului avea o formă de patrulater cu colțurile rotunjite, având laturile de $3,20 \times 3,00$ m. Latura estică era mai arcuită și înconjura un mic cuptor cu un coș de tiraj (fig. 7).

Acest cuptor este de fapt o vatră îngroșată cu lipituri de lut, cu pleavă și nisip, care deasupra era acoperită cu o boltă arcuită nu prea înaltă. Din fundul bolții se desfăcea un coș vertical, prelung și îngroșat spre capăt (0,35—0,40 m). Coșul comunica cu cuptorul printr'o gaură ovală gătuită, care se rotunjea numai pe parcursul său (fig. 8).

Lungimea coșului poate da unele indicii asupra înălțimii bordeiului la suprafață. Deoarece este evident că hogoagul nu putea ieși prin acoperiș

la mijlocul locuinței, pen'rucă era așezat în colț, este necesar să admitem că el pătrundea afară la marginea acoperișului și că era suficient de ridicat față de acesta, încât să nu-i dea foc.

În acest caz, nu poate fi vorba decât de un acoperiș în pantă cu unghiul de înclinare destul de ascuțit, pentru a permite ieșirea coșului, minimum 10—15 cm la exterior. Un calcul aproximativ, socotind acoperișul cu

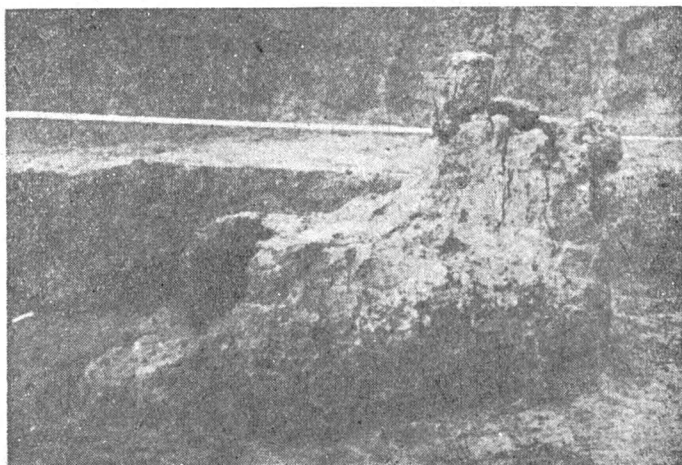

Fig. 8. — Vatra-cuptor a semibordeiului.

o singură pantă, arată că înălțimea maximă a bordeiului, la capătul opus cuptorului, ajungea la 2,50 m.

După o altă socoteală, închipuindu-ne acoperișul în două ape, înălțimea maximă a revenit la 1,75 m la mijlocul locuinței.

Fără îndoială, nu putem pretinde că aceste calcule, sprijinite pe date minime, ar putea fi exacte, dar, în orice caz, pot fi sugestive.

Încă din nivelul superior al stratului din secolul al IV-lea e. n., pe aria de întindere a bordeiului, a apărut relativ frecvent o ceramică lucrată la roată, cu un decor obișnuit aceleia de factură slavă, urme abundente de cărbune, cenușă și oase de animal. La baza bordeiului, împreună cu un mic complex de ceramică feudală timpurie, oase de caprîde și mistreț (?), se afla un cuțitaș de fier și o săgeată trimuchiata din același metal.

Ceramica descoperită are un caracter unitar, atât în privința tehnicii, cât și în ceea ce privește forma și decorul. Unicul tip este borcanul cu pantecele arcuit, alungit spre fund. Forma variază numai în ce privește profilul gâtului și al buzei. Lutul din care sunt lucrate vasele nu este prea curat: apar dese grăunțe de calcar, alături de pietricele mai mari sau mai mici folosite la frământatul pastei. Inciziile care constituie decorul, striurile de pe

pereti și profilul simetric al formelor arată că vasele sunt lucrate la o roată cu învârtire repede și uniformă. Olăria a fost supusă unei singure arderi oxidante, dar nu întotdeauna complete, de aceea rareori s'a ajuns la tonali-

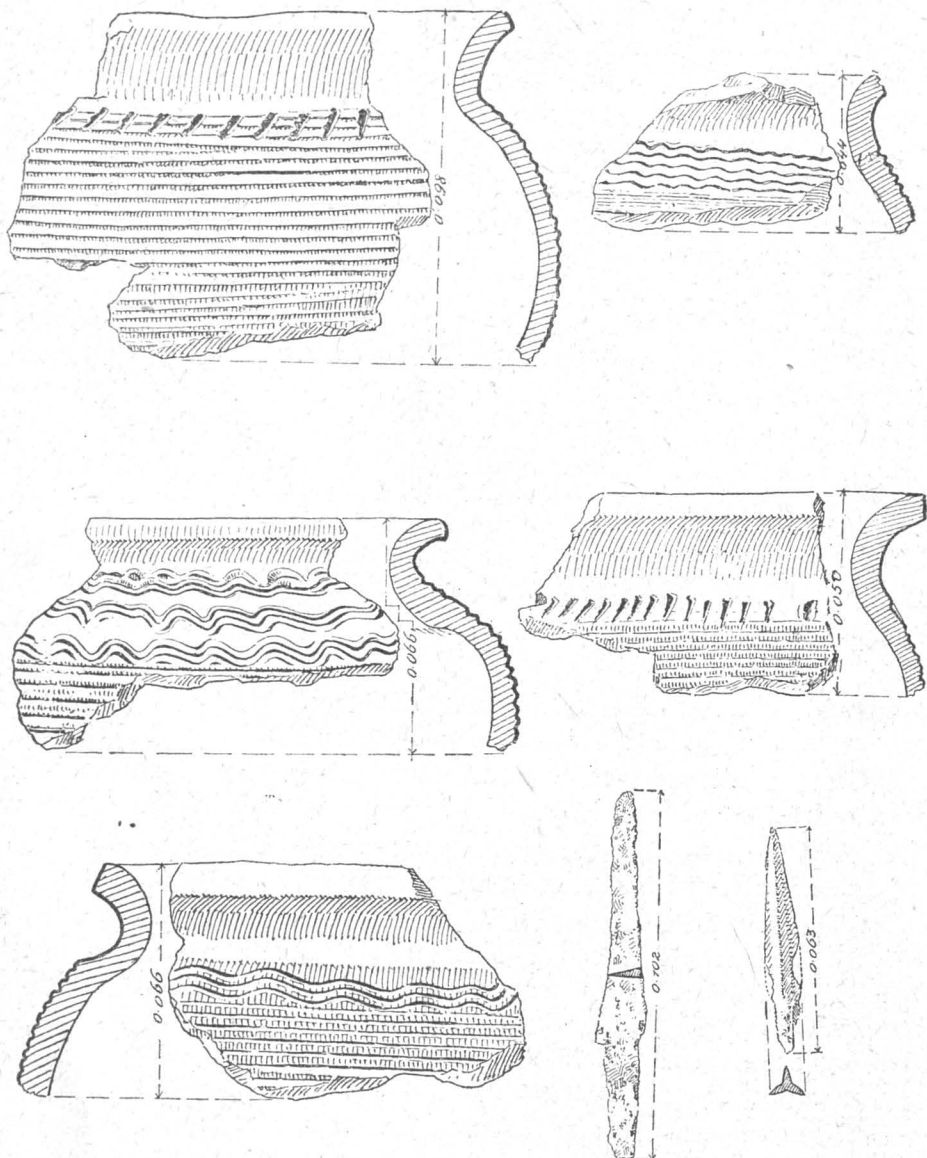

Fig. 9. — Ceramică și obiecte găsite în semibordeiul din sec. VI–VII e. n.

latea de roșu, cele mai multe vase rămânând castanii sau galben-roșcate; în spătură miezul este negru.

Decorul constă din incizii repetate adânci și late, care înconjoară par-

tea superioară a formelor, sub gât, până spre mijlocul pântecului. Inciziile sunt ori simple, ori completate cu elemente decorative suprapuse ce conștău din linii sau mănunchiuri de incizii în val sau de bastonașe paralele verticale, asemănătoare apostrofului.

Lama de cuțit descoperită în fundul bordeiului este de un tip foarte comun întregii perioade de trecere spre feudalism. Săgeata de fier are și ea un caracter destul de puțin precis, forma sa, cu corpul alungit, prevăzut cu trei aripioare și terminat cu un vârf ascuțit, ce se împlânta în tijă, apare de obicei în medii avarice între secolele VI—VIII e.n., dar este cunoscută până târziu și după secolul al X-lea e. n. Astfel, săgeata luată individual nu poate fi utilă datării; datorită însă ceramicii găsite se poate ajunge la o încadrare mai strânsă. O olărie foarte apropiată de aceea dela Crângași s'a descoperit în săpăturile mai vechi, efectuate chiar pe teritoriul orașului București, de pildă la Jilava, Lacul Tei și Dămăroaia. La Dămăroaia s'a descoperit chiar un bordei de aceeași formă rectangulară ca la Crângași, iar ceramica de acolo a putut fi bine datată, datorită unei monete bizantine din vremea lui Justinian I din anul 539 e. n.

Unele elemente decorative de pe ceramica dela Crângași par să indice însă o epocă mai târzie, încât ar putea corespunde, ca și săgeata, de altfel, celei de a doua jumătăți a secolului al VI-lea e.n. și primei părți a veacului următor (fig. 9).

În restul șanțurilor săpate la Crângași au apărut uneori fragmente ceramice răslețe, de tipul aflat în bordei, dar nu s'au putut identifica noi locuințe, pentru a avea posibilități mai ample de a încadra așezarea în secolele VI—VII e. n.

După cum se vede, rezultatele cercetărilor dela Crângași nu au meritul de a fi dat la iveală resturi materiale abundente și variate din așezările identificate. Arheologia nu pune însă bază în primul rând pe cantitatea de material scoasă din pământ, ci pe problemele care se degajă din săpături, pe contribuțiile noi care ajută la limpezirea istoriei materiale a societății omenеști. Sub acest aspect, Crângașii au putut oferi o serie de elemente care sunt neîndoișor pozitive. De pildă, descoperirea așezării din secolul al IV-lea e. n. în afară că mărește și completează aria de răspândire a locuirilor din această vreme în Muntenia, pune din nou problema caracterului etnic și în același timp al bazei economiei acestor populații. În arheologia dinainte vreme, descoperirile din secolul al IV-lea e. n. erau aribuite de obicei Goșilor. Tot astfel, din masa compactă a locuirilor din ultimele secole înainte erei noastre, elementul preponderent era considerat cel celtic. Astăzi se constată din ce în ce mai mult, că dacă sunt îndepărtate acele caractere străine care, generalizate, denaturau conținutul, ies la iveală dovezi

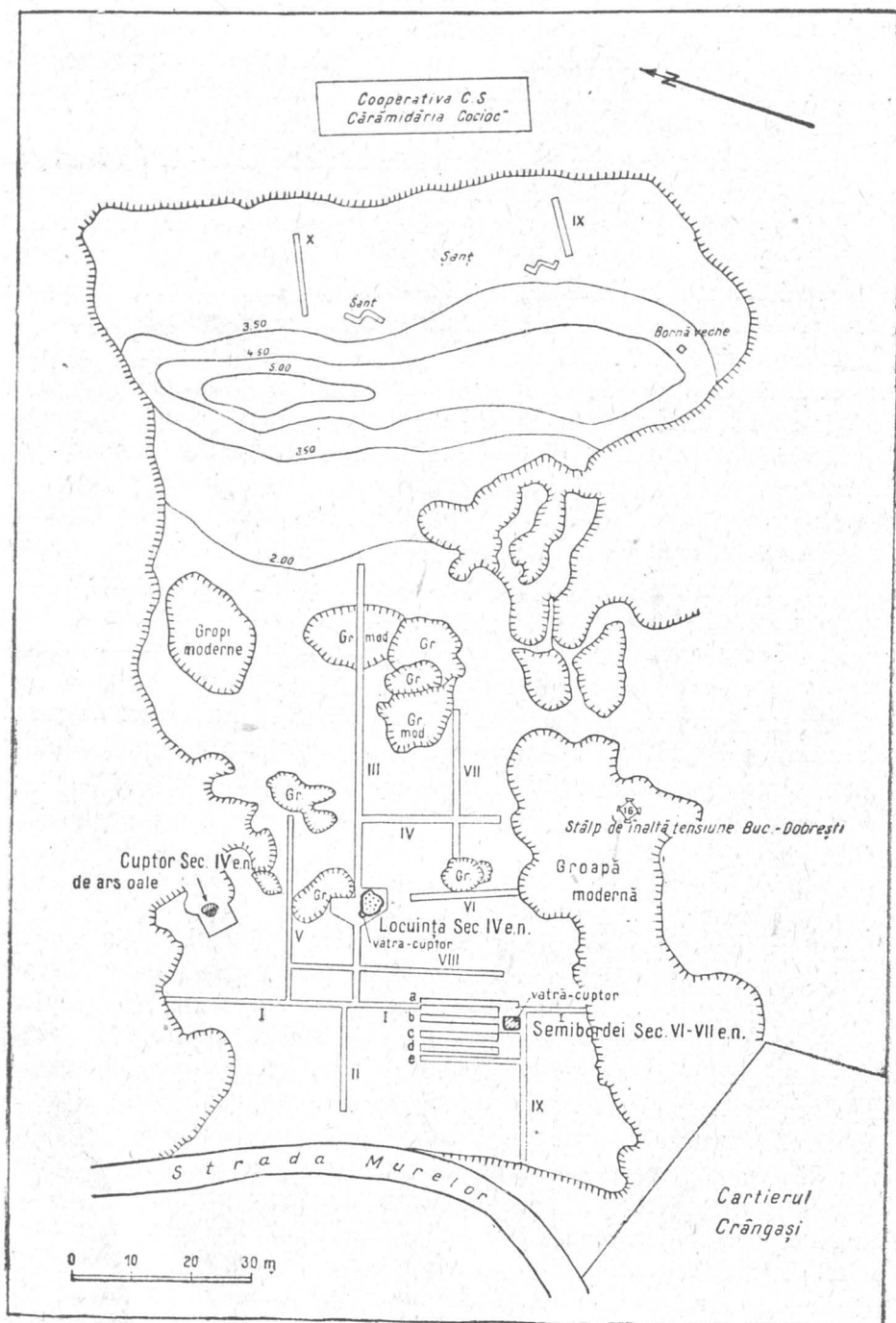

Fig. 10. — Planul de situație al sondajelor arheologice din cartierul Crângași.

poate mai puțin fastuoasă dar mai trainice — asupra existenței unor populații locale, care au continuat viața și au evoluat, în pofida vicisitudinilor momentane sau de lungă durată, după retragerea administrației și a păturii suprapuse romane. Mărturii incontestabile ne oferă, de pildă, resturile de cultură materială getică din cuprinsul cetăților grecești din Dobrogea, sau cătuile geto-dacice aflate în cimitirele de înhumatie și incineratiei din secolul al IV-lea e.n., dela Spânțov și Poienești.

Descoperirile dela Crângași mai pun problema bazei economice a diferitelor populații, în secolul al IV-lea e. n. pe teritoriul R.P.R. așa cum s'a constatat că sunt dovezi materiale care învederează existența unor populații în perioada migrațiilor, s'a văzut că sunt așezări numeroase cu un caracter bine conturat sedentar, bazat pe agricultură și creșterea vitelor, cum de asemenea sunt alte așezări, printre care și aceea dela Crângași, cu un caracter seminomad, bazate în deosebi pe creșterea vitelor și păstorit.

Toate aceste trei tipuri de populație care au o structură economică deosebită, cu interese deosebite, au trăit pe același teritoriu și în aceeași perioadă de timp. Cum am putea noi să le distingem și să le precizăm structura economică și socială, fără să urmărim în săpături, după un plan sistematic, toate aceste tipuri de locuiri, ca apoi, în urma unei sinteze generale, să ajungem să cunoaștem, just, din punct de vedere istoric, procesul de început al feudalismului în patria noastră?

În acest vast plan de lucru trebuie înglobate și fazele mai târzii, de trecere spre feudalism, în care se manifestă deja elementele populației slave, intrate în contact cu populațiile localnice. Numai așa se va putea avea o viziune clară asupra întregului proces de naștere a comunității româno-slave. Atunci nu va mai fi greu să se încadreze descoperirile mari sau mici, de pildă, acelea dela Crângași, care astăzi, din punct de vedere strict științific nu pot fi atribuite precis unei epoci sau unei populații anumite, dintre acelea care au contribuit în timp la formarea poporului român.

VLAD ZIRRA și MARGARETA TUDOR

SĂPĂTURILE ARHEOLOGICE DIN SECTORUL MIHAI VODĂ

a. Dealul Mihai Vodă (Arhivele Statului)

Săpăturile de pe Dealul Mihai Vodă au avut ca scop descoperirea urmelor de viață omenească din cele mai vechi timpuri și până astăzi și în special a vestigiilor din veacurile de trecere spre orînduirea feudală și din orînduirea feudală propriu zisă. Pentru a atinge acest scop, în cursul campaniei de patru luni, efectuată din luna Iunie și până la 22 Octombrie 1953 (122

zile) au fost deschise 25 secțiuni în interiorul curții Arhivelor Statului și pe cele trei panțe către Est, Vest și Nord ale Dealului Arhivelor.

Prin documente datând dela mijlocul secolului al XVI-lea, se știa că pe acest deal sau pe poalele sale din spre Dâmbovița, fusese înființată o primă mănăstire de către jupâneasa Caplea, soția postelnicului Ghiorma, fără a se cunoaște precis locul acestei clădiri. Cel mai vechi document până azi cunoscut, privitor la această mănăstire, având hramul Sf. Nicolae din Mira (Licia), este cartea dată de domnitorul Petru cel Tânăr între anii 1564—1568, în București, acestei mănăstiri: „Dat-au domniia mea această carte a domnii mele sfentii și domnizeștie mănăstiri, ce iaste Pâlcov, ce iaste muntii și den jos cu vie, hramului Sfintului Nicolae dela Mira Lichiei, ce au făcut cinstitul și îndreptătorul domnii mele, jupanul Gheorma mare postelnic și am închinat să fie metoh, ce se grăește locul la Simon Petru“¹. Apoi documentul arată că această mănăstire a fost înzestrată cu o serie de moșii, din care unele aveau și vad de moară, toate fiind proprietăți ale jupânesei Caplea. Un hrisov² din 18 Septembrie 1588 amintește că această mănăstire a fost înzestrată de Petru cel Tânăr cu toată moșia din jurul ei, care „ii este ocină veche și dreaptă și dedină, miluită de răposatul Petre Voevod, fiul lui Mircea Voevod, de mai înainte vreme, cu acel loc, până în apa Dâmboviței“.

Ulterior, întemeierii sale, această primă mănăstire a primit danii dela diverși locuitori, precum o livadă lângă Lacul Adânc, danie întărită la 20 Mai 1571 de către județul și cei 12 pângari ai orașului București³.

Domnitorii următori au întărit aceste danii și au mărit prin alte înzestrări averea bisericii Caplei.

La 12 August 1582, domnitorul Mihnea Turcitul a confirmat dania făcută către mănăstirea Caplei de către jupan Mitrea, fost mare vornic, care cuprindea moșia și morile din satul Grozăvești⁴.

Prin cartea din 30 Mai 1586, același domnitor a întărit din nou acestei mănăstiri întreaga moșie situată împrejur „cum de să-i fie ocină și cu vie și până la Lacul Adâncu și livezile toate din sus și din jos în ocolul locului, vericât se va alege în toate laturile“⁵.

La 18 Septembrie 1588, Mihnea Turcitul a întărit încă odată mănăstirii cu hramul Sfântului Nicolae, stăpânirea întregii ocine dimprejur până la Dâmbovița, precum și stăpânirea apei, dându-i încă dreptul: „să fie volnici

¹ Colecția Documente privind Istoria României, B. Țara Românească. Ed. Acad. R.P.R., București, 1952, v. III, p. 190—191 = Arhivele Statului, s. Ist., Nr. 733.

² Ibidem, v. V, p. 377 = Arhivele Statului, s. Ist., Nr. 1395.

³ Ibidem, v. IV, p. 20—21.

⁴ Ibidem, v. V, p. 69—70 = Arhivele Statului, s. Ist., Nr. 1205.

⁵ Ibidem, p. 240—241 = Arhivele Statului, s. Ist., Nr. 1314.

să facă moară lângă Sfânta mănăstire, însă aproape, dinainte porții“ și a confirmat și dreptul asupra unui vad de moară¹.

Mai târziu, la 5 Mai 1591, același domnitor a dat o nouă întărire mănăstirii Caplei sub egumenul Evghenie „ca să le fie un vad de moară și cu locul ce este în fața porții Sfintei mănăstiri“².

Din aceste documente se constată că mănăstirea Caplei, încă dela înființarea ei în anii 1564—1568, a avut în stăpânire întreaga ocină dumpulor până la apa Dâmboviței și un vad de moară.

Ulterior, izvoarele scrise amintesc că Mihai Viteazul a ridicat o altă mănăstire pe creștetul dealului.

Problema datei întemeierii acestei mănăstiri a fost privită în istoriografia patriei noastre în mod deosebit, deoarece unii istorici au ocolit chestiunea³, alții au arătat că data nu poate fi precizată⁴, în sfârșit alții au acceptat data de 1594 cuprinsă în a doua pisanie, scrisă în limba greacă și așezată în 1711 deasupra ușii de intrare⁵.

Imprejurările în care mănăstirea lui Mihai Viteazul a fost ridicată ne sunt arătate de un document din secolul XVI, care nu a fost utilizat până acum de istoriografie⁶. Este vorba de cartea, dată în Octombrie 1591 de către Patriarhul Ieremia al II-lea de Constantinopol, prin care încunoștințează că făcând o călătorie la București, în timpul păstoriei egumenului Evghenie, a văzut prima biserică și a ascultat plângerile călugărilor în legătură cu situația ei expusă inundațiilor Dâmboviței. Documentul amintește că Patriarhul Ieremia al II-lea a autorizat pe călugării vechii biserici să clădească o altă biserică, care a fost ridicată în condițiile următoare: „și căpătând învoire deplină a găsit pe prea cucernicul jupan Mihail Banul, bărbat cu adevărat evlavios și de mult însetat de aceasta, care în acelaș timp, cu cuvântul, necruțând truda și osteneala, dar nicio cheltuială, a ridicat chiar din temelii o altă biserică foarte frumoasă și arătoasă întru numele marelui Nicolae, și numind-o metoh al cinstitei mănăstiri a Simopetriților, a ridicat în juru-i foarte multe chilii spre locuința sfinților bărbați, care vin acolo și, în afară de aceasta, a închinat și sfinte odoare și felurite podoabe din argint și din aur. Iar, pe lângă

¹ Colecția Documente privind Istoria României, B. Țara Românească, Ed. Acad. R.P.R., București 1952, p. 377 = Arhivele Statului, s. Ist., Nr. 1395.

² Ibidem, v. VI, p. 6—7 = Arhivele Statului, s. Ist., Nr. 1449.

³ N. Iorga, Istoria Bisericii românești și vieții religioase a Românilor. Vălenii de Munte, 1908, v. I, p. 141 și 215; Ist. Bucureștilor, 1939.

⁴ P. P. Panaitescu, Mihai Viteazul. București, 1936, p. 104.

⁵ Em. Costescu, «Bul. Com. Mon. Ist.», 1946, fasc. 115—118, p. 49.

⁶ Istoriograful Gh. Florescu este singurul care în lucrarea sa, Din Vechiul București, București, 1935, p. 17, n. 1 și p. 18, a menționat că mănăstirea lui Mihai Viteazul este anterioară anului 1594, fără a examina însă orânduirea Patriarhului Ieremia al II-lea, pe care totuși a cunoscut-o, deoarece ne-a atras atenția asupra acestui document.

acestea, i-a mai adăogat și sate cu vecinii lor și multe alte lucruri de preț au oferit întru slava lui Dumnezeu și: sufleteasca-i mântuire ca rob și om credincios al Domnului“¹.

Mai departe, cartea Patriarhului Ieremia al II-lea cuprinde următoarele dispozițiuni: „Drept aceea, scriind Smerenia noastră poruncește întru duhul Sfânt cu părerea și arhierilor aflători cu noi, că această biserică venerabilă și arătoasă, de curând construită a marelui Nicolae, pe dealul cutare, în fața metohului așezat spre răsărit al Proorocului, Înainte Mergătorului și Botezătorului Ioan, împreună cu toate chiliile, din nou ridicată în jurul ei, deasupra și dedesuptul pământului și cu cele dela început și mai sus închinare, mișcătoare și nemiscătoare și cu cele de curând adăogate de prea cucernicul jupân Mihail Banul, precum se află enumerate și după felul lor în cartea de închinare, să fie și să se numească metoh al mănăstirii Simopetriților, cinstit întru toate mai presus de metohul ce s'a făcut înaintea lui, din vechime, fiind sfințit deoparte ca stavropighie patriarhicească de Smerenia noastră, care am sălășluit în persoană acolo, iar de-altă parte fiind orânduit ca un lăcaș potrivit, nu numai pentru acei ce locuiesc acolo și sunt adevărați frați așezați întru Hristos, dar încă și pentru acei care ar vroi să poposească acolo în trecere prin țară străină“².

În continuare, aceeași carte a patriarhului mai precizează: „Și, al treilea, în afară de acestea, acele dela început și mai sus oferite și acele închinare, toate deopotrivă, bunuri și lucruri, mișcătoare și nemiscătoare, ale mănăstirii Simopetriților, cele dinlăuntru vechiului metoh și cele din afară, apropiate și depărtate și încă și cele oferite de mai sus pomenitul prea bogatul boier jupan Mihail Banul și ctitor adevărat, dar și cele care, și după aceasta se vor dobândi, să le păzească, nedeslipite și întru toate neînstrăinate și neschimbate, dela cei care la început și până acum ie-au închinat împreună cu moștenitorii lor“³.

La sfârșitul acestui act, care cuprinde și blesteme contra tuturor celor care ar încălca dispozițiunile, se menționează că această carte pecelluită cu pecete de plumb (συλλυλιωδες γραμμα) a fost iscălită de însuși Patriarhul Constantinopolului, la data de Octombrie din anul 7100

¹ N. Iorga, în Eudoxiu de Hurmuzaki, Documente privitoare la Istoria Românilor, București, 1915, v. XIV, partea 1, p. 91, linii 29—46. Textul în limba greacă, astfel cum a fost publicat de N. Iorga în acea lucrare, cuprinde erori, iar traducerea anexată de autor este greșită și are nepotriviri. Aceste constatări ne-au determinat să facem o nouă traducere, de care ne-am folosit și pe care am anexat-o și la sfârșitul acestei lucrări, împreună cu observații, pe baza textului grecesc revizuit de noi, la care ne referim.

² N. Iorga, op. cit., p. 91, linii 46—52 și p. 92, linii 1—18.

³ Ibidem, p. 92, linii 32—44.

(1591) indictionul 5 și că a fost predată atât mănăstirii noi ridicată în București cât și mănăstirii Simopetriților de pe muntele Athos¹.

Acest document, care ne dă informații importante, merită a fi cercetat mai de aproape. Documentul arată că biserica cea nouă a fost construită cu osteneala și cheltuiala lui *Mihai Banul, adică a lui Mihai Viteazul, mai înainte de a deveni domn : acesta a ridicat și chiliile dimprejur cu pivoțele lor și a înzestrat noua sa ctitorie cu moșii, care aveau iobagi, cu odoare sfinte, cu obiecte din argint și din aur. Cartea mai amintește că biserica cea nouă a fost sfințită de însuși Patriarhul Ieremia al II-lea, în timpul șederii lui în București, când a fost ridicată la rangul de stavropighie patriarhicească, adică de unitate, care cuprindea vechea și noua biserică cu construcțiile și cu averea lor mobilă și imobilă și care atârna direct de Patriarhia grecească din Constantinopol, fără vreun amestec al episcopilor și mitropoliților Ungro-Vlahiei. Este una din cele mai vechi stavropighii, înființate în țările românești de patriarhia constantinopolitană².*

Patriarhul Ieremia al II-lea, care a ocupat în a doua jumătate din secolul al XVI-lea de trei ori scaunul de patriarh ecumenic de Constantinopol, din care a treia oară dela 1586 la 1595³, a făcut în 1589, însoțit fiind de mitropoliții Ieroteiu al Monembasiei și Arsenie al Elasonului, o călătorie în Moldova și Rusia, în urma căreia a luat, fiindă în acel an Patriarhia rusească din Moscova⁴. Venirea lui Ieremia al II-lea în Țara Românească a avut loc, fie la sfârșitul acestei călătorii, fie ceva mai târziu. În cartea patriarhicească, dată în Octombrie 1591, Ieremia al II-lea arată în mod precis : „...am ajuns în drumul nostru și la prea sfințita mitropolie a Ungrovlahiei și am stat aci în sinod, șezând împreună cu arhieriei aflători acolo“⁵.

În cursul șederii sale în București, Patriarhul Ieremia al II-lea a sfințit, cum amintește acel document, și mănăstirea cea nouă, clădită pe creștetul dealului de către Mihail Banul, dându-i spre asigurare acea carte pecetluită cu sigiliul de plumb. Călătoria lui Ieremia al II-lea în Țara Românească a durat un timp îndelungat, deoarece el se mai afla în București la 31 Martie 1592, când marele logofăt al bisericii Hierax, a scris în

¹ N. Iorga, op. cit., p. 92, linii 45—54 și p. 93, linii 1—13.

² N. Iorga, Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a Românilor. Văleni, 1908, v. I, p. 215.

³ Aceste trei păstoriri ale lui Ieremia al II-lea au fost: prima dela 5 Mai 1572 la 29 Noembrie 1579; a doua dela 1580 la 1584, când a fost surghiunit la Rodos, și a treia dela 1586—1595 (Manoil I. Gedeon, Πατριαρχειοι Πίνακες, Constantinopol, 1884, p. 518, 524, 531).

⁴ Manoil I. Gedeon, op. cit., p. 531; despre această călătorie Ieroteiu al Monembasiei a lăsat însemnări cuprinse în cartea sa Βιβλιον Ιστορικόν, p. 598—600, Veneția 1631.

⁵ Aceeași carte patriarhicească la N. Iorga, op. cit., p. 90, linii 20—22; a se vedea și la p. 393 din această lucrare.

numele său o orânduire¹ în limba greacă, referitoare la acei care conviețuiau în acel oraș, fără cununie. Patriarhul s'a întors probabil în cursul anului 1592 la Constantinopol, unde trebuia să fie prezent la marele sinod al bisericii întrunit în Mai 1593².

Cuvintele „jupan Mihail Banul“ din cartea patriarhicească se referă la vremea când Mihai Viteazul a ocupat funcții mai înainte de a deveni domn în toamna anului 1593. Este necesar să se cerceteze în legătură cu înființarea mănăstirii sale din București, cariera dregătorească a lui Mihai, înainte de a fi urcat treptele domniei.

Cariera lui Mihai a început prin numirea sa ca bănișor de Mehedinți de către Iane, ruda lui, care devenise în 1586 mare ban al Craiovei, sub domnitorul Mihnea Turcitul. După funcția de bănișor de Mehedinți, atestată prin două documente³ din 1 Ianuarie și 29 Noembrie 1588, Mihai apare în acte ca mare stolnic, sub domnia lui Mihnea Turcitul, fiind pomenit pentru prima oară în divanul domnesc din 12 Decembrie 1588 în locul lui Vintilă din Clătești⁴ și pentru ultima oară în această calitate în divanul din 22 Mai 1591, după care odată cu sosirea noului domnitor Ștefan Surdul, a fost înlocuit prin numitul Dima⁵. După aceea, Mihai a devenit mare Postelnic sub Domnul Ștefan Surdul și este menționat ca atare pentru prima dată în divanul din 1 Iunie și 24 Iulie 1591 și pentru ultima oară⁶ în acel dela 18 Decembrie 1591, după care a fost înlocuit printr'un numit Iane (Iano⁷). Apoi Mihai a devenit tot sub domnia lui Ștefan Surdul mare Agă⁸, funcție pe care a îndeplinit-o în perioada între părăsirea postelniciei și mazilirea acelu domnitor în vara anului 1592.

Marea agie nu era o funcție de divan și de aceea nu este pomenită în actele sfaturilor domnești. În actul de întărire, reieritor la 23 moșii, pe care l-a dat la 6 Septembrie 1598, Mihai Viteazul Voevod, amintește că aceste bunuri au fost cumpărate „...în zilele lui Mihnea Voevod și în zilele lui Ștefan Voevod, când a fost domnia mea mare Stolnic și mare Postelnic și mare Agă și mare Ban al Craiovei“⁹. Credem că avem mai degrabă

¹ N. Iorga, în Hurmuzaki, op. cit., XIV, 1, p. 93—94; la sfârșitul actului (p. 94, linii 38—41) e data actului și se menționează prezența în București a Patriarhului.

² Manoil I. Gedeon, op. cit., p. 535.

³ Colecția Documente privind Istoria României. Ed. Acad. R.P.R., București, 1952, v. V, p. 341 și 383, acte 358, 403.

⁴ Aceeași colecție, p. 386, act. 405.

⁵ Aceeași colecție, București, 1953, v. VI, p. 7—8 și 10, acte Nr. 9 și 11; N. Iorga, Mihai Viteazul, București, 1935, v. I, p. 37—40.

⁶ Aceeași colecție, v. VI, p. 9, 12 și 26, acte Nr. 11, 15 și 31; N. Iorga, op. cit., p. 68.

⁷ Ibidem, p. 27, act. Nr. 32.

⁸ Act de întărire din 10 Iunie 1594, dat de însuși Mihai Viteazul Voevod (aceeași colecție, v. VI, p. 128—129, act. Nr. 142).

⁹ Aceeași colecție, v. VI, p. 336, act. Nr. 348; N. Iorga, Mihai Viteazul, v. I, p. 37 și 69.

a ține seama de ordinea funcțiunilor arătate în acest document, care provine chiar dela Mihai, decât de știrile date de unele izvoare posterioare care nu sunt atât de sigure¹.

După domnia lui Alexandru cel Rău, dela care primul document cunoscut e din 1 Decembrie 1592, iar ultimul² din 18 August 1593, Mihai nu mai apare investit cu nicio funcție. Alexandru cel Rău a avut probabil dela început o atitudine bănuitoare față de Mihai, care slujise credincios pe cei doi domni premergători și care era unul din dregătorii bogați și de vază ai Țării Românești. Astfel se explică și absența lui Mihai dela orice funcție în această perioadă³. În curând dușmănia noului domnitor a devenit vădită față de Mihai, care a fost nevoit să se ascundă în țară pentru a nu fi prins de slujitorii domnești și apoi să pribegască în Ardeal, unde a fost adăpostit de Baltazar Báthory, vărul principelui Sigismund; de aici a plecat în cursul anului 1593 la Constantinopol, de unde s'a întors în toamna aceluiași an ca domn investit al Țării Românești⁴.

În privința mării bănii, nu există niciun document de divan, care să menționeze pe Mihai în funcția de mare ban al Craiovei. În toată perioada, începând dela 8 Ianuarie 1587 și până la 1 Decembrie 1592, data primului divan cunoscut, întrunit sub domnia lui Alexandru cel Rău, apare în documentele sfaturilor domnești⁵ ca mare ban al Craiovei numai Iane Epirotul, omul de încredere al lui Mihnea Turcitul, rudă de aproape de a lui Mihai Viteazul și care a ajutat la ridicarea lui în scaun⁶. Era neapărată nevoie ca Iane să stea cea mai mare parte a anului la Constantinopol, pentru a apăra interesele Domniei, ceea ce este dovedit și prin numeroase chitanțe în limba greacă privind împrumuturi în bani, contractate în anii 1589 și 1590 dela diverși dregători turci în numele domnitorilor români de către Iane, care iscălește „Ioan Banul”⁷.

Titlul de mare ban al Craiovei, pe care îl amintește Mihai Viteazul încă

¹ Un document din 1 Aprilie 1635 amintește că moșia Frâsinetul a fost cumpărată de Mhai « pe când a fost domnia lui mare Agă și mare Stolnic » (Arhivele Statului, M-rea Cozia, pachet Nr. 24, act Nr. 11); N. Iorga, op. cit., v. I, p. 37, a admis că Mihai a exercitat marea agie înainte de stolnicie, pe baza acestui document tardiv, care este însă în contradicție cu actul de întărire din 1598 dat chiar de Mihai și menționat mai sus la nota Nr. p. 327).

² Aceeași colecție, v. VI, p. 66 și 78, acte Nr. 67 și 89.

³ N. Iorga, op. cit., v. I, p. 88—93.

⁴ N. Iorga, op. cit., p. 88—93; 98—100; 102—103.

⁵ Aceeași colecție, v. V, p. 386, act Nr. 405 (12 Decembrie 1588); p. 280, act Nr. 292 (8 Ianuarie 1587) și altele sub Mihnea Turcitul; v. VI, p. 54, act Nr. 62 (15 Iulie 1592) și altele sub Ștefan Surdul; v. VI, p. 58, act Nr. 67 (1 Decembrie 1592) sub Alexandru cel Rău.

⁶ N. Iorga, op. cit., v. I, p. 35 și 102.

⁷ Chitanțe cu datele de 20 Noembrie, 1 Decembrie și 15 Decembrie 1589; 30 Martie și 29 Noembrie 1590, publicate de N. Iorga în Hurmuzaki, op. cit., v. XIV, 1, p. 86—89.

în două acte de întărire¹, date de el ca voevod, la 20 Februarie 1594 și 6 Septembrie 1598 se referă desigur numai la isprăvnicia băniei. Mihai a fost de fapt în această perioadă locțiitorul lui Iane, mare ban al Craiovei, plecat pentru interesele domniei la Constantinopol², de unde se întorcea numai rareori în țară. Tot astfel trebuie să explicăm și denumirea de „Mihail Banul“, pe care o găsim atât în cartea lui Ieremia al II-lea din Octombrie 1591, cât și din scrisoarea³ din 14 Noembrie 1593, adresată lui Petre Schiopul de către Andronic Cantacuzino. Mihai a îndeplinit misiunea de locțiitor al marelui ban în timp ce era mare stolnic sau mare postelnic. Absența numelui lui Mihai, care se observă în unele acte de divane domnești, întrunite în această perioadă, precum sunt acele⁴ din 13 Iunie și Iulie 1589; 5 Iulie, 19 Iulie și 14 Decembrie 1589 și acele⁵ din 8 Aprilie, 28 și 29 Iunie 1590, fără ca prin aceasta Mihai să fi fost înlocuit din marea stolnicie, în care este pomenit de alte documente de divane, intermediare sau posterioare, credem că se poate explica printr'o însărcinare personală, dată lui Mihai Stolnicul, care necesita absența sa din orașul de scaun al Țării Românești, anume: misiunea de locțiitor la marea bănie a Craiovei, atribuită lui Mihai, pentru a înlocui pe Iane, marele ban, cu asentimentul acestuia și al domnitorului.

Expunerea de mai sus arată că Mihai a exercitat însărcinarea de locțiitor al marelui ban al Craiovei între 1589 și 1591, în special în timpul domniei lui Mihnea Turcitul; tot în această perioadă el a putut aduna o avere considerabilă⁶, care i-a dat mijloacele materiale de a construi și a înzestra mănăstirea sf. Nicolae din București. Astfel examinarea izvoarelor istorice confirmă ridicarea acestei mănăstiri între anii 1589 și 1591, încât era terminată în Octombrie 1591, când Patriarhul Ieremia al II-lea, găsiindu-se în București, i-a dat numita carte. Prin urmare, Mihai a construit această mănăstire în anii 1589—1591, în timp ce a fost un înalt dregător al Țării Românești, căci ulterior, începând din toamna anului 1592, el a devenit bănuț, apoi a fost fugar și pribeag. Noua ctitorie a înlocuit vechea mănăstire a jupănesei Caplea, care a rămas apoi ca un metoh închinat noii mănăstiri, ambele fiind închinat mănăstirii Simopetra de pe Muntele Athos.

¹ Aceeași colecție de documente, v. VI, p. 102—103, act Nr. 115; p. 336—341, act Nr. 348.

² P. P. Panaitescu, Mihai Viteazul. București, 1936, p. 24—25.

³ N. Iorga, în Hurmuzaki, op. cit., v. XI, p. 373—374, act Nr. 519 și XIV, 1, p. 97, act Nr. 174.

⁴ Colecția menționată mai sus, v. V, p. 416, act Nr. 430; p. 417, act Nr. 431; p. 419, act Nr. 432; p. 419, act Nr. 433; p. 421, act Nr. 436.

⁵ Aceeași colecție, v. V, p. 439, act Nr. 453; p. 460 și 462, acte Nr. 476 și 478.

⁶ Aceeași colecție, v. VI, p. 336—341, act Nr. 348; N. Iorga, Mihai Viteazul, v. I p. 38.

ȘANTIERUL ARHEOLOGIC BUCUREȘTI: Sectorul „Mihai Vodă” Planul săpăturilor din 1953

S t r a d a I s v o r

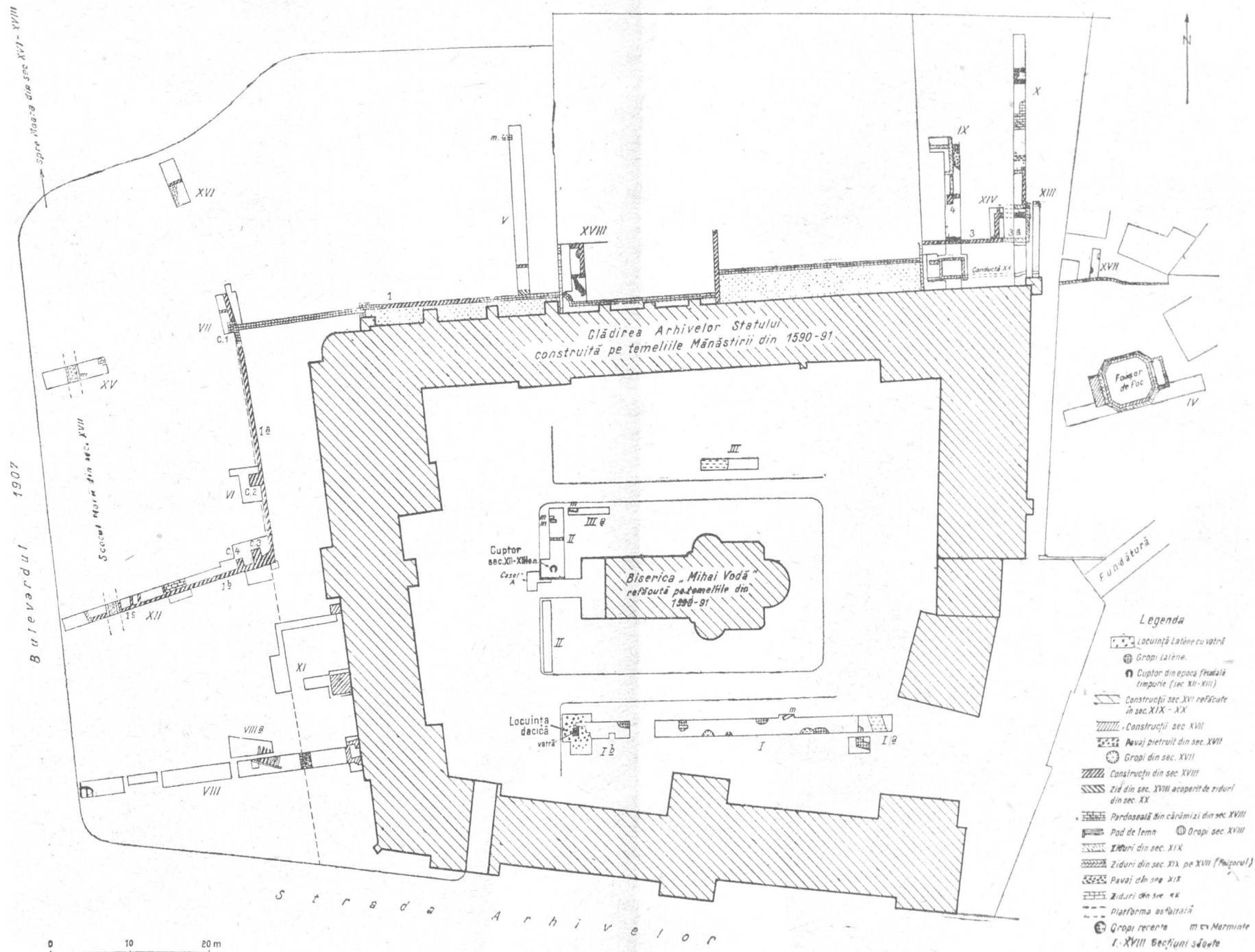

Fig. 1. — Plan general — Mihai Vodă.
<https://biblioteca-digitala.ro/> / <https://www.mnir.ro>

Pisania cea veche a mănăstirii lui Mihai Viteazul este pierdută¹, iar pe încadramentul din piatră al ușii principale, sculptate în 1711 în stil brâncovenesc, a fost adăugată o inscripție în limba greacă, care arată că biserica a fost clădită în 1594 și că ușa ei din bronz a fost pusă în 1711². Data de 1594 indicată de această inscripție nu este data exactă a întemeierii mănăstirii, ci indică cel mult o desăvârșire de construcții anexe mănăstirii în acel an.

În 1595, după bătălia dela Călugăreni (13 August), armata turcească a lui Sinan Pașa, înaintând și ocupând Bucureștii, a pus garnizoane turcești la mănăstirile Radu Vodă și Mihai Vodă, pe care le-a considerat puncte importante de apărare.

Cu acest prilej un izvor istoric ne informează că dealul mănăstirii Mihai Vodă a fost întărit de Sinan Pașa cu șanțuri și cu bastioane (băști), iar împrejurul său au fost puse lagumuri (mine)³. Sinan Pașa a ridicat deci pe acest deal fortificații de care nu s'a putut servi, deoarece a fost obligat să evacueze în grabă Bucureștii, în Octombrie 1595, în urma ocotirii și depășirii orașului de către armatele lui Sigismund Báthory, care înaintau spre Giurgiu⁴.

În urma distrugerii până la temelii a mănăstirii sf. Troițe de către Turci când s'au retras din București în 1595, călugării aceștia au fost transferați de Mihai Viteazul la ctitoria sa, care a preluat și toate proprietățile din București și din provincie ale acelei mănăstiri. După rețacerea mănăstirii în 1614, călugării ei s'au mutat din nou în chiliile reconstruite⁵. În 1657, Paul din Alep, care a însoțit ca diacon în călătoria sa pe Patriarhul Macarie al Antiohiei, a descris mănăstirea Mihai Vodă, pe care a văzut-o ca fiind măreață, de mari dimensiuni și având trei turle⁶.

Există izvoare istorice⁷, care arată că în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, domnitorii Alexandru Const. Moruzi și Al. Ipsilanti, în urma unui incendiu izbucnit în noul palat domnesc, construit de Alexandru Ipsilanti pe Dealul Spirei în 1775 — 1776, au ales ca reședință vremelnică

¹ Em. Costescu, «Bul. Com. Mon. Ist.», 1946, fasc. 115—118, p. 49—50, fig. 2; pe dosul cadrului de piatră al ușii actuale s'a descoperit în 1928—1933 începutul unei inscripții cirilice, înconjurată cu chenar ornamentat, care a fost fie o lespede funerară, fie încadramentul cu pisania originală.

² N. Iorga, Inscriptii din bisericile României, București, 1905, fasc. I, p. 255; nr. 581.

³ Nic. Costin în Cronicele României, ed. a III-a pregătită de M. Kogălniceanu, București, 1872, v. I, p. 484.

⁴ Andrei Veress, Expediția creștinilor împotriva lui Sinan Pașa, în «Analele Acad. Rom.», Memoriile Secțiunii Istorice, 1925, seria III, v. IV, p. 25—26.

⁵ G. I. Ionescu-Gion, Istoria Bucureștilor, 1899, p. 201.

⁶ Paul din Alep, Călătoriile părintelui Macarie, Patriarhul Antiohiei, București, 1900, trad. de Emilia Cioranu, p. 207—208.

⁷ H. Stahl, «Bul. Com. Mon. Ist.», 1914, v. VII, p. 35—37 și referințele dela p. 401 nota 8.

dealul Mihai Vodă. Aceste izvoare nu precizează dacă acești domnitori au locuit în chiliile mănăstirii sau în clădirile din partea de Vest a acestui deal, care au fost descoperite prin săpăturile arheologice din 1953 și de care vom vorbi mai departe.

În 1821, dealul mănăstirii Mihai Vodă a fost ocupat pentru puțină vreme de oastea lui Tudor Vladimirescu, fiind o poziție strategică în preajma Bucureștilor¹.

O pisanie în limba greacă, pictată pe perețele interior, deasupra ușii principale, amintește că biserica Mihai Vodă a fost reparată în 1838 de către Arhimandritul Teodosie Contopulo².

După secularizarea averilor mănăstirești înfăptuită în 1863 și îsgonirea călugărilor și egumenului dela Mihai Vodă, această mănăstire, ca și celelalte biserici, au fost puse sub îngrijirea statului. Puțină vreme după aceea, în 1864, fostele chilii desafectate au fost destinate a primi noua instituție a Arhivelor Statului, care deși înființată încă din 1831, nu avea local. Chiliile au fost amenajate și Arhivele au fost instalate în 1866³.

Adaptarea chiliilor pentru depozitarea arhivelor dovedindu-se în curând insuficientă și e' prezentând încă din 1890 grave deteriorări, Ministerul Instrucțiunii Publice a ridicat în anii 1910—1916, director fiind D. Onciu, noua clădire a Arhivelor Statului. Construcția a fost făcută pe vechea pivniță a chiliilor, datând dela sfârșitul secolului al XVI-lea. Ea a conservat forma patrulateră, înconjurând curtea interioară, care are în centru biserica lui Mihai Viteazul⁴. Ulterior, au mai fost făcute lucrări de renovare atât bisericii Mihai Vodă de către Comisia Monumentelor Istorice în anii 1928—1934⁵, cât și unei părți din clădirea arhivelor în anii 1940—1941, lucrări în urma cărora suprafața interioară a curții a fost coborâtă prin mai multe nivelări⁶.

Observațiile făcute pe teren înainte de începerea lucrărilor din 1953 au învederat că dealul Arhivelor (numit în trecut dealul Mihai Vodă) se prezintă ca un bot de deal ce continuă Dealul Spirei spre Nord și care nu este decât un rest din marginea ultimei terase a Dâmboviței, roasă în decursul vremurilor de cursul ei meandric. Având în vedere configurația acestui locușor de apărat, situat în apropierea apei, colectivul nostru a con-

¹ D. Berindeiu, « Rev. Rom. pentru Științe, litere și arte », 1861, I, p. 629.

² N. Iorga, Inscriptii din bisericile României. București, 1905, fasc. I, p. 255 și 582.

³ « Arhivele Statului », București, 1940, p. 4; Const. Moisil, « Boabe de Grâu », 1930, I, p. 593 și urm.

⁴ « Arhivele Statului », București, 1940, p. 4 și planurile dela p. 20—28.

⁵ Em. Costescu, « Bul. Com. Mon. Ist. », 1946, fasc. 115—116, p. 49—74.

⁶ Ibidem, p. 72.

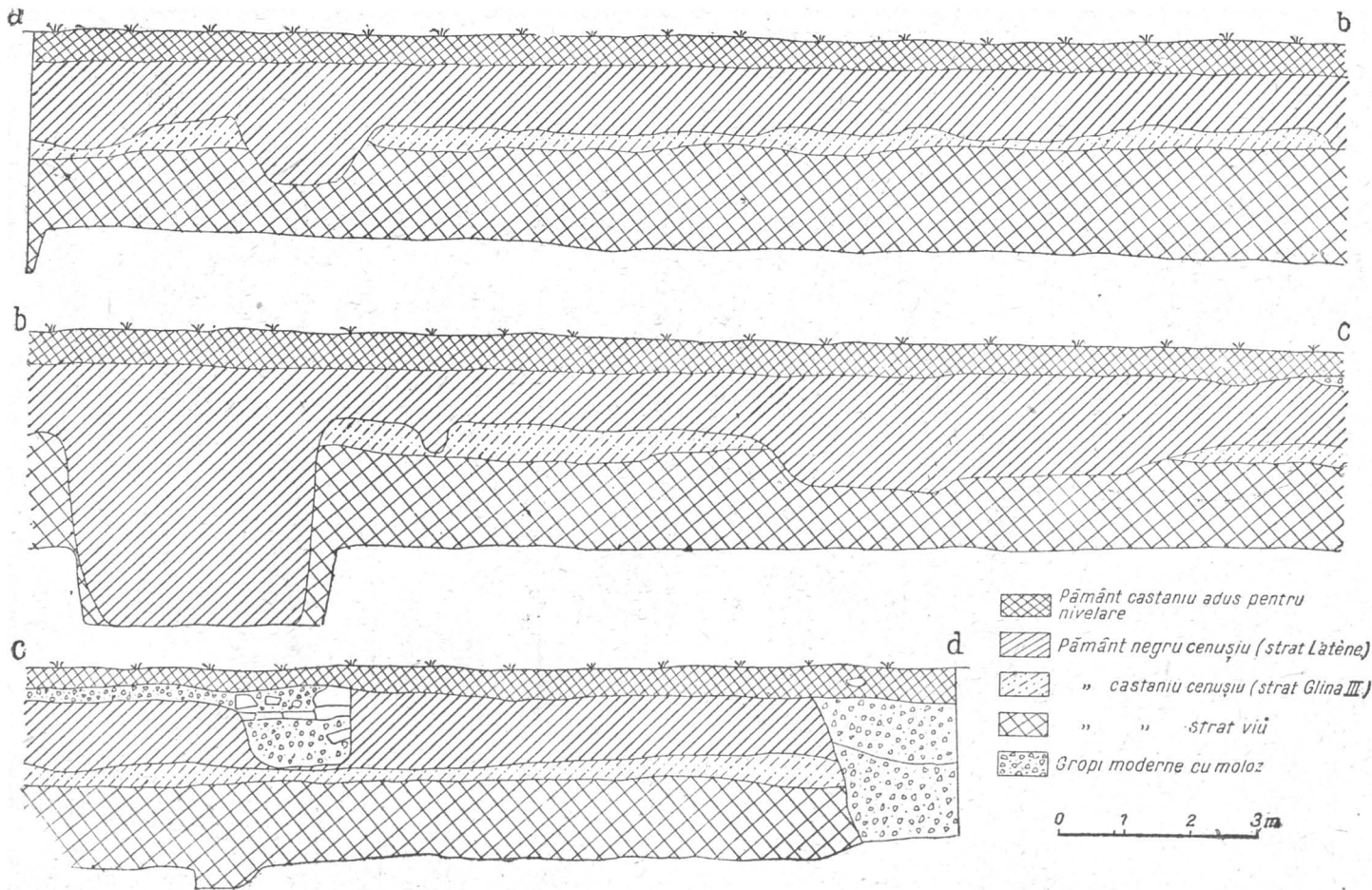

Fig. 2. — Profilul șanțului I.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://www.mnir.ro>

siderat din primul moment, date fiind condițiile optime de locuire, că trebuie să conțină urme de locuire omenească din cele mai vechi timpuri.

Săpăturile începute la 20 Iunie 1953 în curtea Arhivelor Statului (fig. 1) au avut, în primul moment, caracterul unor sondaje, care aveau drept scop să ne informeze dacă dealul pe care, în ultimul deceniu al secolului al XVI-lea, Mihai Viteazul a ridicat mănăstirea cu numele său, a fost locuit, în vremurile anterioare ei și, în același timp, de a găsi materiale arheologice din epoca feudală, contemporane mănăstirii.

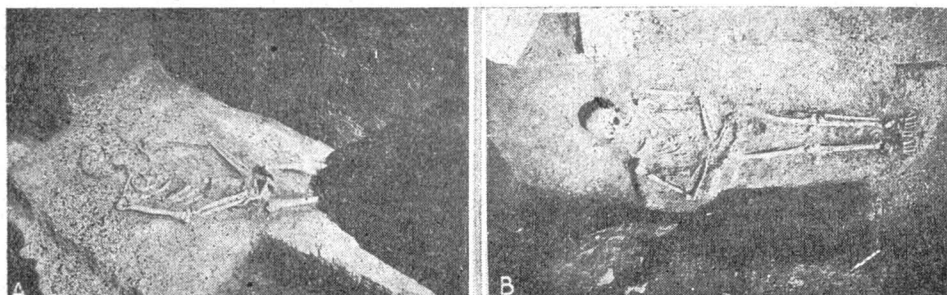

Fig. 3. — Mormintele 1 și 2 din secțiunea I.

Lucrările au început prin deschiderea unei secțiuni Nr. I spre Sud de biserică, lungă de 26 m, lată de 2 m, orientată Est-Vest (fig. 1). Incepând dela suprafața solului și până la o adâncime de 0,20—0,30 m, s'au găsit câteva fragmente ceramice puțin caracteristice, pe care le-am atribuit perioadei de trecere spre feudalism. Intre 0,30 și 0,75—0,80 m s'au găsit numeroase fragmente ceramice din a doua epocă a fierului (La Tène) și numai câteva de factură romană. Mai jos, dela 0,80 m la 0,90 m și în câteva locuri până la 1 m adâncime, am dat peste un strat de depunere subțire, dar continuu dela începutul epocii bronzului. Materialul ceramic aparține culturii Glina III. Sub acest strat, pământul de culoare castanie (loess transformat de pădure) conține rare fragmente ceramice din epocă neolitică. În afară de situația arătată (fig. 2), care înfățișează stratigrafia în cea mai mare parte a secțiunii I, intervin în câteva locuri unele deranjamente. Astfel din stratul dacic (La Tène) coboară, tăind stratul Glina III și pătrunzând în pământul viu, la adâncimi variabile, mai mult gropi. Trei gropi de morminte din epoca feudală (fig. 3) au străpuns vechile straturi de cultură, ajungând până la pământul viu. O groapă de bucate aparținând aceleiași epoci (fig. 4) a fost săpată până la adâncimea de 2,95 m, fiind strâmtă la gură și largă către fund. Inafară de acestea mai menționăm două gropi mari umplute cu moloz, care sunt de dată recentă.

În prelungirea către Est a secțiunii I s'a deschis secțiunea 1 A,

lungă de 5 m, lată de 2 m. Scopul acestei secțiuni a fost de a urmări resturi de locuire La Tène, dat fiind faptul că acestea s'au găsit în număr apreciabil în secțiunea I și în special către extremitatea sa de Est. Incepând dela suprafața actuală, au început să apară fragmente ceramice recente, împreună cu fragmente ceramice de tip La Tène, precum și câteva ornamentate cu linii în val, care au ajuns

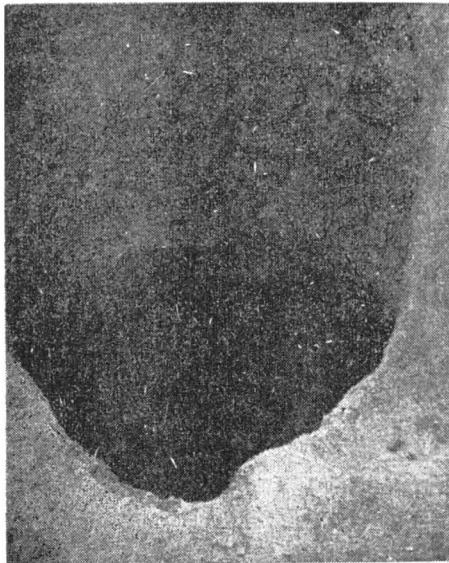

Fig. 4. — Groapă de bucate.

(având dimensiunile 8,70×2 m). La extremitatea sa de Vest, între 0,35 și 0,45 m, s'a desvelit un complex de bucăți de chirpici, fragmente din a doua epocă a fierului, având la centru resturile unei vetre (fig. 5 și 6). Acest complex reprezintă ruinele unei locuințe dacice. Pentru a urmări extinderea ei am lărgit suprafața inițială a șanțului către Nord și Sud. În restul șanțului stratigrafia se prezintă la fel ca și în secțiunea I, straturile fiind deranjate de o groapă care coboară din stratul La Tène, iar din epoca feudală am surprins în profilul peretelui de Nord, o groapă de mormânt.

În fața bisericii, spre stânga, a fost deschisă secțiunea II, lungă de 8 m, lată de 2 m, orientată Nord-Sud. Și în această secțiune ne-a surprins lipsa unui strat de depunere din epoca feudală. Incepând dela suprafața actuală și până la 0,30 m s'au găsit numai câteva fragmente ceramice ornamentate cu linii în valuri sau linii drepte și câteva fragmente de vase din epoca La Tène. În stratul La Tène propriu zis, cuprins între

rior datorită unei gropi. În profilele pereților de Nord și Sud s'au putut vedea urmele acestei gropi care, pornind dela suprafața actuală, taie toate straturile de cultură și pătrunde adânc în pământul viu. Marginile gropii păstrează urme bogate de var, ceea ce arată că groapa a fost o varniță recentă, umplută apoi cu un pământ de culoare neagră-cenușie, ce conține resturi de cărămizi, mortar, precum și fragmentele ceramice amintite.

În colțul de Sud-Vest al secțiunii I A a fost descoperit colțul temeliei unui zid vechi situat între 0,24 și 0,57 m, construit din cărămizi subțiri.

Către Vest de secțiunea I și pe aceeași direcție s'a săpat șanțul I B

ȘANTIERUL ARHEOLOGIC BUCUREȘTI
 „MIHAI VODĂ” (Arhivele Statului)
 Locuința daco-getă (Perioada La Tène)

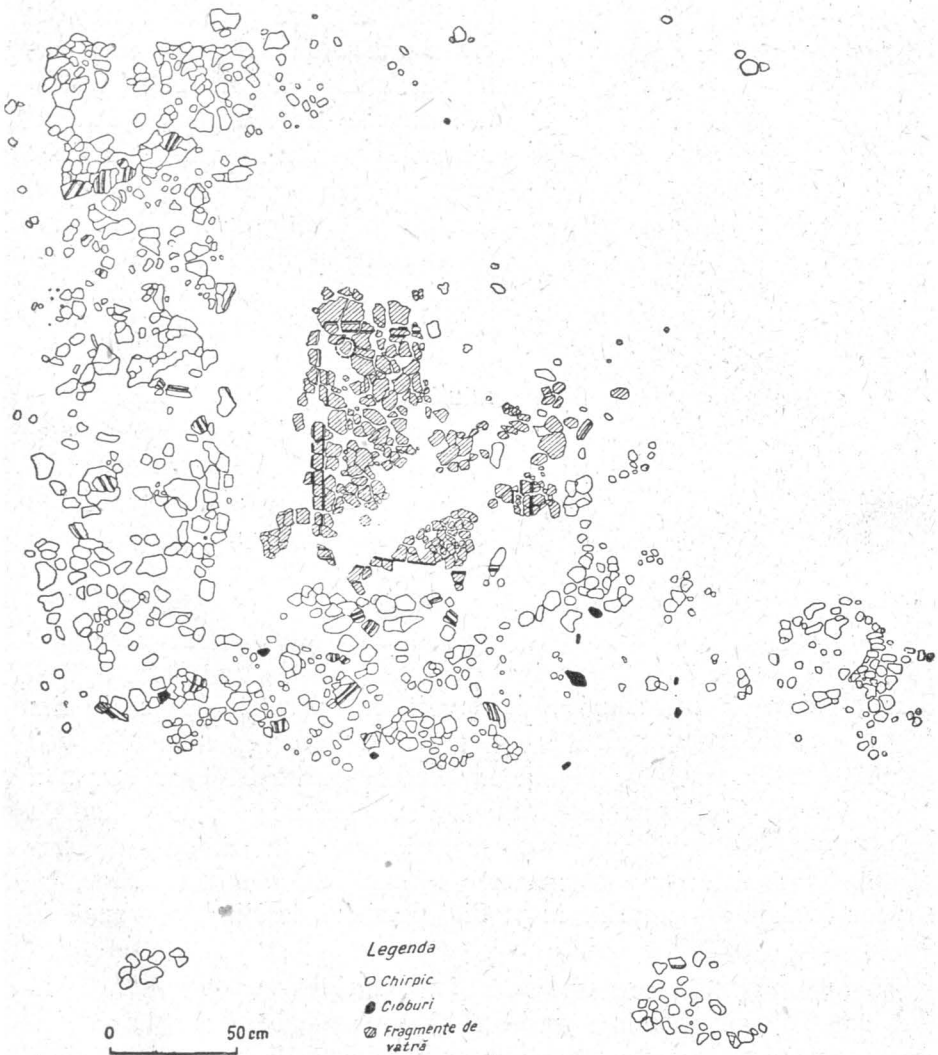

Fig. 5. — Planul locuinței dacice.

0,30 m și 0,85 m, s'au găsit numeroase fragmente de vase de forme și aspecte diferite. O primă categorie cuprinde vase de factură superioară, din pastă cenușie, lucrate la roată; a doua, vase lucrate cu mâna dintr'o pastă grosolană. *In stratul La Tène au apărut câteva fragmente de vase romane.* Urmează între 0,85 m și 0,95 m, ca și în secțiunile prezentate mai sus, un strat de culoare castaniu-cenușie cu fragmente de vase

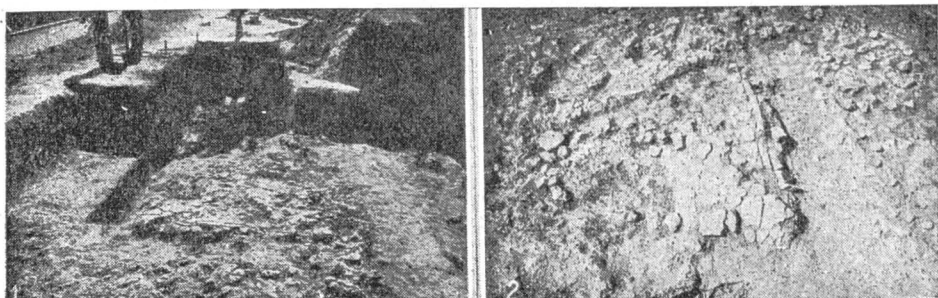

Fig. 6. — Resturile locuinței dacice.

de tip Glina III. In acest strat se întâlnesc sporadic fragmente ceramice La Tène. La partea superioară a stratului de loess (între 0,95—1,05 m) s'au găsit în această secțiune mai multe fragmente ceramice de aspect primitiv, cu pleavă și două așchii de șilex, dintre care una acoperită cu o patină roșcată.

În partea de Sud a secțiunii au apărut în stratul La Tène câteva bucăți de lut ars la roșu. Pentru degajarea acestui complex, suprafața inițială a șanțului a fost lărgită. În urma desvelirii pe toată suprafața a acestui complex, au apărut resturile urui cuptor (fig. 7 și 8). Atât în cuptor cât și în jurul său, s'au găsit, pe lângă bucățile de lut ars, numeroase fragmente ceramice La Tène și medievale timpurii.

Către Sud de secțiunea II a fost săpată secțiunea II A (lungă de 9 m, lată de 1,5 m), orientată Nord-Sud.

În profilele pereților acestei secțiuni se constată că straturile n'au fost deranjate de gropi mai noi. Dela suprafața actuală și până la 0,35 m, în stratul în care în mod obișnuit apar rare fragmente ceramice medievale timpurii și La Tène, s'au găsit în secțiunea II A fragmente ceramice smălțuite. Tot în această secțiune stratul de cultură gela începutul epocii bronzului e mai bogat în material. S'au găsit numeroase fragmente de vase Glina III, unele ornamentate cu găuri-butoni.

În secțiunea III, săpată la Nord de biserică (lungă de 7,50 m, lată de 1,5 m, orientată Est-Vest), nu s'a putut urmări stratigrafia, deoarece cea mai mare parte a secțiunii a străbătut conținutul unei gropi recente. În pământul de umplere al gropii s-au găsit fragmente ceramice neolitice (alături de câteva așchii de silex), Glina III, La Tène, medievale timpurii și moderne.

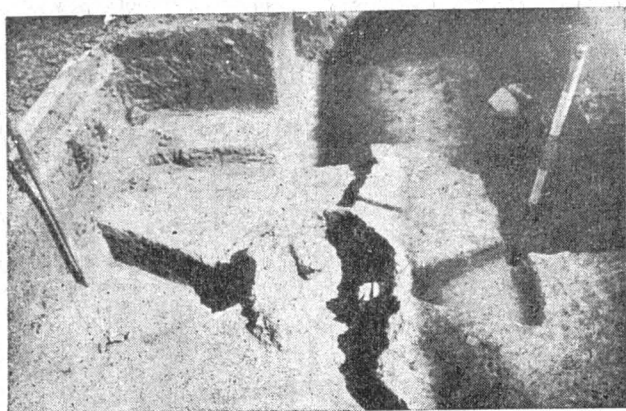

Fig. 7. — Resturile cuptorului din sec. XII—XIII.

Menționăm că la extremitatea de Nord a secțiunii II s'au găsit fragmente ceramice neolitice în număr mai mare decât în celelalte secțiuni. Pentru a recupera materiale din această epocă, spre a putea defini caracterul acestei culturi reprezentate doar prin câteva fragmente ceramice de aspect primitiv, conținând pleavă, s'a săpat în apropierea secțiunii II, secțiunea III A (lungă de 4 m, lată de 1 m, orientată Est-Vest). Scopul urmărit nu a putut fi atins, deoarece în această secțiune au fost descoperite mai multe schelete din epoca feudală, provenind din înmormântări făcute în diferite etape, înmormântările mai noi deranjând pe cele anterioare. Gropile mormintelor au tăiat vechile straturi de cultură, ajungând până la pământul viu.

Din cele expuse reiese că dealul pe care se află astăzi biserica Mihai Vodă și clădirea Arhivelor Statului a fost locuit în toate epocile, începând din epoca neolitică și până astăzi. S-a arătat că în toate secțiunile s'au găsit la adâncimi care variază de la loc la loc între 0,90 m și 1,05 m, în partea superioară a stratului de loess de culoare castanie, fragmente ce-

ramice din epoca neolitică. În general, aspectul lor este același (fig. 9); vasele din care provin aceste fragmente au fost lucrate dintr'o pastă de culoare neagră, cu impurități și urme bogate de pleavă, suprafața lor fiind

**ȘANTIERUL ARHEOLOGIC BUCUREȘTI
MIHAI VODĂ** (Arhivele Statului)

*Cuptor descoperit în șanțul II
datând din sec XII-XIII e. n.*

0 50 cm

- ◻ Chirpic
- ◐ Cioburi
- ◑ Cărbune

Fig. 8. — Planul cuptorului din sec. XII—XIII.

acoperită cu două straturi subțiri de culoare galben-roșiatică. Unele fragmente conțin cioburi pisate și nisip, iar altele tot pleavă, dar sunt dintr'o pastă cenușie deschisă. Niciunul din fragmentele de vase neolitice nu este ornamentat și nu indică forme, elemente care ne-ar putea ajuta să pre-

cizăm cărei culturi neolitice aparțin aceste resturi. Pe lângă materialul ceramic s'au mai găsit câteva silexuri. Pe o așchie se văd clar urmele desprinderii unor lame dintr'un nucleu din care a făcut parte și această așchie. O altă așchie este acoperită cu patină de culoare galben-roșiatică. Este un silex paleolitic care a fost reluat pentru adaptare în epoca neolitică. Pe unele porțiuni patina lipsește. Se văd urmele încercărilor de retușare.

Materialele arheologice, datând din epoca neolitică, descoperite pe Dealul Mihai Vodă, documentează prezența în acest loc a unei culturi neolitice. Puținele resturi aflate în săpături ne îngăduie să credem

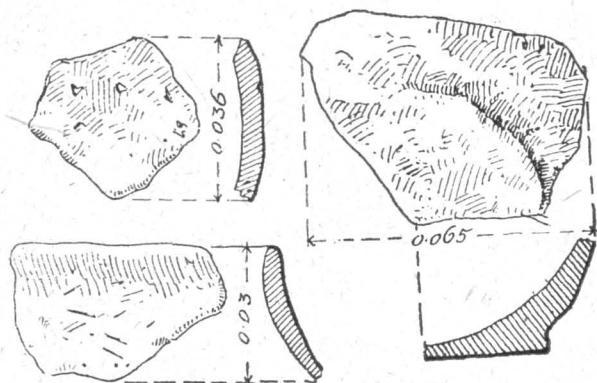

Fig. 9. — Fragmente ceramice din epoca neolitică.

că avem de-a-face cu un aspect al vieții neolitice timpurii: fără să-l putem defini și atribui cu precizie uneia din culturile neolitice cunoscute până acum în Muntenia. Purtătorii acestei culturi sunt primii oameni care au locuit dealul, împădurit la venirea lor. Prezența unei așchii de silex din epoca paleolitică printre resturile neolitice nu constituie o dovadă că dealul a fost locuit în paleolitic. Această descoperire dovedește totuși prezența omului paleolitic pe teritoriul actual al orașului București. Numărul relativ redus de obiecte neolitice găsite pe Dealul Mihai Vodă care se datoresc unei locuiri nu prea intense, ne dau de gândit dacă nu cumva în apropiere se află o așezare cu un strat mai gros de depuneri. Ținând seama că triburile neolitice timpurii preferau locurile joase din apropierea apelor, e de presupus că poalele line ale dealului să fi fost mai intens locuite de oamenii acelei vremi. Lucrările care s'au făcut pe pantele de Vest și de Nord-Vest ale dealului, în secolele trecute, îngreunează urmărirea și rezolvarea acestei probleme.

În al doilea strat de cultură descoperit în curtea Arhivelor Statului, care

suprapune stratul de loess de culoare castanie, în care s'au găsit urme neolitice, au fost descoperite resturi de locuire dela începutul epocii bronzului (cultura Glina III). Acest strat gros de 0,10—0,15 m, situat între 0,80 m și 0,90 m (0,95 m), e alcătuit dintr'un pământ de culoare cenușiu-castanie.

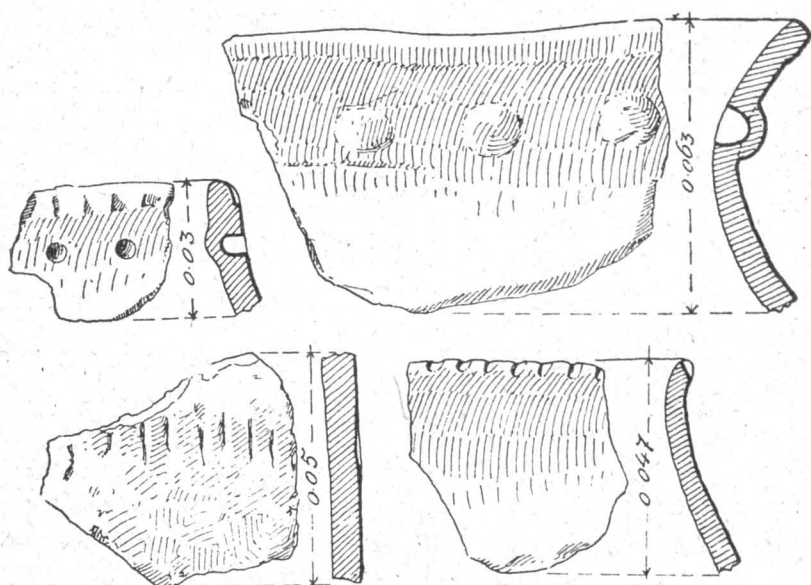

Fig. 10. — Fragmente ceramice Glina III.

Stratul fiind subțire a fost pe alocuri deranjat, conținând pe lângă materialele de tip Glina III, fragmente din a doua epocă a fierului. Materialele dela începutul epocii bronzului găsite în stratul descris se compun din ceramică și silexuri. Ceramica e caracteristică acestei culturi (fig. 10) atât în ceea ce privește pasta (poroasă cu amestec bogat de nisip cu bobul mare), formele (profilul buzelor de vase ușor răsfrânt și uneori crestat), cât și prin decor (găuri-butoni sau hașuri de linii paralele, verticale pe umărul vasului). Deosebit de această specie ceramică s-au mai găsit câteva fragmente dintr'o pastă deosebită de culoare neagră-cenușie, ce conține nisip fin, fiind foarte rezistentă. În asociere cu ceramica arătată, au fost găsite câteva așchii de silex, atipice ca formă.

Locuirea Dealului Mihai Vodă la începutul epocii bronzului, documentată printr'un strat subțire de depuneri, a fost de scurtă durată. Triburile din această vreme au un caracter de stabilitate mai puțin pronunțată decât în epoca neolitică (nu ne referim la așezarea neolitică timpurie de pe Dealul Mihai Vodă). După perioada de tranziție dela epoca neolitică la epoca

de bronz, timp în care triburile rătăceau în căutarea pășunilor pentru vite, la începutul epocii bronzului reprezentat în Muntenia prin cultura Glina III, triburile încep să devină tot mai stabile, ocupându-se în același timp atât cu cultivarea primitivă a plantelor, cât și cu păstoritul.

Cele mai numeroase resturi arheologice descoperite în curtea Arhivelor Statului aparțin celei de a doua epoci a fierului (La Tène). Ele au fost găsite într'un strat de culoare neagră-cenușie, gros în medie de 0,50 m (între — 0,30 și — 0,80 m). Din această vreme datează resturile locuinței descoperite în secțiunea I B, care se prezintă sub forma unei mase de chirpici ars (la — 0,35 m — 0,45), având la mijloc o vatră de formă pătrată (fig. 5). Pe fragmentele de chirpici, care alcătuiau pereții locuinței se pot vedea clar urme de nuiete și trestii folosite la construirea locuinței și care au fost acoperite cu un strat de lut bogat în pleavă. Suprafața pereților a fost fețuită cu lut fin de culoare galbenă. Vatra situată în interiorul acestei locuințe a fost lucrată dintr'un pământ ales de culoare gălbuie în amestec cu nisip fin. De formă pătrată, cu latura de 1,08 m, ea a fost ornamentată cu un chenar format din două linii paralele, adâncite, având la fiecare colț câte un cerc de asemenea adâncit.

Preocupați de problema tipurilor de locuințe din a doua epocă a fierului (epoca Geto-Dacilor), am urmărit cu mult interes gropile conținând material din această vreme, spre a vedea dacă nu cumva avem de-a-face cu gropi de bordeie. S'a constatat însă că majoritatea gropilor sunt strâmte, având formă de clopot și au servit inițial ca gropi de bucate, devenind mai târziu gropi de gunoi. Afară de aceasta, am mai întâlnit trei gropi largi, puțin adânci, conținând fragmente ceramice de tip La Tène. Nu avem nicio dovadă că acestea ar fi gropi de locuire.

Considerăm că locuința de suprafață, apărută sub forma unei mase de chirpici ars, reprezintă tipul caracteristic al locuințelor dacice ale populației care a locuit dealul Arhivelor Statului. Săpăturile viitoare, care vor cuprinde suprafețe mai întinse, vor putea aduce noi date referitoare la această problemă.

Ceramica folosită de locuitorii așezării cuprinde două categorii. Pe de o parte avem fragmente de vase de factură superioară, lucrate din pastă fină de culoare cenușie, lucrate la roată, iar pe de altă parte, vase lucrate cu mâna dintr'o pastă grosolană ce conține pietricele și cioburi pisate. În stratul de cultură dacică (La Tène) au fost găsite și rare fragmente de vase de factură romană.

Ținând seama de cele expuse referitor la materialele arheologice găsite în stratul de cultură La Tène, putem conchide că *dealul numit asiăzi Mihai Vodă a fost locuit timp îndelungat de Daci*, locuire ce se plasează cronologic în secolul I î.e.n. și secolul I e.n.

În toate secțiunile deschise în curtea Arhivelor Statului, s'a constatat stratigrafic lipsa de continuitate a stratului în care se găsesc fragmente ceramice ornamentate cu linii în val, pe care le-am datat ca posterioare secolului al X-lea, foarte probabil din secolele XII—XIII, fără a avea în prezent un element care să ne permită o datare mai precisă.

Această situație se explică prin faptul că suprafața curții bisericii a suferit răzuiri în scop de nivelare. Asemenea lucrări au avut loc în 1928 cu prilejul rețacerii bisericii Mihai Vodă, cat și în 1940, când a fost reparată clădirea Arhivelor, cu care prilej au fost ridicate, după informațiile primite, 200 camioane de pământ. Prin răzuiți repetate, straturile cele mai noi au dispărut. Răzuirea a atins pe alocuri stratul de cultură La Tène, cel medieval timpuriu a fost ridicat aproape în întregime, rămânând doar câteva urme în locurile mai joase sau în gropi, în timp ce din stratul medieval contemporan mănăstirii Mihai Vodă, n'a mai rămas nici o urmă. Materialele din această vreme s-au găsit în curtea bisericii doar într-o groapă de bucate din secolul al XVII-lea și mai puțin în norminte.

Din epoca medievală (secolele XII—XIII), am găsit foarte puține fragmente ceramice la partea superioară a stratului de cultură dacică (La Tène), în groapa modernă din șanțul I A, ceea ce e o dovadă că această groapă a fost făcută anterior ultimei nivelări a curții și, în special în fața bisericii, alături de cuptorul datând din aceeași vreme. Din aceasta s'a păstrat numai baza sa de formă circulară cu diametrul de 0,80 m, având o deschidere în partea de Sud (fig. 7 și 8). Partea superioară a cuplorului, inițial în formă de calotă, am găsit-o sub forma unor bucăți de pământ ars la roșu, căzute în interiorul cuptorului sau împrăștiate în jurul său. Cuptorul a fost săpat în stratul de cultură din a doua epocă a fierului. Așa se explică pentru ce în urma prăbușirii bolții sale am găsit în interiorul său fragmente ceramice aparținând celei de a doua epoci a fierului, cât și epocii medievale timpurii. În imediata vecinătate a cuptorului a putut fi urmărită o ușoară albiere a solului, tăiată în straturi anterior și conținând cărbuni, cenușă și fragmente ceramice din aceeași vreme ca și cuptorul.

Puținele fragmente ceramice, care — ținând seama de pastă (conține nisip și pietricele), formă (profilul părții superioare larg deschis), cât și ornamente (cu linii paralele în val sau combinații de linii drepte cu linii în val) — au asemănări evidente cu ceramica perioadei prefeudale târzii, prezintă însă caractere noi, mai evolute, pe baza cărora le atribuim secolelor XII—XIII (fig. 11). Această descoperire pe care săpăturile viitoare o vor verifica și completa, e deosebit de importantă pentru cunoașterea originii orașului București.

În groapa de bucate găsită în secțiunea I, adâncă de 2,95 m. strâmtă la partea superioară, largă de 2,50 m la partea inferioară, s'au găsit numeroase oase de animale, cărbuni, cenușă, fragmente de vase și de cahle.

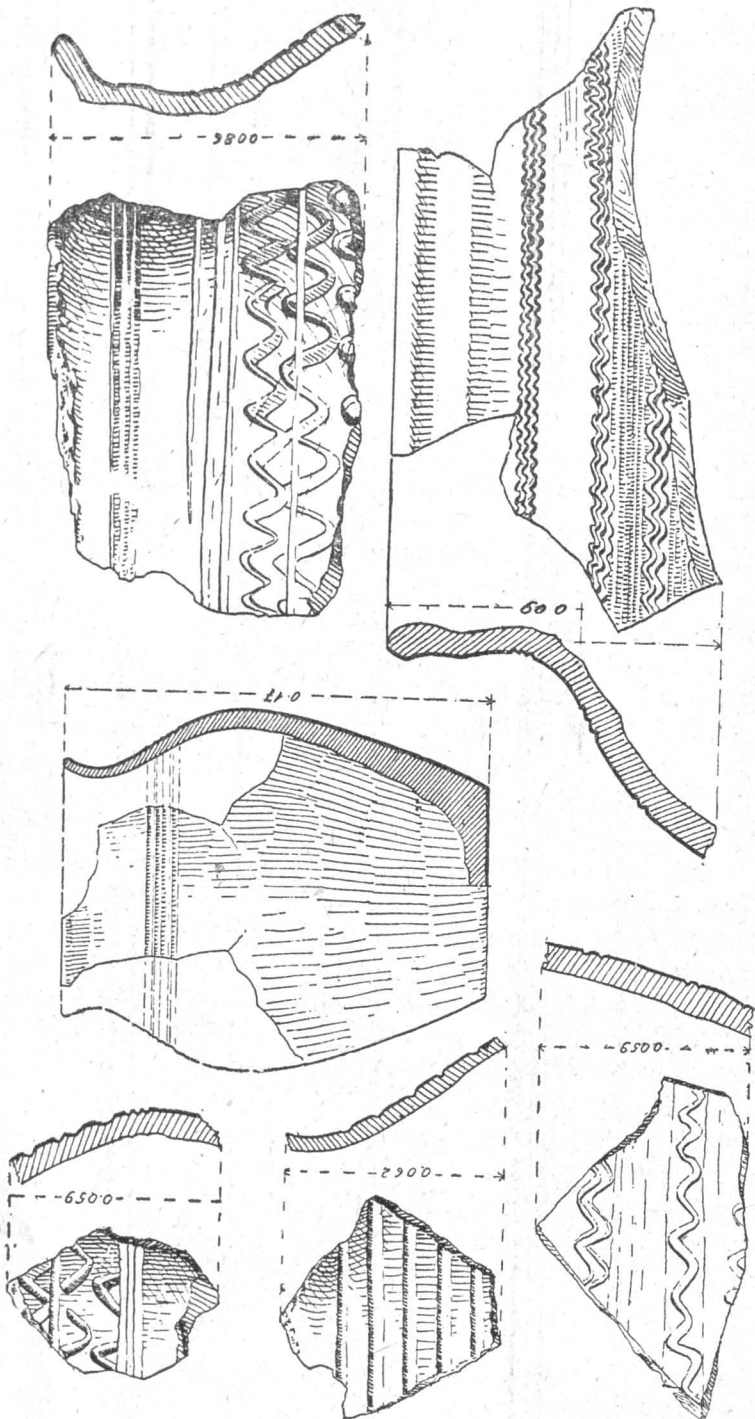
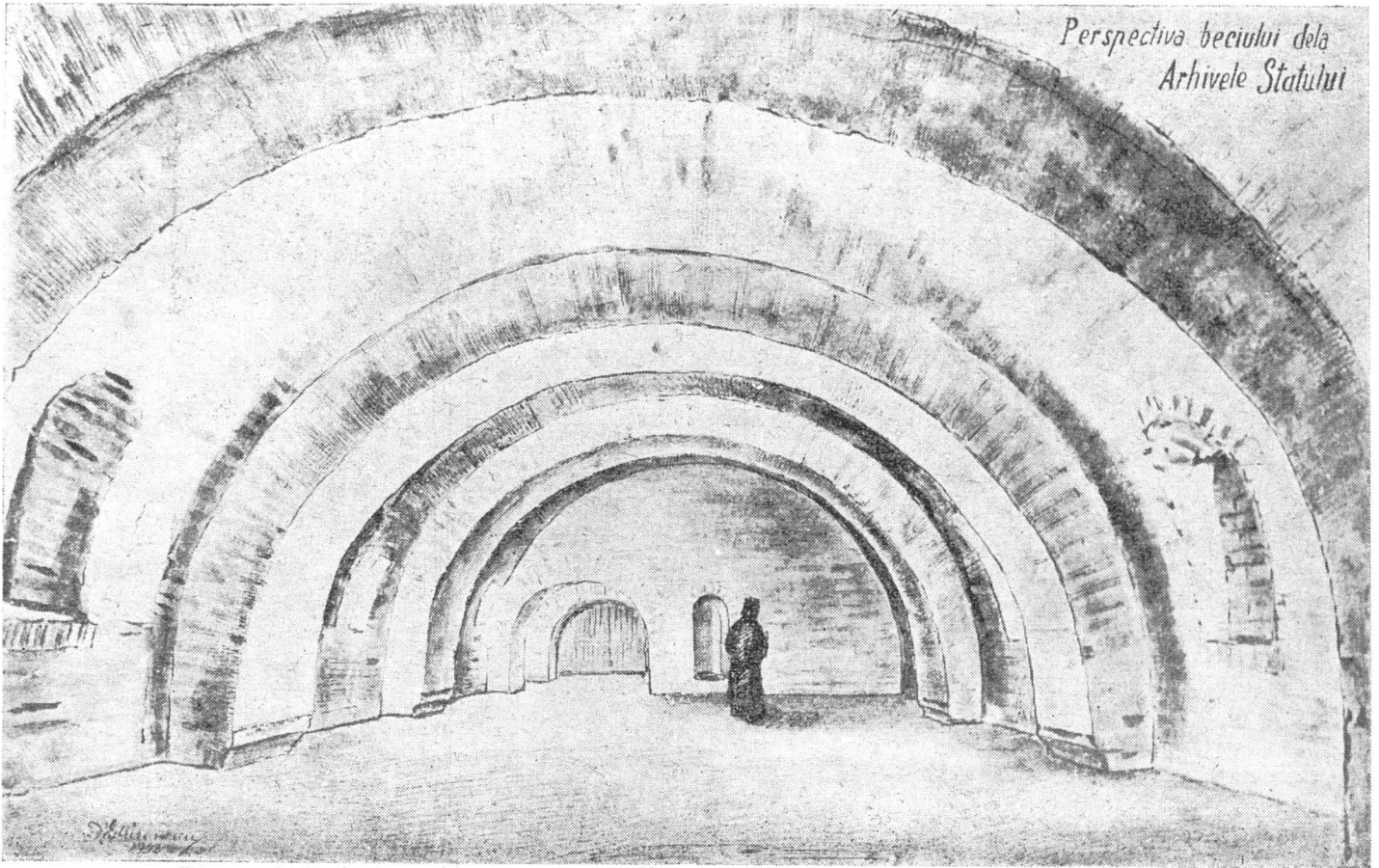

Fig. 11. — Ceramică din sec. XII — XIII.

Fig. 12. — Ceramică din sec. XVII.

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://www.mnir.ro>

*Perspectiva beciului dela
Arhivele Statului*

Fig. 13 — Perspectiva piynetoi
<https://biblioteca-digitala.ro/> <https://www.mnir.ro>

Planul și elevația
beciului dela Arhivele Statului,
ridicate în 1953

Scara: 2 cm. = 1 m.

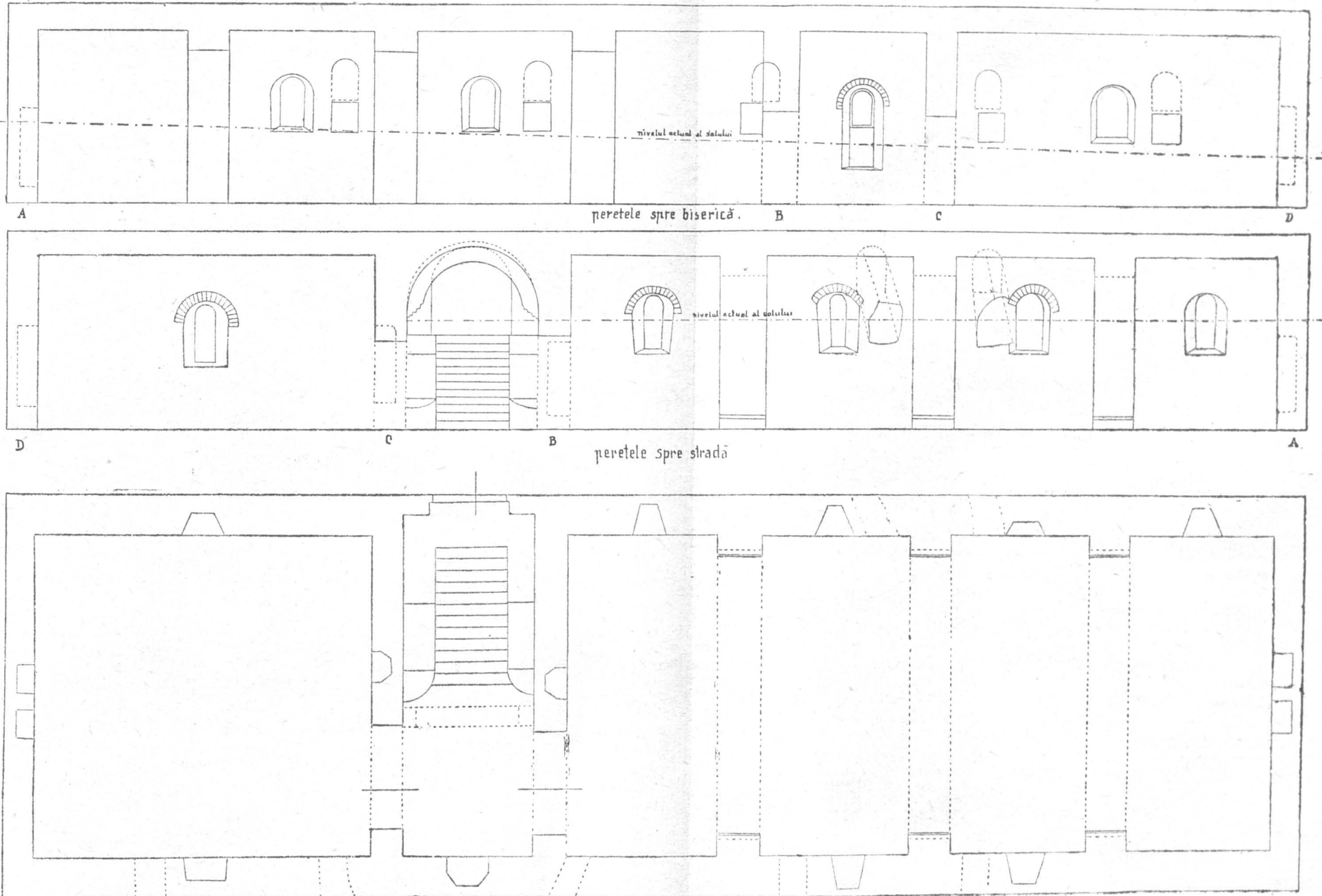

Fig. 14. — Pivniță — desene arhitecturale.
<https://biblioteca-digitala.ro/> / <https://www.mnir.ro>

Ținând seama de forma în care a fost săpată, cât și de regularitatea sa, groapa a servit la început ca groapă de bucaie, fiind umplută mai târziu cu resturile arătate. Dintre fragmentele ceramice menționăm o toriță de vas, pe care a fost gravat cu litere cirilice numele „Koman“ (fig. 12). Grafia aparține secolului al XVII-lea.

Printre cele mai importante monumente din București, datând din secolul al XVI-lea, este pivnița clădirii Arhivelor (fig. 13). Această construcție se păstrează și acum în forma ei inițială, fiind clădită cu bolți semicilindrice cu arc dublu (fig. 14 și 15), din cărămizi subțiri prinse cu mortar foarte gros și rezistent, de culoare deschisă. Ferestrele inițiale, de formă ovală adâncită prevăzute cu câte o arcadă, au fost închise și înlocuite cu ferestre mici, dreptunghiulare, tăiate în vechiul zid în momentul clădirii Arhivelor actuale. Această pivniță cuprinde și firide amenajate în pereți, care au slujit în trecut pentru păstrare de obiecte.

Deosebit de interesante sunt anumite elemente arhitecturale și anume: arcada bolților nu se continuă până la pământ, ci este oprită la mică distanță de acesta, sprijinindu-se pe pământ printr'o bază îngustată, ceea ce constituie o verigă intermediară între arcada de boltă construită până la pământ, care este forma mai veche, anterioară secolului al XVI-lea, și arcada de boltă terminată printr'o consolă, prinsă în pereți, care este forma ce apare în timpul lui Matei Basarab. De asemenea, arcada unor firide din această pivniță este adâncită, inovație care începe să apară la sfârșitul secolului al XVI-lea și apoi este în deobște adoptată la mijlocul secolului al XVII-lea. Aceste observații arhitecturale ne îndreptățesc să atribuim această pivniță sfârșitului secolului al XVI-lea, adică s'o considerăm contemporană cu biserica creată în 1591 de Mihai Viteazul. Aceste constatări sunt pe deplin confirmate prin cartea¹ dată la 1591 de patriarhul Ieremia II, în care arată că domnitorul a clădit și chiliile, sub care a fost amenajată această pivniță, monument important al epocii feudale românești.

Săpăturile arheologice au început în exteriorul clădirii Arhivelor Statului, mai întâi pe povârnișul de Est al acestui deal, în direcția străzii Sfinții Apostoli, cu scopul de a descoperi vestigii datând din vremuri anterioare mănăstirii Mihai Vodă, cât și de a cunoaște vechea formă a dealului în această parte. Secțiunea deschisă aici (Nr. IV), lungă de 18,85 m, lată de 2 m, orientată Est Nord-Est, Vest Sud-Vest a despiciat panta răsăriteană până la extremitatea sa, la mică distanță de drumul vechi care, trecând pe sub clo-

¹ Cartea Patriarhului Ieremia al II-lea arată în mod răspicat acest fapt (a se vedea p. 47-48 din această lucrare).

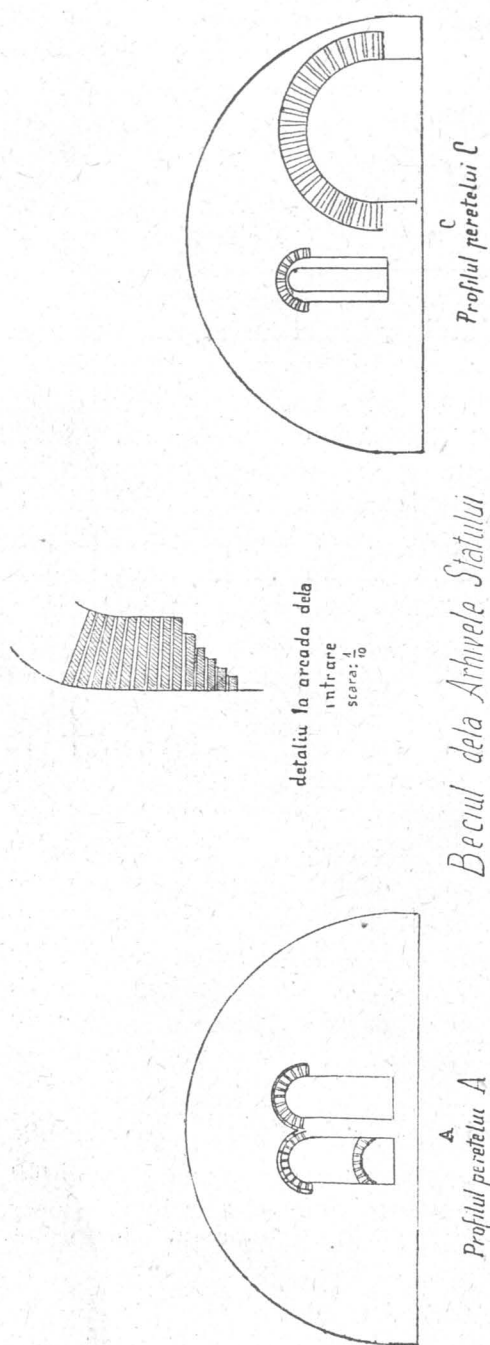

Fig. 15. — Pivniță — desene arhitecturale.

potnița din spre Est, a constituit principala intrare în curtea mănăstirii lui Mihai Viteazul.

În această secțiune, în care nu s'a găsit un strat continuu de cultură, au fost desvelite, în apropiere de mijlocul ei, la o adâncime de 0,20—0,60 m, resturile unei construcții de formă octogonală, care în partea inferioară cuprinde cărămizi subțiri¹, unite prin mortar gros de 0,03—0,04 m, rezistent și de culoare deschisă, ceea ce e o dovadă că această clădire datează cel mai târziu din secolul al XVII-lea.

Peste această temelie veche, afundată în stratul de loess de culoare galbenă deschisă, având o înălțime conservată de 0,40—0,45 m, compusă din 3—5 rânduri de cărămizi, a fost așezată o construcție posterioară de aceeași formă octogonală (fig. 1), având zidul gros de 0,55—0,58 m și conservat pe o înălțime de 0,55—0,85 m, alcătuit din cărămizi groase de 0,07—0,08 m, unite prin mortar subțire, care este mai recent, datând dela începutul secolului al XIX-lea. Această construcție în-

¹ Dimensiunile acestor cărămizi sunt: lungime 0,24 m, lățime 0,115 m, grosime 0,03—0,04 m.

dică un turn folosit probabil ca foisor de foc, ridicat în secolul al XVII-lea, refăcut și folosit până în secolul al XIX-lea, care prin poziția sa constituia un punct înalt, de pe care se putea vedea orice incendiu izbucnit în București.

Observațiile stratigrafice făcute în pereții secțiunii IV (fig. 16) ne-au arătat cum s'a amenajat terenul în vederea construirii primului foisor de foc. În partea de Vest, unde povârnișul era mai ridicat, a fost răzuit, iar straturile superioare conținând resturi din timpul orânduirii comunei primitive au fost rase și duse către Est, unde panta era mai joasă. Așa se explică pentru ce s'au găsit câteva fragmente ceramice din epoca bronzului (Glina III) și din a doua epocă a fierului, în pământul de umplură de sub temelia zidului în partea de Est. Dimpotrivă, în partea de Vest a secțiunii n'au fost surprinse decât două gropi La Tène, în formă caracteristică de clopot, în timp ce straturile de cultură lipsesc. Dealul a fost prelungit către Est, pe de o parte prin lucrările construcției foisorului, iar pe de altă parte prin însemnate cantități de pământ de umplură, de diverse compoziții și culori, adus în această parte în ultimele decenii. Un plan al clădirii Arhivelor Statului cu împrejurimile arată că în 1890, foisorul de foc era desafectat, ceea ce este un indiciu că folosirea sa a fost întreruptă în secolul al XIX-lea.

Descoperirea temeliei acestui

ARHIVELE STATULUI (MIHAI VODĂ) - 1953 Profilul peretelui de Nord al Secțiunii IV

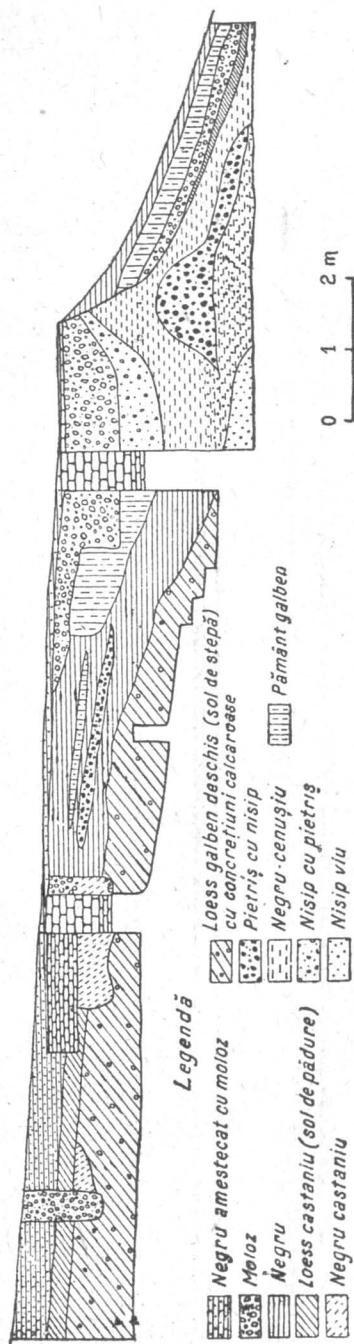

Fig. 16. — Profilul nordic al secțiunii IV.

Profilul peretelui de Vest al Secțiunii V

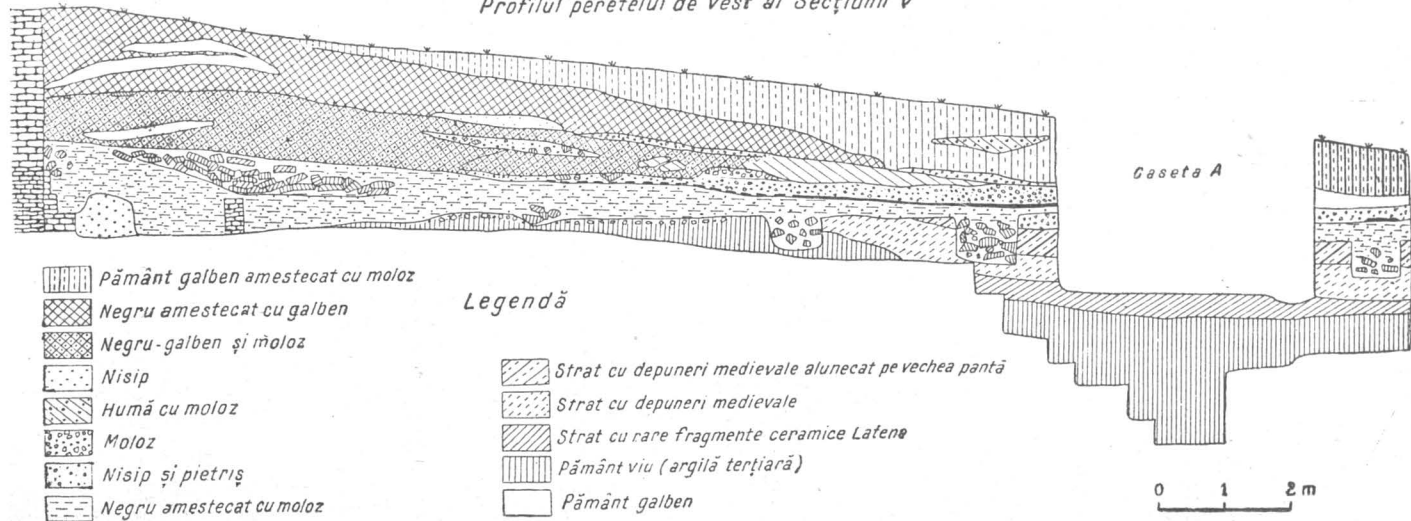

Fig. 18. — Profilul vestic al secțiunii V.

turn folosit probabil ca foișor reprezintă un rezultat important, deoarece *este primul identificat prin săpături în cuprinsul orașului București*. Pe temeiul izvoarelor scrise sunt cunoscute un foișor la Sf. Gheorghe Nou și altul la Colțea, dar niciunul dintre acestea n'au fost cercetate¹.

În secțiunea IV au mai fost găsite câteva fragmente ceramice românești precum și un aspru turcesc din argint folosit ca podoabă, apoi o monetă austriacă din aramă cu data 1816.

Pe panta de Nord a Dealului Arhivelor, în grădina publică, a fost deschisă secțiunea V în scopul de a descoperi și alte vestigii din epoca orânduirii comunei primitive și în deosebi materiale din epoca feudală. Această secțiune, lungă de 20,75 m, lată de 1,50 m, orientată de la Sud la Nord a atins, la extremitatea spre Sud, planșeul de asfalt, care a acoperit în 1910 un zid vechi, învelit atunci cu un parament exterior din cărămizi groase, presate. Sub acest parament, apare zidul anterior (fig. 17), notat cu Nr. 1, compus din rânduri de cărămizi așezate orizontal, lungi de 0,26—0,27 m, groase 0,05—0,055 m, unite prin mortar consistent, gros de 0,015—0,025 m.

Temelia peretelui Nord a zidului este prevăzută cu două socluri în formă de trepte, acătuite din cărămizi cu mortar. Deasupra soclului superior suprafața zidului a fost acoperită cu o tencuială cenușie, din care se mai păstrează resturi. Piciorul temeliei este mai lat la bază, ieșind înafară cu 0,25 m și se afundă în pământul viu, format din nisip cuaternar. Zidul descris, orientat Est-Vest, reprezintă o fracțiune reparată în secolul XIX, din zidul care, în trecut a înconjurat pe unele laturi mănăstirea lui Mihai Viteazul. În momentul construcției sale acest zid a avut temelia îngropată până peste soclul inferior. Nivelul vechi fiind mult mai coborât după construcție, zidul era vizibil pe aproape toată înălțimea sa, ceea ce dădea mănăstirii un aspect impunător, așa după cum o înfățișează o stampă din 1794².

La o distanță de 2,69—2,75 m spre Nord de zidul Nr. 1, a fost descoperită temelia unui alt zid gros de 0,33—0,34 m, din care s'au păstrat câteva rânduri de cărămizi, cu înălțimi variind între 0,37—0,54 m. Acest zid, paralel cu zidul Nr. 1, se continuă către Est și Vest și a făcut probabil parte dintr-o locuință construită posterior zidului Nr. 1 și dărâmată ulterior, încât ruinele sale au format un strat gros, vizibil pe ambii pereți.

Cercetând stratigrafia (fig. 18) în jumătatea de Sud a secțiunii V, s'a constatat lipsa unui vechi strat de pământ vegetal, care ne-ar fi putut indica nivelul inițial al pantei spre Nord. Această situație se explică prin faptul că povârnișul vechi a fost tăiat pe o linie oblică, aproape verticală,

¹ G. I. Ionescu-Gion, op. cit., p. 353—354.

² Adrian Corbu, *Bucureștii Vechi, documente iconografice*, București, 1936, pl. Nr. 2.

de-a-lungul căreia a fost ridicat zidul, în timp ce întreaga suprafață situată la Nord de acel zid, a fost secționată pe o linie orizontală, constituind nivelul Nr. 1.

Planurile vechi ale Bucureștilor din 1789—1791 arată în această parte a dealului existența unor clădiri, dintre care una în imediata vecinătate a zidului exterior al mănăstirii. Probabil că din această clădire s'a păstrat zidul Nr. 2 pentru construcția căruia s'a făcut o a doua nivelare, coborându-se primul nivel cu 0,37 m. Ca mărturie a existenței primului nivel, ni s'a păstrat o porțiune din stratul de nisip cuaternar, reprezentând pământul viu care ne arată adâncimea până la care s'a ajuns prin lucrările primei nivelări. Deasupra ultimei nivelări se întinde stratul de moloz (nivelul Nr. 3), care provine din menționata locuință dărâmată în cursul secolului al XIX-lea.

Spre deosebire de constatările făcute în partea de Sud, stratigrafia părții de Nord a secțiunii V ne-a învederat că nivelările Nr. 1 și Nr. 2 n'au atins straturile mai vechi de depunere, alunecate de pe creștetul dealului, ci s'au păstrat alcătuite din pământ negru, conținând la adâncimi de 2,10—2,60 m, alături de numeroase oase de pește, fragmente de ceramică din a doua epocă a fierului și din perioada prefeudală.

Stratigrafia întregii secțiuni ne-a arătat că cele două nivelări au tăiat adânc panta inițială, mai înaltă în partea de Sud, că au tăiat superficial straturile vechi în partea de mijloc, pe când în partea de Nord straturile vechi n'au fost atinse, ci dimpotrivă au fost acoperite cu un strat de pământ, adus pentru nivelări și conținând fragmente de ceramică românească feudală din secolul al XVI-lea.

În acest strat au fost descoperite la adâncimi de 2,40—2,50 m trei schelete umane, și lângă ele o monedă ungară din argint, datând din 1550 care a fost folosită ca podoabă; sunt înmormântări făcute în epoca feu-

Fig. 17. — Zidul Nr. 1 din secțiunea V.

dală în această parte a dealului înainte de ridicarea mănăstirii lui Mihai Viteazul.

Deasupra nivelărilor despre care a fost vorba, se întinde pe toată lungimea șanțului stratul de moloz, notat cu Nr. 3. Stratul următor este format din arsură cu cărbuni pe o lungime de 9 m. Materialele arheologice găsite în aceste straturi provin dela sfârșitul secolului al XVIII-lea sau provin din întreg cursul secolului al XIX-lea. Peste straturile descrise mai sus au fost așternute numeroase pături de pământ de umplură pe care le observăm pe toată lungimea profilului, având compoziții și culori deosebite, care formează un singur strat cu grosime variabilă (1,10—2,05 m). Ele conțin materiale din secolele XIX și XX. Acest pământ de umplură a dat dealului aspectul său actual.

Pentru a urmări traseul zidului Nr. 1, desvelit în secțiunea V, care inconjura în trecut mănăstirea Mihai Vodă, s'a deschis în dreptul colțului de Nord-Vest al actualei clădiri a Arhivelor secțiunea VII, lungă de 4 m, lată de 2,50 m, orientată Nord-Sud, care a cuprins ambele laturi ale colțului de Nord-Vest al zidului. În această secțiune s'a putut vedea că zidul vechi a fost refăcut și acoperit de un parament din cărămizi presate, așezat până la o adâncime maximă de 5 m, până la piciorul temeliei, în 1910—1916. Zidul refăcut a fost construit pe un strat de umplură, gros de 0,40 m, alcătuit din nisip și pietriș, sub care se află pământul viu (nisip cuaternar).

Perpendicular pe peretele nordic al zidului Nr. 1 a fost descoperit un zid mai vechi, notat cu Nr. 3, desvelit pe o lungime de 3,47 m, lat de 0,70 m, orientat Nord-Sud. Acest zid, care continuă mai departe sub pereții secțiunii, a fost suprapus de refacerea din 1910 — 1916 a zidului Nr. 1 și este construit din cărămizi nu prea subțiri, unite prin mortar relativ subțire, ceea ce ne îndreptățește să-l atribuim secolului al XVIII-lea.

Pe peretele de Vest al acestui zid se observă două rânduri de tenucială, care încep dela o linie orizontală, corespunzând cu nivelul unui pavaj din cărămizi subțiri, fixate în mortar. Zidul (Nr. 3) și pavajul au făcut parte din aceeași construcție din secolul al XVIII-lea, figurând pe planurile vechi ale Bucureștilor din 1789. Perpendicular pe zidul Nr. 3 a fost descoperit un alt zid, notat cu Nr. 4, gros de 0,28 m, alcătuit din cărămizi subțiri¹, unite cu straturi de mortar, gros de 0,03—0,04 m, orientat Est-Vest, care pătrunde sub zidul Nr. 3, fiind anterior. În spațiul cuprins între zidurile Nr. 3 și Nr. 4 și colțul de Nord-Vest al secțiunii, se află peste pământul viu un strat subțire de pământ negru, adus aici pentru nivelare și acoperit ulterior printr'un strat subțire de mortar alb.

¹ Dimensiunile cărămizilor: lungime 0,255 m; lățime 0,13; grosime 0,04-0,045 m.

Stratigrafia deosebită ce se observă între pereții de Est și Vest ai secțiunii arată că de o parte și de alta a zidului Nr. 3 a existat, în timpul funcționării sale, o evidentă diferență de nivel. Zidul Nr. 3 aparținea unei construcții ce închidea o suprafață din partea de Nord a mănăstirii, situată pe un loc mai înalt decât suprafața din afara zidurilor.

După ruinarea construcțiilor documentate în acest loc de zidurile Nr. 3 și 4 și deasupra lor, a fost amenajat un pavaj ale cărui urme au fost surprinse în peretele de Est al secțiunii VII, sub forma unor bolcvani rotunzi de râu, situați pe un plan înclinat dela Sud spre Nord; acest pavaj datează din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea și, mai precis, între 1863 și 1910. Credem că acest pavaj deservea un drum care, pornind dela intrarea din colțul de Nord-Vest al Arhivelor, ducea în această perioadă către malul Dâmboviței.

După refacerea Arhivelor Statului în 1910—1916, acest pavaj din bolovani de râu a fost acoperit cu mai multe pături de pământ de umplutură până la suprafața actuală.

La o distanță de 18 m către Sud de colțul de Nord-Vest, desvelit în secțiunea VII descrisă mai înainte, a fost deschisă, perpendicular pe panta de Vest a dealului, o secțiune (VI), lungă de 10 m, lată de 2,50 m, orientată Est-Vest. Scopul ei a fost de a cunoaște traseul zidului vechi din această parte și stratigrafia povârnișului de Vest al dealului.

La extremitatea de Est a secțiunii Nr. VI, a fost desvelit pe o adâncime de 1,05 m peretele exterior al pivniței vechi clădite la sfârșitul secolului al XVI-lea odată cu chiliile mănăstirii lui Mihai Viteazul și acum cuprinsă în actuala clădire a Arhivelor Statului.

În grădinița din spre Vest a Arhivelor au fost desvelite ambele fețe ale zidului Nr. 1 A, care continuă zidul Nr. 1 desgropat în secțiunile V și VII. Zidul Nr. 1 A este gros de 0,50 m și are o înălțime conservată de

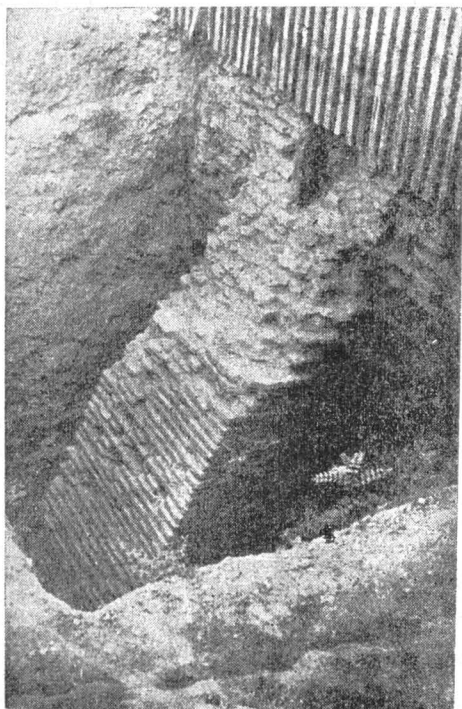
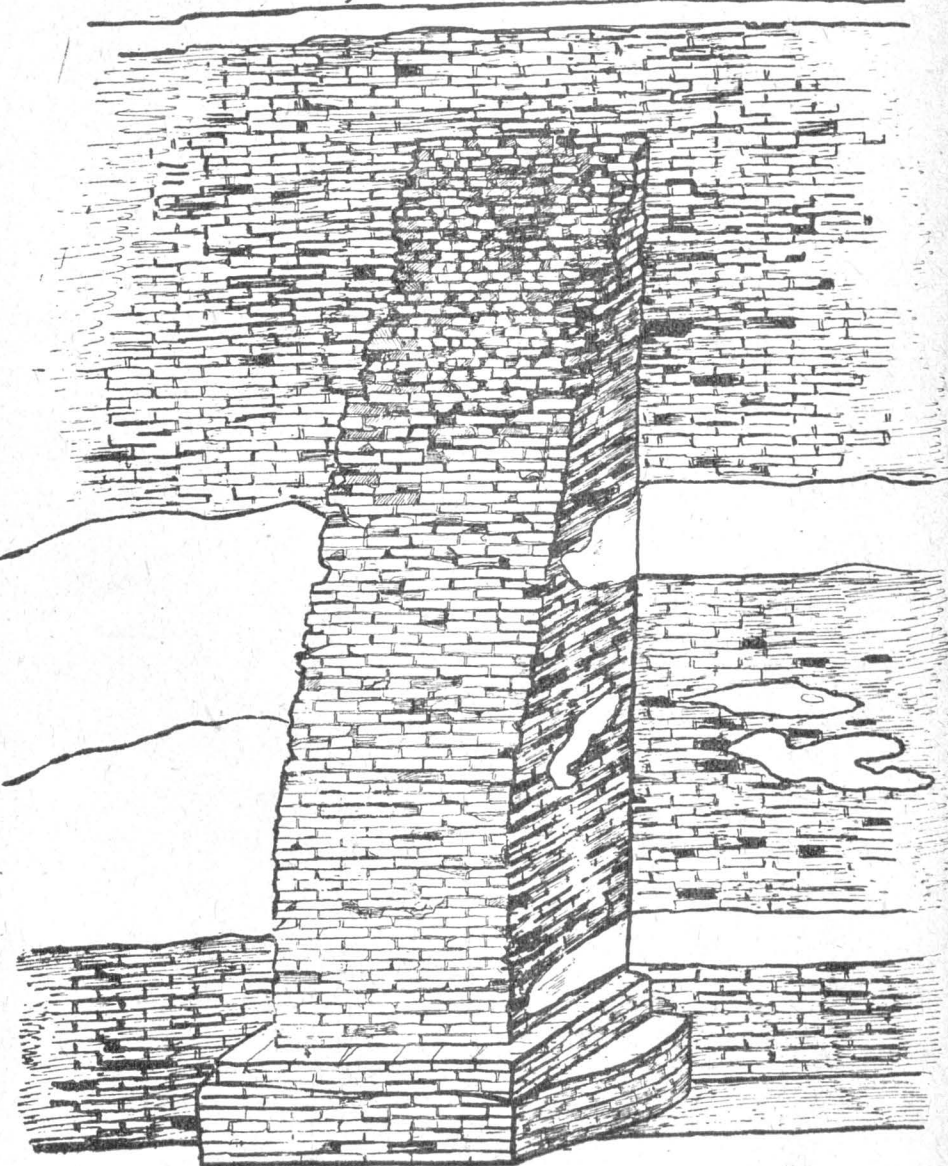

Fig. 19. — Contrafortul din secțiunea VI (Nr. 2).

*Șantierul arheologic București
Sectorul Mihai Vodă 1953*

Secțiunea Nr. VI

Contrafortul Nr. 2

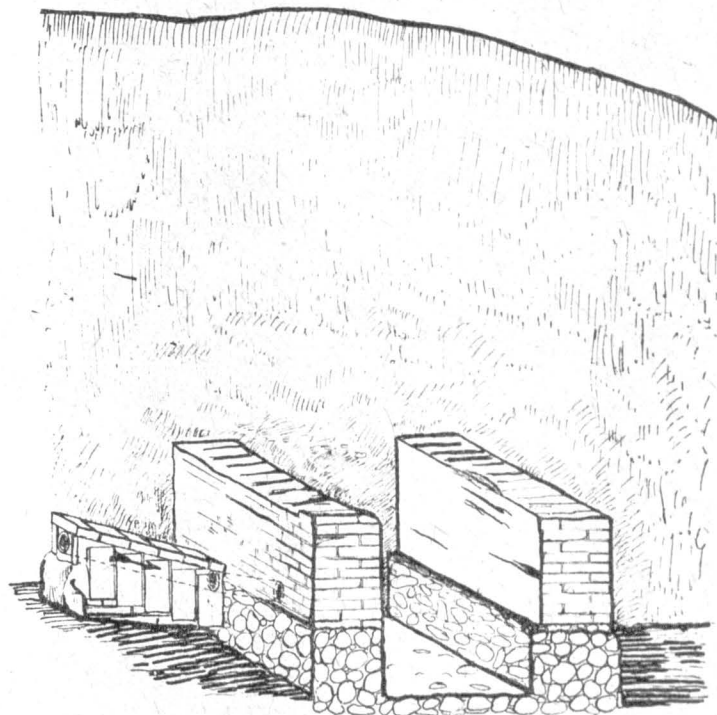
Perspectivă axonometrică

Scara

0 0,5 1 m

Grosimile reduse la 1/2

Secțiunea Nr. XV

Zidul Nr. 7A

Zidul Nr. 6A

Fig. 20. — Contrafortul din secțiunea VI și zidurile din secțiunea XV.

6,50 m dela creștet până la piciorul temeliei, așezată pe stratul de pământ viu (nisip cuaternar). Este construit din cărămizi subțiri unite prin mortar consistent de culoare albă, iar temelia sa are pe ambele fețe câte un soclu, lat între 0,10 și 0,20 m și gros de 0,20—0,35 m. Se observă că pe peretele de Vest, care era vizibil, cărămizile au fost așezate în mod regulat și simetric, iar pe peretele din spre Est ele au fost așezate în rânduri neregulate, care le dă un aspect mai puțin îngrijit. In partea de Vest a zidului Nr. 1 A,

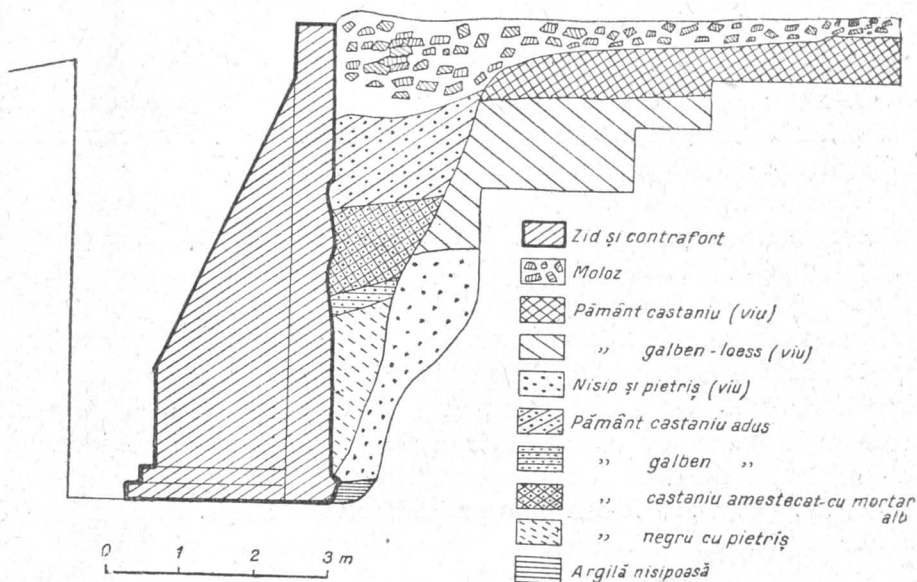

Fig. 21. — Profilul nordic al șanțului VI.

a fost descoperit un mare contrafort (fig. 19 și 20), înalt de 5,30 m dela piciorul temeliei până la partea superioară conservată¹. Este construit din aceleași materiale ca și zidul Nr. 1 A și este format dintr'o bază paralelipipedică și o parte superioară, având forma unei jumătăți de trunchi de piramidă. Baza contrafortului este prevăzută cu două socluri în formă de trepte.

Cercetând modul de construcție al zidului Nr. 1 A, s'au constatat următoarele :

În vederea construirii acestui zid, vechea faleză a fost tăiată (fig. 21) pe un plan oblic până la o adâncime de 6,50 m, străbătând straturile de loess și de nisip cuaternar. Dela adâncimea maximă a acestei tăieturi a început construirea zidului. Spațiul rămas liber între peretele de Est al zidului și peretele oblic de pământ provenit din tăietură, care merge îngustându-se de sus în jos până la baza temeliei, a fost umplut cu pământ de o culoare neagră-cenușie, mai întunecată decât straturile de pământ viu,

¹ Înălțimea a fost măsurată pe partea către Sud a contrafortului.

care au fost retezate. Acest pământ de umplere avea drept scop să sprijine zidul din spre Est. Dimpotrivă, spre Vest, zidul după ridicare a rămas desvelit pe o mare înălțime, îngropându-se numai temelia până peste cel de al doilea soclu. Prin urmare, fața spre Vest a zidului, pe care l-am găsit îngropat în întregime, era vizibilă aproape pe toată înălțimea sa de circa 7 m în trecut. Pentru consolidarea unui zid atât de înalt, asupra cărui se exercita și presiunea pământului din interior, a fost nevoie de puternice contraforturi dintre care un exemplar, mai sus descris, a fost desgroptat în secțiunea VI.

Având în vedere că zidul și contrafortul au fost construite pe un strat de nisip, care putea lesne aluneca pe pantă, suprafața solului a fost fixată printr'un strat de mortar gros de circa 0,10 m — 0,27 m, care a fost descoperit de-a-lungul zidului cuprinzând și contrafortul.

Observând stratigrafia secțiunii VI (fig. 21) dela Vest de zidul Nr. 1 A, se constată că partea inferioară a zidului a fost îngropată, după construirea sa, pe o înălțime de 1 m, cu un pământ de culoare neagră-castanie. S'a făcut apoi tencuirea zidului pe toată suprafața vizibilă din care se păstrează o porțiune de culoare cenușie. Ulterior, în urma unor deteriorări a părții superioare a zidului, acesta a fost reparat și, în același timp, nivelul solului la Vest de zid a crescut printr'un strat de moloz, provenit din reparații. Urmează o nouă tencuire a peretelui de Vest, făcută începând dela un nivel mai ridicat față de prima tencuire. Aceste observații arată că zidul Nr. 1 A a fost folosit pe o perioadă relativ lungă. În cursul existenței sale au avut loc refaceri succesive, care indică două faze:

În privința datării acestui zid trebuie să ținem seamă de două considerente :

a) dimensiunile cărămizilor : $0,26 - 0,27 \times 0,125 - 0,13$ m, grosime $0,04 - 0,045 - 0,05$ m și ale mortarului $0,02$ m cu variații între $0,015$ m și $0,025$ m.

b) materialele arheologice descoperite în cel mai vechi strat de depunere dela baza zidului, și anume fragmente ceramice românești din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Pe baza acestor date suntem îndreptățiți a data acest zid în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea.

Deasupra straturilor de pământ descrise mai sus au fost aduse în mai multe rânduri pături de pământ de umplutură, de culori și naturi diferite, care au înălțat panta, dându-i configurația actuală.

La extremitatea de Est a secțiunii VI, lângă zidul Arhivelor, pământul viu compus din loess a fost atins la o mică adâncime (0,40 m). În această parte s'a putut constata că dealul și-a păstrat vechea formă, fiind atins superficial de o răzuire numai în partea superioară, în momentul construirii chiliilor mănăstirii lui Mihai Viteazul.

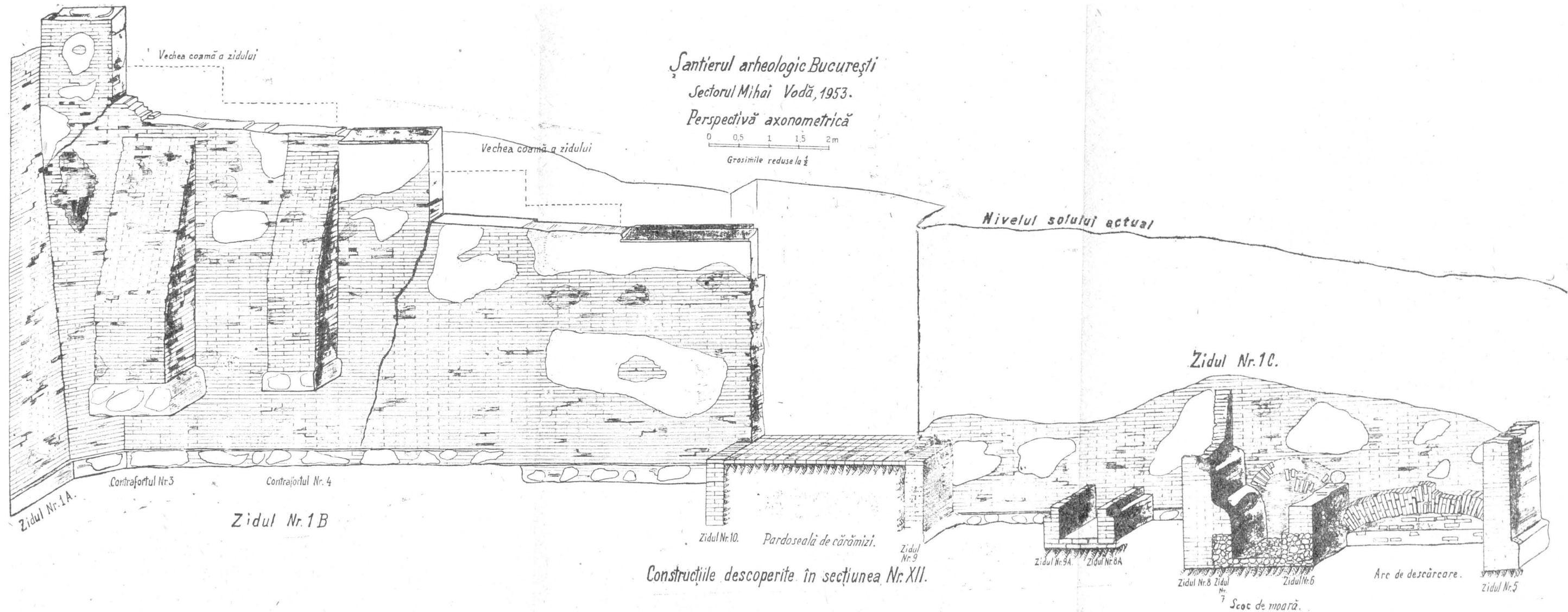

Fig. 22 — Perspectiva construcțiilor din secțiunea Nr. XII.

Pentru a urmări traseul zidului I A și continuarea sa către Sud, a fost deschisă secțiunea XII (fig. 1), pornind dela o fracțiune de zid vechi, care se putea vedea în grădina publică. Această secțiune, lungă de 27,50 m, lată de 1,50 m, orientată dela Est-Nord-Est, către Vest-Sud-Vest, a despiciat povârnișul de Vest al dealului până la B-dul „1907”. Săpăturile au dat la lumină o serie de monumente vechi (fig. 22) ce pot fi încadrate între începutul secolului al XVII-lea și sfârșitul secolului al XVIII-lea. Secțiunea a fost lărgită la extremitatea sa de Est, către Nord și Sud pentru a degaja monumentele descoperite. În ordinea cronologică, cele mai vechi vestigii, găsite în această secțiune sunt: un zid și un canal de apă, cu orientarea Sud-Sud-Est, Nord-Nord-Vest. Zidul, pe care l-am notat cu Nr. 5, gros de 0,42 m, cu o înălțime conservată de 1.96 m, este construit din cărămizi subțiri cu dimensiunile $0,24 \times 0,12 - 0,14$ m și grosimi de 0,035—0,04 m, iar straturile de mortar sunt groase de 0,025—0,03 m. Zidul Nr. 5 are ambii pereți tencuiți cu un mortar consistent de culoare albă.

Observațiile referitoare la modul de construcție al acestui zid ne-au arătat următoarele: în vederea construirii zidului Nr. 5 a fost săpat un șanț în stratul de pământ viu acătuit dintr'un amestec de argilă și nisip de culoare galbenă-cenușie. Fundul șanțului a fost captușit cu bârne, așezate în lung, peste care s'a așezat un strat de mortar gros de 0,70 m. rezistent, de culoare gălbuie-cenușie, conținând cărămizi fragmentare, petriș și rare fragmente ceramice. Acest zid, după modul său de construcție, datează dela începutul secolului al XVII-lea. Fragmentul de zid descoperit în secțiunea XII face parte dintr'un zid care se continuă către Nord și Sud și care în secolul al XVII-lea aparținea unei construcții de pe proprietățile mănăstirii Mihai Vodă.

Al doilea monument din secolul al XVII-lea descoperit în sectorul XII este canalul de apă (fig. 22) compus din două ziduri, notate cu Nr. 6 și Nr. 7, paralele, la o distanță de 0,88 m. Aceste ziduri, având o mică înălțime (0,80 m) au partea inferioară construită din trei-patru rânduri de bolovani rotunzi de râu, legați prin mortar (având o înălțime de 0,40 m) rezistent, peste care sunt suprapuse alte rânduri de cărămizi cu mortar. Un strat de tencuială acoperă la pereții lor interiori numai rândurile de cărămizi, lăsând bolovanii desveliți. Spațiul cuprins între ziduri este pardosit cu un rând de bolovani mari de formă rotundă, fixați în nisip. Acest canal aducea pe o pantă cu o înclinare de $1,7 - 1,8/100$ apa care slujea ca forță motrice pentru una din morile de pe malul Dâmboviței. Săpăturile din 1953 au desvelit două porțiuni din acest canal, prima în secțiunea XII și a doua în secțiunea XV, descrisă mai departe. Acest canal datează, atât prin modul său de construcție cât și prin poziția sa stratigrafică (fiind suprapus de alte ziduri posterioare), cel mai târziu din secolul al XVII-lea, poate chiar din a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Am arătat că unul din scopurile pentru care a fost săpată secțiunea XII a fost urmărirea către Sud a traseului zidului 1 A desvelit și în secțiunea VI.

Săpăturile au arătat că în această secțiune zidul 1 A nu se continuă către Sud, ci colete spre Vest, unde coboară în trepte (fig. 22) în direcția B-dul „1907“. Acest cot, care a schimbat direcția zidului dela Nord-Sud către Vest-Sud-Vest, se află la o distanță de 30 m de colțul de Nord-Vest al zidului Nr. 1, cuprins în secțiunea VII. În secțiunea XII a fost desvelită o porțiune lungă de 3 m a zidului 1 A, apoi în întregime zidul orientat Est-Vest, lung de 12 m, notat 1 B, care continuă până la locul unde se întrerupe și în care există pavajul din cărămizi al unei intrări. Zidul 1 A, pe porțiunea desvelită în secțiunea XII are o înălțime de 6,74 m și este prevăzut la baza temeliei cu un soclu lat de 0,10 m, format din patru rânduri de cărămizi, prinse cu un mortar rezistent de culoare albă-cenușie. Această porțiune a zidului 1 A a fost construită în același mod și din același material ca și cea descoperită în secțiunea VI.

La întâlnirea zidurilor 1 A și 1 B se observă o îngroșare (fig. 22) care se accentuează la bază și se pierde în partea superioară, confundându-se cu zidul. Această îngroșare a fost necesară pentru consolidarea celor două ziduri la încheietura lor, unde zidul 1 B are și în prezent o înălțime de 7,10 m, iar zidul 1 A a avut de sigur o înălțime asemănătoare. Îngroșarea a fost necesară prin poziția acestor ziduri construite pe pantă și având o mare înălțime. Acest sistem de consolidare n'a putut împiedeca crăparea în două puncte, până la temelie, a zidului 1 B.

Terenul inițial în acest loc, înainte de construirea zidului 1 B se prezenta ca o pantă repede. Pentru construirea zidului era necesară o nivelare. În acest scop, în partea de Est, mai înaltă, s'a săpat în pământul viu, străbătându-se straturile de loess și de nisip cuaternar și atingându-se stratul de argilă nisipoasă, în timp ce spre Vest, unde nivelul era mult mai coborât, a fost necesar să se aducă un pământ de nivelare negru castaniu spre a se crea o suprafață relativ orizontală, pe care să se fixeze temelia. Acest mod de lucru este confirmat de stratigrafia observată în lărgirea către Sud a secțiunii XII. După ridicarea zidului 1 B, în partea sa de Nord, nivelul era mult coborât prin evacuarea straturilor de loess și de nisip, în timp ce spre Sud de zid, în deschiderea făcută pentru temelia zidului, a fost adus pământ de umplură. Observăm că modul de construcție al acestui zid este identic cu acela pe care l-am putut vedea la construirea zidului 1 A, atât în această secțiune, cât și în secțiunea VI. După construirea zidului 1 B, partea sa inferioară a fost îngropată către Nord cu un strat de pământ de culoare neagră-castanie, gros de 0,70—0,75 m. Când într-o vreme ulterioară zidul 1 B a început să crape, el a

fost întărit prin două contraforturi (fig. 22 și 23) de mici dimensiuni, construite în același mod ca și zidul. Așa se explică pentru ce baza lor se află la un nivel mult mai ridicat (1,05 m) decât temelia zidului 1 B.

Creștetul zidului 1 B, ca și probabil creștetul zidului 1 A, acum pierdut, era terminat în două pante (ape), acoperite cu un strat subțire de substanță neagră izolatoare și impermeabilă, care pe alocuri s'a păstrat până acum. Partea superioară a acestui zid formează cinci trepte, având lungimi variabile dela 1,60 m la 2,20 m, înalte de 0,50—0,60 m. Observații făcute asupra zidurilor 1 A și 1 B, descoperite în partea de Est a secțiunii XII în legătură cu solul, pe care se sprijină aceste ziduri, cât și cu straturile de pământ, adus întâmplător sau intenționat de mâna omului și care ne-au ajutat să înțelegem diferitele lucrări care s'au efectuat în acest loc în diferite etape, duc la următoarele concluzii bazându-ne pe stratigrafie (fig. 24).

Temelia celor două ziduri a fost fixată în pământul sănătos (argila nisipoasă) care este stratul (Nr. 1), care are deasupra lui un strat (Nr. 2) neuniform de nisip cu pietriș, conținând fragmente de cărămizi. Urmează stratul (Nr. 3), amintit mai înainte de pământ negru-castaniu, care a îngropat partea inferioară a zidurilor 1 A și 1 B, imediat după construcția lor, până la o linie care se află la 1,30 m peste soclul temeliei. Nivelul povârnișului în această parte (spre Vest) a dealului, după construirea celor două ziduri, era constituit de acest strat, pe care ulterior s'au ridicat cele două contraforturi. În timpul construirii lor s'a format, în apropierea zidului, un strat de moloș, căzut dela lucrări, gros de 0,15—0,25 m (stratul Nr. 4). Peste acesta, s'a așezat un strat de pământ negru cenușiu, gros de 0,60—0,70 m în scopul de a îngropa

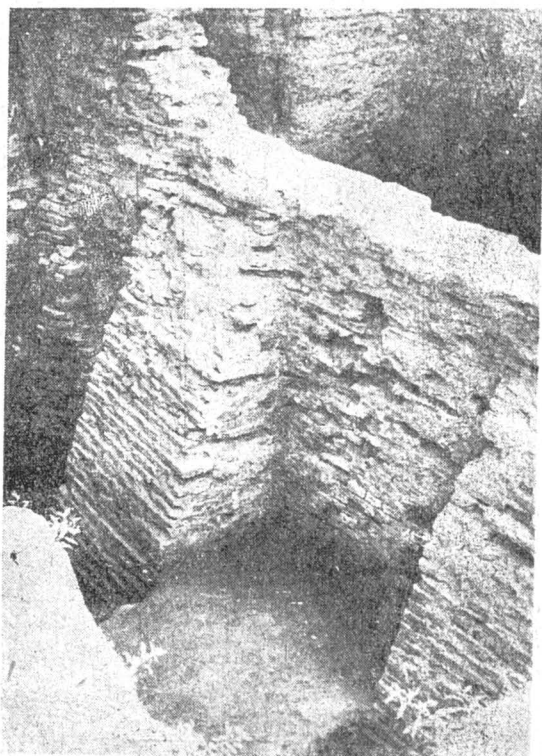

Fig. 23.—Contraforturile Nr. 3 și 4 din S. XII.

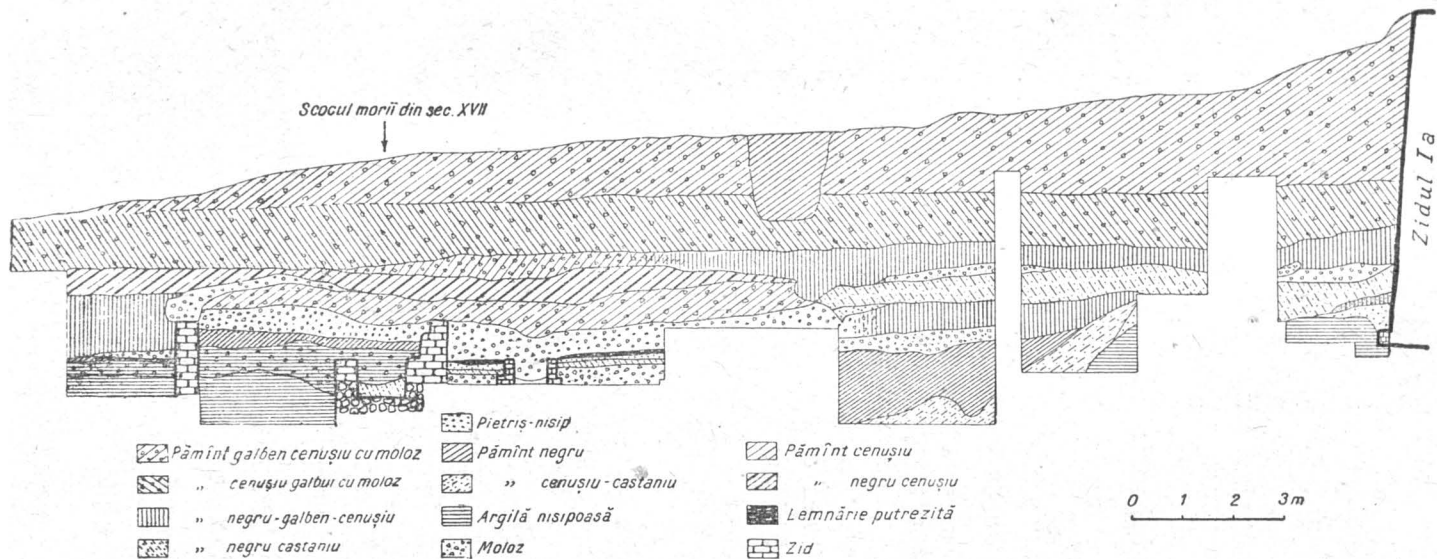

Fig. 24. — Profilul nordic al secțiunii XII.

partea inferioară a contraforturilor și de a consolida în felul acesta cele două ziduri. Deasupra straturilor descrise au fost aduse succesiv pături de pământ de umplutură de diferite feluri și culori în cursul secolelor XIX și XX până la suprafața actuală.

Am arătat că înaintea construirii zidului 1 B, în partea sa de Vest a fost adus un strat de pământ negru-castaniu pentru nivelare. În acest strat s'au găsit fragmente de vase românești smălțuite, alături de porțelanuri străine de import, cu diverse deseneuri, care încep să circule în imperiul otoman și în țările dependente din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Tot din această perioadă datează și zidurile notate cu Nr. 1 și Nr. 1 A. Ele fac parte dintr'un mare ansamblu arhitectural, construit la sfârșitul secolului al XVIII-lea și care ocupă o vastă suprafață la locul de întâlnire al pantelor de Nord și Vest ale Dealului Mihai Vodă. Din același ansamblu face parte și pavajul din cărămizi, desvelit în secțiunea XII, la punctul de întrerupere al zidului 1 B. În acest loc s'a putut observa existența unui prag, care nu este altceva decât continuarea părții inferioare a zidului 1 B, având aceeași grosime și o lungime de 3,30 m. În partea de Nord a acestui prag începe un pavaj (fig. 22) din două rânduri de cărămizi fixate cu mortar. Acest pavaj acoperă întreaga suprafață a secțiunii, lată de 1,50 m și se continuă mai departe sub peretele de Nord. Pavajul făcea parte din același complex monumental și a fost amenajat în scurt timp după ridicarea zidurilor Nr. 1, 1 A și 1 B. El a slujit pentru o trecere, a cărei întindere și destinație, urmează a fi precizate prin săpăturile viitoare.

Începând dela acest pavaj, spre Vest, a fost desvelit în întregime un zid 1 C, care se îndreaptă în aceeași direcție ca și zidul 1 B, având o lungime de 9,50 m și o grosime de 0,35 m. Scopul ridicării acestui zid, cuprins între pavajul amintit și zidul Nr. 5 din secolul al XVII-lea, de care a fost vorba mai sus, a fost de a închide în partea de Sud o întinsă suprafață pe care s'au ridicat importante construcții la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Deși acest zid pare la prima impresie ca o continuare a zidului 1 B, el este în realitate construit ulterior pe temelia unui zid mai vechi.

Zidul 1 C cuprinde elemente caracteristice, care-l deosebesc de zidul 1 B. Astfel, zidul 1 C este mai subțire (0,35 m), a fost construit dintr'un material mai puțin rezistent decât zidul 1 B. La temelia sa, între zidul Nr. 5 și canalul de apă, ambele din secolul al XVII-lea, zidul 1 C a fost oprit un arc de descărcare (fig. 22), lung de 2,70 și înalt de 0,45 m, care se sprijină pe de o parte pe zidul Nr. 5 și de altă parte pe zidul vestic al canalului de apă. Acest arc, care este compus din cărămizi așezate radial, pe cant, succesiv una pe lung și alta pe lat, este situat pe un strat gros de 0,45 m, alcătuit din patru-cinci rânduri de cărămizi prinse cu mortar. Scopul arcului de descărcare a fost de a economisi material și timp și de

a da mai multă soliditate zidului 1-C, sprijinindu-se pe construcții anterioare și înlocuind astfel temelia care în mod obișnuit era necesar să pătrundă mult mai adânc în pământ.

De zidul 1 C sunt legate organic două ziduri (Nr. 8—9) paralele între ele, perpendiculare pe zidul 1 C, care închideau desigur o locuință. Zidul de Vest al acestei locuințe a folosit drept temelie unul din zidurile vechului canal de apă (fig. 22). Săpăturile au arătat că încăperca era podită cu o dușumea de scânduri, fixată pe o ramă, prinsă în peretele nordic al zidului 1 C și care, ulterior, după deteriorarea ei, a fost înălțată și așezată pe două suporturi zidite. Modificarea adusă acestei încăperi a fost făcută în timpul utilizării zidului 1 C, care, cu acest prilej, fiind reparat, a fost tencuit din nou cu o tencuială de culoare deosebită de prima.

Făcând sinteza observațiilor culese în întreaga secțiune XII constatăm că monumentele cele mai vechi sunt zidul dinspre Vest (Nr. 5) și canalul de apă și că apoi urmează zidurile N. 1 A și 1 B cu cele două contraforturi și cu trecerea documentată prin întreruperea zidului 1 B și prin existența pragului. Ulterior s'a construit pavajul de cărămizi, care se întinde către Nord, iar zidul 1 C cu locuința alipită, a fost construit dela acel prag peste canalul de apă până la zidul Nr. 5. Zidul 1 C s'a folosit astfel de aceste construcții anterioare, pe care le-a întâlnit în calea sa.

Prin urmare, secțiunea XII ne-a dat informații importante referitoare la monumente care au fost ridicate în secolele XVII și XVIII pe povârnișul de Vest al Dealului mănăstirii Mihai Vodă.

Pentru a urmări monumentele descoperite în această secțiune am considerat util de a deschide secțiunea XV, lângă cabina I.T.B., pe povârnișul nord-vestic al dealului, lângă B-dul 1907.

Această secțiune, lungă de 8 m, lată de 2 m, a dat la iveală o altă fracțiune din canalul de apă (fig. 25) anterior descoperit în secțiunea XII. S'a constatat la această fracțiune a canalului același mod de construcție, și înclinație pe care l-am descris mai înainte; ea cuprinde două ziduri, notate cu 6 A și 7 A, având partea inferioară din trei-patru rânduri din bolovani rotunzi de râu, uniți prin mortar, foarte rezistent, iar partea superioară din rânduri de cărămizi și mortar acoperite numai spre interiorul canalului cu o tencuială. Grosimea zidurilor acestui canal este de 0,43 m, distanța între ele de 0,88—0,92 m, înălțimea conservată a celor două ziduri peste pardoseală de 0,88—0,90 m. Pardoseala este din aceeași bolovani de râu, prinși în nisip. Observăm că, spre deosebire de fracțiunea păstrată în secțiunea XII, cea din XV are la peretele de Est un soclu tencuit, înalt de 0,08—0,10 m, lat de 0,10—0,12 m, situat la limita dintre rândurile de bolovani și cele de cărămizi.

Credem că acest soclu indică nivelul obișnuit până la care se înălța apa canalului, iar partea superioară din cărămizi tencuite a îndeplinit funcția de preaplin, în caz de creștere excesivă a nivelului apei, evitând inundațiile. În zidul de Est (Nr. 7A) al canalului, imediat sub soclul amintit, s'a găsit un mic tub din olane cilindrice, făcute din lut negru, cu diametrul de 0,12 m, care coboară în panta dela Est la Vest și pătrunde în canalul morii.

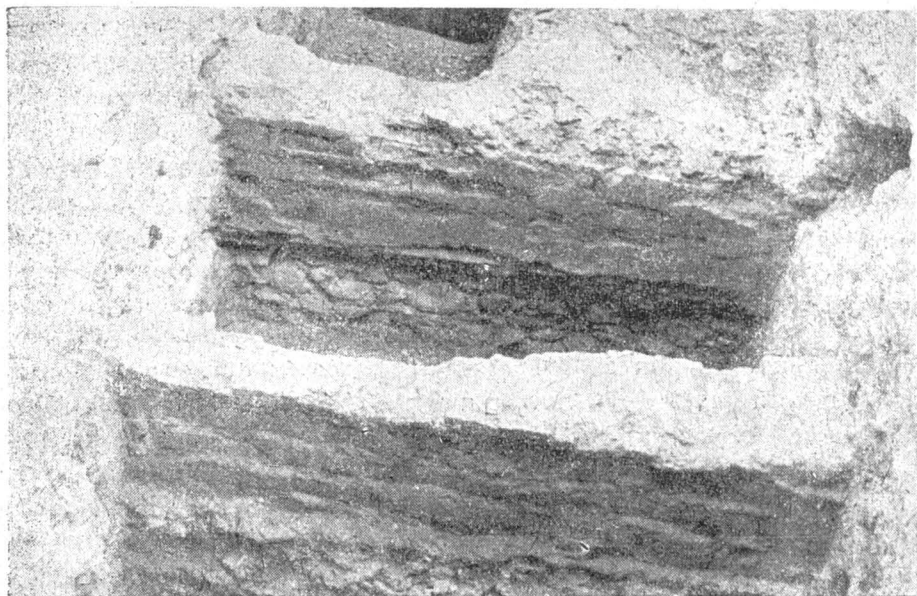

Fig. 25. — Canalul descoperit în secțiunea XV.

Stratigrafia observată în pereții secțiunii XV reușește să ne ajute la datarea canalului în sensul că ea trebuie stabilită în raport cu construcția, funcționarea și desafectarea canalului de apă. Constatăm că straturile geologice și arheologice, situate sub nivelul canalului de apă, pot fi urmărite pe toată întinderea secțiunii și înfățișează o uniformitate evidentă. Aceste straturi, în număr de cinci, dintre care primele două geologice nu conțin urme de locuire omenească, celelalte trei straturi următoare cuprind resturi arheologice, astfel: stratul Nr. 3, sfărâmături de cărămizi și resturi de bârne; în stratul Nr. 4, cărbuni, bucăți de cărămizi, care-i dau o culoare neagră-cenușie, iar în partea superioară chiar castanie; stratul Nr. 5, pământ castaniu provenit din materii organice și în special lemnărie decompusă, cât și o pătură de arsură, provenind din lemne carbonizate, conținând fragmente ceramice, bucăți de fier și de cărămizi: sunt toate anterioare construirii canalului de apă, care le suprapune.

După construirea canalului, al cărui fund a pătruns ușor în stratul Nr. 5, straturile de depunere, care s'au format în timpul existenței canalului, sunt deosebite în partea de Vest față de cea din partea de Est a canalului. Straturile suprapuse stratului Nr. 5 sunt posterioare construcției canalului de apă, care le-a întrerupt, determinând ca succesiunea depunerilor să se facă în mod deosebit de fiecare parte a canalului.

Straturile dela Nr. 6 la Nr. 11, observate în partea de Est, se întrepun la canal, iar în partea de Vest apar straturi cu totul deosebite. Aceste straturi s'au format în cursul secolului al XVII-lea și în cea mai mare parte din secolul al XVIII-lea, când funcționarea canalului încetează. Primul strat (Nr. 12), care suprapune canalul desafectat și este uniform pe toată secțiunea, conține fragmente ceramice dela sfârșitul secolului al XVIII-lea. În această vreme s'a făcut o nivelare pe o suprafață întinsă din care secțiunea XV a fost numai o fracțiune. Această lucrare trebuie pusă în legătură cu amenajarea întregului povârniș de Nord-Vest al dealului către sfârșitul secolului al XVIII-lea, când au fost înălțate numeroase construcții, din care săpăturile din 1953 au dat la iveală numeroase resturi. În secțiunea XV s'au găsit, la colțul de Nord-Est, pe o suprafață de 0,75×0,70 m urmele unui pavaj din cărămizi care făcea parte dintr'o suprafață mult mai întinsă în trecut și din care se mai pot vedea urmele în profilele pereților acestei secțiuni. Menționăm că acest pavaj este de factură asemănătoare celui descoperit în secțiunea XII. *Pavajul trebuie considerat ca fiind nivelul de viață și de circulație pentru construcțiile ridicate în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea în această parte a Dealului Mihai Vodă.*

Stratul Nr. 13 constituie o nouă nivelare, care a adus pământ de diverse culori, gros de 0,55 m, conținând diferite resturi și sfărâmături de cărămizi. În cursul secolelor XIX și XX au fost aduse mai multe pături de pământ de umplutură, care au dat solului nivelul actual. Am amintit mai sus¹ că încă din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, izvoarele scrise menționează existența mai multor mori pe malurile Dâmboviței ca proprietăți ale bisericii sf. Nicolae, ridicată de jupâneasa Caplea, care ulterior au fost atribuite mănăstirii Mihai Vodă. Aceste mori existau încă la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Două mori pot fi văzute (fig. 26) pe stampa², înfățișând mănăstirea Mihai Vodă în 1794, când a fost schițată cu prilejul trecerii prin București a ambasadorului Angliei la Constantinopol. Pe planul vechi al Bucureștilor, întocmit la 1791, sunt notate, câte o moară pe cele două maluri ale Dâmboviței, ceva mai la Vest de podul vechi situat peste râu, între biserica Ilie Gorgan și mănăstirea Mihai Vodă (fig. 27).

În cursul campaniei din acest an, s'au putut identifica într'un șanț

¹ A se vedea p. 47.

² Adrian Corbu, Bucureștii Vechi, Documente Iconografice, București, 1936, pl. Nr. 2.

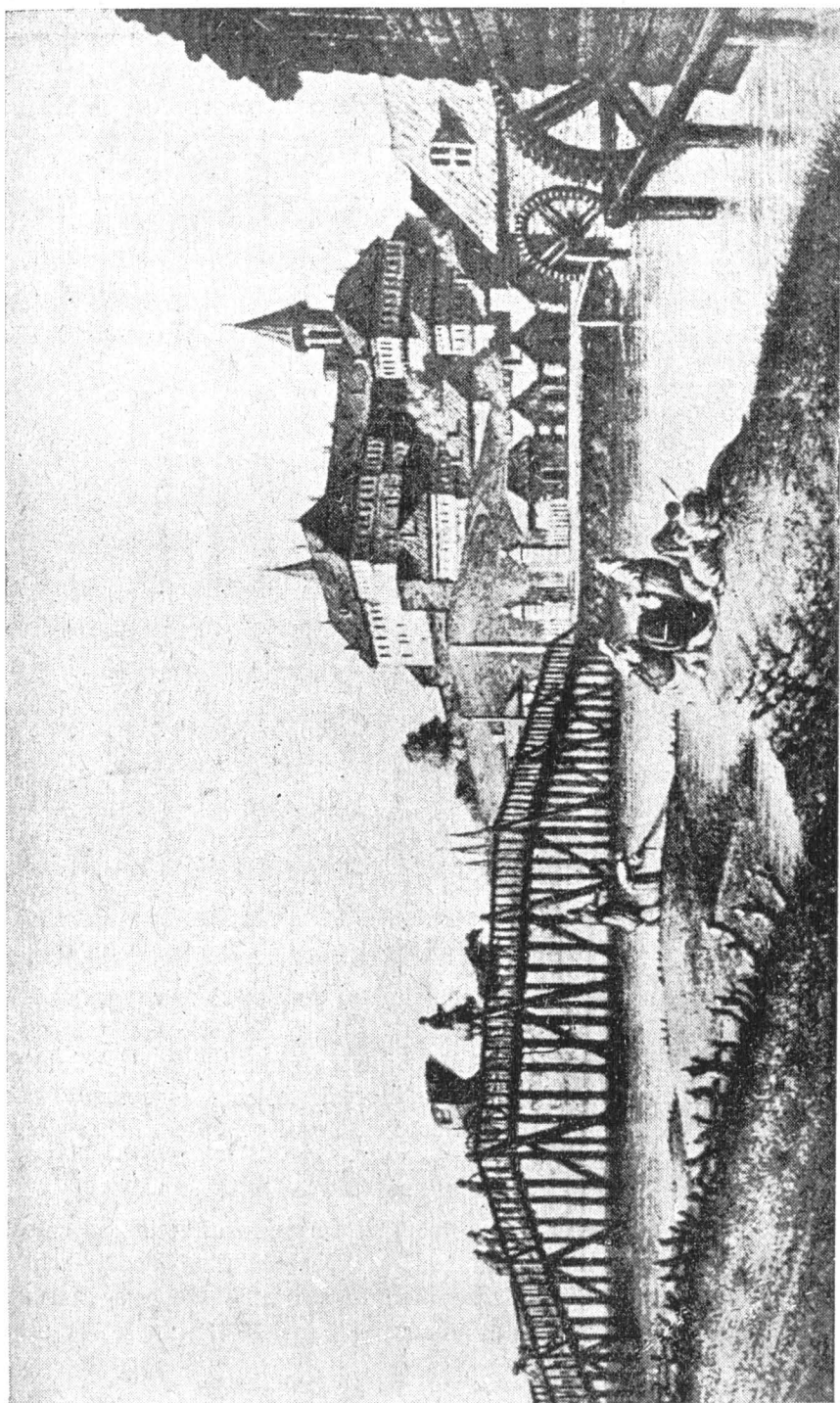

Fig. 26. — Reproducerea stampei din 1794, reprezentând mănăstirea Mihai Vodă.

deschis pentru lucrări edilitare de-a-lungul străzii Izvor, cât și peste podul Izvor, în direcția Liceului Lazăr, patru ziduri vechi, care au fost desvelite pe o înălțime de 1,90—2 m și au fost construite din cărămizi subțiri, legate prin straturi groase de mortar rezistent și de culoare deschisă. Atât modul de construcție al acestor ziduri, cât și materialele folosite, ne îndreptățesc

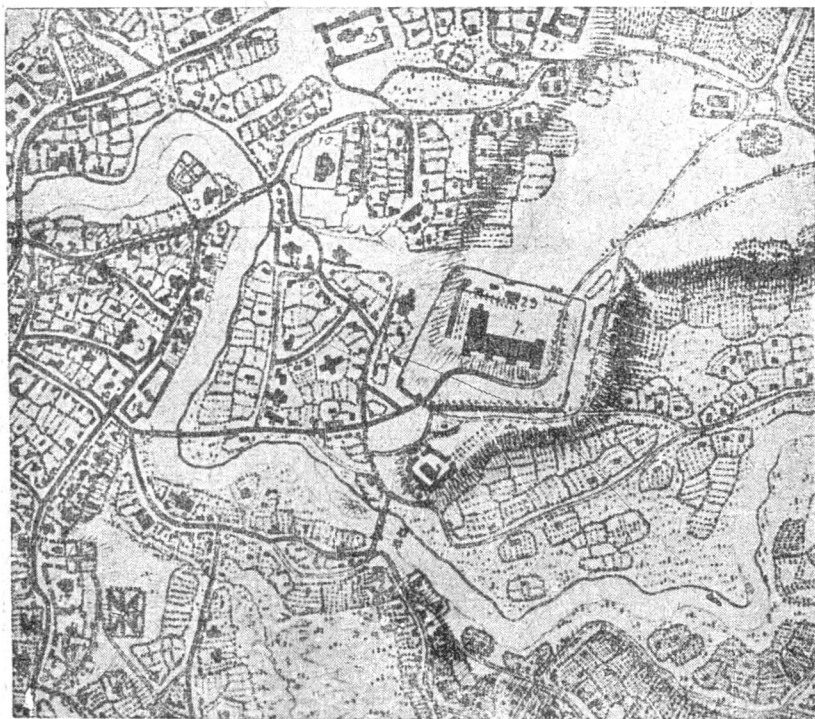

Fig. 27. — Frațiune din planul Bucureștii Vechi întocmit de Ferdinand Ernst în 1791.

să le atribuim secolului al XVI-lea și primelor decenii ale secolului al XVII-lea. Trei din aceste ziduri, care au fost descoperite în dreptul grădini de pe Dealul Arhivelor, lângă răspântia dintre strada Izvor și B-dul 1907, credem că provin din construcția magaziiilor zidite, care au deservit moara veche situată pe malul drept al Dâmboviței. Un al patrulea zid s'a desvelit în apropierea podului Izvor, având același mod de construcție și aceeași vechime.

Descoperirea canalului de apă reprezintă un rezultat important obținut de cercetările arheologice din 1953 pe Dealul Mihai Vodă. Urmează ca cercetările viitoare să precizeze modul prin care apa era îndrumată către acest canal, în ce cantitate, precum și punctele terminale ale acestei construcții.

Stampa din 1794 înfățișând mănăstirea Mihai Vodă arată câteva clădiri servind probabil ca magazii pentru moară (fig. 26), situate pe malul drept al Dâmboviței. În scopul de a descoperi construcții dependente de această moară, cât și alte resturi ale zidului vechi care înconjura mănăstirea Mihai Vodă, a fost deschisă secțiunea XVI, lungă de 6 m, lată de 2 m, orientată dela Nord la Sud, în grădina publică, lângă strada Izvor. În această secțiune a fost desvelit un zid lal de 0,29 m, conservat pe o înălțime de 0,32 m și desvelit pe 1,65 m lungime construit din cărămizi relativ groase prinse cu mortar subțire. Spre Sud de zid s'a găsit un pavaj compus dintr'un singur rând de cărămizi, descoperit pe o lungime de 2,60 m și o lățime de 0,32—0,40 m. La Nord de acest zid s'au găsit numeroase fragmente de cărămizi, care au constituit în trecut un alt pavaj, desvelit pe o suprafață de 3,40×1,40 m. Primul pavaj este *contemporan cu zidul, datând foarte probabil din secolul al XVIII-lea* când, în această parte a dealului au fost ridicate clădirile, ale căror ruini s'au găsit și în secțiunile XII și XV. Anterior însă acestor lucrări au existat, în acest loc, spre Nord de zid, alte construcții, care spre sfârșitul secolului al XVIII-lea se ruinaseră. Acestea trebuie să le atribuim pavajul descoperit în *partea de Nord a secțiunii*.

Stratigrafic se constată deasupra nivelului de locuire din secolul al XVIII-lea, un strat de moloz, gros de 0,30—0,35 m, care provine din dărâmarea construcțiilor din care a făcut parte și zidul descoperit în această secțiune.

Deasupra stratului de dărâmături se află un strat gros de pământ, adus în secolele XIX și XX până la suprafața actuală.

În partea de Nord-Est a Dealu'ui Arhivelor au fost observate, la o mică distanță de peretele nordic al clădirii actuale, ruinele unor ziduri, care se înfățișau ca vestigii din epoca feudală. După știri păstrate într'un document din secolul al XVI-lea am fost informați că prima biserică construită în secolul al XVI-lea, cu hramul sf. Nicolae, s'ar afla în apropiere de cursul vechi al Dâmboviței, nu departe de mănăstirea Mihai Vodă. Având în vedere aceste considerente am deschis pe povârnișul de Nord-Nord-Est al dealu'ui mai multe secțiuni cu scopul de a ne lămuri rostul ruinelor existente și astăzi și de a identifica locul bisericii japănesei Caplea. Astfel au fost săpate secțiunile Nr. 9, Nr. 10, Nr. 13, Nr. 14 și Nr. 17.

Secțiunea Nr. 9 se compune din două fracțiuni: prima lungă de 5 m, lată de 2 m, cuprinsă între peretele nordic al Arhivelor și unul din zidurile vechi, observat înainte de începerea săpăturilor și notat cu Nr. 3; a doua, dela acest zid către Nord, lungă de 14 m, lată de 2 m. În prima fracțiune a fost desvelită, în subsol, o construcție patrulateră (fig. 28), cu dimensiunile 2,75 × 2 m, având la peretele de Nord o înălțime maximă con-

servată de 2,32 m, iar la cel de Sud de 2,25 m, până la soclul temeliei. Grosimea pereților variază între 0,42 și 0,50 m și sunt construiți din cărămizi subțiri (cu dimensiunile: lungimea 0,25—0,26 m, lățimea 0,135 m—0,14 m, grosimea 0,03 m — 0,04 m), legate prin straturi de mortar rezistent de culoare deschisă, gros de 0.03—0,045 m, uneori și de 0,05 m, care

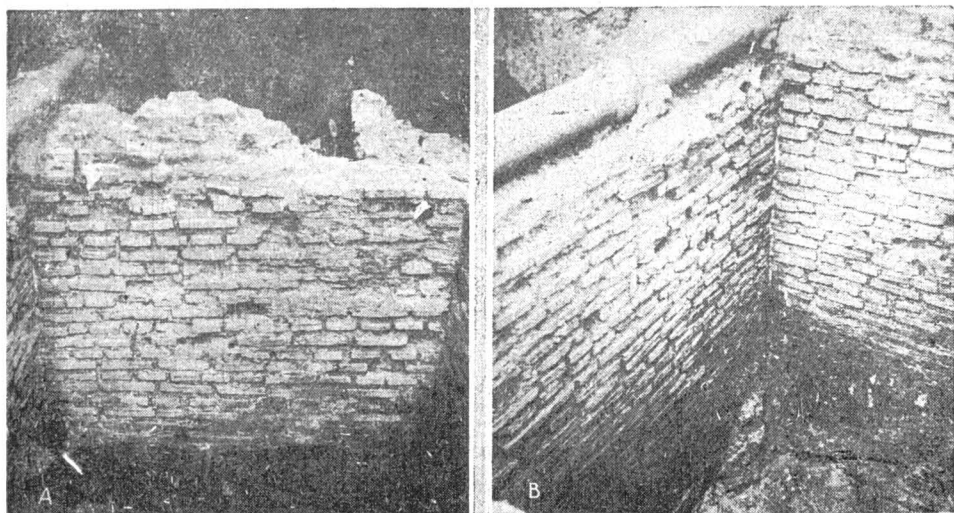

Fig. 28. — Construcție din sec. XVII.

le fixează puternic. Se observă că această construcție patrulateră, a cărei temelie se afundă în pământul viu, constituit din stratul de nisip cuaternar, nu are nicio legătură cu vechea construcție a chiliilor mănăstirii Mihai Vodă, cu actuala clădire a Arhivelor Statului și cu nicio altă construcție, încât apare ca o încăpere izolată. Săpăturile au constatat de jur împrejurul acestei construcții pământul sănătos începând dela o mică acâncime a solului actual. Pentru executarea acestei lucrări s'a făcut mai întâi o deschidere dreptunghiulară regulată, care a străbătut straturile de cultură din orânduirea comunei primitive documentate prin câteva fragmente de vase din epoca bronzului, de tip Glina III, din a doua epocă a fierului, vase dacice (La Tène) și medievale timpurii, găsite la baza acestei încăperi. Mai departe, săpătura a străbătut straturile geologice, loess castaniu (sol de pădure), loess de culoare galben-deschis (sol de stepă) și a intrat în stratul de nisip cuaternar. În această adâncitură au fost clădite cele patru ziduri ale construcției care, prin poziția și izolarea ei, a fost folosită probabil ca ascunzătoare. În partea superioară a pereților de Nord și Sud se pot vedea și astăzi câteva cărămizi ce ies înafară și care sunt resturile unei arcade unind în trecut acele două laturi. Arcada slujea pentru susținerea unui acoperământ scund, zidit, prevăzut cu o deschidere îngustă

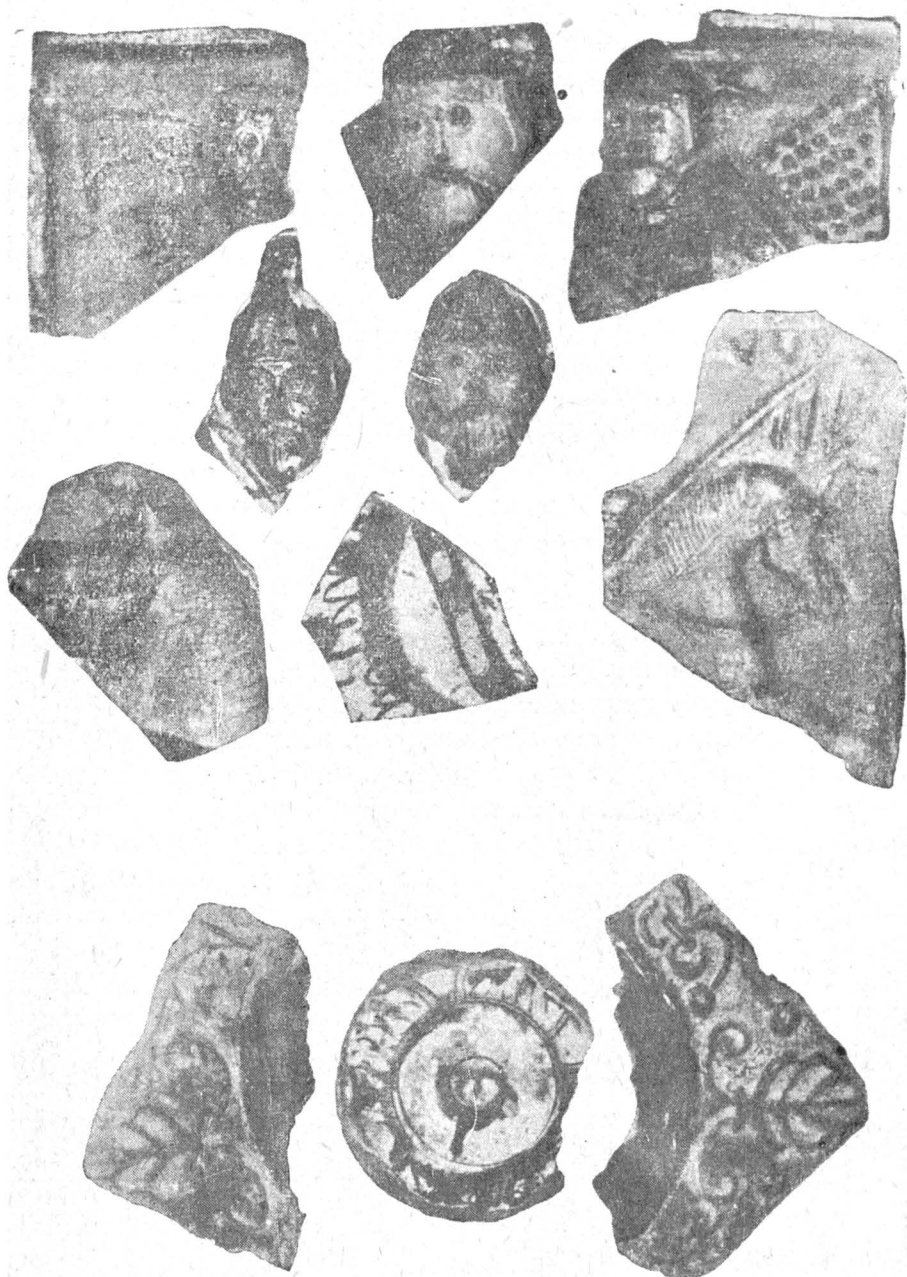

Fig. 29. — Căhle descoperite într'o construcție din sec. XVII.

prin care se cobora în această cămară destinată păstrării, probabil, a unor obiecte sau acte de preț.

După ruinarea acestei construcții, ea a fost umplută cu pământ, în care au fost găsite numeroase fragmente de plăci ceramice (cahle), acoperite cu un smalt gros de culoare verde închis și uneori gălbuie, ornamenteate cu diferite figuri de oameni, cavaleri îmbrăcați în zale, cai cu călăreți, precum și flori, toate datând din secolul al XVII-lea (fig. 29). Aceste materiale, care au circulat și s'au găsit și în alte locuri din Țara Românească, în cursul secolului al XVII-lea, dovedesc că această ascunzătoare a fost folosită puțină vreme.

Materialele arhitecturale descrise, folosite în această construcție, confirmă atribuirea ei începutului secolului al XVII-lea, la scurt timp după ridicarea mănăstirii lui Mihai Viteazul.

Faptul că ea cuprinde materiale din secolul al XVII-lea, este un indiciu sigur că ea a fost întrebuințată puțină vreme și a fost ruinată.

La 1,65 m spre Nord de construcția descrisă s'a desvelit până la temelie zidul notat cu Nr. 3, orientat Est-Vest, paralel cu zidul nordic al Arhivelor, care era vizibil în partea superioară înainte de începerea lucrărilor. Acest zid, gros de 0,60 m, care se mai păstrează pe o înălțime de 5,05—5,18 m, dar care în trecut va fi avut 6,50—7 m, a fost clădit din cărămizi relativ groase (dimensiunile: lungimea 0,28—0,29 m, lățimea 0,14 m, grosimea 0,05—0,06 m), unite prin mortar subțire (0,01—0,02 m) și de proastă calitate, ceea ce invederează o construcție posterioară secolului al XVII-lea.

În vederea ridicării zidului Nr. 3, panta inițială a fost secționată pe un plan vertical care a tăiat straturile de loess, de nisip cuaternar, pătrunzând în stratul de argilă nisipoasă. S'a construit zidul, alipindu-se la peretele de pământ viu rămas în spate. Către Nord de zid, suprafața a fost tăiată pe un plan orizontal în stratul de argilă nisipoasă. Prin acest sistem de construcție, care amintește pe acel întrebuințat la ridicarea zidurilor 1, 1 A și 1 B, descoperite în partea de Vest și Nord-Vest a dealului din același secol (XVIII), s'a creat o mare diferență de nivel între suprafața spre Sud dintre acest zid și peretele de Nord al vechii mănăstiri pe de o parte și suprafața de Nord, care a fost coborită cu mai mult de 5 m. Temelia a fost îngropată cu un strat subțire de nisip peste care a fost adus un strat de loess castaniu, gros de 0,15—0,20 m

Zidul Nr. 3, prevăzut la temelie cu un soclu lat de 0,15 m, format din două rânduri de cărămizi cu mortar, este ornamentat pe fața sa nordică cu o succesiune de arcade (fig. 30—31) ce se repetă la distanțe egale la o înălțime de 2,61—3 m, alcătuite din cărămizi așezate oblic, pe cant. O asemenea arcadă a fost descoperită și în secțiunea XIV, în care continuă zidul Nr. 3. Această arcadă se deosebește totuși de celelalte prin faptul că se

află la extremitatea de Est a acestui zid, care în acest punct se împreună cu un alt zid perpendicular (Nr. 8) descris mai departe, formând colțul de Sud-Est al construcției.

Intre arcade se află câte un fals pilastru (fig. 31), legat organic de zid, lat de 0,67 m și care inițial se înălța până sub arcade (înălțime 2,60 m).

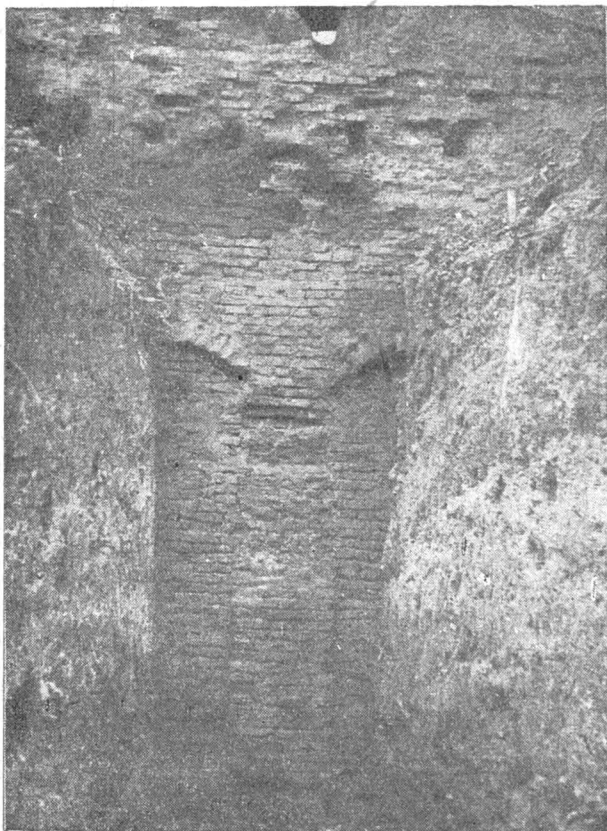

Fig. 30. — Zidul Nr. 3 cu arcade.

În secțiunea IX au fost desvelite două arcade asemănătoare și un fals pilastru. La o distanță de 6 m, către Nord de zidul Nr. 3, se află un zid notat cu Nr. 4, orientat Est-Vest, deci paralel cu zidul Nr. 3, gros de 0,70 m, din care se mai păstrează o înălțime de 1,10 m, și care a fost construit pe mai sus numita suprafață, coborâtă până la argila nisipoasă, din aceleași materiale ca și zidul Nr. 3, cu care este contemporan. Pe acest zid se sprijinea în trecut o arcadă, care-l unea cu falsul pilastru descris la zidul Nr. 3, arcadă care indică o boltă (fig. 31). Ea făcea parte dintr'un ansamblu arhitectural, acoperind o suprafață mai întinsă. Din aceeași construcție făcea parte zidul descoperit în secțiunea XIV, perpendicular

pe zidul Nr. 3 și care închidea către Est această clădire. Cele trei ziduri descoperite în secțiunile IX și XIV fac parte dintr'un complex arhitectonic ridicat în secolul al XVIII-lea. Având în vedere caracterul acestei construcții, lipsită de pardoseală și prevăzută cu bolți interioare, la o înălțime relativ însemnată, adâncimea sa mare cât și situarea sa pe povârnișul nordic al dealului, credem că toate aceste elemente ne îndreptățesc să o considerăm ca o cramă sau ca un depozit de vinuri al mănăstirii Mihai Vodă în secolul al XVIII-lea, folosită probabil și mai târziu. Izvoarele istorice cuprind numeroase știri referitoare la viile pe care le posedă mănăstirea Mihai Vodă atât pe Dealul Spirei, cât și în alte locuri din Țara Românească, cât și la desfacerea vinurilor pe piața Bucureștilor și la țară, prin mijlocirea a numeroase cărciumi stăpânite de mănăstire. Săpătura din 1953 confirmă aceste informații date de izvoarele scrise¹.

În secțiunea IX s'au descoperit către Nord de depozitul de vinuri menționat mai sus, ziduri aparținând unei locuințe construite în acest loc către sfârșitul secolului al XVIII-lea sau începutul secolului al XIX-lea. Am ajuns la această datare atât prin examinarea materialelor arhitectonice folosite², cât și prin faptul că această locuință este posterioară zidului Nr. 4 la care se alipește și pe care îl folosește. Din această locuință a fost descoperit un zid (Nr. 5), lung de 4,40 m, lat de 0,43 m, perpendicular pe zidul Nr. 4 și care este întrerupt printr'un prag, lung de 2 m și lat de 0,57 m, cu temelia zidită din cărămizi cu mortar și acoperită cu două bârne de stejar, găsite în stare de putrezire și cu urme de carbonizare. Din aceeași locuință ni s'au mai păstrat alte două ziduri paralele, orientate Est-Vest, perpendiculare pe zidul Nr. 5, groase de 0,44 m.

Spre Nord de locuința arătată și în imediata sa apropiere se află resturile unui pavaj din bolovani rotunzi de râu, desvelit pe o suprafață de 2,30×1,15 m. În urma observațiilor făcute se poate preciza că nu există o legătură între locuință și pavaj, care se află la un nivel mai ridicat și s'a construit după dărâmarea locuinței.

În privința stratigrafiei secțiunii IX se constată că deasupra stratului de argilă nisipoasă a fost adus un strat subțire de nisip și un altul mai gros (0,15—0,20 m), de pământ castaniu, care formează nivelul de viață al depozitului de vinuri. Peste acestea, au urmat în secolele XIX și XX depuneri succesive de pături de pământ de umplutură până la suprafața actuală.

Secțiunea X, lungă de 33 m, lată de 1,5 m, orientată dela Sud la Nord, se compune din două fracțiuni: prima, începând dela peretele nordic al Arhivelor până la un zid notat cu 3 A, care continuă către Est zidul

¹ A se vedea mai jos, p. 124—125.

² Dimensiunile cărămizilor: lungimea 0,28—0,30 m; lățimea 0,135—0,145 m; grosimea 0,06—0,07 m, iar mortarul folosit e sfărâmișos, în straturi groase de 0,01—0,025 m.

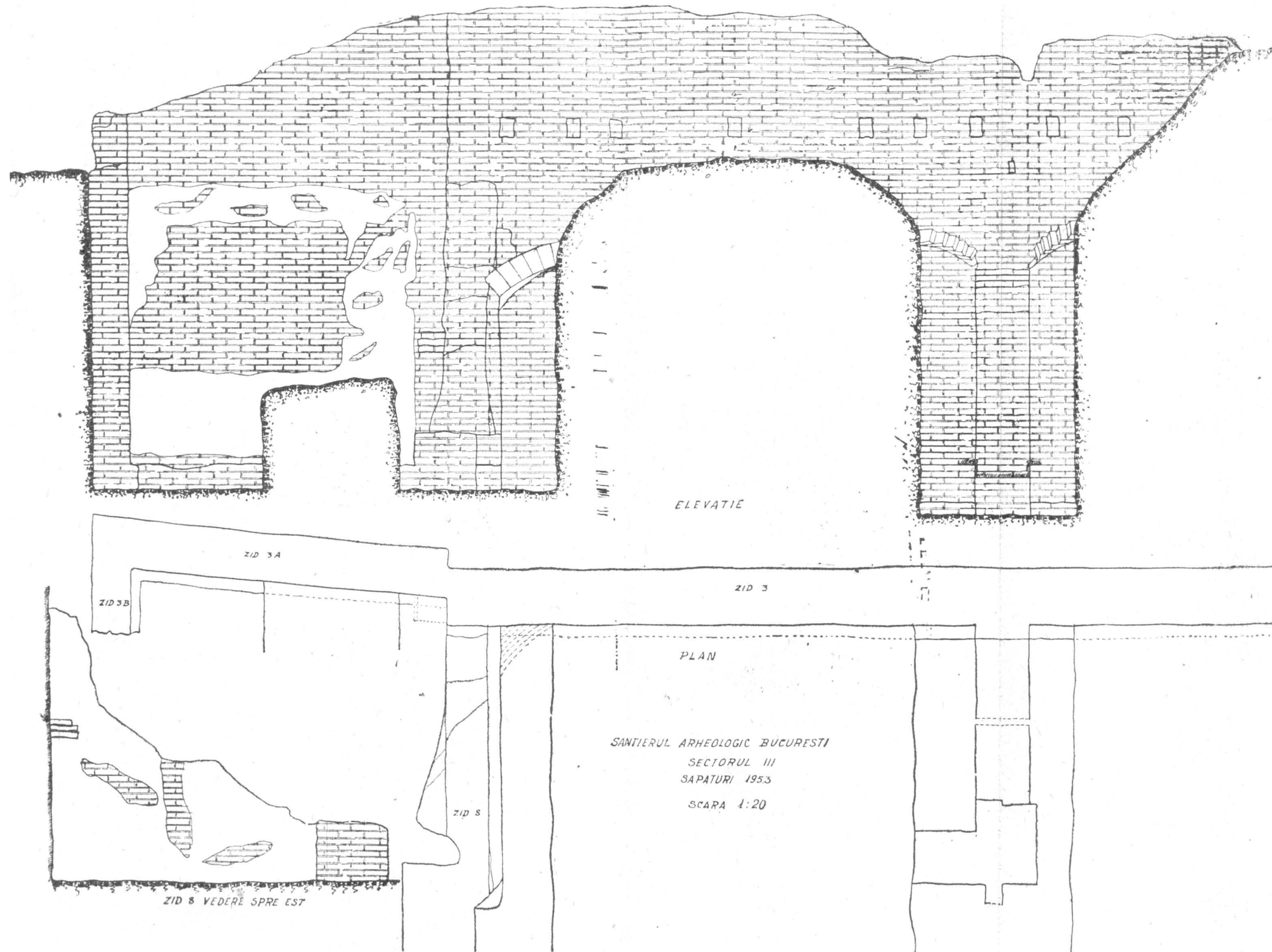

Fig. 31. — Zidul Nr. 3 cu arcade.
<https://biblioteca-digitala.ro/> / <https://www.mnir.ro>

Nr. 3 descris în secțiunea IX; a doua fracțiune dela zidul Nr. 3 A până la strada Izvor. În prima parte a fost desvelită o porțiune din contrafortul vechi, ce se află și astăzi la colțul de Nord-Est al clădirii Arhivelor. După materialele folosite¹ în construcție, acest contrafort datează din secolele XVI—XVII. Acest monument, care a subsistat până acum în ciuda mai multor refaceri, provine din vechea construcție a chiliilor mănăstirii Mihai Vodă. Între acest contrafort și zidul Nr. 3 A s'a dat, la o mică adâncime, de pământul viu (loess castaniu).

Zidul Nr. 3 A, a fost alipit zidului Nr. 3 ca o continuare către Est a acestuia (fig. 31) și face parte dintr'o locuință (LB), din care s'au mai găsit încă două laturi, care închideau o încăpere dreptunghiulară. Locuința, notată cu B, a fost clădită la începutul secolului al XIX-lea, fapt dovedit prin descoperirea unei monete austriace din aramă (Kreuzer), având data 1816, ceea ce constituie un *terminus post quem*, dela care se poate data această locuință. Această datare este confirmată și de factura deosebită a zidurilor acestei locuințe față de zidul Nr. 3 (fig. 30). Pe pereții interiori ai locuinței B, se vede tencuiala din ciment, care a fost spoită în două rânduri. Totodată putem urmări nivelul dela care s'a făcut tencuiala și sub care se află vechea dușumea a locuinței. Sub nivelul locuinței B există temeliiile unei construcții anterioare, notată cu La; resturile LB suprapun temeliiile vechei locuințe ridicată în secolul al XVIII-lea pe pământul viu.

La Nord de locuința B se află resturile unui pavaj din bolovan rotunzi de râu, găsit pe o suprafață redusă în cuprinsul secțiunii X, dar care se continuă spre Vest și Est și care stratigrafic se datează în secolul al XIX-lea, făcând foarte probabil parte dintr'un întins pavaj ale cărui urne le-am descoperit și în secțiunea IX.

La o distanță de 3,45 m la Nord de acest pavaj a fost descoperit un alt pavaj (fig. 32 și 33), la o adâncime de 1,25—1,40 m, alcătuit dintr'un singur rând de cărămizi² așezate pe un strat subțire de mortar sfărâmițos, având pe margini o bordură spre Nord și Sud. Pavajul, ca și locuința A, datează din secolul al XVIII-lea. Descoperirea pe pavaj a mai multor fragmente de vase care aparțin secolului al XVIII-lea confirmă această datare. Pavajul, care a fost desvelit pe o suprafață de 1,90×1,50 m, se întindea în trecut cu circa 4 m mai spre Nord.

Un lăntșor din aramă, găsit împreună cu trei aspri turcești din argint, bătuți în Egipt, din care unul în 1774 cu turaua sultanului Abdul Hamid I și doi în 1789 cu turaua sultanului Selim al III-lea, au fost des-

¹ Dimensiunea cărămizilor: lungimea 0,23—0,24 m; lățimea 0,12—0,13 m; grosimea 0,04 m; grosimea stratului de mortar, 0,03—0,04 m.

² Dimensiunile: lungimea 0,23 m; lățimea 0,115 m—0,12 m; grosimea 0,04 m; grosimea stratului de mortar 0,01—0,015 m.

Fig. 32. — Pavaj din cărămizi. Secțiunea X.

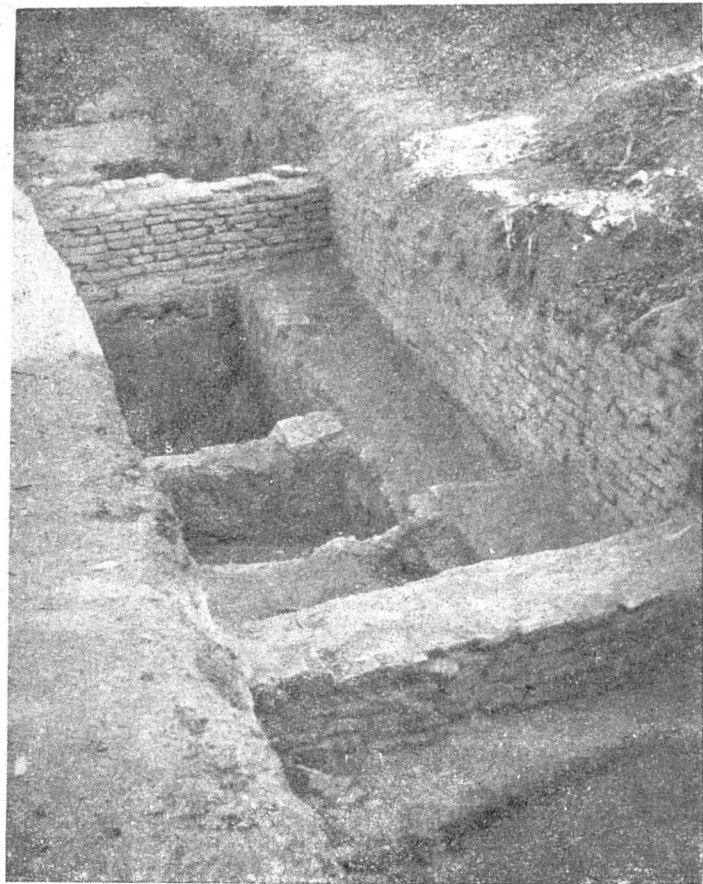

Fig. 33. — Vedere de ansamblu. Secțiunea X.

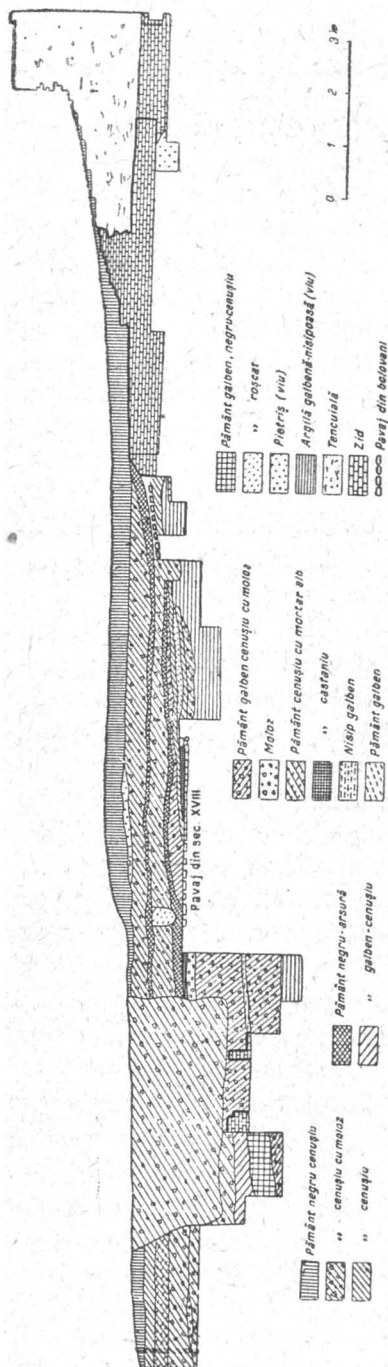

Fig. 34. — Profilul estic al secțiunii X.

coperiți pe această pardoseală din cărămizi și confirmă datarea ei în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Pavajul a fost tăiat de o groapă recentă, dar urme ale sale se mai văd în profilul peretelui spre Vest. Spre Nord de pavajul astfel înfățișat se afla în secolul al XVIII-lea o clădire (LC), din care s'au păstrat două ziduri paralele (fig. 32), orientate dela Est la Vest, construite din aceași fel de cărămizi cu mortar¹, sfărâmicios. Peste cele două ziduri ale clădirii C, s'a găsit o fracțiune de zid în poziție oblică, deci prăbușită, care, deși suprapune două ziduri datate din secolul al XVIII-lea, este după factura sa (cărămizi subțiri, unite prin mortar gros foarte consistent, de culoare albă)² anterior acestora, datind cel mai târziu din secolul al XVII-lea. Această situație, deși pare curioasă, se explică printr-o viațuire de mai lungă durată a construcției vechi din secolul al XVII-lea, care, subsistind după dărâmarea clădirii C, ridicată în secolul al XVIII-lea, a acoperit-o printr-urmele sale.

Descoperirile făcute în secțiunea X ne permit să conchidem că în secolul al XVIII-lea existau pe panta de Nord-Est a Dea'ului Mihai Vodă mai multe construcții în apropierea mănăstirii. Spațiul dintre aceste clădiri era acoperit printr'un pavaj de cărămizi, din care se mai văd urme.

¹ Dimensiunile cărămizilor: lungimea 0,235 m; lățimea 0,120—0,125 m; grosimea 0,035—0,040 m; grosimea straturilor de mortar 0,020—0,025 m.

² Dimensiunile cărămizilor: lungimea 0,26 m; lățimea 0,12—0,13 m; grosimea 0,035—0,040 m; grosimea mortarului 0,030—0,035—0,040 m.

Unul din scopurile săpăturilor viitoare va fi de a preciza dacă a existat un raport între construcțiile descoperite în această parte a dealului și acelea de pe povârnișul de Vest, aparținând aceleiași epoci (secolul al XVIII-lea).

Stratigrafia secțiunii X este foarte variată (fig. 34) datorită deranjării straturilor prin lucrări efectuate succesiv începând din secolele XVII—XVIII și până acum. Astfel, în partea de Sud se constată că locuința A și zidul 3A din locuința B au fost fixate pe pământul viu (nisipul cuaternar). La mijlocul șanțului, deasupra pavajului din cărămizi din secolul al XVIII-lea există mai multe pături de pământ printre care trei nivele de arsură paralele, separate prin pământ de umplură, aduse în cursul secolului al XIX-lea. Toate aceste straturi sunt posterioare pavajului de cărămizi. Observăm că pavajul din bolovani de râu este posterior pavajului de cărămizi, situându-se stratigrafic între straturile 2 și 3 de arsură¹. Spre Nord de pavajul de cărămizi, se constată stratigrafic o groapă recentă, adâncă de 1,65 m, care a tăiat straturile anterioare.

La extremitatea de Nord a secțiunii X, la adâncimi între 2,80—3 m s'au găsit fragmente de vase romanești din pastă neagră sau roșie, cu pereții subțiri, aparținând secolelor XVI și XVII.

Stampa din 1794, care înfățișează Dealul Mihai Vodă (fig. 26) împreună cu malurile Dâmboviței, arată existența unui drum, ducând dela podul de peste râu, în dreptul Gorganului și urcând povârnișul nord-estic al dealului mănăstirii către intrarea principală de sub clopotnița răsăriteană². Fragmentele de pavaj compus din bolovani de râu fixați în nisip ne au făcut să credem că aparțin acestui drum.

Construirea depozitului de vinuri și locuințelor, descoperite în secțiunile X și XIV, a tăiat prin ridicarea lor panta inițială, astfel că vechiul drum nu putea trece pe acolo și trebuie să fie urmărit mai spre Est, pe panta ce cobora dela colțul nord-estic al Arhivei către strada Izvor. Secțiunea XIII a avut drept scop a lămuri această chestiune (fig. 35). Ea începe de la vechiul contrafort către Nord, pe o lungime de 9,45 m și o lățime de 1 m. Săpăturile au dovedit că în acest loc dealul nu a fost secționat vreodată în vederea unei construcții, așa precum am constatat în toate celelalte secțiuni de pe povârnișurile de Vest și Nord, ci se păstrează ca și în vechime în forma sa naturală, ceea ce confirmă părerea recerșii unui drum vechi prin acest loc. Un rest de pavaj găsit la colțul de Nord-Est al acestei secțiuni, compus din bolovani rotunzi de râu, prinși în nisip, care se păstrează pe o lungime de 1,50 m în cuprinsul șanțului, este o continuare a aceluia drum pietruit, întâlnit și în secțiunile IX și X, al cărui

¹ Pavajul din bolovani este situat cu 0,20—0,30 m sub nivelul celor două prime straturi de arsură.

² Adrian Corbu, Bucureștii Vechi, documente iconografice. București, 1936, pl. Nr. 2.

traseu s'a menținut în decursul vremurilor, chiar dacă pavajul a fost refăcut de mai multe ori. Stratigrafia arată că ultima pietruire a acestui drum a fost executată posterior construcțiilor datând dela începutul secolului al XIX-lea. În această secțiune, în care pământul viu a fost atins

ARHIVELE STATULUI (MIHAI VODĂ) -1953

Profilul peretelui de Est al Secțiunii XIII

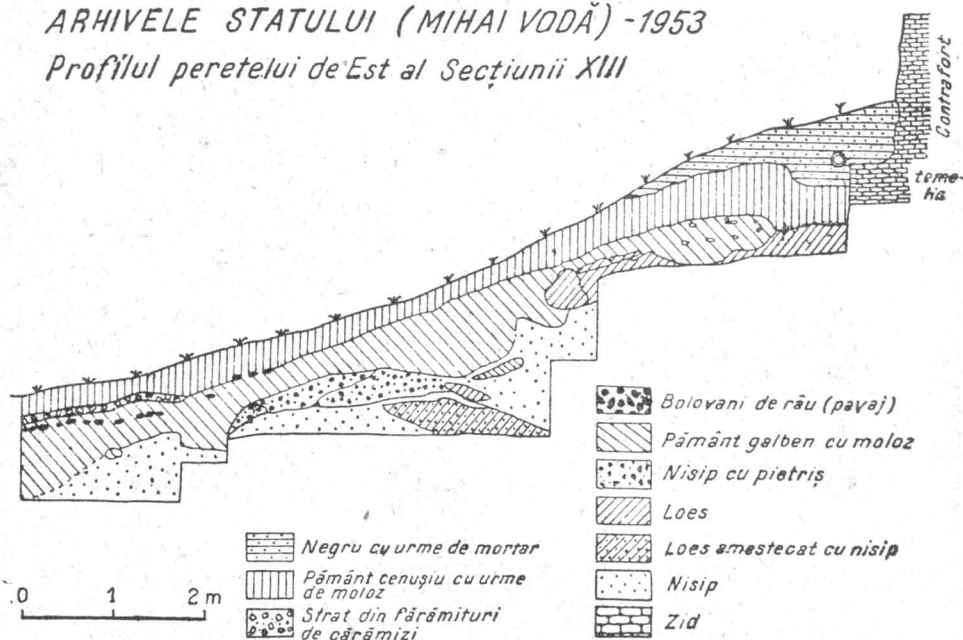

Fig. 35. — Profilul estic al secțiunii XIII.

la o mică adâncime, se constată o răsturnare a straturilor geologice. Astfel, găsim la mijlocul secțiunii fracțiuni din stratul de loess rostogolite dela nivelul inițial în stratul de nisip, care le acoperă. Această situație ne arată că la început, în acest loc exista o faleză, care cu vremea a luat forma unei pante mai line. Pe aici urca drumul amintit.

Ne-am pus problema vechimii unui zid, care începând de lângă colțul nord-estic al clădirilor Arhivelor se îndreaptă spre Est și care prezintă, prin înălțimea sa, aspectul unui fragment de incintă a mănăstirii Mihai Vodă. Secțiunea XVII, orientată dela Sud la Nord, lungă de 2.70 m, lată de 1 m, care a avut ca scop lămurirea acestei probleme, a dovedit că zidul relativ recent nu este fundat pe o temelie veche. El se afundă într'un strat de umplutură de culoare neagră-cenușie, conținând moloz și numeroase fragmente ceramice din secolele XVIII și XIX. Dela sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea s'au găsit porțelanuri fabricate în străinătate și în special ceramică de proveniență engleză, exportată în Imperiul Otoman și în țările dependente. Este de remarcant

descoperirea unui vas de porțelan ornamentat cu motive orientale (fig. 36) asemănătoare celor fabricate la Brussa sau la Damasc, dar care, în rea-

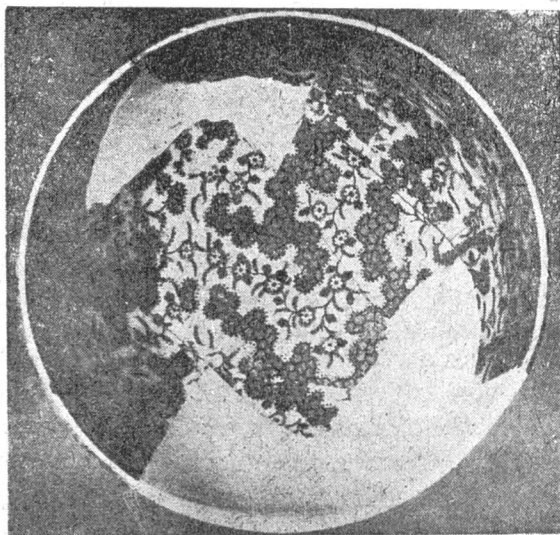

Fig. 36. — Vas de porțelan cu motive orientale.

litate, este de fabricație engleză (poartă marca Lindner), fiind exportat în Europa răsăriteană. În profi.lele celor doi pereți ai secțiunii XVII se

observă două gropi în formă de clopot cu lăţimea maximă de 1 m, adâncime de 0,90 m, având pereţii căptuşiţi cu scânduri ale căror resturi s'au găsit în săpătură şi care încă se mai văd în profil. E probabil că sunt gropi de bucate amenajate în secolul al XVIII-lea.

Dacă pe povârnişurile de Est-Vest şi în parte pe cel de Nord săpăturile au întâlnit spaţii potrivite pentru efectuarea lor, în schimb, aproape toată panta de Nord a dealului, între Arhivele Statului, strada Izvor, şi grădina

Fig. 37. — 1 = Piastru turcesc; 2 = Lulea.

publică, este ocupată de diverse clădiri, care au stânjenit cercetările arheologice. Totuşi, pentru a cunoaşte care este situaţia pe această pantă, s'a executat un sondaj în curtea din strada Izvor Nr. 25. Secţiunea notată cu XVIII, lungă de 7 m, lată de 1,50 m, a arătat că paramentul din cărămizi presate, construit în 1910—1916 nu acoperă o temelie mai veche, ci suprapune direct pământul viu (loess castaniu). La mijlocul secţiunii, săpăturile au dat la lumină mai întâi un zid orientat Est-Vest din care se mai păstrează o înălţime de 1,85 m, fiind gros de 0,35—0,40 m¹. Nu putem preciza când a fost ridicat acest zid, care foloseşte cu multă neg'ijenţă cărămizi vechi scoase din alte clădiri.

La Nord de acest zid s'a găsit o locuinţă din care am degajat trei din laturile sale (Nord-Est şi Sud). Ceea ce caracterizează această construcţie este că temelii'e zidurilor de Nord şi Est, care au câte un soclu, au fost prevăzute cu arcuri de descărcare, compuse din cărămizi aşezate radiar, pe cant².

¹ Dimensiunile cărămizilor sunt: lungimea 0,23—0,24 m; lăţimea 0,13 m; grosimea 0,03—0,04 m; grosimea mortarului 0,02 m.

² Zidurile au fost construite din cărămizi având dimensiunile: lungimea de 0,24 m; lăţimea de 0,12—0,125 m; grosimea 0,04—0,05 m; grosimea mortarului este de 0,01—0,03 m.

Pentru datarea acestei locuințe folosim două elemente și anume: într-o groapă de sub temelia zidului de Est a fost găsit $\frac{3}{4}$ p'astru turcesc din argint (fig. 37,1), emis în 1773 în vremea sultanului Mustafa al III-lea (1757—1774), iar în pământul care a umplut cuprinsul locuinței, un kreuzer din 1816. Aceste descoperi ne îngăduie să atribuim construirea acestei locuințe celei de a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea, considerând că în momentul în care moneda austriacă a ajuns în acel loc (s'a găsit la 0,85 m față de temelia zidului, care se află la 1,80 m) locuința era de mult timp ruinală. În același complex în care a apărut moneda turcească, s'a mai găsit, pe lângă o pipă turcească (fig. 37,2) cu inscripție, numeroase fragmente ceramice românești smălțuite și porțelanuri englezești cu diferite ornamente. *Prezența simultană a acestor materiale în același complex ne ajută să stabilim o legătură precisă între produsele ceramice românești din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și porțelanurile străine, de import.* Astfel, putem preciza că în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea au pătruns, pe cale de import în țara noastră, porțelanuri de proveniență apuseană și în special englezească, ceea ce dovedește o pătrundere a comerțului străin în Țara Românească.

În partea de Sud a secțiunii XVIII, tot într-o groapă, s'a găsit un jeton francez din aliaj, în perfectă stare, emis sub Ludovic al XV-lea (1710—1774).

Pentru a cunoaște vechea configurație a dealului, pentru a urmări zidul Nr. 1 către Sud și pentru a identifica și alte urme din epoca feudală, au fost deschise pe povârnișul de Sud-Vest al Dealului Arhivelor, secțiunile VIII și XI. Secțiunea VIII, lungă de 36 m, lată de 2 m, orientată Est-Vest, a străbătut în întregime panta, dela clădirea Arhivelor până la B-dul „1907“. Săpătura în această secțiune, în care s'a ajuns la adâncimi variabile până la maximum 8,15 m, adică chiar până la pânza de apă ce se afla la un nivel ceva mai ridicat decât al Dâmboviței actuale, a fost foarte anevoioasă, datorită adâncimii, și a durat dela 15 August până la 15 Octombrie 1953. La extremitatea dinspre Est a secțiunii VIII, chiar lângă peretele de Vest al Arhivelor, a fost desvelită o construcție formată din trei laturi ale căror ziduri au o grosime de 0,55 m și 0,70 m, o înălțime conservată de 2,50 m și 1,83 m și sunt prevăzute spre Nord și Sud cu o bază din mortar. În această încăpere clădită din cărămizi relativ groase, prinse cu mortar subțire¹, s'au găsit mari cantități de porțelanuri străine, ornamentate cu diferite desene albastre sau castanii, care au fost importate în Țara Românească și care datează din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, continuând și în prima jumătate din secolul al

¹ Dimensiunile cărămizilor sunt: lungimea 0,27—0,28 m; lățimea 0,12—0,13 m; grosimea 0,05—0,055 m; grosimea mortarului este de 0,015—0,02 m.

Șantierul Arheologic București

Sectorul Mihai Vodă 1953

Nivelul solului actual la zidul de apus a Arhivelor.

Profilul peretelui dinspre sud, din Secțiunea Nr. 8, arătând podețele Nr. 1, Nr. 1 bis, Nr. 2 și Nr. 3.

Proiecțiune verticală în Secțiunea Nr. 8, arătând nivelurile podețelor.

Proiecțiune orizontală a podețului Nr. 2, din Secțiunea Nr. 8.

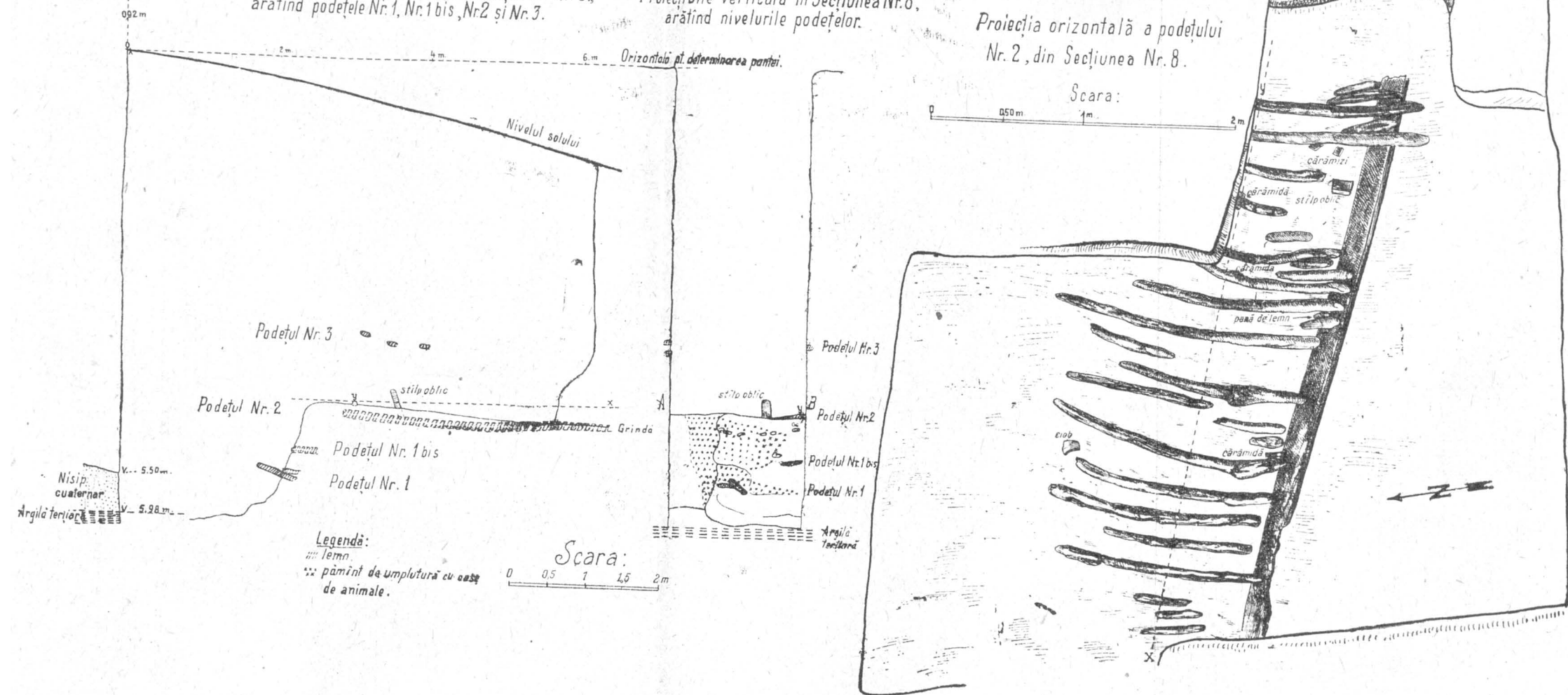

Fig. 38. — Planul podului de lemn din sec. XVIII.

XIX-lea. Construcția formată din trei ziduri ieșea în afara planului vechilor clădiri, formând un ieșind notat cu Nr. 1 (fig. 1), la 10 m de colțul sud-vestic al Arhivelor. La Vest de aceasta, stratigrafia secțiunii VIII arată o înclinare accentuată dela Est la Vest, ceea ce indică existența unei depresiuni în această parte a dealului. De-a-lungul aceluiași perete de Vest al Arhivelor au mai fost identificate prin săpături încă alte două resturi ale unor construcții dreptunghiulare, care au servit drept contraforturi sau turnuri (notate cu Nr. 2 și Nr. 3), din care s'au păstrat părți din temelii ca niște platforme zidite. Acestea în trecut erau mai înalte și aveau scopul de a consolida clădirea vechilor chilii pe o latură, în fața căreia se deschidea depresiunea de care am vorbit. Spre deosebire de ieșindul notat cu Nr. 1, care nu este plin, ieșindurile Nr. 2 și Nr. 3 (fig. 1), din care s'a păstrat o înălțime de 1,05 m și 0,48 m, fiind situate direct pe pământul sănătos (sol galben de stepă), sunt pline, construite din cărămizi mici, subțiri, unite prin straturi groase de mortar consistent¹, ceea ce ne îndreptățește să le atribuim începutului secolului al XVII-lea, dacă nu chiar sfârșitului secolului al XVI-lea, simultan cu construirea chiliilor Mihai Vodă.

Se constată că cele trei ieșinduri ridicate de-a-lungul peretelui de Est al vechilor chilii coincid și cu linia dela care începe să coboare panta, desul de abruptă, către depresiunea menționată, având forma de viroagă ce tăia inițial dealul. Rostul acestor ieșinduri a fost de a sprijini mai puternic clădirea chiliilor, situată pe marginea acestor râpi.

Săpăturile au arătat că viroaga inițială a fost treptat umplută, la început prin alunecări de pământ de pe creștetul dealului, prin depuneri întâmplătoare și apoi prin mai multe straturi de pământ de umplutură de natură diferită, cuprinzând și șuvițe de arsură și cărbuni. În aceste straturi au apărut fragmente de diverse tipuri, care cuprind în straturile inferioare ceramică smălțuită românească din secolele XVI—XVII; în straturile mijlocii, ceramica românească alături de faianțe străine cu desene colorate aparținând secolului al XVIII-lea, iar în straturile superioare, ceramică românească și străină din secolele XIX—XX.

La o distanță de 15 m de colțul de Sud-Vest al Arhivelor și la o adâncime de 3,20—5 m a fost descoperită (fig. 38) o serie de podețe din care am găsit resturile a patru podețe suprapuse, refăcute succesiv. Podețul Nr. 2 a fost alcătuit din lemne groase, așezate orizontal în direcția

¹ Dimensiunile platformei Nr. 2 sunt: lungimea 2,55 m; lățimea 2,32 m; dimensiunile cărămizilor ei: lungimea 0,23—0,24 m, lățimea 0,12 și 0,15 m; grosimea 0,03—0,04 m și 0,045—0,05 m; grosimea mortarului este de 0,03—0,04 m. Dimensiunile platformei Nr. 3 sunt: lungimea 1,70 m, lățimea 1,08—1,30 m; dimensiunile cărămizilor sunt: lungimea 0,24—0,26 m, lățimea 0,135—0,145 m, grosimea 0,035—0,04 m; grosimea stratului de mortar este de 0,035 m.

Sud-Est-Nord-Vest, peste care au fost așezate perpendicular lemne rotunde mai subțiri și mai numeroase, formându-se astfel osatura podului care înlesnea trecerea de-a-lungul viroagei. S'a observat că nivelul la care am descoperit acest podeț este același ca și al pragului porții din zidul Nr. 1 B.

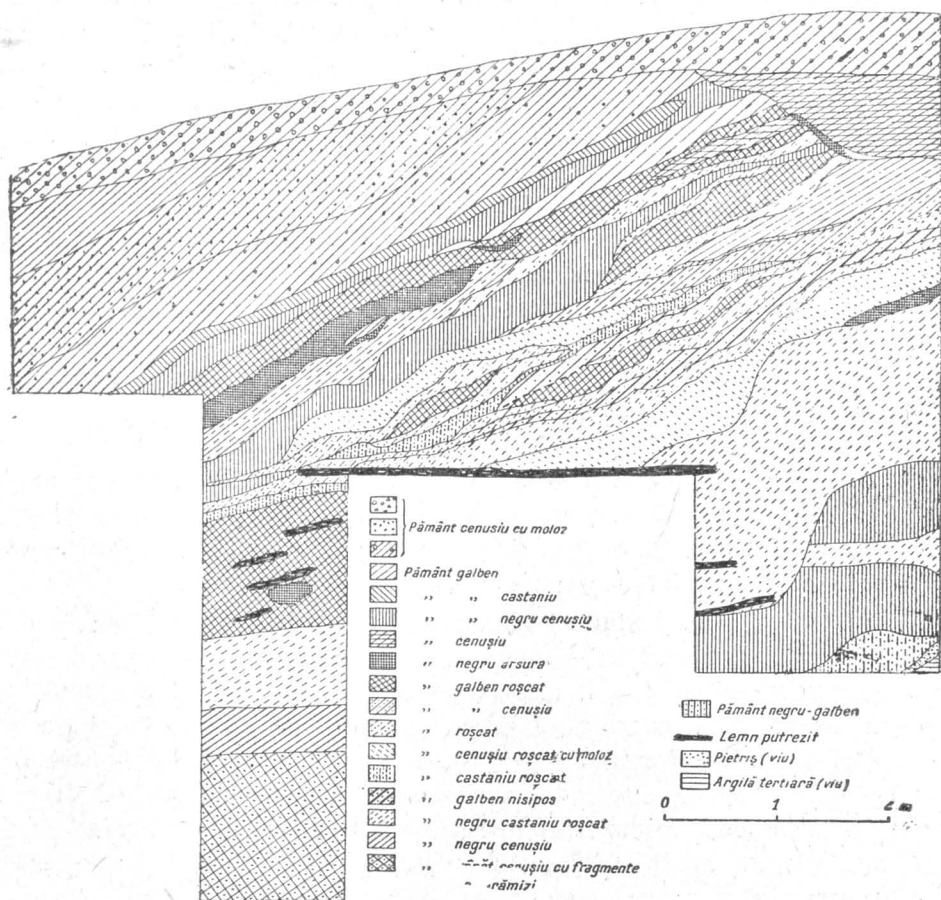

Fig. 39. — Profilul nordic al șanțului VIII.

Aceasta ne indică existența unui drum care în trecut urca povârnișul vestic al dealului abrupt din spre podul amintit peste Dâmbovița și ducea peste podul viroagei către intrarea de sub clopotniță de pe latura sudică. După ce acest pod a fost deteriorat prin circulație, el a fost ulterior refăcut și înlocuit printr'un pod asemănător, alcătuit din același fel de materiale și identic dispuse, care a fost descoperit în același loc la o mai mică adâncime (3,20—3,40 m).

Materialele arheologice descoperite în pământul din straturile situate dedesubtul și deasupra acestor podețe ne permit să le atribuim secolului al XVIII-lea.

Secțiunea VIII a dus la descoperirea a patru podețe de lemn, supra-puse, dar stratigrafic s'au observat o serie de modificări importante, care s'au petrecut succesiv și care au produs schimbări în configurația dealului. Constatăm stratigrafic (fig. 39) existența unui prim strat arheologic, care a suprapus pământul viu (argilă nisipoasă). Acest strat provine din alunecări de pe deal și conține resturi arheologice, care datează dinaintea înființării mănăstirii Mihai Vodă, precum și fragmente de vase La Tène.

Acesta este primul strat de depunere cu care a început umplerea treptată a viroagei. Ulterior, peste viroagă a fost aruncat primul podeț din lemn, menit să înlesnească trecerea peste această râpă.

În profilele pereților se observă că peste primul podeț s'a depozitat treptat o pătură de pământ cenușiu-roșcat, care l-a acoperit și a continuat umplerea viroagei, înălțând nivelul ei. Ulterior s'a făcut un alt podeț, care s'a păstrat bine până acum.

Straturile, care au suprapus al doilea pod, format prin depuneri de pământ adus sau alunecat și de pământ de culoare castanie-roșcată, nu reprezintă altceva decât putregaiuri de lemn, provenite din podețe, care au fost construite mai târziu pe aceiași loc.

Prin depuneri repetate, panta înălțându-se, a devenit tot mai lină și s'a deplasat către Vest (fig. 39). Deplasarea în această direcție a avut drept consecință o înaintare a podețelor mai noi dela Est la Vest.

Pentru a cunoaște limitele viroagei s'a deschis secțiunea XI compusă din trei fracțiuni, prima orientată dela Nord la Sud, lungă de 8,5 m, lată în jumătatea de Nord de 1 m, iar în cea de Sud de 2 m.; a doua fracțiune notată cu XI A, dela Est la Vest, cu dimensiunile 7×1 m și a treia notată cu XI B dela Est la Vest, cu dimensiunile 6×1 m, lărgită apoi pentru desvirea platformei Nr. 2. Și în această secțiune s'a constat existența viroagei a cărei limită spre Nord se află în apropierea secțiunii XII și aceasta prin faptul că s'a putut urmări coborirea pantei nu numai dela Est la Vest, ci încă dela Nord la Sud.

Secțiunea XI, în care s'au găsit fragmente ceramice smălțuite românești și porțelanuri străine, a adus completări prețioase la cele cunoscute anterior în secțiunea VIII referitoare la vechea configurație a dealului spre Sud-Vest. Referitor la podețele descoperite în secțiunea VIII menționăm că izvoare istorice amintesc în 1793—1796, de întreținerea podurilor și a drumurilor care duceau, unul dela actualul pod Mihai Vodă, de-a-lungul pantei de răsărit a dealului cu același nume, până la Curtea

nouă de pe Dealul Spirei, și altul dela acest palat la Cotroceni¹, cât și de alte reparațiuni aduse la drumuri și poduri în 1803 și 1805².

Asemenea lucrări edilitare făcute din materiale lemnoase pe străzi și peste ape ne amintesc de recentele descoperiri făcute de arheologii sovietici la Novgorod unde au fost găsite străzi întregi datând din secolele XII—XVI, acoperite cu pavaje din lemn ce cuprind până la 20 de nivele suprapuse, al căror număr va mai spori, deoarece nu s'a atins pământul viu³.

b. Punctul Movila Gorganului

În cadrul cercetărilor arheologice efectuate în 1953 în București, au fost făcute săpături în curtea bisericii Ilie Gorgan, situată pe Movila Gorganului.

Aceste săpături au urmărit următoarele obiective :

a) de a descoperi cele mai vechi urme de locuire omenească de pe Movila Gorganului,

b) de a căuta urmele unor lăcașuri bisericesti anterioare bisericii actuale,

c) de a cunoaște stratigrafia acestei movile spre a reconstitui configurația pe care a avut-o în trecut.

Săpăturile pe Movila Gorganului s'au făcut în luna Iunie, fiind întrerupte în Iulie, apoi reluate și desăvârșite în Octombrie 1953.

Aceste săpături au adus o contribuție importantă la cunoașterea trecutului Movilei Gorganului.

Cea mai veche mărturie⁴ despre Gorganul bucureștean o avem într'un hrisov din 1639, dat de Matei Basarab, prin care a donat jupanului Barbu Căpitanul din Poiana „uo grădină cu vie în Mahalaua calicească, la Gorgan“⁵.

Din acest document se constată că în prima jumătate a secolului al XVII-lea, Gorganul era cuprins în Mahalaua calicească, situată între terenurile care în viitor vor aparține Mitropoliei Țării Românești și terenurile mănăstirii Mihai Vodă.

¹ « Bul. Com. Mon. Ist. », anul XX, 1929, fasc. 61, p. 132; a se vedea și referințele dela p. 404 n. 1 și 2.

² Ibidem, p. 133—134.

³ A. V. Arțihovski, Săpăturile din anul 1952 la Novgorod, în « Voprosi Istorii », Nr. 1, 1953, p. 113—120.

⁴ Hrisov din colecția Gr. N. Manu, reprodus de G. I. Ionescu-Gion, Istoria Bucureștilor, 1899, p. 196, 331, 366.

⁵ În alte documente mai târzii Gorganul este menționat cu numele de Gorgan sau de Gorgani (G. I. Ionescu-Gion, op. cit., p. 317, nota 1).

După Movila Gorganului a fost numită Mahalaua Gorganului, cuprinzând 116 locuințe, vii și grădini, adeseori distruse de inundațiile Dâmboviței¹, cât și plasa Gorganului, care cuprindea 14 mahalale cu 1142 case, toate menționate în catagrafia Bucureștilor din 1798².

Se pare că inițial tot terenul de pe Movila Gorganului a fost domnesc. În coasta Gorganului, spre Dâmbovița, erau morile date în schimb mănăstirii Radu Vodă, după litigiile ei cu mănăstirea Mihai Vodă, și atestate printr'un act din 1692³, în care se menționează poziția lor lângă „podisorul” peste Dâmbovița, situat între Gorgan și mănăstirea Mihai Vodă.

Cea mai veche mențiune a unei biserici pe Movila Gorganului este pitacul din 15 August 1793 dat de domnitorul Alex. Constantin Moruzi vel spă'arului peste podurile Dâmboviței din București⁴ în legătură cu întreținerea lor. Izvorul menționează Gorganul cu podul din dreptul său, cât și un alt pod din Mahalaua Gorganului și pomeneste o bisericuță din acest loc subordonată mănăstirii Cotroceni. Documentul mai amintește că această bisericuță s'a prăpădit din vechime, în vremea domniei lui Alex. Ipsilanti (1774—1782). Din acel moment, locuitorii din Mahalaua Gorganului, care până atunci erau supuși a plăti „o chirie” către acea bisericuță pentru terenurile ocupate de ei, au fost scutiți de această dar și obligați să îngrijească înșiși de bună starea podurilor peste Dâmbovița. Aceste terenuri au aparținut mai întâi domniei, apoi au fost concesiate acelei bisericuțe probabil chiar în momentul întemeierii ei. Din acest act reiese deci că în secolul al XVII-lea exista pe Movila Gorganului din București o bisericuță, care a fost închinată ca metoh mănăstirii Cotroceni, întemeiată în 1678 de Șerban Cantacuzino⁵. Este probabil că întemeierea și mai ales închinarea bisericuței să fi fost făcută chiar de acest domnitor către noua sa ctitorie din Cotroceni.

Prin urmare, prima bisericuță ridicată pe Movila Gorganului este atestată în u'timul sfert al secolului al XVII-lea.

Același pitac ne mai informează că această bisericuță s'a prăpădit din vechime în timpul domniei lui Alexandru Ipsilanti (1774—1782). Este

¹ G. I. Ionescu-Gion, op. cit., p. 331.

² Academia R.P.R., Ms. rom. Nr. 52, p. 88; cf. G. I. Ionescu-Gion, op. cit., p. 317—318.

³ « Arhivele Statului », Mănăstirea Radu Vodă, pachet Nr. 65, act Nr. 2; V. A. Urechia, Istoria Românilor, București, 1893, V, p. 390—392.; G. I. Ionescu-Gion, op. cit., p. 196.

⁴ Pitacul din 15 August 1793 este cuprins în condica Nr. XXIII, fila 120, păstrată la Arhivele Statului și a fost publicat de V. A. Urechia, Istoria Românilor, București, 1893, v. V, p. 393.

⁵ Preot Marin Dumitrescu, Istoricul a 40 biserici din România, v. II, p. 54—57; N. Iorga, Inscriptii din bisericile României, București, 1905 fasc. I, p. 78—81; G. M. Ionescu, Istoria Cotrocenilor, Lupeșcilor și Grozăveșcilor, 1902, p. 22—23 și 35.

probabil că, după stricăciuni, a fost lăsată în părăsire, încât preoții ei nu au mai putut să se ocupe de repararea podurilor nici de încasarea dărilor dela locuitorii Mahalalei Gorganului.

În privința bisericii actuale, care este a doua ridicată pe Gorgan, pisania în limba română și alfabet cirilic amintește că acest lăcaș, având hramul prorocului Ilie Tesviteanu, a fost zidit pe Movila Gorganului din temelie pentru a doua oară sub domnitorul Ion George Caragea ¹, cu ajutoare date de acesta, de mai multe alte persoane și de breasla negustorilor cojocari din București ². Ridicarea bisericii a avut loc începând din anul 1813, dată înscrisă și pe icoanele tâmplei, iar pisania a fost scrisă și așezată în Noembrie 1819 sub domnitorul Alex. Nicolae Șuțu.

Dacă documente istorice și pisania bisericii actuale ne-au păstrat numele Gorganului din București, în cursul secolului al XIX-lea s'au ivit discuții între istorici asupra originii acestei movile. Unii cercetători au susținut că Gorganul bucureștean este o movilă făcută de mâna omului, care trebuie comparată cu curganele din epoca orânduirii comunei primitive. Această părere a fost exprimată de Alex. Odobescu în lucrarea sa „Artele în România în periodul preistoric” ³, concepție care a fost criticată de Gr. Tocilescu ⁴ și a fost complet înlăturată și dovedită eronată prin săpăturile arheologice din 1953, care au precizat că Movila Gorganului este o creație a naturii, un martor de eroziune, rămas în lunca Dâmboviței, datorită cursului său meandric și îmbătrânit și că, în privința originii, ea se aseamănă cu celelalte dealuri, precum dealul mănăstirii Mihai Vodă (Arhivele Statului), Dealul Mitropoliei, Dealul Bisericii Rađu Vodă, care toate se înalță pe malul sudic al Dâmboviței.

În campania din 1953, au fost deschise în curtea bisericii Ilie Gorgan patru secțiuni, iar pe povârnișul de Sud s'a efectuat un sondaj (fig. 40). Săpăturile executate ne-au dat informații asupra configurației acestei movile până în secolul al XVII-lea, adică în perioada când era acoperită de vii și grădini, cât și asupra schimbărilor pe care mâna omului i le-a adus ulterior. Stratigrafia constatată în cele patru secțiuni a învederat că pentru cea mai veche construcție ce s'a ridicat în acest loc, partea superioară a movilei a fost răzuită pentru amenajarea unei platforme, suprafața ce a fost acoperită cu un strat de nisip și pietriș, pentru crearea unei curți. Nivelurile de cultură anterioare care ar fi putut exista pe creștet au fost

¹ A domnit dela 1812—1818.

² Textul acestei pisaniai la N. Iorga, « Inscricții din bisericele României », fasc. I, p. 298—299, Nr. 739.

³ Al. Odobescu, *Artele în România în periodul preistoric*, București, 1924, Ed. Petre V. Haneș, p. 45—46 = *Scrieri literare și istorice*, București, 1887, v. II, p. 267—268.

⁴ Gr. Tocilescu, *Cetatea București sau Cetatea Dâmboviței*, în revista « *Tinerimea Română* », 1898, v. I, fasc. 1, p. 4—5.

astfel înlăturate, deoarece răzuirea a mers până la pământul viu, compus din argilă nisipoasă lacustră de culoare gălbuie. Deși săpăturile s'au efectuat în părțile de Nord, Vest și Sud ale bisericii actuale, n'am surprins urme mai vechi decât secolul al XVII-lea pe acest gorgan situat între brațele mlăștinoase ale Dâmboviței.

Stratigrafia secțiunilor I și II (fig. 41 și 42) ne-a arătat modul de amenajare al mai sus menționatei curți. Partea superioară a stratului de

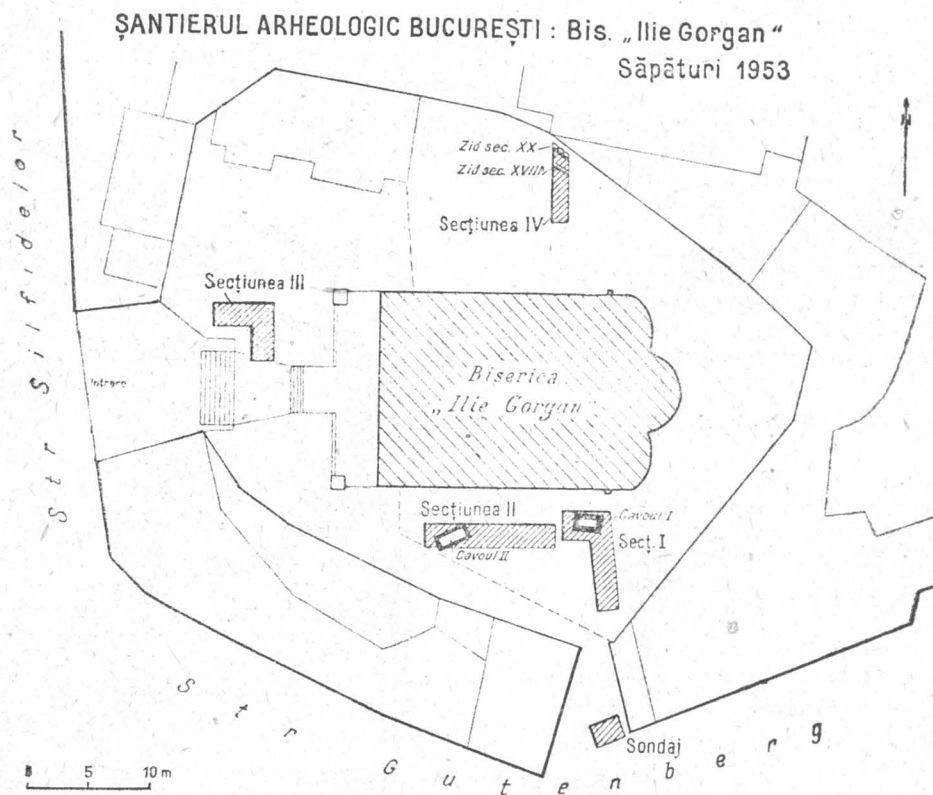

Fig. 40. — Plan general. Biserica Ilie Gorgan.

argilă lacustră, găsit pe o suprafață orizontală în acele secțiuni, nu este suprapus — așa cum în mod obișnuit îl întâlnim — printr'un strat de nisip și pietriș cuaternar, urmat la rândul său de loess și humusul vechi, ci este acoperit cu un strat de nisip și pietriș adus de mâna omului, în care s'au găsit câteva fragmente ceramice care ne ajută la datarea acestei nivelări.

Spre deosebire de cele constatate în profilele secțiunilor I și II, în profilele secțiunilor III și IV, situate pe pantele de Vest și Nord, s'a putut observa că în vederea aceleiași nivelări, pe aceste locuri înclinate au fost

aduse cantități de pământ luat de pe creștetul movilei și apoi bătut și acoperit cu pietriș.

Într'o perioadă posterioară, atât în partea din spre Nord, cât și în partea din spre Vest a bisericii, unde, datorită drumului de acces către intrarea în biserică, pământul adus pentru prima nivelare s'a tasat și s'au format adâncituri, a fost nevoie de o a doua nivelare. Aceasta s'a făcut prin aducerea unei alte cantități de pământ străin, care a umplut depresiunile ivite.

După efectuarea primei nivelări (fig. 41 și 42), s'a zidit pe movilă o primă biserică ale cărei ruine au fost găsite în săpături, formând un

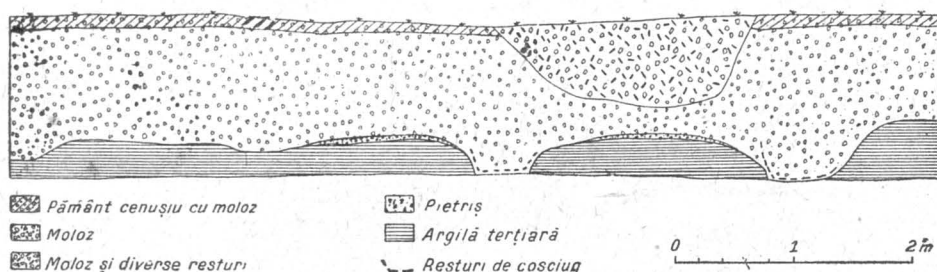

Fig. 41. — Biserica Ilie Gorgan. Profilul secțiunii I.

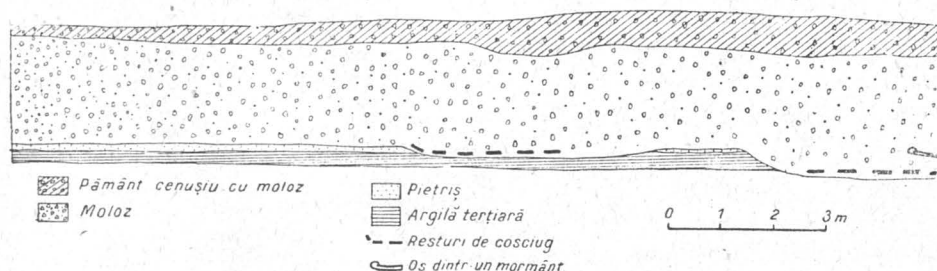

Fig. 42. — Biserica Ilie Gorgan. Profilul secțiunii II.

strat gros, între 0,60—1 m de moloz, în care s'au găsit cărămizi convexe, care compuneau brăiele exterioare, cărămizi subțiri împreunate printr'un strat gros și foarte rezistent de mortar, fracțiuni mai mari din asemenea ziduri, bucăți de tencuială cu pictură în frescă precum și elemente ornamentale ale pereților exteriori.

Prin urmare, aceste descoperiri ne arată în mod sigur că prima biserică a fost construită din zid și nu din lemn, cum a afirmat G. I. Ionescu-Gion¹. Această primă biserică zidită o identificăm cu bisericuța menționată

¹ Istoria Bucureștilor, 1899, p. 196.

în secolul al XVII-lea și închinată probabil chiar de către domnitorul Șerban Cantacuzino ca metoh mănăstirii sale Cotroceni (clădită în 1679), știre transmisă prin pitacul din 15 August 1793¹.

În timpul existenței primei biserici s'au făcut în curtea ei numeroase înmormântări. Au fost descoperite neatrinse sau deranjate prin înmormântări ulterioare mai multe schelete umane, alături de care s'au găsit fragmente ceramice, monete turcești și austriace: acestea ne permit datarea acestor morminte, care alcătuiesc un prim nivel de înmormântări, contempo-

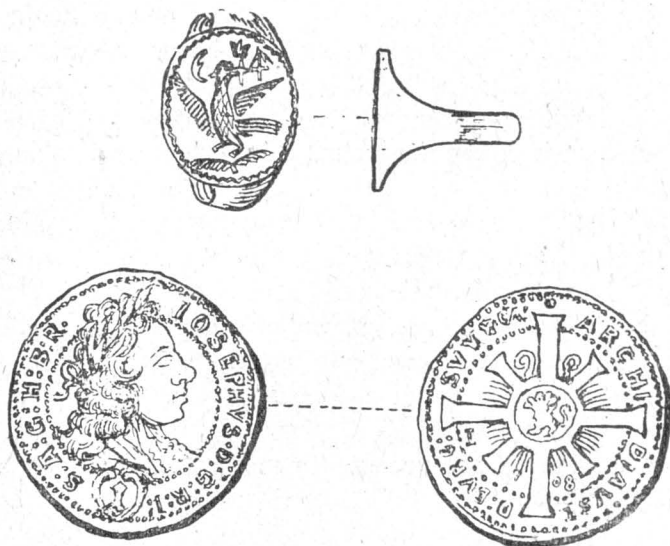

Fig. 43. — Inel dela începutul sec. al XIX-lea și moneta austriacă din 1708.

ran primei biserici. Printre monetele găsite în primul strat sunt: doi dinari ungari din argint, bătuți la Kremnitz (= Kőrmocz-Bánya), sub Împăratul Leopold I, în 1693; una moneta austriacă din argint (fig. 43), bătută sub împăratul Iosif I, în 1708; un aspru turcesc din argint, bătut la Constantinople, în anul 1704, sub Sultanul Ahmed III. Aceste monete dovedesc că înmormântările s'au făcut chiar dela sfârșitul secolului al XVII-lea, îndată după ridicarea primei biserici, și au continuat în tot timpul existenței ei; astfel se explică descoperirea unor schelete umane suprapuse la mici intervale.

Această biserică a dăinuit în secolul al XVIII-lea, până sub domnia lui Alex. Ipsiantî (1774—1782), când s'a ruinat datorită vechimei. Ru-

¹ V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, v. V, p. 393; cf. G. I. Ionnescu-Gion, *op. cit.*, p. 196.

nele sale au fost imprăștiate pe toată suprafața curții, formînd un strat gros de moloz.

În secțiunea deschisă în partea de Nord a curții a fost desvelit un zid gros de 0,40 m, cu înălțime conservată de 1,55 m, orientat dela Nord-Vest spre Sud-Est și prevăzut cu o îngroșare de 0,35 m către temelie în partea inferioară a peretelui de Sud. Se observă, din punct de vedere sra-tigrafic, că temelia acestui zid a pătruns în stratul cuprinzînd cele mai vechi înmormântări dela sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea și că, deosebit, stratul de moloz provenit din distrugerea primei biserici a acoperit partea inferioară a acestui zid. Această constatare e o dovadă sigură că zidul a fost construit în timpul existenței primei biserici, cel mai târziu către mijlocul secolului al XVIII-lea. Este probabil că acest zid a aparținut unei construcții care a deservit prima biserică.

În 1813 s'a construit biserica actuală, în curtea căreia s'au făcut alte înmormântări. Acestea au fost săpate în stratul de moloz, pe care l-au străbătut pe a'ocuri. Lângă osemintele lor au fost găsite fragmente ceramice românești și de import, precum și monete din aramă austriace (Kreuzer), datînd din anii 1816 și 1836, cât și copeici rusești.

Alături de ele au fost găsite câteva inele din argint, cuprinzînd, pe locul pecetei, monograme sau steme. Figura Nr. 43 arată un inel din argint ornamentat pe locul pecetei cu un corb, care ține în cioc o cruciuliță sau o ramură, între două litere cirilice.

Aceste înmormântări au început din momentul înființării celei de a doua biserici și au continuat până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

În secțiunile Nr. 1 și Nr. 2 au fost desvelite două cavouri notate cu numerele 1 și 2, apoi frânturi de ziduri.

Cavoul Nr. 1 (fig. 40), desvelit în secțiunea Nr. 1, avînd dimensiunile 2,60×1,80 m în formă dreptunghiulară, a fost construit ca o placă deschisă la mijloc, din cărămizi groase (0,06 m), unite prin mortar sfărâ-micios. În fundul cavoului s'au găsit osemintele unui schelet uman.

Cavoul Nr. 2 (fig. 40), desvelit în secțiunea Nr. 2, cu dimensiunile 1,60×0,90 m, are o formă dreptunghiulară și a fost construit din cărămizi subțiri vechi, amestecate cu cărămizi groase mai recente. Cavoul conținea rămășițele unui a't schelet uman și alături de acesta, în resturile din sicriu, un inel din argint și fragmente ceramice. După materialele folosite în construcția lor, aceste cavouri trebuie date din mijlocul sau din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

În secțiunea Nr. 2 au mai fost găsite frânturi de ziduri, provenind dintr'o construcție ridicată în cursul secolului al XIX-lea, care a deservit actuala biserică.

În privința configurației inițiale, avute de acest Gorgan, săpăturile din 1953 au invederat că acesta a avut pantele rezezi spre Nord și Est, că a avut probabil creștetul său spre Est, în apropierea altarului bisericii actuale, și că pantele sale de Est și Sud erau probabil mai întinse și mai lîne.

Această configurație se explică prin cursul avut de cele două vechi brațe ale Dâmboviței care, curgând la Nord și la Sud de Gorgan, au acționat în mod deosebit, dând fiecărui povârniș un alt aspect. În spre Sud, brațul Dâmboviței, curgând lângă strada Izvor, în imediata vecinătate a Dealului Mihai Vodă¹, rodea povârnișul nordic al acestuia, în timp ce, ferind malul stîng al ei, crea la Gorganul bucureștean o pantă mai lînă. Din contră, brațul din spre Nord al Dâmboviței, care a curs în timpuri străvechi în locul Cișmigiului de astăzi și prin Bulevardul 6 Martie. lovea și mânca din povârnișul nordic al movilei, încât s'a format o pantă repede.

**CONSIDERAȚII ISTORICE GENERALE
ÎN LEGĂTURĂ CU SĂPĂTURILE ARHEOLOGICE FĂCUTE ÎN 1953
PE MOVILA GORGANULUI ȘI PE DEALUL MIHAI VODĂ
(ARHIVELE STATULUI)**

În privința Movelei Gorganului, cercetările arheologice din acest an au precizat natura și configurația movelei, au înlăturat părerile neînte-meiate că aceasta ar fi o creație a omului, au stabilit că prima biserică a fost construită la sfârșitul secolului al XVII-lea din zid și nu din lemn și au determinat două perioade de înmormântări făcute succesiv în curtea primei și celei de a doua biserică.

Săpăturile arheologice, executate în 1953 pe Dealul Mihai Vodă, au dovedit că și acesta este în general o creație a naturii. Originea Dealului Mihai Vodă se explică prin roaderea terasei inferioare a Dâmboviței de către apele sale. Dealul Mihai Vodă constituie un punct înaintat al Dealului Spirei către Dâmbovița, asemănător unui pinten, rămas din vechea terasă.

Un rezultat important al săpăturilor din 1953, efectuate pe cele trei pante ale Dealului Mihai Vodă, este de a fi arătat că aspectul actual a fost creat în mod artificial de mîna omului. În momentul în care s'a construit mănăstirea Mihai Vodă, suprafața dealului era mult mai redusă și depășea cu puțin suprafața ocupată de clădirea chiliilor.

¹ Această constatare a fost făcută de colectivul nostru cu prilejul șanțului deschis în August 1953 pentru așezarea cablului telefonic prin strada Izvor și prin piața dela intersecția cu B-dul 1907.

Stratigrafic s'a constatat că în partea de Vest dealul se termina printr'o faleză abruptă, urmată de o pantă lină până la cursul Dâmboviței. Nu se poate preciza cum arăta panta de Nord a dealului, deoarece construcțiile din secolele XVIII, XIX, XX au modificat aspectul dealului. Avem totuși un indiciu, stratigrafia secțiunii XIII, că în partea de Nord-Est a dealului exista o pantă destul de înclinată, care ulterior a fost atenuată de mâna omului. În ce privește partea de răsărit a dealului, documentul menționat¹ mai înainte, care ne descrie poziția vechii biserici, construită de jupâneasa Caplea, ne arată că aceasta se înălța la poala de nord-est a dealului, pe un loc expus inundațiilor Dâmboviței, ceea ce dovedește că în acest loc a existat o pantă lină. Spre Sud de mănăstirea Mihai Vodă, situația a rămas aceeași până astăzi, deoarece în această parte, existând o șea care leagă Dealul Mihai Vodă de Dealul Spirei, a trecut în vechime un drum, menținut și astăzi pe traseul străzii Mihai Vodă, care ducea dela podul de peste Dâmbovița (în apropierea podului actual Mihai Vodă) către Rușii-de-Vede și Turnul Măgurele, pe Dunăre, în epoca feudală, și care probabil a păstrat pista unui drum cu mult mai vechi.

Săpăturile arheologice din 1953 au demonstrat că în partea de Sud-Vest a Dealului Mihai Vodă exista o depresiune, sub formă de viroagă, care cu vremea s'a umplut, dela Est la Vest, prin alunecări sau depuneri succesive de pământ, încât fundul ei s'a înălțat între secolele XVI—XVIII, iar în secolele XIX—XX a fost acoperită prin aducerea unor mase mari de pământ, încât aspectul actual al acestui povârniș nici nu dă de bănuț că aici a existat în trecut o depresiune.

În decursul vremurilor configurația inițială a dealului a fost modificată prin intervenția omului. În secolele XVII și XVIII, au existat în jurul mănăstirii câteva construcții. Planul vechi al Bucureștilor, întocmit de Ferdinand Ernst în 1791², arată pe pantele de Vest și Nord ale Dealului Mihai Vodă existența unor construcții a căror destinație nu e precizată și care sunt reproduse și pe stampa din 1794³ (fig. 26). Către sfârșitul secolului al XVIII-lea, pe pantele de Vest și Nord-Vest ale dealului, au fost ridicate construcții de mare amploare, iar aceste pante au fost tăiate adânc pentru crearea unei suprafețe plane în vederea acelor clădiri. În secolele XIX și XX, prin mari cantități de pământ adus de mâna omului, pantele de Vest și Nord au fost înălțate cu mai mulți metri (între 2—5 m), dând dealului aspectul său actual. Au fost efectuate deci pe povârnișurile de Nord și Vest ale Dealului Mihai Vodă două operațiuni: pe de o parte în secolul al XVIII-lea, povârnișurile au fost secționate adânc, înlăturându-se o

¹ A se vedea p. 47-48 și p. 116-117.

² Acest plan a fost publicat de G. D. Florescu în lucrarea *Din vechiul București*, București 1935, p. 13—14; 157—158 și anexa Nr. 3.

³ Adrian Corbu, *Bucureștii Vechi*, documente iconografice, pl. 2.

mare cantitate de pământ, pe de altă parte, în cursul secolelor XIX și XX, au fost aduse imense cantități de pământ.

Condițiile favorabile de viață ale acestui loc au făcut ca dealul să fie populat încă din epoca neolitică. Fragmentele de vase, primitiv lucrate, conținând pleavă, de care am vorbit, *dovedesc locuirea dealului încă dela începutul epocii neolitice*. Fragmentele ceramice neolitice au fost găsite în stratul de loess, de culoare castanie, care reprezintă un sol transformat prin creșterea pădurilor, ceea ce arată că acestea au acoperit dealul înainte de venirea omului. Resturi dela începutul epocii bronzului documentează o scurtă locuire a dealului de către păstorii, purtători ai culturii Glina III.

Dealul a fost mai intens locuit de triburile daco-gețe, ale căror urme se păstrează într'un strat de cultură, gros de 0,50—0,60 m. Din perioada a doua a fierului datează resturile locuinței dacice (fig. 5 și 6), păstrate sub forma unui complex de fragmente din chirpici ars, având la centru o vatră, precum și numeroase gropi, în formă de clopot, având dimensiuni variabile.

Din epoca feudală (secolele XII—XIII) datează cuptorul (fig. 7 și 8) descoperit în fața bisericii Mihai Vodă, precum și fragmentele ceramice găsite în cantități reduse, fapt care se explică prin răzuirea creștetului dealului în scop de nivelare pentru construirea mănăstirii lui Mihai Viteazul. Lucrările de nivelare executate în secolele XVI—XIX și XX au făcut să dispară aproape în totalitatea sa stratul de cultură din epoca feudală timpurie. Totuși cuptorul menționat și resturile ceramice găsite *sunt o dovadă a locuirii dealului și în secolele XII—XIII*.

În secolul al XVI-lea și mai înainte dealul se situa în afara Bucureștilor. Documentele din secolele XVI și XVII, chiar acele posterioare înființării mănăstirii Mihai Vodă, o pomenesc ca fiind situată „în susul Bucureștilor”¹.

Sub domnia lui Petru cel Tânăr, între anii 1564—1568, a fost înființată de către jupâneasa Caplea, soția postelnicului Ghiorma, prima biserică menționată în documente, în legătură cu acest deal, care a fost învestită cu o mare avere de către ctitorii săi și de către domnii următori². Cartea lui Ieremia al II-lea, Patriarh de Constantinopol, dată în Octombrie 1591 mănăstirii sf. Nicolae din București, construită de Mihai Banul, ne transmite știri de mare însemnătate cu privire la biserica Caplei. Iere-

¹ Documente privind Istoria României. B. Țara Românească, București, 1953, v. VI, p. 148, act Nr. 163: Hrisov din 24 August 1594, prin care Mihai Viteazul a întărit o parte din satul Vlădeni «sfinței dumnezești m-ri ce se numește sf. Nicolae din susul orașului București»; op. cit., p. 392, act Nr. 404: hrisov din 5 Decembrie 1600 al lui Simion Movilă, întărind satul Grozăvești aceleiași mănăstiri «ce este din susul Bucureștilor».

² A se vedea p. 44 și 45 din această lucrare.

ma al II-lea, venind în București, arată că a văzut biserica cea veche din acest loc, despre care ne dă următoarele știri :

„Așadar, deoarece Smerenia noastră am ajuns în drumul nostru și la prea sfânta Mitropolie a Ungro-Vlahiei și am stat aici, în Sinod șezând împreună cu noi și arhieriei aflători acolo, cel prea cucernicul între ieromonahi chir Evghenie dela cinstita mănăstire a Simopetrei, ce se află pe Muntele sfânt, înfățișându-se, ne-a adus la cunoștință că metohul din București al acestei sfinte mănăstiri în toate celelalte privințe cu adevărat e din belșug plin și încărcat cu bunuri felurite, mișcătoare și nemișcătoare, anume, cu oameni ce se străduesc după rânduiala vieții călugărești, cu mulțimea închinărilor de vii, de ogoare, de mori de apă, de sate destule, cu vecinii (și) țiganii din ele și cu multe alte întrecându-se în cele mai multe privințe, în comparație cu altele ; a căpătat însă și un neajuns, care aduce o pagubă nu mică : faptul că monahii trimiși spre îndeplinirea serviciului nu pot locui fără șupărare și în mod mulțumitor din pricina naturii foarte aducătoare de boli și mlăștinoase a locului și neprimitoare pentru toți întrucât (metohul) se află la mal și aproape de râul ce curge pe acolo ; din care pricină la tot prilejul, fiind inundat, suferă cele mai rele lucruri, nu numai în vreme de iarnă, când aerul este cât se poate de rece și de aspru, ci și în celelalte trei anotimpuri, primăvara, vara și toamna, precum și mulți alții din cei cucernici ne-am încredințat despre aceasta, precum și doi înșine cu ochii noștri din întâmplare am văzut-o și am rămas uimit”¹.

În continuare, aceeași carte a Patriarhului Ieremia al II-lea, menționează noua biserică ridicată de Mihai Banul pe creștetul dealului : „Venerabilă și arătoasă, de curând ridicată a marelui Nicolae, pe dealul cutare, în fața metohului, așezat spre răsărit al Proorocului, Înainte Mergătorului și Botezătorului Ioan”². Patriarhul Ieremia mai arată că după înființarea pe deal a mănăstirii celei noi de către Mihai Banul, vechea biserică a rămas ca „metoh, așa cum se găsește, păzit de doi sau și de mai mulți călugări” și a recomandat a se păstra toate bunurile „cele dinlăuntrul vechiului metoh și cele din afară”³.

Acest document care n'a fost cercetat până acum în legătură cu biserica Caplei constituie un prețios izvor istoric⁴.

¹ N. Iorga, în Eudoxiu de Hurmuzaki, Documente privitoare la Istoria Românilor, București, 1915, XIV, partea I, p. 90—91, document Nr. 162, p. 90, linia 18 și urm ; p. 91, linia 1—18 ; a se vedea traducerea integrală în limba română a acestui document grecesc, anexată la sfârșitul acestui studiu.

² N. Iorga, op. cit., p. 91, linii 48—53.

³ Ibidem, linii 21—23 și 36—37.

⁴ Acest document nu a fost folosit până acum pentru a localiza biserica jupănesei Caplea. Gheorghe Florescu l-a menționat în lucrarea sa : Din Vechiul București, București, 1935, p. 100—101, și a încercat să identifice metohul cel vechi amintit în acest document cu biserica Albă din Postăvari, care era un alt metoh înclinat mănăstirii

Se constată că această carte menționează în Octombrie 1591 printr-o ieromonahii trimiși la București de către mănăstirea Simopetra de pe muntele Athos, căreia biserica jupănesei Caplea îi era închinată¹, pe chir Evghenie, care a adus la cunoștința Patriarhului Ieremia al II-lea, starea de fapt în care se găsea acea biserică și a dobândit învoirea Patriarhiei de a se construi un alt lăcaș pe înălțime; tot el a găsit apoi pe Mihai Banul, care a ridicat cu osteneala și cheltuiala sa noua biserică pe creștetul dealului.

Numele lui Evghenie, care este menționat și în actul de întărire² din 5 Mai 1591, al lui Mihnea Turcitul, ca fiind egumen al bisericii vechi întemeiate de jupăneasa Caplea, ne îndreptățește de a identifica metohul cel vechi pomenit în cartea lui Ieremia al II-lea, din Octombrie 1591, cu biserica întemeiată de acea jupăneasă, între 1564 și 1568.

Această identificare este confirmată și prin poziția mai sus descrisă în acel document; avută lângă malul râului Dâmbovița de metohul cel vechi; ceea ce corespunde cu situația lângă acel râu al mănăstirii Caplei, arătată și în actul de întărire din 18 Septembrie 1588, a lui Mihnea Turcitul³.

Cartea Patriarhului Ieremia al II-lea, confruntată cu documentele mai vechi referitoare la biserica Caplei, ne indică pentru prima oară locul unde se află această biserică, anume pe un teren șes, puțin ridicat față de nivelul Dâmboviței și situat în imediata ei apropiere, astfel că era încontinuu expusă inundațiilor ei. Biserica Caplei trebuie deci căutată în zona din spre Nord-Est, cuprinsă între dealul Arhivelor Statului și Dâmbovița.

Confruntând știrile transmise de cartea lui Ieremia al II-lea, cu rezultatele săpăturilor arheologice efectuate în 1953 pe dealul Arhivelor, suntem îndreptățiți să credem — după ce am căutat, înainte de a găsi acest document, ruinele bisericii jupănesei Caplea, pe cele trei povârnișuri ale dealului — că *acele ruine trebuie cercetate pe o suprafață care cuprinde imobilul dr. Nedelcu din str. Izvor Nr. 17, policlinica de copii Nr. 2, și terenurile din apropierea întretăierii străzilor Izvor și sf. Apostoli*. Pe această suprafață urmează a se executa săpăturile viitoare.

Campania de cercetări arheologice din 1953, stimulând lucrările în legătură cu trecutul Dealului Mihai Vodă, a isbutit să stabilească, cum am arătat, data reală necunoscută până acum, a întemeierii mănăstirii lui Mihai Viteazul. Pe baza cărții date în Octombrie 1591 de Patriarhul Iere-

înființate de Mihai Viteazul. Credem că această părere — la care de altfel chiar Gheorghe Florescu a renunțat — nu este întemeiată, căci biserica Albă din Postăvari, nu se află situată în fața bisericii lui Mihai Viteazul, ci, mai departe, la o distanță mai mare de creștetul acestui deal cât și de albia veche a Dâmboviței decât era biserica jupănesei Caplea.

¹ A se vedea p. 46 și 47 și urm. din acest studiu.

² A se vedea p. 47 din acest studiu.

³ A se vedea p. 47, nota 1 din acest studiu.

mia al II-lea, am putut preciza că data înființării acelei mănăstiri nu a fost în 1594, cum s'a crezut până acum, ci că ea a fost înființată înainte de investirea ca domn a lui Mihai Viteazul, încât exista încă din 1591. Astfel campania arheologică din 1953, stimulând cercetările istorice referitoare la trecutul Dealului Mihai Vodă, a *isbit să stabilească și data precisă a întemeierii mănăstirii lui Mihai Viteazul.*

Mănăstirea Mihai Vodă apare în secolele XVII, XVIII și în primul sfert al secolului al XIX-lea ca o puternică unitate religioasă și economică, stăpânitoare a unei imense averi, adunate prin danii făcute de ctitori sau enoriași evlavioși ¹.

Această avere se compunea din moșii și din vii din care unele proveneau prin transferare dela biserica mai veche, întemeiată de jupâneasa Caplea ². Insuși dealul, pe care a fost construită mănăstirea Mihai Vodă, aceasta il primise dela biserica Caplei, căreia îi fusese întărit la 18 Septembrie 1588 de către Mihnea Turcitul ³.

Chiar dela înființarea ei, noua ctitorie a fost înzestrată de către Mihai Viteazul cu numeroase proprietăți rurale, printre care un act de întărire dat de domnitorul Alexandru Coconul la 26 Martie 1626, pomenește în total de 13 moșii, cumpărate de Mihai Viteazul cu suma enormă de 472.000 aspii, apoi un sat Poiana, aparținând Doamnei Stanca, soția lui Mihai, și două sălașe de țigani ⁴. Inafară de acestea, Mihai Viteazul a dăruit la 9 Noembrie 1593 noii sale ctitorii religioase din București, satul Grozăvești ⁵, pe care ulterior l-a întărit domnul Simeon Movilă la 5 Decembrie 1600 ⁶. Ulterior, prin închinarea altor schituri sau biserici, precum și biserica Albă din Postăvari, situată în Mahalaua Albă din București, a cărei închinare a fost din nou întărită la 15 Martie 1741 de către Constantin Nicolae Movrocordat ⁷, cât și schitul Isvorani înființat de mitropolitul Luca,

¹ Arhivele Statului, Mănăstirea Mihai Vodă, pachet Nr. 7, acte Nr. 1—16. Inventarul averii mănăstirii Mihai Vodă, cu liste și bilanțuri de venituri și cheltueli între anii 1809—1833; pachet Nr. 4, act Nr. 3: catagrafia zestrei bisericii Mihai Vodă, din 26 Iulie 1830; act Nr. 14: lista documentelor moșiilor mănăstirii Mihai Vodă din 17 August 1837; pachet Nr. 1, act Nr. 47: foaia de venituri și cheltueli pe 1832 ale mănăstirii Mihai Vodă, întocmită la 10 Ianuarie 1833.

² A se vedea mai sus, p. 46—47.

³ A se vedea mai sus, p. 47 nota 1.

⁴ Ștefan D. Greceanu, Genealogii documentate, București, 1916, v. II, p. 390—391. = Acad. R.P.R., pachet Nr. XLII, document Nr. 29.

⁵ Documente privind Istoria României, B. Țara Românească, București, 1953, v. VI, p. 82 = Arhivele Statului, s. ist., Nr. 1513.

⁶ Ibidem, p. 392, documentul Nr. 404.

⁷ Arhivele Statului, Mănăstirea Mihai Vodă, pachet Nr. 3, act Nr. 6.

închinat în 1617 și care avea moșii în Prahova și Buzău¹, averea inițială a mănăstirii lui Mihai Viteazul a fost cu mult sporită.

Mai târziu această avere a fost încă mărită prin cumpărături², prin schimburi³ sau prin alte danii.

Unele documente mai semnaleză cedarea, uneori prin silnicie, a unor proprietăți către această mănăstire de către datornici pentru sumele pe care nu le mai puteau plăti⁴. Astfel, printr'o administrare adeseori hrăpăreață, care îndrăsnea să mute pe alocuri în mod clandestin chiar și pietrele de hotar ale proprietăților vecine⁵, egumenii mănăstirii Mihai Vodă au reușit să mărească în continuu averea mănăstirească, care, înafară de moșii mai cuprindea vii⁶, mori⁷, prăvălii⁸ hanuri⁹, cărciumi¹⁰, locuri virane¹¹ și case¹², toate situate atât în București cât și la țară. În secolele XVIII și XIX, mănăstirea Mihai Vodă a scos însemnate venituri și din închirierea cu embatic a terenurilor din București, în deosebi a celor situate

¹ Documente privind Istoria României. B. Țara Românească, București, 1951, v. III, p. 150, document Nr. 127 din 15 Iunie 1617; Arhivele Statului, Mănăstirea Mihai Vodă, pachet Nr. 1 bis, acte Nr. 1—2; pachet Nr. 4, act Nr. 35 din 20 August 1847; cerere de lemne din pădurea Isvorani a mănăstirii Mihai Vodă; pachet Nr. 1, act Nr. 17: însemnare din 5 Aprilie 1743 a tuturor actelor mănăstirii Isvorani, închinat mănăstirii Mihai Vodă.

² Arhivele Statului, Mănăstirea Mihai Vodă, pachet Nr. 1, act Nr. 12: vânzarea către mănăstirea Mihai Vodă a unui loc de casă în București la 18 Aprilie 1670; act Nr. 15; cumpărare de vie și vite la 14 Noembrie 1693 pe Dealul Săsenilor; pachet Nr. 6, act Nr. 28: mezzatul unei case cumpărate la 15 Iunie 1819 de mănăstirea Mihai Vodă; act Nr. 24: cumpărarea unui loc de casă la 24 Ianuarie 1813.

³ Arhivele Statului, Mănăstirea Mihai Vodă, pachet Nr. 1 bis, act Nr. 8: act din 20 Iunie 1810, prin care această mănăstire a primit o cafenea, două prăvălii și o casă din București și a dat în schimb trei moșii lui Manuc Dragomanul.

⁴ Arhivele Statului, Mănăstirea Mihai Vodă, pachet Nr. 4, act Nr. 21: înscris din 17 Iunie 1843 al Tincăi țigancă către egumenul mănăstirii prin care își dă casa pentru datorie în bani.

⁵ G. I. Ionescu-Gion, Istoria Bucureștilor. București, 1899, p. 203: în Aprilie 1741 mitropolitul Neofit a intentat mănăstirii Mihai Vodă proces pentru încălcare de hotare și l-a câștigat.

⁶ A se vedea mai jos, p. 124—125.

⁷ O moară a mănăstirii Mihai Vodă e semnalată la 8 August 1847 pe apa Gârlașilor de lângă Buzău (Arhivele Statului, Mănăstirea Mihai Vodă, pachet Nr. 4, act Nr. 34). Deosebit, mănăstirea mai avea cunoscutele mori de pe malul Dâmboviței, în București (a se vedea p. 47 și 88—89 din acest studiu).

⁸ Arhivele Statului, Mănăstirea Mihai Vodă, pachet Nr. 6, act Nr. 30: act din 30 Martie 1815; Nr. 51: contract de închiriere din 23 Aprilie 1833 pentru o prăvălie.

⁹ E cunoscut printr'un izvor hanul Mihai Vodă, care nu a fost identificat. (G. I. Ionescu-Gion, op. cit., p. 489).

¹⁰ A se vedea mai jos, p. 124, n. 8.

¹¹ A se vedea mai jos, p. 120, note 1—2.

¹² A se vedea mai jos, p. 120 n. 9.

în jurul mănăstirii în mahalaua cu același nume, cum ne atestă numeroase zapise¹ și cereri de plată a chiriei către mănăstire².

Documentele ne informează că locuitorii embaticari din mahalaua Mihai Vodă plăteau pentru locurile ocupate o chirie anuală, care era socotită, fie în bani³, (cu sume variind de la 4—7 lei până la 30 lei pe an), fie în produse naturale, precum iepe cu mânji⁴ sau ocale de lumânări din ceară⁵. Incasarea chiriilor de la embaticari locuind în Maha'aua Mihai Vodă stârnea certuri și continue contestații între ei și egumenii mănăstirii, încât aceștia, în repetate rânduri, au introdus jalbe și au cerut sprijinul stăpânirii pentru încasarea sumelor datorate. Izvoarele scrise arată dovezi, hotăriri, date de cârmuire, pentru a înlesni încasarea restanțelor în bani datorate de locuitorii mănăstirii Mihai Vodă în secolele XVIII și XIX⁶.

Încă din secolul al XVIII-lea locuitorii mahalalei își construiseră locuințe pe terenurile luate cu embatic de la mănăstirea Mihai Vodă, ceea ce a pricinuit numeroase litigii între ei și mănăstire, amintite în documente⁷.

Alte venituri însemnate trăgea mănăstirea Mihai Vodă din arendarea locurilor de grădinarie⁸, din închirierea caselor⁹, pe care le avea în București sau din vânzarea lor¹⁰.

În patrimoniul mănăstirii mai existau numeroase familii de țigani robi, din care unii locuind în sate, dăruieți chiar de Mihai Viteazul în epoca

¹ Arhivele Statului, Mănăstirea Mihai Vodă, pachet Nr. 6, acte Nr. 7 (1780), Nr. 11 (anul 1780), Nr. 21 (1813) până la 47 (anul 1825): cuprind zapise pe perioada de la 1780 până la 1825.

² Arhivele Statului, Mănăstirea Mihai Vodă, pachet Nr. 6, act Nr. 59: anaforaua boierilor dată la 3 Mai 1822 pentru plata de către locuitori a chiriei către mănăstire.

³ Arhivele Statului, Mănăstirea Mihai Vodă, pachet Nr. 6, acte Nr. 13, 19, 16, 17.

⁴ Arhivele Statului, Mănăstirea Mihai Vodă, pachet Nr. 6, act Nr. 8: zapis din 15 Iunie 1780, care prevede pentru două locuri plata chiriei prin 17 iepe cu mânji.

⁵ Arhivele Statului, Mănăstirea Mihai Vodă, pachet Nr. 6, act Nr. 11: zapis din 23 Aprilie 1790, prevăzând pentru chiria unui loc obligația de a preda două ocale de lumânări din ceară.

⁶ Arhivele Statului, Mănăstirea Mihai Vodă, pachet Nr. 6, act Nr. 3: cartea lui Nicolae Mavrocordat din 22 Mai 1722 referitoare la plata avuțului locurilor din jurul mănăstirii; Nr. 59: anaforaua din 3 Mai 1822; Nr. 10: act din 2 Iunie 1787; pachet Nr. 6, act Nr. 49: anaforaua din 30 Martie 1831, referitoare la un loc de casă cu embatic al mănăstirii în Mahalaua Arhimandritului.

⁷ Arhivele Statului, Mănăstirea Mihai Vodă, pachet Nr. 6, act Nr. 9: anaforaua din 26 August 1785 pentru întărirea unei stăpâniri de casă; act Nr. 12: proces dintre mănăstire cu un Tudor, vânzătorul unei case construite pe locul cu embatic al mănăstirii; pachet Nr. 1, act Nr. 19: carte de judecată din 29 August 1779; pachet Nr. 1, act Nr. 30: jurământ fals al unui locuitor privind case în litigiu cu mănăstirea.

⁸ Arhivele Statului, Mănăstirea Mihai Vodă, pachet Nr. 6, act Nr. 6: act de învoială din 10 Martie 1779.

⁹ Arhivele Statului, Mănăstirea Mihai Vodă, pachet Nr. 6, act Nr. 5: contract din 6 Iulie 1778 pentru închirierea unei case în București, încheiat cu egumenul mănăstirii Mihai Vodă.

¹⁰ Arhivele Statului, Mănăstirea Mihai Vodă, pachet Nr. 6, act Nr. 35: zapis din 16 Noembrie 1815 pentru vânzarea unei case.

intemeierii mănăstirii¹, iar alții locuind în Țigănia de lângă Dealul Mihai Vodă². Acești robi, atestați prin documente³, au fost folosiți ca forță de muncă de către egumenii mănăstirii pentru exploatarea moșiilor, prăvăliilor, cârciumilor, morilor și au contribuit, prin munca lor necruțată, la sporirea continuă a veniturilor mănăstirești, până la emanciparea lor în anul 1847⁴.

Prin imensa sa avere, administrată de preoți străini, mănăstirea Mihai Vodă a constituit în trecut un fel de stat în stat, de care domnitorii și mitropoliții țării trebuiau să țină seama. Rareori se întâmpla ca un egumen al acestei mănăstiri să fie pedepsit de vreun mitropolit, cum a fost cazul destituirii egumenului Ciril la 16 Ianuarie 1809 pentru irosirea averii și lăsarea unei datorii neplătite (300 pungi)⁵.

Deținând o parte însemnată a mijloacelor și forțelor de producție ale Țării Românești, egumenii acestei mănăstiri, pe care documentele îi numesc „Mihailoți“, au fost mereu în goană după afaceri adeseori ilicite și și-au făcut o tristă reputație prin lăcomia și venalitatea lor⁶.

Litigiile lor cu egumenii mănăstirii Radu Vodă, numiți „Radulioți“ pentru exploatarea morilor⁷, cârciumilor⁸ și prăvăliilor din București, erau cunoscute de toată populația și sunt redată de izvoarele vremii. Mănăstirea Mihai Vodă, ca și alte mănăstiri din acea epocă, devenise un centru de corupție și de exploatare⁹, care storcând bogățiile Țării Românești, trimitea o mare parte din venituri la mănăstirea Simopetra, de pe muntele Athos căreia îi era închinată de Mihai Viteazul¹⁰.

În secolul al XVIII-lea egumenii și călugării mănăstirii Mihai Vodă, ca și acei ai tuturor mănăstirilor închinată, au administrat averile mănăstirilor după bunul lor plac, nedând nicio socoteală nimănui. Astfel au vândut și au irosit o bună parte din averea acelei mănăstiri, au contractat datorii nesincere și împovărătoare și și-au însușit o parte însemnată

¹ A se vedea mai sus, p. 118, n. 4.

² Arhivele Statului, Mănăstirea Mihai Vodă, pachet Nr. 6, act. Nr. 35.

³ Arhivele Statului, Mănăstirea Mihai Vodă, pachet Nr. 4, act Nr. 40: lista Țiganilor mănăstirii Mihai Vodă.

⁴ Arhivele Statului, Mănăstirea Mihai Vodă, pachet Nr. 4, act Nr. 30: ofisul din 21 Februarie 1847 al domnitorului Gh. Bibescu pentru emanciparea Țiganilor; pachet Nr. 5, act. Nr. 76 din 4 August 1847: ordinul Ministerului Cultelor către Mănăstirea Mihai Vodă privind emanciparea Țiganilor mănăstirești; pachet Nr. 4, act Nr. 31: act din 23 Aprilie 1847, referitor la situația Țiganilor.

⁵ C. Erbiceanu, Cronicarii greci, Cronică lui Naum Râmniceanu, București, 1888, p. 283.

⁶ G. I. Ionescu-Gion, Istoria Bucurescilor. București, 1899, p. 274, 281, 286.

⁷ G. I. Ionescu-Gion, op. cit., p. 304—305.

⁸ Este cunoscută cearta dintre egumenii celor două mănăstiri pentru cârciuma, care exista lângă Podul Calicilor (G. I. Ionescu-Gion, op. cit., p. 285).

⁹ G. I. Ionescu-Gion, op. cit., p. 202, 281—286.

¹⁰ A se vedea documentul reprodus la p. 324—325, cf. G. I. Ionescu-Gion, op. cit., p. 203, și P. P. Panaitescu, Mihai Viteazul, București, 1936, p. 52.

din veniturile mănăstirești¹. Prin această administrație jefuitoare, averea mănăstirii Mihai Vodă a suferit, cum o arată o cercetare comparativă a inventarelor, o micșorare însemnată în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în prima jumătate din secolul al XIX-lea. Acest jaf a fost tolerat și de cârmuirea Țării Românești din epoca fanariotă, deoarece egumenii ajungeau nu cei mai capabili, ci aceia care puteau da mai mulți bani domnitorilor și sfetnicilor lor, precum și comunităților străine la care mănăstirea era închinată. Pentru a ocupa egumenia, candidații contractau mari datorii, pe care apoi se sileau să le achite, săvârșind acte incorecte². În cursul secolului al XVIII-lea numirea egumenilor la mănăstiri devenise un izvor de venituri pentru domnitorii fanarioți. Astfel, pentru a stoarce dela candidați bani cât de mulți, termenul de activitate al egumenilor, care la început erau numiți pe viață, a fost redus treptat la 10 ani, apoi la 7 și la 3 ani, pentru ca, în sfârșit, nici acest termen să nu mai fie respectat³.

Strâns legată de viața economică a Țării Românești, în secolele XVII—XIX, folosind însemnate izvoare de producție, executând cele mai diverse operațiuni comerciale și financiare⁴, egumenii „Mihailoți“, deși nu erau factori determinanți, se amestecau în viața politică a Țării Românești. Prin originea lor și prin legăturile lor cu cercurile patriarhiei grecești din Constantinopole, egumenii și călugării mănăstirii Mihai Vodă aveau trecere chiar pe lângă înalții dregători turci și prin mijlocirea lor influențau luarea de măsuri în legătură cu viața religioasă, politică și economică a Țării Românești⁵.

În secolul al XVIII-lea egumenii și călugării de la Mihai Vodă au atins culmea înfrânelii lor⁶. Legați prin interese comune de domnitorii fanarioți, acești egumeni influențau în de aproape conducerea religioasă și economică a Țării Românești în secolul al XVIII-lea.

Se poate considera că *mănăstirea Mihai Vodă intruchipează deci prototipul mănăstirilor românești închinat, care au existat în secolele XVII—XIX.*

Rezultatele obținute prin săpăturile arheologice efectuate în vara anului 1953 au dat la iveală o serie de monumente și de obiecte, care pe de o parte confirmă și completează știrile izvoarelor scrise, iar pe de altă parte ne dau noi informații suplimentare, necunoscute până acum, referi-

¹ G. M. Ionescu, *Istoria Cotrocenilor, Lupescilor și Grozăvescilor*. București, 1902 p. 94—95, 545 și 547.

² *Ibidem*, p. 523, 544 și 546.

³ *Ibidem*, p. 546.

⁴ G. I. Ionescu-Gion, *op. cit.*, p. 202, 203, 267, 283, 285—286.

⁵ *Ibidem*, p. 257, 278—281, 290.

⁶ *Ibidem*, p. 290.

toare la aceeași epocă. În acest mod, descoperirile arheologice aduc o nouă contribuție la cunoașterea mai desăvârșită a Bucureștilor vechi.

Cercetările arheologice au dat la lumină monumente și obiecte care provin din secolele XVI—XIX. Aceste monumente le enumerăm în ordinea cronologică.

Ca monumente rămase din secolul al XVI-lea, menționăm pivnița mare ce se află sub actuala clădire a Arhivelor Statului, înființată în 1589—1591 de Mihai Viteazul, odată cu mănăstirea sa pe creștetul dealului¹. Este probabil că în afară de aceasta să aparțină tot secolului al XVI-lea și unele din contraforturile vizibile și acum, care sprijină clădirea Arhivelor. Această problemă urmează să fie precizată prin cercetările viitoare.

Din secolul al XVII-lea datează temeliele foșorului de foc (fig. 1), de pe panta de Est a dealului² folosit și în secolul al XIX-lea, când este refăcut pe vechile temelii. Acest monument, caracteristic orașelor din epoca feudală este *primul descoperit până acum prin săpături arheologice, în București*.

Alte monumente aparținând secolului al XVII-lea sunt: construcția patruleteră (fig. 28), care a slujit ca ascunzătoare,³ descoperită în partea de Nord-Vest a Arhivelor, situată într'un loc dosnic, în care erau păstrate desigur obiecte de valoare, acte sau bani ai mănăstirii; zidul (notat cu Nr. 5 din secțiunea XII), situat în partea de Vest a dealului (fig. 22) și care a aparținut unei construcții deservind mănăstirea⁴; canalul de apă de pe panta de Vest care ducea apa către moara de pe malul drept al Dâmboviței (fig. 22). Acest canal, care constituie una din descoperirile cele mai importante din campania anului 1953, ne-a arătat pe de o parte cum se înfățișa un scoc de moară⁵ în secolul al XVII-lea, și pe de altă parte ne-a ajutat să localizăm moara de pe malul drept al Dâmboviței, aparținând mănăstirii, care ne era cunoscută prin documente cât și prin stampa din 1794⁶.

De asemenea, din secolul al XVII-lea sunt două din ieșindurile (Nr. 2 și Nr. 3), descoperite de-a-lungul laturii de Vest a clădirii Arhivelor, (fig. 1) resturi ale unor contraforturi⁷ menite să întărească construcția față de depresiunea viroagei, ce exista în partea de Sud-Vest a dealului.

În secolul al XVIII-lea au fost încadrate numeroase rămășițe de construcții. Astfel, în partea de Nord-Vest a dealului Mihai Vodă a fost

¹ A se vedea descrierea ei, p. 69.

² A se vedea descrierea lui, p. 70—71.

³ A se vedea descrierea ei, p. 89—90.

⁴ A se vedea descrierea lui, p. 79.

⁵ A se vedea descrierea lui, p. 79.

⁶ A se vedea descrierea ei, p. 86.

⁷ A se vedea descrierea lor, p. 102—103.

desgropat un ansamblu arhitectural, care a servit ca depozit de vinuri al mănăstirii (fig. 30 și 31).

Cunoaștem din izvoarele scrise că această mănăstire a fost înzestrată cu numeroase vii, de Mihai Viteazul¹, primind odată cu zestrea, și toate viile mai înainte dăruite mănăstirii jupăneșei Caplea². Unele vii se aflau pe Dealul Spirei și în împrejurimile sale până la Dealul Mitropoliei³, iar altele în diverse locuri din Țara Românească⁴. Documentele amintesc că în timpul domniei lui Mihnea al III-lea (1658—1659), o parte însemnată din aceste vii a fost distrusă⁵ și că la 11 Mai 1669, printr'un hrisov al lui Antonie Vodă din Popești, mănăstirii Mihai Vodă i s'a recunoscut dreptul asupra tuturor locurilor unde fuseseră vii în București, începând de lângă mănăstire și până la Mitropolia țării⁶. În anii 1660—1664, egumenii mănăstirii Mihai Vodă au obținut dreptul de a da oamenilor locuri pentru a planta viile din nou, cu condiția de a preda mănăstirii din zece vedre câte una, iar acest drept a fost întărit ulterior, de către Antonie Vodă din Popești⁷.

Încă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, mănăstirea Mihai Vodă stăpânea vii, care se întindeau pe lângă ea și pe Dealul Spirei încât, pentru a construi în 1775 noul palat domnesc, Alex. Ipsilanti a preluat o parte din terenurile acestor vii și a dat în schimb mănăstirii altele situate lângă Târgoviște⁸. Acestea fiind mai depărtate și mai anevoioase de lucrat și de administrat, domnitorul Alex. Constantin Moruzi a acordat mănăstirii Mihai Vodă printr'un hrisov dreptul de a ține 19 oameni (lude), iar prin cartea din 18 Aprilie 1795 încă alți 20 oameni (lude) scutelnici, în vederea executării muncilor la acele vii⁹.

¹ Cartea patriarhului Ieremia al II-lea din 1591, editată în Eudoxiu de Hurmuzaki, Documente privitoare la Istoria Românilor. București, 1915, v. XIV, partea I, p. 91, liniile 31—32.

² Documente privind Istoria României, B. Țara Românească. Ed. Acad. R.P.R., București, 1952, v. III, p. 190—191 și Arhivele Statului, s. ist. Nr. 661.

³ Hrisovul din 11 Mai 1669, dat de Antonie Vodă din Popești, menționat mai jos, la n. 6.

⁴ Arhivele Statului, Mănăstirea Mihai Vodă, pachet Nr. 1, act Nr. 15: vie cumpărată de mănăstirea Mihai Vodă pe Dealul Săsenilor în 1693, în regiunea Buzăului.

⁵ Această situație este descrisă în hrisovul dat în 1669 de Antonie Vodă din Popești (G. I. Ionescu-Gion, Istoria Bucureștilor. București, 1889, p. 202).

⁶ Arhivele Statului, Mitropolia din București, pachet Nr. 1, act Nr. 2; cf. G. I. Ionescu-Gion, op. cit., p. 202.

⁷ Arhivele Statului, ibidem.

⁸ Arhivele Statului, Mănăstirea Mihai Vodă, pachet Nr. 5, act Nr. 34: cartea lui Alex. Constantin Moruzi din 18 Aprilie 1795, care menționează un hrisov anterior al acestuia, și care însăși a fost confirmată prin hrisovul ulterior din 2 Martie 1797, dat de Alex. Ipsilanti și reproduc în parte de V. A. Urechia, Istoria Românilor, București 1894, VII, p. 297 și 300—301.

⁹ Ibidem.

În acest mod, egumenii mănăstirii Mihai Vodă au devenit încă din secolul al XVIII-lea mari negustori de vinuri pe piața Bucureștilor; în secolul al XVIII-lea, acest comerț a luat o mare extindere.

Pentru a înlesni vânzarea vinurilor rezultate din aceste podgorii, egumenii mănăstirii Mihai Vodă au deschis cârciumi în București¹. În scopul acaparării și exploatării acestora, s'au ivit numeroase conflicte cu egumenii mănăstirii Radu Vodă². În urma acestor informații păstrate în documente, înțelegem mai bine rostul avut de construcția pe care am identificat-o (fig. 30) ca fiind o cramă sau un depozit de vinuri din secolul al XVIII-lea. Acest depozit, situat în apropierea mănăstirii și lângă podul așezat între aceasta și biserica Ilie Gorgan, găsea o desfacere ușoară pentru vânzarea vinurilor sale printre locuitorii mahalalelor vecine. Desfacearea era înlesnită și de drumul mare din București spre Rușii-de-Vede și spre Turnul Măgurele, care trecea pe lângă mănăstirea Mihai Vodă. În apropierea depozitului de vinuri se aflau în secolul al XVIII-lea și alte clădiri a căror destinație n-a putut fi încă precizată. Săpăturile viitoare vor arăta dacă aceste construcții sunt locuințe sau dacă nu trebuie identificate cu Hanul Mihai Vodă³, menționat într-un izvor scris și care până în prezent n'a putut fi localizat.

În partea de Vest și Nord-Vest a dealului au fost ridicate la sfârșitul secolului al XVIII-lea o serie de construcții, pe care în stadiul actual al cercetărilor le considerăm ca aparținând unui mare ansamblu arhitectonic, ridicat pe o suprafață întinsă în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea. Vestigiile lor au fost descoperite în secțiunile VI, VII, XII, XV, XVI și XVIII. Săpăturile viitoare care vor desveli aceste monumente pe toată suprafața lor ne vor procura informații suplimentare cu privire la destinația și la dispariția lor.

Printre obiectele descoperite în săpături merită o atenție deosebită materialul ceramic găsit în mari cantități, care aparține unor tipuri deosebite și se încadrează cronologic din secolul al XVI-lea până în secolul al XIX-lea.

Pentru prezentarea ceramicii nu putem, în momentul de față, folosi un criteriu întemeiat pe o cronologie absolută, mai înainte de a se face un studiu amănunțit al ei. De aceea vom expune numai unele observații, făcute în cursul săpăturilor, ținând seama în special de gruparea lor în cadrul unor complexe.

¹ G. I. Ionescu-Gion, op. cit., p. 285.

² A se vedea mai sus, p. 398, n. 8.

³ G. I. Ionescu-Gion, op. cit., p. 489; D. Berindeiu « Revista Română pentru Științe, litere și arte, 1861 », v. I, p. 624.

În construcția dreptunghiulară din partea de Nord-Vest a clădirii arhivelor, care a servit probabil ca tainiță, s'au găsit numeroase plăci din lut ars. Unele din aceste plăci ornamentau pereții anteriori ai chiliilor, iar altele au fost folosite pentru sobe (cahle) (fig. 29).

Am arătat mai înainte că această construcție a fost folosită scurt timp în cursul secolului al XVII-lea și a fost apoi desafectată, fiind umplută cu pământ în care au fost descoperite plăcile din lut ars (fig. 28—29). Astfel se poate admite că groapa a fost umplută în cursul secolului al XVII-lea.

Ținând seama de aceste considerente, am fi înclinați să atribuim această ceramică secolului al XVII-lea. Confruntarea acestui material cu fragmentele descoperite în alte locuri, ne îngăduie să credem că acest tip de plăci a existat încă din secolul al XVI-lea și a dăinuit și în cursul secolului al XVII-lea. Faptul că pe un fragment de placă au fost găsite litere latine și că figurile omenești de pe plăci înfățișează tipuri de cavaleri medievali, asemănătoare acelor confecționate de către Sașii din Transilvania, *ne îndreptățește să atribuim o parte din ele artei săsești și să le considerăm aduse în Țara Românească pe lângă altele care sunt indigene.*

În groapa de bucate, întâlnită în curtea interioară a Arhivelor Statului și care datează din secolul al XVI-lea, s'au găsit fragmente de vase și de plăci, în cea mai mare parte de factură românească, datând din secolele XVI—XVII (fig. 12, 1—4). Observăm că ceramica românească din secolul al XVI-lea este de obicei nesmălțuită, și e lucrată cu îngrijire dintr'o pastă fină, având pereți subțiri, iar suprafața ei exterioară este împodobită cu benzi circulare de culoare albă. Plăcile de lut sunt de asemenea fără smalț, lucrate dintr'o pastă mai puțin aleasă.

În interiorul micii construcții situate în partea de Sud-Est a clădirii Arhivelor (ieșindul Nr. 1), s'a dat la iveală o mare cantitate de vase românești (fig. 44), întregi sau fragmentare, datând din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Alături de ele s'au găsit foarte multe fragmente de porțelanuri, cu diferite desene în colorii albastre, castanii sau cenușii, care sunt de proveniență străină, cu diverse mărci și în special cu marca Lindner. Deosebit interes prezintă porțelanurile care, deși fabricate în străinătate, înfățișează mănăstiri sau biserici din România și în deosebi din București. Între altele, s'a găsit un fragment de porțelan care înfățișează într'un desen de culoare neagră-cenușie o mănăstire din București (fig. 45).

Aceste reproduceri de edificii bucureștene pe o ceramică străină se explică prin comenzi făcute de către amatori bogăți din Țara Românească la fabrici străine de porțelanuri.

Acest mod de lucru a fost constatat în săpăturile dela Mihai Vodă nu numai pentru Țara Românească, dar și pentru Imperiul Otoman, deoarece

s'a găsit un vas din porțelan, ornamentat cu desene înflorate, care sunt de stil oriental-turcesc (fig. 36) și care poartă marca de fabricație Lindner. Descoperirea pe Dealul Mihai Vodă a acestor porțelanuri, fabricate în apus, *dovedește pătrunderea mărfurilor industriilor capitaliste din apus atât în Imperiul Otoman, cât și în țările dependente de acesta. Această penetrație, care a început mai devreme în Imperiul Otoman, poate fi urmărită și în Țara Românească* pe baza materialelor arheologice descoperite în 1953 la Mihai Vodă, încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, și a devenit mai intensă în primele decenii din secolul al XIX-lea.

Fig. 44. — Ceramică românească din sec. XVIII.

Dealul Mihai Vodă era situat pe un vechi drum, ducând de pe malurile Dâmboviței spre Sud-Vest către Rușii-de-Vede și Turnul Măgurele la Dunăre. Acest drum străvechi, care a fost menținut din epoca feudală și până în zilele noastre, era legat prin poduri peste Dâmbovița cu drumurile, venind din Carpați de-a-lungul văilor Ialomiței și Dâmboviței către Dunăre. Documentele amintesc de două poduri peste Dâmbovița în dreptul Dealului Mihai Vodă și anume: unul în dreptul Gorganului numit „podul dela Gorgan“ și al doilea atunci numit „podul din mahalaua Gorganului“ (azi podul Mihai Vodă). Aceste două poduri sunt menționate în pitacul domnesc din 15 August 1793, trimis de domnitorul Alex. Const. Moruzi vel spătarului peste podurile Dâmboviței¹, cât și în anaforaua aceluiași domnitor dată asupra unui raport din 15 Aprilie 1794².

Din aceste izvoare scrise, se constată că mănăstirea Mihai Vodă alături de mănăstirea Radu Vodă, și de locuitorii mahalalelor respective (Mihai Vodă și Gorgan), erau obligate să suporte întreținerea podurilor arătate, deoarece amândouă aceste mănăstiri erau interesate de bună starea

¹ Arhivele Statului, Condica Nr. XXIII, p. 18, V A... pitac din 15 August 1793, al lui Alex. Const. Moruzi, publicat de V. A. Urechia în *Istoria Românilor*, București, 1893, v. V, p. 393.

² Arhivele Statului, Condica Nr. XXIII, p. 18, V A: anaforaua lui Al. Moruzi din 15 Aprilie 1794, publicată de V. A. Urechia, op. cit., p. 392.

acestor poduri alături de care aveau proprietăți și acareturi. Există prin urmare o obligație edilitară impusă mănăstirilor între care și Mihai Vodă, privind întreținerea podurilor. Prin numitele ordonanțe date de domnitorul Const. Moruzi din 1793 și 1794, vel spătarului numit de cărmuire pentru supravegherea podurilor Dâmboviței, egumenii mănăstirilor Mihai Vodă și

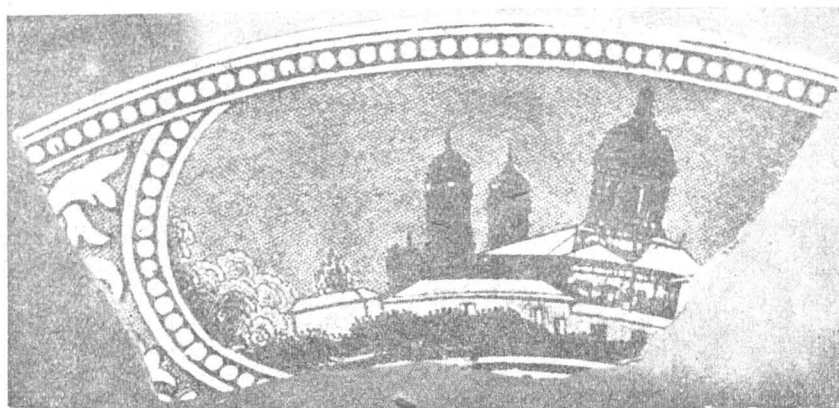

Fig. 45. — Fragment de porțelan înfățișând o biserică românească.

Radu Vodă, împreună cu locuitorii mahalelor, sunt invitați să execute pe cheltuiala lor lucrările de îngrijire a podurilor.

Faptul că Foișorul de Foc descoperit în partea de Est a dealului a fost clădit pe terenurile mănăstirii Mihai Vodă, ne face să credem că a existat și în privința sa obligația edilitară impusă mănăstirii Mihai Vodă de a se îngriji de bună starea acestei construcții.

Din cercetările arheologice efectuate în vara anului 1953, s'au constatat pe dealul Arhivelor vestigii arheologice din toate vremurile, începând din epoca orânduirii comunei primitive și până acum.

Acest loc a fost un punct însemnat de viațuire, el însuși legat de un centru mai mare care va fi existat în Dealul Spirei. Suntem înclinați să credem că în această parte, și anume pe marginea terasei înalte din dreapta Dâmboviței, trebuie căutate cele mai vechi așezări din Evul Mediu timpuriu, din care s'a născut apoi orașul București. Descoperirea unor fragmente de vase lângă cuptorul desvelit în fața bisericii Mihai Vodă în vara anului 1953, datând din secolele XII și XIII, arată că înainte de formarea orașului București, au existat pe terasa malului drept al Dâmboviței așezări aparținând epocii medievale timpurii. Ulterior, centrul principal de locuire s'a deplasat din partea dreaptă în partea stângă a Dâmboviței. Aceasta s'a întâmplat în secolele XIV și XV, în legătură cu expansiunea comerțului de-a-lungul unor drumuri, care pornind din Carpați prin Curtea de Argeș

și Târgoviste, urmau văile Iałomiței și Dâmboviței trecând prin București către Târgul de Floci și către Brăila. Aceasta a fost a doua fază a formării orașului București.

În această perioadă, Bucureștii au fost un târg așezat lângă podurile Dâmboviței și la răspântia drumurilor existente, pe linia de demarcație între pădure și stepă.

Ulterior, dela mijlocul secolului al XV-lea și în secolele XVI—XVII, Bucureștii au devenit oraș și „cetate de scaun“, constituind un centru important politic și economic la Nordul Dunării: aceasta este faza a treia a dezvoltării sale.

Din cele expuse mai sus, rezultă că săpăturile arheologice efectuate în anul 1953 pe Dealul Mihai Vodă, au adus câteva informații prețioase în legătură cu problema originii și formării orașului București.

A N E X A

Cartea lui Ieremia al II-lea, Patriarh ecumenic de Constantinople, reprodusă după documentul păstrat la Biblioteca Academiei R.P.R.

Acest document se înfățișează sub forma unei copii, în limba greacă, întocmită în secolul al XX-lea după actul original în limbă greacă, ce se afla în arhiva Patriarhiei grecești din Constantinopol. Copia, păstrată la Biblioteca Academiei, sub Nr. 53, pachet DXCV, a fost remisă, împreună cu alt vast material de acte grecești, comisiei românești, compusă din academicienii D. A. Sturdza și I. Kalinderu, care s'au dus în Noembrie 1906 la Constantinopol, pentru a procura Academiei documentele în limbă greacă referitoare la istoria României¹. Cum se întâmplă și în alte copii grecești procurate la acea dată, copia făcută după originalul cărții lui Ieremia al II-lea, nu a fost scrisă cu grijă, într'o transcriere corectă, ci cuprinde unele greșeli de limbă sau de ortografie, făcute din nepricepere sau din inadvertență. Apoi chiar și în reproducerea textului grecesc, pe care N. Iorga l-a tipărit în colecția Hurmuzaki, Documente privind Istoria Românilor, București, 1915, v. XIV, 1, la p. 90—93, s'au săvârșit alte greșeli de transcriere, de ortografie și de gramatică, pe care le-am observat. Textul grecesc, editat în colecția Hurmuzaki, mai cuprinde încă erori în distribuirea accentelor.

Având în vedere știrile importante, pe care ni le-a transmis cartea Patriarhului Ieremia al II-lea, considerăm că e necesar de a reedita acest text grecesc în lucrarea de caracter monografic, pe care o vom publica la terminarea săpăturilor de pe Dealul Mihai Vodă (Arhivele Statului) și în care vom cerceta pe larg toate problemele, având legătură cu săpăturile de pe acel deal. Cu prilejul acelei reeditări a textului grecesc, vom face îndreptările și observațiile cuvenite.

În prezenta lucrare, dăm deocamdată o traducere exactă a documentului grecesc, păstrat la Biblioteca Academiei, deoarece am constatat că traducerea publicată în colecția Hurmuzaki este nepotrivită și adeseori chiar *greșită*.

¹ N. Iorga, în Hurmuzaki, Documente privind Istoria Românilor, București, 1915, XIV, 1, p. II.

Totodată semnalăm unele din greșelile de transcriere sau de text, mai importante constatate în legătură cu cuprinsul acestui document. Greșelile mai însemnate, care nu există în manuscrisul grecesc din Biblioteca Academiei și au fost făcute cu prilejul editării sale în colecția Hurmuzaki, op. cit., v. XIV, 1, p. 90—93, sunt următoarele:

Hurmuzaki, p. 93, linia. 7 =
Doc. fila 54, recto, adică p. 1,
linia 3

Cuvântul *τριχομίας*, genitiv dela *τριχομία*, cu înțelesul de furtună, vijelie pe mare, în loc de *τριχομίας*, care nu are înțeles.

Hurmuzaki, p. 90, linia 18 —
Doc. fila 54 recto, adică p. 1,
linia 11.

Cuvintele *ψεκτά και ἐπιμωμα* cu înțelesul de lucruri, de dojană și de mustrare, în loc de *τά δεκτά και ἐπιμωμα*, care nu înseamnă nimic.

Hurmuzaki, p. 90, linia 23 =
Doc. fila 54 recto, adică p. 1,
linia 13.

Cuvintele *και τῶν καθευρεθέντων ἀρχιερέων* în loc de *και τὴν καθευρεθέντων ἀρχιερέων*

Hurmuzaki, p. 90, linia 29 =
Doc. fila 54 recto, adică p. 1,
linia 16.

Cuvântul *βρίθω*, care este participiul al verbului *βρίθω*, având înțelesul de a fi înțesat, a avea din belșug, a fi plin, în loc de *βρίθω*

La acestea mai adăugăm și o greșală de gramatică, săvârșită chiar în cuprinsul documentului grecesc, precum se constată în text la fila 55, recto, adică la p. 3, linia 3 = Hurmuzaki, p. 92, linia 12, unde prin comparație cu textul asemănător, păstrat în același manuscris la fila 55 verso, adică la p. 4, linia 4 = Hurmuzaki, p. 93, linia 7, trebuie să citim: *ὕπο τῆς ἡμῶν Μετριότητος* în loc de *ὕπο τῆς ἡμῶν Μετριότητος*.

Osebit, în Hurmuzaki, p. 92, linia 31, s'a transcris în mod greșit, ultimul cuvânt din pasajul *ἐν τῇ ἀνακαινίσει τοῦ νοός*, dându-i-se traducerea inexactă: «Întru înnoirea bisericii», pe când, în realitate, documentul cuprinde textul *ἐν τῇ ἀνακαινίσει τοῦ νοός* cu înțelesul de: «Întru înnoirea minții», forma *τοῦ νοός* fiind scrisă greșit în loc de *νόου*

În Hurmuzaki, p. 91, linia 51, care corespunde în document cu fila 55 recto, p. 2, linia 22—23, pasajul *ἀντικρὸ τοῦ κατ' ἀνατολᾶς κειμένου μετοχίου*, care are înțelesul: «în fața metohului, așezat spre răsărit», a fost tradus prin: «în față cu metohul, așezat spre miază-zi», ceea ce este o eroare gravă.

În Hurmuzaki, p. 91, linia 1, corespunzând în document cu fila 54 recto, adică cu p. 1, linia 19, credem că este oportun de a se interpola în text un *και* = și între termenii de «vecini» și «țigani» și de a citi textul astfel: «*χωρίων ἱκανῶν μετὰ τῶν ἐν αὐτοῖς παροίκων (και) Ἀλυπτίων*» adică: «sate destule cu vecinii (și) țiganii din ele», deoarece aceștia nu aparțineau unei singure și aceleiași categorii sociale, prin faptul că vecinii erau șerbi, pe când țiganii erau robi. Introducerea acestui *και* ne înlesnește înțelegerea textului.

Ținând seamă de observațiile arătate mai înainte, dăm următoarea traducere în limba română a textului grecesc din documentul Nr. 53 din pachet DXCV al Bibliotecii Academiei R.P.R..

Cartea lui Ieremia Patriarhu

Doc. fila 54 recto,
= p. 1, linia 1.

Doc. fila 54 recto,
= p. 1, linia 6.

Folositor este și nimerit a pune pe piatră nezguduită temelia, pentru oricine voiește să facă ridicare de lăcaș obștesc și preasfințit pentru a rămânea nedărămat și neclintit și nebătut de valuri, de toată vijelia și furtuna și dimpotrivă a nu se apuca de așa ceva fără socoteală și a nu-și înfăptui cele voite pe nisip și pe pământ mlăștinios și moale; dintre care vremea cea, care toate le supune, știe a păstra îndeobște neclintite și invulnerabile cele multe care au fost îndrumate cu minte și cu prevedere, iar pe cele care, dimpotrivă, au fost întocmite rău și fără prevedere, le răstoarnă ușor și le preface în mai rău, ca pe unele ce se află sub legea nașterii și pieirii lucrurilor care se petrec în lume; de altminteri cele bune sunt toate de laudă, iar cele rele sunt de dojană și de mustrare.

Doc. fila 54 recto
= p. 1, linia 11

Între ieromonahi chir Evghenie dela cinstita mănăstire a Simopetrei ce se află pe Muntele Sfânt, înfățișându-se, ne-a adus la cunoștință că metohul din București al acestei sfinte mănăstiri, în toate celelalte privințe cu adevărat e din belșug plin și încărcat cu bunuri felurite, mișcătoare și nemișcătoare și anume: cu oameni ce se străduiesc după rânduiala vieții călugărești, cu mulțimea închinărilor de vii, de ogoare, de mori de apă, de sate destule cu vecinii (și ¹) țiganii din ele și cu multe alte, întrecându-se, în cele mai multe privințe, în comparație cu altele; a căpătat însă și un neajuns, care aduce o pagubă nu mică: faptul că monahii trimiși spre îndeplinirea serviciului nu pot locui, fără supărare și în mod mulțămitor, din pricina naturii foarte aducătoare de boli și mlăștinoase a locului și neprimitoare pentru toți, întrucât (metohul ²) se află la mal și aproape de râul ce curge pe acolo; din care pricină, la tot prilejul, fiind inundat, suferă de cele mai rele lucruri, nu numai în vreme de iarnă, când aerul este cât se poate de rece și de aspru, ci și în celelalte trei anotimpuri, primăvara, vara și toamna, precum și mulți alții din cei cucernici ne-au încredințat despre aceasta și precum noi înșine, cu ochii noștri din întâmplare, am văzut și am rămas uimit.

Doc. fila 54 verso,
= p. 2, linia 1

Deci acesta (chir Evghenie ²), neputând iscodi un alt leac apăsător, într'un alt chip și într'un fel folositor, a cerut învoire, pentru ca, păstrându-se zisul metoh, așa cum se găsește, păzit de doi sau și de mai mulți călugări, așa cum se cade, să se clădească alt metoh, cu mult mai bun decât acesta, pe un loc mai înalt, pentru ca monahii, care vor avea prilej să locuiască, dobândind în chip plăcut lui Dumnezeu odihna sufletească și trupească, să-și petreacă timpul în el, fără supărare, fiind ancorați ca într'un liman senin.

Și căpătând învoire deplină, (chir Evghenie) a găsit pe prea-cucernicul jupan Mihail Banul, bărbat cu adevărat evlavios și de mult însetat de aceasta, care, în același timp cu cuvântul, necruțând truda și osteneala, dar nici o cheltuială, a ridicat, chiar din temelii, o altă biserică foarte frumoasă și arătoasă, întru numele marelui Nicolae și, numind-o metoh al cinstitei mănăstiri a Simopetriților, a ridicat în juru-i foarte multe chilii spre locuința sfinților bărbați, care vin acolo și, în afară de aceasta, a închinat și sfinte odoare și felurite podoabe din argint și din aur. Iar, pe lângă aceasta, i-a mai adăogat și sate cu vecinii lor și multe alte lucruri de preț i-a oferit întru slava lui Dumnezeu și sufletească-i mântuire, ca rob și om credincios Domnului.

Drept aceea, scriind Smerenia noastră, poruncește întru Duhul Sfânt, cu părerea și a arhierilor aflători cu noi, că această biserică venerabilă și arătoasă, de curând construită, a marelui Nicolae, pe dealul cutare, în fața metohului, așezat spre răsărit al Proorocului, înainte-Mergătorului și Botezătorului Ioan, împreună cu toate chiliile, din nou ridicate în jurul ei, deasupra și dedesubtul pământului, cu cele de la început și mai sus închinare, mișcătoare și nemișcătoare și cu toate cele de curând adăogate de prea-cucernicul jupan Mihail Banul, precum se află enumerate și după felurile în cartea ei de închinare, să fie și să se numească metoh

Doc. fila 54 verso,
= p. 2, linia 26

al mănăstirii Simopetriților, cinstit întru toate mai presus de metohul ce s'a făcut înaintea ei din vechime, fiind sfințit deoparte ca stavropighie patriarhicească de Smerenia

¹ Acest cuvânt, pus între paranteze, a fost introdus de noi în text, pentru a înlesni înțelegerea traducerii.

² Cuvintele puse între paranteze, aici și mai departe, au fost introduse de noi pentru a înlesni înțelegerea traducerii textului.

Doc. fila 55 recto,
=p. 3, linia 1.

noastră, care am sălășuit în persoană acolo, iar de altă parte fiind orânduit ca un lăcaș potrivit, nu numai pentru cei care locuiesc acolo și sunt adevărați frați așezați întru Hristos, dar încă și pentru

aceli care ar voi să poposească acolo, în trecere din țară străină.

Și, al doilea, economii și supraveghetorii acestei biserici, trimiși în orice timp, trebuie ca înainte de toate, pe deoparte să fie evlavioși față de Dumnezeu și închinători neobosiți ai lui Hristos, iar pe de altă parte, îngrijitori și paznici ai tuturor lucrurilor închinete mănăstirii, mișcătoare și nemișcătoare, să se străduiască și în tot chipul pentru creșterea acestora spre mai bine, pentru ca, trăind întru îndestulare, să proslăvească, fără încetare, Dumnezeirea, arătând toată iubirea frățescă, unii față de alții, întrecându-se în râvnă dumnezeiască și îndemnându-se unii pe alții întru desbrăcarea de numele păcatelor, întru innoirea minții și întru restatornicirea împărăției cerurilor.

Și, al treilea, în afară de acestea, acele de la început și mai sus oferite și acele închinete, toate deopotrivă, bunuri și lucruri, mișcătoare și nemișcătoare, ale mănăstirii Simopetriților, cele dinlăuntru vechiului metoh și cele dinafară, apropiate și depărtate și încă acele oferite de mai sus pomenitul, prea bogatul boier jupan Mihail Banul și ctitor adevărat dar și acele care după aceasta se vor dobândi, să le păzească nedeslipite și întru toate neînstrăinate și neschimbate, de la cei care de la început și acum le-au închinat, împreună cu moștenitorii lor. Căci cele ce odată au fost închinete lui Dumnezeu trebuie să fie nestrămutate.

Doc. fila 55 recto,
=p. 3, linia 21.

Iar dacă cineva, mai pe urmă, în orice chip, ar voi să răstoarne în totul sau în parte, câte mai sus s'au însemnat prin hotărâre sinodală, oricare ar fi el, fie arhiepiscopul legiuit din acea vreme a Un-

grovlahiei, fie acela care ar avea conducerea țării, fie vreun altul, mic sau mare, din cinul cel sfințit sau din cârmuirea și orânduirea cea lumească, unul ca acela, de va fi sfințit, să fie caterisit, ca un suflet pizmaș și ca unul care amestecă neghina cea rea cu grâul cel curat al faptei celei după Dumnezeu; iar, de va fi mirean, stăpân ori stăpânit să fie afurisit de către Dumnezeul cel atotputernic și supus blestemelor celor 318 părinți purtători de Dumnezeu și partea

lui să fie cu trădătorul Iuda.

Deci pentru aceasta, cartea cea de față, pecetluită a Smereniei noastre, făcută cu iscălitura însăși de mâna noastră și întărită cu pecete de plumb, s'a și dat călugărilor cinstitei mănăstiri a Simopetriților și totodată metohului, făcut din nou, întru numele cinstit al marelui Nicolae, spre siguranță.

Doc. fila 55 verso,
=p. 4, linia 7.

7100 Octombrie, Indictionul 5 (= Octombrie 1591).

SEBASTIAN MORINTZ, GH. CANTACUZINO;
studenții: ALEXANDRU CEBUC și CORINA ABRAMOVICI

SĂPĂTURILE ARHEOLOGICE DIN SECTORUL RADU VODĂ

Săpăturile arheologice începute anul acesta pe colina Radu Vodă din București fac parte dintr'un vast program de lucrări de acest fel, inițiat de Academia R.P.R. cu sprijinul larg al Partidului și Guvernului, și ele au menirea să urmărească viața și dezvoltarea societății omenești în Capitala patriei noastre, din cele mai vechi timpuri până azi. La îndeplinirea planului

de lucru, peste câțiva ani, se va putea arăta masselor largi ale țării, care a fost adevărata istorie multimilenară a acestor locuri în care trăim astăzi. Vom putea astfel răspunde just și obiectiv, așa cum fac de mai mulți ani istoricii și arheologii sovietici, în urma cercetărilor și studiilor ample de arheologie din Moscova, capitala U.R.S.S., dela Leningrad, Kiev, Novgorod etc.

În desfășurarea activității noastre, s'au întâmpinat greutăți, care, judecate obiectiv, se oglindesc în munca și rezultatele șantierului. Pe de o parte sunt acelea care practic erau de neînălțurat, în sensul că a trebuit să se țină seamă în permanență de edificiile și lucrările moderne existente pe dealul Radu Vodă, încât concepția și planul de săpături după care ne-am condus și care se impun, au fost uneori deformat, luând câteodată chiar un aspect, aparent, incoerent.

Celelalte greutăți în muncă sunt rezultatele unor lipsuri de natură organizatorică. Colaborarea dintre istoricii pregătiți în cunoașterea orânduirii feudale pe baza altor materiale decât cele arheologice — rezultat al concepției neștiințifice din perimata școală istorică burgheză — și arheologii specialiști în cercetarea culturilor materiale străvechi ale societăților omenesti cu punct *terminus*, pe scara cronologică, perioada de tranziție spre feudalism, s'a resimțit în funcționarea ei.

Descoperirile făcute în sectorul Radu Vodă în anul 1953 cuprind o serie de documente materiale ce corespund orânduirii comunei primitive, fazei de trecere spre feudalism și, în sfârșit, orânduirii feudale propriu zise.

Dealul pe care s'au făcut săpăturile face parte din terasa Dâmboviței. Ca și colina Patriarhiei, din sus de Radu Vodă, pe care se înalță Palatul Marii Adunări Naționale, ca și dealul Văcăreștilor aflat în josul Dâmboviței, colina de care ne ocupăm reprezintă astăzi un martor desprins din cuprinsul terasei și izolat prin acțiunea de eroziune permanentă și multilaterală a Dâmboviței.

Modificările din epoca feudală și în special lucrările edilitare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și până azi, au făcut ca dealul Radu Vodă să-și piardă forma inițială pe care va fi avut-o la data instalării primelor așezări omenesti aici. Câteva planuri dela sfârșitul secolului al XVIII-lea și din prima jumătate a secolului al XIX-lea, cât și unele lucrări artistice din secolul trecut, ni-l arată ca o înălțime cu coama teșită și largă, ce se îndreaptă coborînd domol spre apa Dâmboviței și venind din spre V.N.V. Pante'e laterale erau povârnite abrupt, iar acolo unde acum se află casele cu Nr. 29—33 de pe strada Radu Vodă, coama dealului se adâncea într'o vâlcea, ridicându-se apoi din nou, ca în urmă să coboare definitiv spre apă. Între această „șea“ și capătul dealului, se află clădirea bisericii

Bucur, unde iarăși s'au executat ample săpături, iar la extremitatea cealaltă biserica Rađu Vodă (fig. 1, pl. I):

Din punct de vedere geologic, matorul de terasă de aici este format până la adâncimea de 4,50 m sondată în șantier din nisip fin de râu, foarte bogat în oxizi de fier, apoi dintr'un strat de argilă — sol de stepă — cu

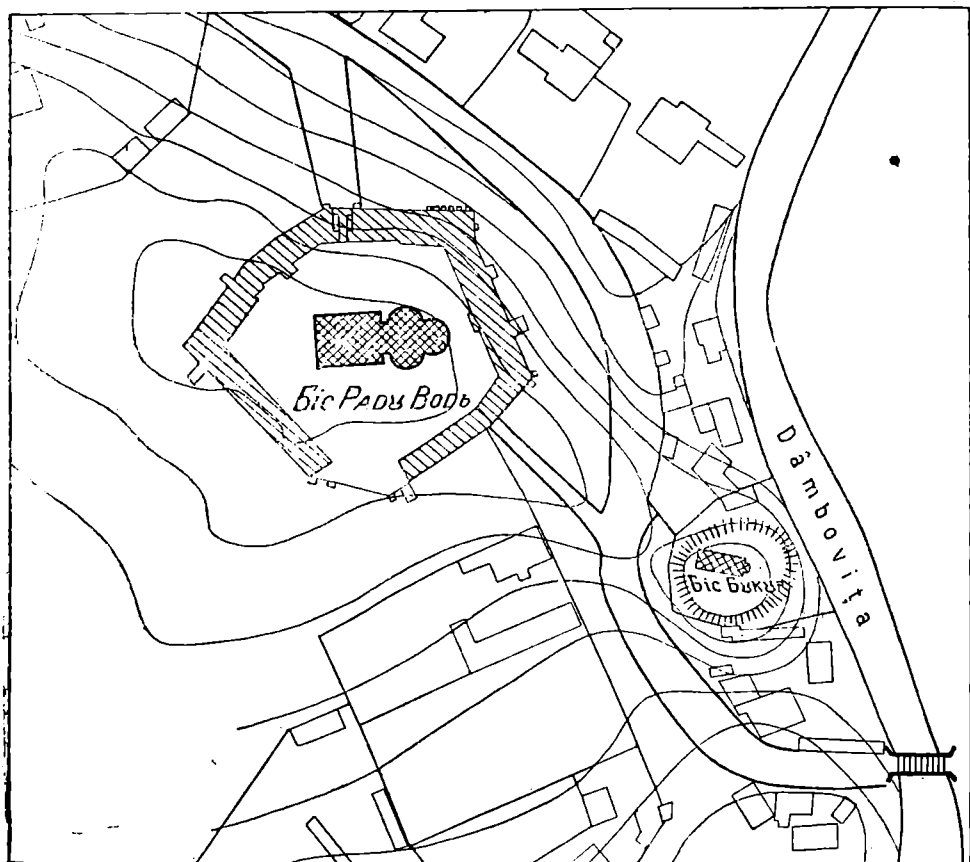

Fig. 1. — Sectorul Rađu Vodă-Bucur, după planul lui Borroczyn (1852).

o grosime variabilă între 0,60—1,00 m. Acesta este suprapus de un sol roșcat de pădure, el însuși gros între 0,80—1,20 m. Peste aceste nivele geologice, s'au depus stratele corespunzătoare diferitelor locuiri, a căror grosime suprapusă ajunge uneori până la 3,00—3,10 m. Evident, această succesiune de strate este ideală, deoarece mai pretutindeni, locuirea foarte intensă feudală a distrus și a răsturnat regularitatea etajărilor.

Pentru descoperirea sistematică și definitivă a locuirilor dela Rađu Vodă și Bucur, s'a adoptat dela început un plan de cercetare, care a fost văzut, voit, în mare. Cu alte cuvinte, nu s'a pornit dela mici sondări, care

odată întreprinse, să promoveze în timp, un plan mai amplu, ci s'a mers pe principiul că un obiectiv știut important, care se limitează el însuși prin forma terenului pe care se află, nu poate fi cunoscut în toate aspectele sale, decât dacă este cuprins, pe cât posibil din toate părțile, într'o rețea de secțiuni, șanțuri de verificare și suprafețe.

Realizarea acestui sistem nu s'a făcut totdeauna consecvent, așa cum s'a arătat. Astfel, de pildă, nu toate secțiunile care au urmărit pantele dealului pentru a le cerceta sau pentru a căuta zidurile au fost trasate fericit, deoarece, unele întâmpinând diferite construcții vechi, au trebuit să fie ușor deplasate. De asemenea, câteva suprafețe și casețe deschise, prin însăși natura lor, au pierdut raportul stratigrafic în folosul urmăririi complexelor în plan. În sfârșit, clădirile moderne și alte construcții anexe ne-au obligat să renunțăm sau să modificăm o serie de lucrări care ar fi periclitat rezistența edificiilor sau ar fi stingherit mersul normal al activității instituției în care eram găzduiți.

Șanțurile, suprafețele și diferitele lucrări secundare totalizează circa 1 500 m² pe o adâncime medie de 3 m. Aceasta reprezintă aproximativ 4 500 m³ săpați, iar cantitatea de pământ, cărămizi și mortar mișcată se ridică la circa 9 000 tone, sau 600 vagoane de câte 15 000 kg fiecare.

Cea mai veche urmă de locuire surprinsă în săpăturile dela Radu Vodă se situează în perioada de început a epocii bronzului și aparține culturii numite în literatura arheologică Glina III. Precizarea acestei culturi nu este un fapt neobișnuit, deoarece în București sunt semnalate puncte în care s'au constatat urme materiale aparținând susnumitei culturi.

Prea multe despre locuirea Glina III dela Radu Vodă nu se pot spune, deoarece amenajările și lucrările, în special cele aparținând orânduirii feudale, au răvășit aceste depuneri. În orice caz, aproape pe toată suprafața săpată și mai cu seamă în regiunea de Nord a dealului s'a găsit, fie pe platou, fie alunecate pe pantă, un număr relativ mare de fragmente ceramice tipice. O depunere *in situ* și consemnabilă stratigrafic, nu a putut fi surprinsă, deși mai mult ca sigur că ea a existat în partea superioară a solului roșcat de pădure.

A doua locuire în timp aparține fazei de sfârșit a orânduirii comunei primitive, corespunzătoare în anumite părți ale țării noastre orânduirii sclavagiste.

Atât la Radu Vodă cât și la Bucur, deci pe toată suprafața dealului, s'au surprins numeroase resturi materiale cu caracter *geto-dacic*.

Din punct de vedere stratigrafic, stratul corespunzător acestei locuiri de culoare cenușie închis și cu o grosime variabilă între 0,20—0,40 m, este așezat peste solul roșiatic de pădure și la rândul său, este suprapus și interpătruns de primul nivel feudal.

Locuirea se dovedește destul de intensă și de un caracter relativ vechi. Deși nu s'au găsit resturi de locuințe, bogăția materialului ne arată că așezarea a avut un caracter stabil și, probabil, de o durată mai lungă.

Materialul constă aproape exclusiv din fragmente de vase de ceramică, dar nu lipsesc și alte obiecte de uz casnic, cum sunt fusaiiolele. Un topor

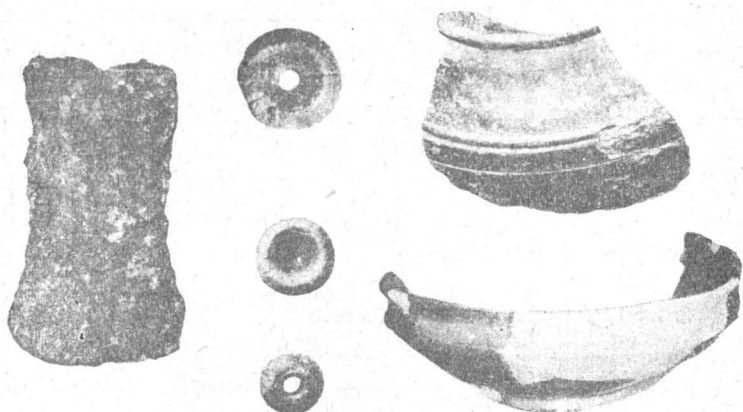

Fig. 2. — Topor de fier și prâsnele de lut pentru tors; vase de lut din sec. III—II î. e. n.

de fier aflat într'o groapă aparținând stratului, este caracteristic tipurilor de unelte La Tène (fig. 2).

Ceramica se împarte în trei categorii: una lucrată cu mâna, din pastă de culoare brună, poroasă, formele obișnuite aparținând vaselor-borcane decorate cu ghirlande în relief și afumătorilor; a doua categorie este reprezentată de câteva fragmente din pereți și buze de strachini sau picioare de vase-fructiere lucrate cu mâna, într'o tehnică de tradiție hallstattiană; a treia categorie este cea a vaselor lucrate la roată, din pastă cenușie. S'au găsit destul de numeroase fragmente de cupe cu picior, strachini, cratere și strecurători.

Un pântece de vas, găsit împreună cu alte materiale într'o groapă, prezintă probabil o încercare de imitare a firnisului negru, obișnuit ceramicii grecești. Acest lucru pare cu atât mai învederat, cu cât la extremitatea de Est a așezării, unde s'au făcut săpăturile dela biserica Bucur, s'a descoperit un fragment grecesc veritabil cu firnis și mănuși de amforă nestampilate care aparține perioadei elenistice (circa sec. III—II î.e.n.), perioadă căreia îi corespunde întreaga așezare.

Prezența acestor materiale grecești, fie veritabile, fie imitații, ne dovedește încă odată că zona de influență cu caracter cel puțin comercial, dacă nu și mai mult, nu se reducea numai la masele geto-dacice din valea Dunării, ci pătrunsese și în câmpia munteană, așa cum s'a constatat de

pildă în cetatea geto-dacică dela Popești, pe Argeș, la Tinosul, iar în marginea estică a Bucureștilor, la Fundeni, și în prezent în partea centrală a Capitalei, la Radu Vodă.

. A treia locuire care s'a fixat pe dealul Radu Vodă, aparține perioadei de trecere spre feudalism, secolul al IV-lea e. n.

Din cauză că nivelul feudal al secolului al XVI-lea s'a suprapus direct peste locuirile anterioare și prin intensitatea sa a colorat pământul în avantajul său, locuirea din secolul al IV-lea a fost greu de surprins stratigrafic. De altfel acesta este un lucru întâlnit frecvent când stratele de cultură sunt subțiri și un altul mai viguros le suprapune, perforându-le și dcranjându-le. Intr'un singur punct, în regiunea de Vest a dealului, s'a putut observa o groapă din secolul al IV-lea, care era umplută cu pământ de culoare cenușie deschis și pătrundea în solul roșcat de pădure. În alte părți, numai după deosebirea materialului ceramic, s'a putut constata prezența acestei locuiri. Astfel, în regiunea de Vest, chiar în fața intrării bisericii, mai frecvent către baza nivelului feudal din secolul al XVI-lea, a ieșit la iveală un număr destul de mare de fragmente de vase lucrate la roată ca: străchini adânci, cenușii, de calitate bună, vase de provizii (chiupuri) și borcane cu pereții arcuiți și buza răsfrântă, lucrate dintr'un lut amestecat cu pietricele.

La Est de biserică, ceramica secolului al IV-lea e. n. a arătat deavalma cu cioburi La Tène, alături de altele din secolul al XVI-lea, dar proporțional mai puțin decât în Vest. Specia de calitate fină este mai numeroasă pe această porțiune.

Se pare că spațiul ocupat de locuirea prefeudală se reducea la platoul cel mai înalt al dealului, deoarece atât în pante cât și spre biserică Bucur, urmele din secolul al IV-lea sunt rare și în general deplasate din nivelul inițial.

Trebuie relevat că numai în campania 1953 a șantierului București, inclusiv așezarea dela Radu Vodă, s'au descoperit patru locuiri din perioada trecerii spre feudalism, pe terasele din dreapta și stânga Dâmboviței: Crângași, dealul Mihai Vodă și Curtea Veche (Piața de flori).

Ultimele indicii de locuire la Radu Vodă înainte de așezarea feudală constau din puține resturi materiale, care se pot data între secolele X—XI.

Fără a fi identificate în strat și fără a avea frecvența și gruparea caracteristică unei viețuiri *in situ*, aceste urme s'au găsit izolate, atât în râvășirile secolelor XVI—XVIII, cât și în dărâmurile moderne de pe pante.

Ceramica găsită este de un caracter atipic și numai datorită anumitor profile și descoperirii unui fragment de factură slavă, a putut fi atribuită secolelor X—XI.

În dărămăturile de ziduri din panta vestică a dealului s'au găsit și două fragmente de brățări de sticlă tipice și binecunoscute în așezarea dela Bisericuța-Garvăn. Astfel încadrarea ceramicii izolate a putut fi relativ asigurată.

Din secolele X—XI și până către secolul al XV-lea nu s'au surprins încă pe colina Radu Vodă resturi de așezare umară. Numărul mai mare de 25 de secțiuni și suprafețe desfăcute până acum (înafară de lucrările dela Bucur), nu constată deocamdată urme de viață feudală în secolele XII—XV.

În perioada de consolidare a relațiilor feudale la noi, spre sfârșitul secolului al XIV-lea, după formarea statului feudal, Țara Românească apare pentru prima oară într-un izvor narativ transilvănean, așezarea întărită „*Cetatea Dâmboviței*“, unde pârçalabul Dragomir, dregător important al lui Vlaicu Vodă, respinge un atac armat unguresc, ordonat de regele Ludovic I, și conducătorii oștii venite de peste munți sunt uciși în toamna anului 1368¹.

Opiniile mai multor cercetători istorici au fost de acord să localizeze această fortăreață din veacul al XIV-lea acolo unde se înalță astăzi Capitala R.P.R., și anume pe colina Radu Vodă, ea oferind o poziție naturală de apărare.

Vlad Țepeș, care s'a ridicat cu temeritate împotriva amenințării otomane, după ce cotropitorii turci au stabilit puternice capete de pod în Nordul Dunării la Giurgiu și T. Măgurele, a dezvoltat „*Cetatea râului Dâmbovița*“, pe care în hrisovul său din 20 Septembrie 1459², o numește „*Cetatea București*“, dându-i rolul de reședință a scaunului domnesc.

Nu numai poziția dominantă a locului de pe țărmul drept al Dâmboviței a fost desigur hotărâtoare în alegerea și rostul atribuit Bucureștilor. Țepeș a înțeles și valoarea economică a unei mari întretăieri de drumuri aici, care vin dela deal, munte și de peste munți, din spre Dunăre, din Oltenia prin regiunea cu păduri mari a Vlăsiei.

În preajma cetății Dâmbovița se găseau sate, pe care le întâlnim documentar în secolul al XVI-lea, trăind din agricultură și industrie casnică. Unul dintre ele, probabil cel mai apropiat de cetate, se va fi desprins cel dintâi de agricultură, locuitorii deprinzând și unele meserii pentru producerea obiectelor necesare celor dela Curte. Acești proaspeți meșteșugari, nedespărțiți integral de lucrul pământului, vor constitui germenul orașului, a cărui caracteristică este predominanța populației de meseriași și negustori.

¹ I. Gh. Schwandtner, *Scriptores rerum hungaricarum*. Viena, 1746, v. I, p. 192.

² Cf. Documentele Țării Românești, București, 1938, p. 240—241.

Prin aşezarea aici a cetăţii şi a Curţii Domneşti, satele situate între râurile Dâmboviţa şi Colentina trec în stăpânirea voevodului, „constituind moşia domnească a Cetăţii Dâmboviţa.

Intr'un document din 11 Februarie 1620, publicat în colecţia „Documente privind Istoria României“, B. III (1616—1620), p. 478, se menţionează în cadrul hotărniciei moşiei Măneşti (Buftea) un semn de hotar „unde se întâlneşte moşia Colentina cu moşia Dâmboviţa“.

În expresia „moşia Dâmboviţei“ stăruie desigur amintirea existenţei aici a Cetăţii Dâmboviţa, al cărei domeniu funciar se mărginea spre Nord cu Măneşti-Buftea, moşie a lui Mihnea cel Rău, fiul lui Vlad Ţepeş, dela care o moştenise probabil.

Izvoare documentare diplomatice, narrative şi epigrafice contemporane atestă că pe pîntenul de deal dela Radu Vodă, domnitorul Alexandru al II-lea Mircea, nepotul lui Mihnea cel Rău şi strănepotul lui Vlad Ţepeş, a zidit prin anii 1575—1577 biserica mănăstirii sf. Troiţă şi un „castel“, unde primea în audienţă şi găzduia agenţii diplomatiici sau pe călătorii străini în interese comerciale etc.

În acest palat „de lângă mănăstirea cea nouă, în josul oraşului, ridicat la malul Dâmboviţei, fără ziduri sau alte întărituri“¹ vom găsi pe Mihai Viteazul în momentul când va ridica steagul marelui război împotriva jugului turcesc (1594).

În volumul II din „Istoria vechii Dacii“ a lui Dionisie Fotino, găsim informaţia că Alexandru al II-lea „... a zidit sau a refăcut mănăstirea Radu Vodă din Bucureşti în anul 1575“², ceea ce ar lăsa să se înţeleagă că aşezarea religioasă ar putea fi dela începutul secolului al XVI-lea, datorită lui Mihnea cel Rău (1508—1510) care a fundat şi mănăstirea Tutana, regiunea Piteşti.

Această relatare târzie este confirmată de un act de cancelarie din 31 Decembrie 1616, dat de Alex. Iliaş mănăstirii Radu Vodă care „...a fost *innoită* şi zidită din temelii ei de bătrânul, răposatul Alexandru Vodă“, iar fiul său Mihnea „...a săvârşit şi a împlinit şi a zugrăvit şi a înfrumuseţat şi a isprăvit tot“³.

Şi un cercetător⁴ din primele patru decenii ale veacului nostru, care a avut sub ochi toate hrisoavele mănăstirii ce se găsesc la Athos, afirmă că mănăstirea a fost ridicată de Alexandru „...în locul unui alt sfânt lăcaş“. Mănăstirea ce nu fusese terminată de Alexandru a fost continuată de Mihnea Turcitu (1577—1583), care sfârşeşte zugrăvirea şi chiliile.

¹ Cf. Balt. Walther, în: *Tesaur de monumente istorice*, Bucureşti, 1862, v. I, p. 14.

² D. Fotino, *Istoria vechii Dacii*. Viena, 1818, p. 108.

³ Documente privind istoria României, v. cit., p. 77—80.

⁴ St. Nicolescu, *Istoricul m-rii sf. Treime (Radu Vodă)*. Bucureşti, 1939, p. 3.

În 1583, când Petru Cercel ocupă tronul muntean, se consemnează de secretarul său Fr. Sivori că nu este de remarcat în București decât „...o mânăstire foarte frumoasă, cu o poziție eminentă ridicată de Alexandru“¹, ceea ce nu putuse semnala călătorul Lescaloppier în 1574.

Deocamdată, atâta timp cât nu s'a făcut nicio săpătură în interiorul bisericii actuale, posibilitățile de datare arheologică pe baza resturilor de cultură materială din secolul al XVI-lea, sunt destul de reduse, însă există totuși anumite indicii care par să arate că într'adevăr primele urme de locuire aparțin celei dintâi jumătăți a secolului al XVI-lea.

Toate cele trei sectoare săpate : Vest, Nord și Est (acel din Sud este blocat de clădiri moderne) au oferit suficiente documente arheologice pentru a urmări locuirea din acest secol. Mai mult, s'au putut surprinde trei faze, care fiecare prin conținutul ei poate întregi istoria așezării propriu zise, contribuind în același timp cu date noi la întregul proces de dezvoltare a așezării în secolul al XVI-lea.

Prima fază corespunde instalării și construirii unui edificiu în regiunea de Vest și Nord a dealului. A doua fază, redusă la anul 1595, documentează arheologic cunoscutul moment istoric al întăririi dealului Radu Vodă-Bucur de către armatele cötropitoare otomane, conduse de vizirul Sinan pașa. Faza a treia, surprinsă arheologic, corespunde ultimilor ani ai secolului și probabil primei decade a veacului următor, adică celor 18 ani de pă-răsire și pă-răginire (1595—1613) în care a rămas întreaga așezare dela Radu Vodă, după dîstrugerea și incendierea sistematică făcută de același Sinan pașa, la retragerea sa din Țara Românească în Octombrie 1595.

Pe toată suprafața dealului unde s'au făcut săpături, s'a identificat un strat de pământ cenușiu închis, care suprapune invariabil locuirile din orânduirea comunei primitive și pe acelea prefeudale. Nivelul, care variază ca grosime între 0,20—0,60 m pe p'atou, se subțiază în vale și de obicei se identifică greu față de solul viu, deasupra căruia a alunecat. Acesta este pământul care s'a depus în secolul al XVI-lea și relativ numeroase urme de cultură materială ni-l dovedesc ca atare.

În sectorul de Est al dealului, lângă biserica actuală, stratul secolului al XVI-lea este destul de inegal, deoarece s'a așezat peste o serie de neregularități ale terenului, de pildă o vâlcea și câteva gropi, fie naturale, fie adâncite din vremea așezării geto-dace. Această regiune a fost folosită în special ca cimitir, deoarece în tot spațiul dintre șanțurile I, II, IV, Est și suprafața „A Est“, s'au găsit numeroase morminte creștine, care toate își au gropile săpate din nivelul de locuire al secolului al XVI-lea și se adâncesc în pământul viu. În unele cazuri aceste gropi sunt „sigilate“ de o

¹ Șt. Pascu, Petru Cercel și Țara Românească la sfârșitul secolului al XVI-lea Sibiu, 1944, p. 169.

bandă de arsură rămasă în urma incendiului din Octombrie 1595 ; altele sunt acoperite de zidurile mai târzii ale secolului al XVII-lea.

În morminte s'au găsit câteva obiecte de inventar, printre care : inele de argint, nasturi globulari din același metal sau din bronz aurit. Scheletele, până la o studiere antropologică, nu ne pot da prea numeroase indicații, totuși se poate remarca faptul că există înmormântați de vârste variate. Mormântul 11 aparține unui om în vârstă, deoarece maxilarul inferior este complet edentat, iar alveolele în parte atrofiate, pe când scheletele mormintelor 13, 18 și 23 aparțin unor copii. Celelalte schelete sunt de adulți și maturi. Inventarul găsit având un caracter strict vestimentar, nu ne permite să ne dăm seama dacă cimitirul era pentru folosul laicilor sau al călugărilor mănăstirii. Este mult mai probabil însă că cimitirul era folosit de mireni, de categorii sociale inferioare, cei bogați și puternici fiind înmormântați în biserică grație daniilor făcute.

Avem dovezi directe că cimitirul din secolul al XVI-lea a fost distrus în bună parte, de tăierea noii străzi Radu Vodă, precum și de lucrările de amenajare din secolul al XIX-lea din regiunea de Est și S.E. a dealului. Cu alte cuvinte, este greu de admis să se mai poată prinde limitele din spre N.E. și S.E. ale necropolei, deoarece este foarte probabil ca cimitirul să se fi întins până spre capătul dealului ducând la Dâmbovița, unde acum se află biserica Bucur.

Faptul că și aici s'au găsit atât morminte din secolul al XVI-lea cât și arsura consecutivă incendiului din 1595, ne arată că dealul nu era întreprins în acel secol.

De altfel o atestare istorică, confirmând cele formulate ne este oferită de informația călugărului Nichifor Dascălul, martor ocular al fortificării dealului de către Sinan Pașa.

Acesta relatează : „Lucrările de fortificațiune la București, constă din 2 rânduri de copaci înalți, bătuți în pământ și între rânduri tot spațiul este umplut cu pământ. S'au construit 9 bastioane (turnuri) pe piloți și cu pământ... împrejurul orașului s'a săpat un șanț, a cărui adâncime este de 3 sagene (stânjeni), iar lărgimea îi este tot atât de mare ca și adâncimea.

Mănăstirea zidită din cărămidă, care se află aproape de oraș (adică sf. Troiță), a fost ocupată și în 8 zile Sinan Pașa a fortificat-o, *zidul cimitirului a fost cuprins în fortificație*, întărindu-se și acesta cu palisade și cu lucrări de pământ. Și acolo s'au construit 5 sau 7 bastioane, iar în castel se pot pune cam la 10 000 de oameni“¹.

Bazându-se pe cronici turcești și ungurești, democratul revoluționar Bălcescu, în valoroasa-i operă istorică relativ la Țara Românească sub dom-

¹ Hurmuzaki, Documente, I³, 363.

nia lui Mihai Viteazul, arată că după Călugăreni, Sinan a venit la București, a transformat bisericile în moschei și a ales mănăstirea sf. Troiță „a face dintr'nsa cetate... Vrând să o mărească, puse de largi locul împrejurimii de două ori pe cât era, cuprinzând înlăuntrul cetățuiei biserica și zidurile. Clădirea cetății începu în 21 August și cu atâta silință lucrară la dânsa încât în 12 zile fu sfârșită“. Cum se terminară întărirea palisadelor cetățuiei, Sinan porni spre Târgoviște după ce porunci guvernatorului turc „să săvârșească zidul de lemn, ce puse să se facă împrejurul orașului și care se sfârși într'o lună de zile“.

Bălcescu mai relatează că Sinan „...întărise orașul București și mănăstirea lui Alexandru vodă mai bine decât Târgoviștea“, descriind numai întăriturile din ultimul oraș, în preajma curții domnești „zidită în formă de un mare castel... și era încinsă cu un zid gros și cu turnuri“. Se întări acest zid „cu pământ și cu un val de palisade de copaci, amestecați cu pământ; apoi înconjură orașul cu un zid de pietre și grinzi lipite cu humă și cu pământ cleios, pe care îl rezimă cu un alt val de pământ lat de 12 picioare, și îl ocoli cu un șanț foarte adânc de 12 picioare larg“¹.

Despre „palangă“, însuși Sinan într'un raport către Sultan, în care caută să justifice înfrângerea, menționează că „ajungând la București... am pus să se ridice o cetate de pari și pământ“². Cât privește „palanga“, ea este amintită deseori în documente din secolul al XVII-lea, în modul următor: „un loc den josul orașului București, care iaste lângă mănăstire, unde iaste pâlanga, care o au fost făcut Sinan pașa în zilele lui Mihai voevod, însă să se știe: den crucea lui Ișfan în sus de unde ține pâlanga, în jos spre calea Văcăreștilor până în hotarul Grecilor și de în calea Văcăreștilor în jos până în Dâmbovița și den pâlângă în jos până iar în Dâmbovița“³.

Pe acest loc numit și „slobozie“, mănăstirea a obținut privilegiile domnești ca să aducă oameni străini, scutiți de obligații față de domnie și oraș, dar siliți să slujească călugărilor ca dependenți (iobagi). Intr'un raport venețian se arată că Sinan, hotărît să transforme țara în beglerbegat, ocupă Bucureștii, prefăcu o mănăstire în cetățuie și o întări „prin un șanț săpat în juru-i și umplut cu apă“⁴.

Datorită contraatacului viguros efectuat de ostile muntene și transilvănene, conduse de Mihai Viteazul și Sigismund Báthory, fortificațiile turcești dela Târgoviște s'au prăbușit repede. Sinan gândea că învingătorii vor căuta să recucerească Bucureștii și „...porunci să pună în pivnițele acelei mănăstiri (sf. Troiță) o mare mulțime de praf de pușcă, pe care-l acoperi cu paie, așezând un fitil lung, care să ardă cu încetul, lăsând și oameni spre a-i da

¹ N. Bălcescu, Opere, Istoria Românilor sub Mihai Viteazul. Ed. Acad. R.P.R., București, 1953, v. II, p. 98—100.

² Hurmuzaki, Documente v. III, p. 492.

³ Prima delimitare a „palangei“ apare în documentul lui Radu Mihnea din 10 Ianuarie 1623.

⁴ Hurmuzaki, Documente, v. IV², p. 206.

foc, ca astfel când vor intra creștinii într'acel loc, mănăstirea deodată să fie svârlită în aer cu o mare putere și dânșii să piară sub acele ruine!... Apoi dete foc fortificațiilor Bucureștilor și orașului... care prefăcu în cenuse tot orașul cu douăzeci și două biserici ce avea atunci”¹.

Nu numai cronicile interne și externe menționează pârjolirea de către oștile turcești în panică a orașului și a așezării dela Radu Vodă. Numeroase brisoave de cancelarie domnească conservă amintirea acestui dezastru astfel: „...au stricat și au surpat mai sus zisa mănăstire, însă mai ales a ars de foc din cuiburile de sus până la temelia de jos și au ars până la temelie și toate părțile deprimpjur, trapezăria și toate chiliile, care au fost făcute de bunicul și de părintele domniei mele” spune Radu vodă Mihnea.

Este greu de știut cărei perioade de timp din secolul al XVI-lea îi corespund înmormântările menționate anterior. În orice caz, trebuie admis că o limitare mecanică numai pentru a doua jumătate a secolului al XVI-lea ar fi exagerată. Este foarte probabil ca cimitirul să cuprindă și morminte din prima jumătate a secolului al XVI-lea, iar ultimele înmormântări să fi fost făcute către 1595 sau poate până în a doua decadă a secolului al XVII-lea când, peste aceste locuri, se ridică prin anii 1613 — 1627 clădirile mănăstirii Radu Vodă, numită așa după noul ctitor Radu Mihnea, nepotul lui Alexandru.

În regiunea de Nord a dealului, stratul secolului al XVI-lea nu se păstrează decât în apropiere de biserica actuală. În rest, nu s'au găsit decât urme de construcții și lucrări de teren din această perioadă.

În cuprinsul primei faze, delimitată de noi, sfârșitul secolului al XV-lea până în anul 1595, s'a constatat la intersecția a două șanțuri (Nord II — Nord III), un colțar de zid înfipt în pământ viu, parte denudat până la temelie. Tipul de construcție a zidului, legat cu mortar gros de 4 cm, este asemănător cu o parte din zidurile aflate în Vest și databile în secolul al XVI-lea. Temelia constă din bolovani de râu legați cu mortar, dar în care intră în cantitate mare chirpici ars și cărămizi. Grosimea zidului în starea în care se află azi, variază dela 0,80 la 1 m.

Care va fi fost restul colțarului de zid și din ce construcție face parte, deocamdată nu putem preciza. Putem însă să admitem că edificiul din care face parte zidul a fost ridicat mai înainte ca în imediata sa apropiere să se fi adâncit, chiar la picioarele sale, o groapă de dimensiuni impresionante, ce ocupă aproape tot sectorul actual de Nord. Această săpătură, neîndoios lucrată de mână omenească în secolul al XVI-lea, arată ca o gură de crater, adâncită până la nisipul terasei (3,30—3,50 m dela baza solului actual) pe o suprafață de circa 250 m².

¹ N. Bălcescu, Opere, v. II, p. 119.

Așa cum nu știm funcția pe care va fi avut-o zidul, tot așa nu putem explica deocamdată, rostul acestei săpături. Rămâne ca în cursul campaniei din anul 1954 să găsim indicii mai precise, pentru a ajunge la o concluzie. În orice caz, din punct de vedere cronologic relativ, groapa este posterioară zidului și avem dovada certă, deoarece o parte din clădire — probabil nemailocuită la data săpării gropii — s'a prăbușit pe fundul acesteia, chiar în fața restului de zid care s'a mai păstrat.

Din cele spuse reiese că încă în prima fază indicată de noi, se pot decelua două etape: prima, ridicarea unei clădiri, din care se păstrează aici colțarul de zid; a doua, săparea gropii și dărâmarea unei părți din edificiu.

Există însă indicii indirecte, care arată că anterior ambelor acestor etape, putem plasa una și mai veche, deoarece nu trebuie omis faptul că temelia zidului este lucrată cu bolovani și mortar, dar și din sfărâmături de chirpici și cărămizi. Or, este evident că acest ultim material a fost el însuși, la anumită dată în secolul al XVI-lea, rolosit la construcții de ziduri cu cărămidă sau la locuințe de chirpici, anterior utilizării sale ca deșeuri de umplutură la temelie.

Toate aceste trei etape succesive de construcții și lucrări de alt caracter, reprezintă neîndoios ceva mai mult decât limitarea strictă la 25—30 de ani de viață atestați de unele izvoare istorice scrise. Rămâne, așa dar, să amintim că cel puțin o bună parte din prima jumătate a secolului al XVI-lea, sau chiar din sfârșitul secolului al XV-lea, corespunde unei locuiri mai vechi, care rămâne să fie documentată mai amplu în viitor atât prin săpături cât și prin izvoare istorice.

La extremitatea de Vest a mării gropi din sectorul nordic, la baza contrafortului stâng al turnului clopotniței (șanț sondaj T 1) s'a desvelit un alt zid din secolul al XVI-lea. Acesta este de fapt un pilon de arcadă de formă paralelipipedică, cu baza patrulateră (înălțimea 1,05 m, latura 0,80 m), care pe toate părțile, peste cărămidă, este îmbrăcat cu o tencuială groasă alb-gălbuie. Temelia pilonului este fundată în nisip, și la punctul unde acesta atinge solul de stepă, se desface o ramă lată din foaie de mortar care se lățește pe pământ și înconjură zidul pe toate părțile. În partea superioară, pe laturile Est și Vest se desfac primele cărămizi formând un început de arcade (fig. 3). O parte din zid a fost incastrată mai târziu în secolul al XVII-lea, când s'a ridicat turnul, în masa de mortar a contrafortului.

Pe perețele vestic al pilonului, s'a observat, zgâriată pe tencuială, figura întreagă a unui țap cu coarne drepte și lungi în plină fugă (fig. 4). Sgraffito-ul este foarte stilizat, dar în același timp deosebit de realist. Găsit în alte locuri și în special într'o epocă mult mai veche a comunei primitive, ar fi putut fi considerat ca o tradiție a desenelor rupestre ale paleoliticului

superior. În cazul de față, descoperirea sa pe un zid feudal, este destul de anacronică, dar nu neașteptată.

De obicei, „sgrafitti“ pe ziduri sunt cunoscute în vremea feudală, o parte — și cea mai mare — păstrând inițialele sau numele unor persoane, altele reprezentând printr'un desen figurat sau o amprență, numele sau porecla, uneori breasla meșterului zidar. Sgraffito, găsit pe zidul de sub contrafort, ar putea corespunde acestei ultime alternative. Credem, totuși,

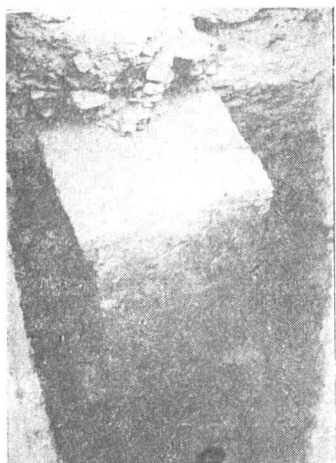

Fig. 3. — Pilon de arcadă din sec. XVI.

Fig. 4. — Un țap în fugă. Desen zgâriat pe peretele zidului.

mai bine, ca în stadiul actual al cercetărilor noastre, să nu luăm nicio atitudine fără un studiu special, privitor la aceste semne pe ziduri.

Prezența pilonului de arcadă încăstrat în contrafortul turnului din secolul al XVII-lea este destul de neclară în prezent. El nu corespunde, cum s'a crezut la un moment dat, contrafortului opus al turnului (șanț sondaj T 2). Iar urmărirea corespondentului său sub pavajul aleei ce trece pe sub bolta turnului, nu s'a putut efectua anul acesta.

În regiunea de Vest a dealului, în șanțurile săpate pe platou și în pantă, s'au identificat atât nivelul de locuire al secolului al XVI-lea, cât și resturile de ziduri și încăperi din acest veac.

Stratul de locuire este mult mai regulat decât la Est, dar grosimea sa nu depășește 0,40 m, în care se înglobează și locuirea La Tène. Din loc în loc se observă, în partea sa superioară, acea bandă de arsură și cărbune, de pe urma incendiului din 1595. Cam la jumătatea șanțurilor, spre Vest, unde apar construcțiile de ziduri mai noi, nivelul de locuire începe să fie deranjat de lucrări mai târzii, arareori ajungând să se oprească la linia zidurilor.

Din numeroasele resturi de clădiri aflate în Vest, acelea din secolul al XVI-lea, probabil și anterioare, nu sunt ușor de identificat, căci refacerile mai târzii ale unor ziduri, au suprapus și deranjat pe acelea vechi, tot așa cum au distrus și nivelul de locuire al secolului din care erau fondate primele construcții.

De altfel, nici lucrările noastre nu sunt atât de înaintate, încât să se poată urmări mai sistematic toate indiciile care, probabil, se păstrează totuși.

Unul din zidurile care pot fi atribuite secolului al XVI-lea este acela care s'a ridicat chiar la limita de Vest a platoului dealului, spre pantă. Direcția sa vine din spre Sud, unde intră sub o clădire recentă, și înaintează spre N-NV până la punctul cel mai avansat vestic al platoului, ca apoi, cotind într'un unghi aproximativ de 90°, să înainteze spre E-NE și din rou să se piardă sub o altă clădire modernă.

Temelia zidului este săpată în pământul viu, iar față de nivelul actual se află la 5,80 m adâncime. Fațada exterioară a temeliei ca și miezul acesteia, constă dintr'o massă unitară de mortar legat cu cărămizi sparte și bolovani. (Față de linia verticală a zidului, fundația este ușor proeminentă încât înaintează ca o treaptă).

Zidul propriu zis este lucrat din cărămizi de tipul $25 \times 15 \times 4$ cm, bine arse. În partea inferioară, cărămizile sunt așezate, câte un rând pe lung, următorul pe lat, iar foaia de mortar care le prinde, este grosă și nefețuită la exterior. Partea superioară a zidului, deși folosește material identic, este lucrată mult mai îngrijit. Cărămizile unui rând sunt așezate alternativ pe lat și pe lung, iar registrul următor repetă același sistem, dar alternanța este inversată. Mortarul care cuprinde cărămizile este ușor mai reliefat și pe foaia exterioară fețuită, este subliniat cu câte o adâncitură pe toate laturile cărămizilor. Astfel, acestea din urmă par împlântate într'o massă unitară de mortar, având doar un rol decorativ. Dela brăul ieșit al temeliei până sus, întregul zid este acoperit spre panta dealului cu o tencuială grosă, alb-gălbue, care poate fi însă și posterioară (fig. 5).

În șanțul I Vest s'a desvelit o încăpere patruleteră care se desface din zidul descris și este așezată față de aceasta spre exterior, spre pantă. Factura temeliei și a unei mici porțiuni de zid este identică cu a zidului mare. Pe pragul camerei și în fața acestuia, s'au găsit monete ungurești de argint (an'i 1550 și 1552) din vremea lui Ferdinand de Habsburg (1526—1564), care datează amândouă complexele cam la jumătatea secolului al XVI-lea.

În restul șanțurilor săpate (I, IV, V Vest), pare să mai avem resturi de construcții din secolul al XVI-lea, refăcute și utilizate în planul de clădiri al secolului al XVII-lea, cum s'a întâmplat și cu zidul din spre pantă,

dar săpăturile nu sunt atât de avansate pentru a le încadra cu certitudine în secolul al XVI-lea.

Înainte de a trece la prezentarea celei de două faze de viață identificată în săpături, mai rămâne să fie menționate două gropi săpate în pământul viu (șanț III Nord și IV Vest), în formă de puț; ele au fost săpate probabil în secolul al XVII-lea, pentru a asvârli resturile de materiale din veacul precedent. Una din aceste gropi pornea dela baza și de sub nivelul unei scări din secolul al XVII-lea din aripa clădirilor din Vest. Pli-nă de blocuri de chirpic ars, cu amprente de bârne, ea conținea în plus fragmente de vase de forme diferite, cărbune și resturi arhitectonice lucrate din gresie și calcar.

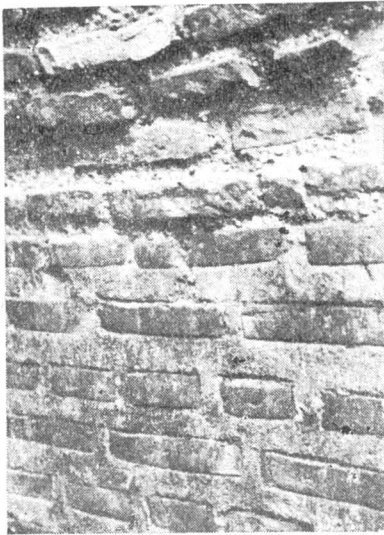

Fig. 5.—Tip de zidărie din sec. XVI.

lângă groapa mare din sectorul de Nord.

Un exemplu pregnant de ajutorul pe care-l poate da arheologia feudală — care a început a fi creată de Academia R.P.R. în regimul nostru democrat-popular — la întregirea documentării istorice scrise, de care am vorbit, este descoperirea numeroaselor urme rămase de pe urma fortificării dealului Radu Vodă din porunca lui Sinan pașa în anul 1595. S'a văzut din relatarea mai multor izvoare scrise cum a fost făcută întărirea dealului, dar localizările și veracitatea celor spuse erau greu de verificat istoricește așa că dovezile pe care ni le oferă astăzi săpăturile sunt de mare folos.

Sistemul de fortificare a dealului se dovedește a fi pe cât de simplu pe atât de practic. Sinan pașa a folosit valoarea defensivă naturală a colinei, adăugând la cele existente unele lucrări de apărare obișnuite vremii.

Astfel pantele dealului care coborau mai dulce sau mai abrupt, au fost tăiate brusc, iar la punctul de unire cu terenul plan din vale, completate cu un șanț, care se adâncea până la nisipul terasei. În felul acesta se crease din pantă un șanț de apărare foarte util, cu minimum de efort. Sus pe deal, chiar pe muchiile sale, s'a ridicat un gard de pari care, probabil ca și șanțul, înconjura tot dealul.

Am văzut cum un izvor narativ precizează că „palanga“ lui Sinaș cuprindea un teren de două ori mai întins decât colina, în care se îngloba și o parte din cursul Dâmboviței, fapt confirmat cum am arătat și de documente. În campania de săpături din 1954 va trebui să se facă sondaje pe malul stâng al Dâmboviței, și anume pe marginea colinei, dela Morgă la podul Mărășești, pentru a se surprinde urmele întăririlor pe linia primă de apărare a palangei, pe care e greu s'o stabilim pe baza vagilor indicații din documente, în lipsa oricărui plan topografic.

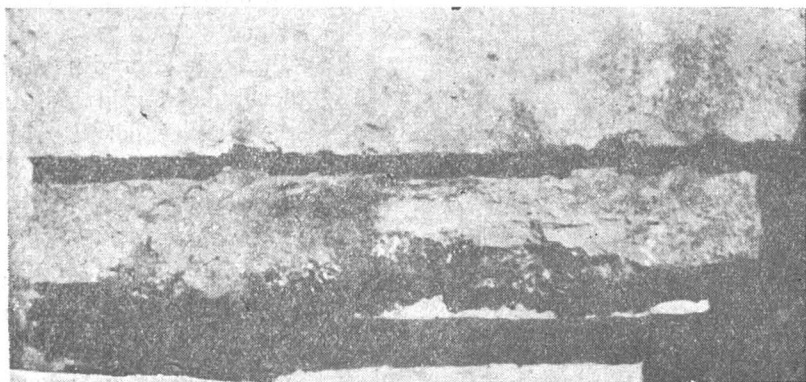

Fig. 6. — Resturi din palisada dela 1595, păstrate pe loc.

În șanțurile lungi de sondaje din sectorul de Nord și de Est (I Nord și I, III Est) s'a surprins de fiecare dată la limita platoului vechi, porțiuni *in situ* din palisada de pe marginea colinei Radu Vodă. Ea era făcută din loabde de stejar despicate în lungime din trunchiuri de copac, care erau așezate una lângă alta pe o singură linie. Cele două rânduri de trunchiuri de copaci unite prin grinzi și cu golul dintre ele umplut cu pământ, descrise de izvoare narative, vor fi fost utilizate pe perimetrul palangii, unde poziția naturală nu era favorabilă apărării ca pe colină. Bulumacii erau probabil fixați cu baza într'un șanț îngust, care apoi s'a umplut la loc. Se pare că în spatele gardului se ridica o umplutură de lut viu, care ajută la rezistența palisadei și umplea golurile din ea (fig. 6).

Majoritatea resturilor din palisada dela Radu Vodă au căzut, după incendiere, în șanțul de apărare: bucăți întregi de bârne, în plină vâlvătaie, s'au desprins de pe loc și au alunecat pe toată lungimea povârnișului abrupt al pantei, cele mai multe oprindu-se în fundul șanțului. În căderea lor au

fost antrenate materiale de construcție din locuințe, bolovani, chirpici, cărămizi și resturi de olărie (secțiunile I NV, I NE, I și III E) (fig. 7).

Șanțul de apărare din pante a fost constatat și identificat în ultimele zile ale lunii Septembrie, încât deocamdată nu-l avem desfăcut decât pe latura estică a dealului (I și III Est). Mai mult ca sigur că același profil

Fig. 7. — Dărâmături din palisadă prăvălite pe fundul șanțului de apărare.

de șanț va apare și în șanțul I NV, unde se poate urmări deja panta abruptă din spre palisadă. În secțiunea I NE, deși s'a ajuns până la fundul șanțului, nu s'a putut urmări și panta sa ascendentă opusă povârnișului abrupt, deoarece lungimea sa intră în strada Radu Vodă. Profilul din E III este însă destul de clar, pentru a ne servi ca mărturie.

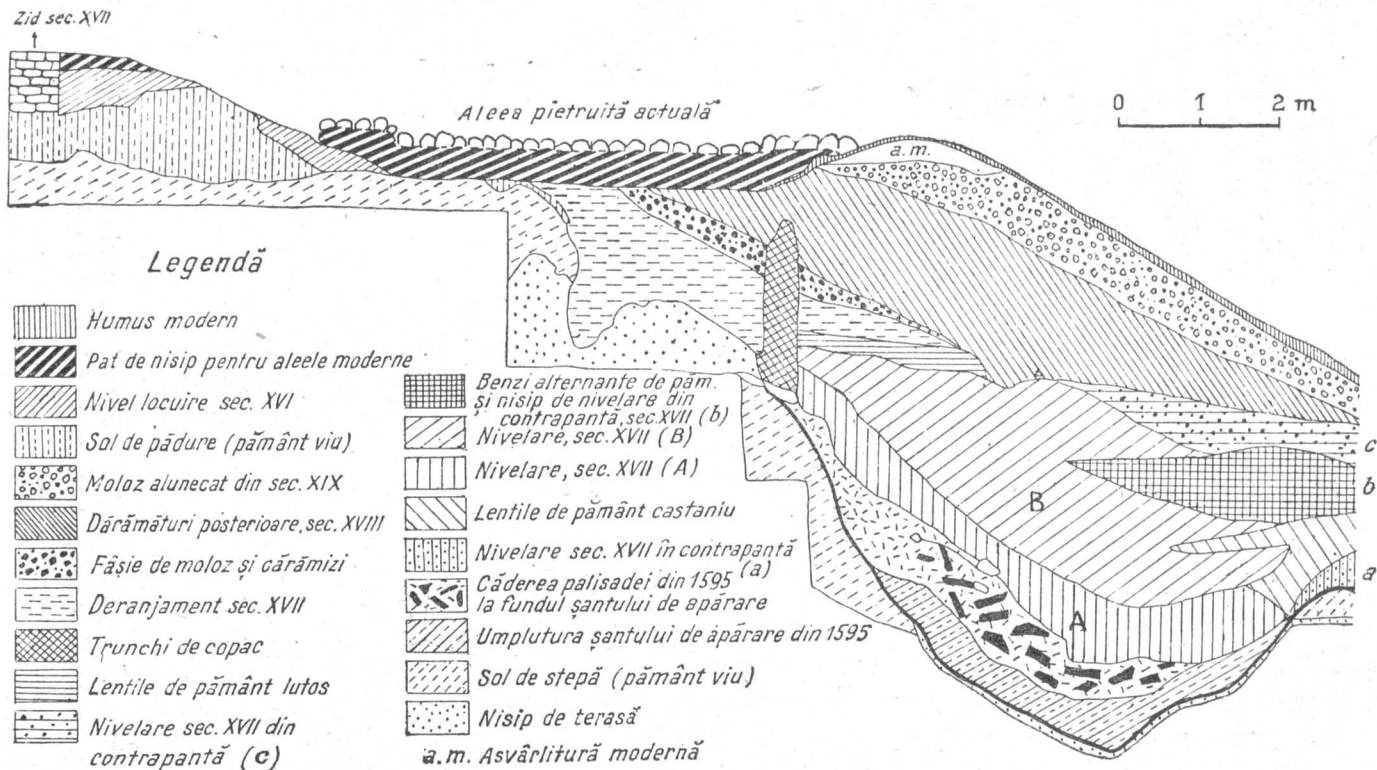

Fig. 8. — Radu Vodă—1953. Secțiunea E III. Porțiune din profilul șantului de apărare din 1595.

Dela baza palisadei, care aici este păstrată *in situ* urmează un povârniș abrupt care taie solul de pădure, trece prin acela de stepă și se adâncește până în nisipul terasei, unde se ajunge la fundul șanțului, îngust și întru câțva ascuțit. De partea cealaltă a fundului, linia șanțului se ridică din nou, trecând prin cele două strate de sol nemișcat, pentru a ieși la nivelul actual al străzii Radu Vodă.

Adâncimea șanțului de apărare, dela fund la baza palisadei este de 5,50 m, lățimea maximă între cele două capete este de 7,50 m, iar fundul șanțului este lat de 120 m (fig. 8).

Am arătat anterior că întăritura de pe dealul Radu Vodă n'a fost utilizată de cotropitorii turci împotriva oștilor noastre eliberatoare conduse de Mihai Viteazul, acesta dispunând, în Octombrie 1595 — după cucerirea Târgoviștei — ca trupele să evite Bucureștii pentru a ajunge în cel mai scurt timp la Giurgiu spre a tăia dușmanului retragerea spre Dunăre.

Înainte de părăsirea în fugă a Bucureștilor, Sinan a ordonat să se dea foc prafului de pușcă din biserica și pivnițele dela Radu Vodă, fapt care a provocat incendii uriașe și aruncarea în aer a întregului complex de clădiri dela Radu Vodă și Bucur. Urmele acestor incendii se constată pe toată suprafața dealului. Săpăturile dovedesc că n'a fost cruțat nici locul gol, pentru că aproape în toate suprafețele și șanțurile deschise, apare acea bandă de arsură și cărbune, care acoperă stratul secolului al XVI-lea. Chiar marea groapă din regiunea nordică a dealului, deschisă încă în 1595, păstrează pe fundul său până la palisadă, linia de cărbune și arsură.

După cumplita pârjolire a întregii așezări dela Radu Vodă, de care n'a fost cruțat întregul oraș, de altfel au rămas doar ruine de ziduri fumegânde și mormane de ruguri.

Locuirea întregă este întreruptă pentru aproximativ 18 ani. Mihai Viteazul a mutat pe călugării de aici „...la mânăstirea domniei sale ce o făcuse din sus de orașul București... și încă a vrut el să înceapă a face această mânăstire“¹. Dar nu și-a putut împlini planul rămânând ca noua perioadă de construcții de aici să fie inaugurată de Radu Vodă Mihnea în 1613.

Singurul indiciu arheologic pentru perioada 1595—1613, îl constituie poate un mormânt (M. 10) din cimitirul de Est, a cărui groapă nu este acoperită cu pământ, ci cu cenușă învârstată cu lemne carbonizate, arsură și fragmente mari de vase. Cu alte cuvinte, mormântul a fost săpat într-o epocă în care toate resturile incendiate nu fuseseră nivelate și asvârlite pe pante (fapt ce se petrece la începutul lucrărilor de construcție din secolul al XVII-lea), ci zăceau în mormane încă nemișcate.

¹ Cf. Documente privind Istoria României, B. II (1611—1615). Ed. Acad. R.P.R. București, 1951, p. 254.

Rezultă că noua zidire a urmat întocmai planul lăcașului din secolul al XVI-lea, ceea ce urmează a fi verificat arheologic prin săpăturile din 1954.

Resturile materiale ale secolului al XVI-lea găsite în săpături, sunt relativ numeroase, dar caracterizează numai anumite aspecte ale structurii sociale. Nu s'au descoperit, de pildă, unelte de producție care să ne permită să vedem cum și unde se efectua procesul de muncă.

Acest proces se efectua însă de către iobagii și robii lăcașului la mânăstire și în afara acesteia pe nenumăratele ei moșii ce făceau din această instituție religioasă deținătoarea unor mari latifundii. Nu trebuie scăpat din vedere faptul că ea acaparase o suprafață importantă din hotarul orașului, împunând locuitorilor respectivi aspre obligații iobăgești, de roadele muncii camenilor aserviți beneficiind vârfurile eclesiastice exploatare.

Prezența unor obiecte felurite ne arată în ce consta producția de mărfuri locală din acea vreme, precum și legăturile comerciale ale Țării Românești cu alte țări.

Olăria stă aici pe primul plan; formele sunt destul de variate și completează gama tipurilor cunoscute în alte săpături. Cele mai frecvente forme sunt: cana pântecoasă cu o toartă, decorată pe gât cu câteva striuri paralele și ulciorul cu gâtul subțire și gura mică. Mai rar s'au constatat străchini plate sau adânci și farfurii. O formă ceramică foarte des întâlnită, aparține unui recipient cu un profil cilindric sau uneori ușor umflat, cu buza leșită și trasă puțin spre interior. Tipul este lucrat la tot felul de dimensiuni, între 0,15 m și 0,30 m. Multe fragmente păstrează la suprafața vasului urme de mortar, încât poate au servit și ca vase de rezonanță (dacă nu aveau cumva exclusiv această funcție).

În general, ceramica descoperită este lucrată în argilă bine frământată, curată, dar foarte bogată în nisip, din care cauză este aspră la pipăit. Vasele sunt modelate la roată repede și pereții lor subțiri păstrează urmele de striuri. Pe fund se văd bine sbârciturile, în formă de semilună de obicei, dela desprinderea recipientelor cu cuțitul de pe discul roții. Arderea se făcea la roșu, dar nu întotdeauna îngrijit, căci se găsesc multe fragmente care sunt „pătate“, după felul cum au stat în cuptor.

În stratul secolului al XVI-lea, dar mai ales sub baza camerelor secolului XVII-lea, s'au găsit fragmente numeroase de plăci de teracotă, unele de sobă, altele pentru decoratul pereților încăperilor. Prinele sunt prevăzute la spate cu o ramă lată și oblică, trasă spre interior; foarte des aceste rame păstrează amprente de degete.

Forma plăcilor este dreptunghiulară cu dimensiunile de circa 30×20 cm, grosimea nu depășește 2 cm.

Toate plăcile de teracotă sunt smălțuite în diferite tonalități de verde, galben sau castaniu. Smălțul este de obicei bun și gros, încât pare ca un lac semitransparent. Multe plăci au luciri aurii, probabil datorită unor sub-

stanțe puse intenționat în compoziția smalțului, dar poate și procesului chimic de dezagregare petrecut în pământul în care au zăcut.

Decorul care apare pe teracote reprezintă în cele mai multe cazuri un cavaler ce stă pe cal din profil, deși bustul este întors în față. Calul este încirs cu o șea înaltă, iar hamurile ca și frâiele sunt late și împodobite cu franjuri. Călărețul este înzăuat dela brâu în jos, iar la piciorul din scară se

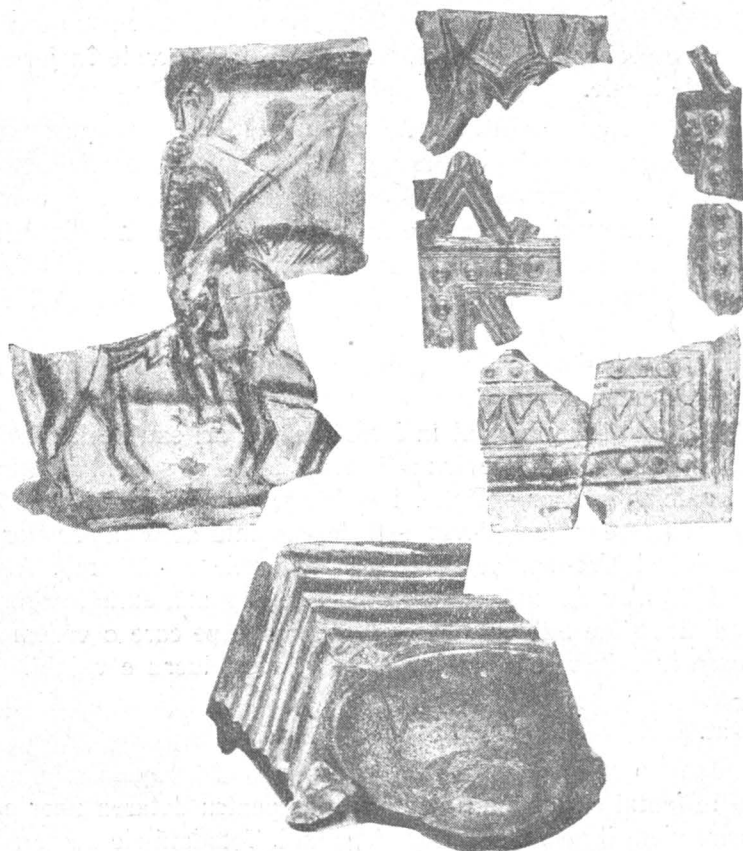

Fig. 9. — Plăci de teracotă din sec. XVI.

vede în mod distinct un pinten lung cu o rozetă mare. Partea superioară a corpului este acoperită cu o haină cu brandenburguri. Intr'una din mâini ține o sulită lungă, iar cealaltă este așezată pe mânerul sabiei dela șold. Capul cavalerului arată un luptător în plină maturitate, pletos și cu barbă. În spatele capului se observă patru raze care dau impresia unei cununi radiale (fig. 9).

Alte teracote prezintă un decor floral saugeometric; la unele apar pe două trei registre verticale, flori înlănțuite cu cupa în formă de clopot, sau

ciorchini de struguri care se desfac din aceeași tijă. La altele, deasupra unei linii reliefate în zig-zag, pornesc o serie de arcade de tip gotic, suprapuse și decupate din placa teracotei. Acest gen de plăci stăteau probabil în partea de sus a sobelor și aveau o funcție pur decorativă.

Aproape toate tipurile menționate sunt cunoscute din săpăturile anterioare. La Curtea de Argeș apare călărețul și placa cu desen geometric, de asemenea unele tipuri s'au descoperit la Târgoviște și Snagov. Un cuptor de lucrat cahle de sobă a fost descoperit în satul Cerbureni lângă Curtea de Argeș, încât e probabil că multe teracote să fi fost lucrate în jurul marilor centre feudale locale.

Plăcile de ornat pereții încăperilor sunt cele mai multe nesmălțuite iar lutul din care sunt lucrate este apropiat de acela al ceramicii descoperite, încât mai mult ca sigur că sunt făcute pe loc. Teracotele sunt rotunde și decorate cu trei cercuri concentrice în relief, crestate oblic. Uneori, în mijlocul cercului cel mai mic, se desface un buton ascuțit. Câteva fragmente din acest tip păstrează resturi de smalt verzui închis și inegal repartizat (fig. 10).

În mormintele din cimitirul de Est, s'au găsit nasturi de argint și bronz aurit dela îmbrăcăminte, precum și inele de argint.

Cei mai mulți butoni sunt în formă de globuri sau de lacrimă. Cei de argint au o mică urechiușe pentru a fi cusuți de haină și sunt făcuți din două emisfere goale în interior și lipite. Inelele sunt simple verigi destul de late. Un fapt curios care trebuie relevat este deocamdată absența armelor de orice fel din secolul al XVI-lea (de altfel și în veacurile următoare). Toate săpăturile din 1953 n'au dat măcar un crâmpei de săgeată, suliță, sabie, ori resturi de îmbrăcăminte militară. Singura explicație pe care o vedem e că fierul din care erau lucrate aceste arme — și acest lucru e valabil și pentru unelte — era rar și nu la îndemâna oricui, încât se aduna cu grijă pentru a fi reutilizat.

În săpături s'au găsit, destul de des, monete. Importanța lor constă mai întâi în faptul că aduc un ajutor prețios pentru datarea unor complexe, fără de care n'am fi avut o rezolvare imediată. Totodată ele ne permit să cunoaștem circulația monetară din Țara Românească în secolul al XVI-lea.

Din analiza documentelor interne din perioada 1450—1550 se constată că cea mai veche tranșacție munteană de bunuri funciare pe bani a avut loc la 30 Septembrie 1451 și anume în aspri, domn fiind Vladislav al II-lea (1447—1456), acel care bate ultima monetă proprie, fără a menționa pe aceea a lui Mihai Viteazul, simbol de afirmare a independenței, a sfărâmării lanțurilor robiei turcești.

Toate tranșacțiile cunoscute din vremea lui Vlad Țepeș sunt făcute — și faptul este extrem de semnificativ — nu în aspri turcești, ci în florini (galbeni). În restul secolului al XV-lea predomină asprii, la fel în prima

jumătate a secolului al XVI-lea, când 91 % din transacțiile funciare se fac în aspri și 9 % în galbeni (florini), un galben valorând 50—55 aspri.

Monetele găsite în săpăturile noastre sunt aproape toate denari de argint austro-germani, căci înafară de o monedă de argint poloneză dela începutul secolului al XVI-lea, celelalte 15 sunt austro-germane emise în

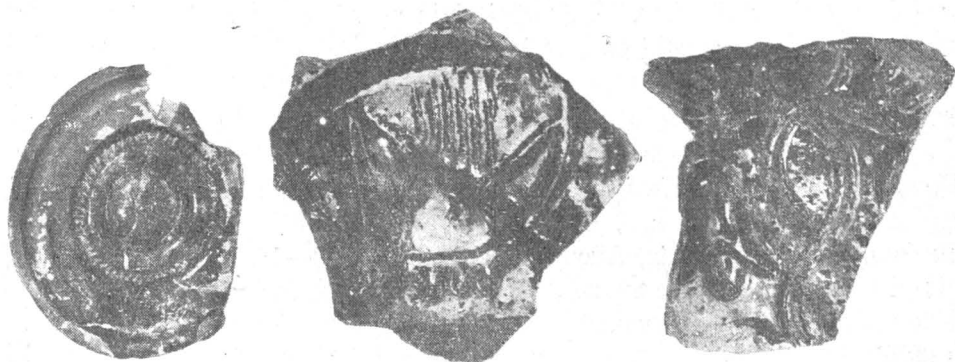

Fig. 10. — Plăci de teracotă din sec. XVI și XVII.

anii 1532—1596 de Ferdinand I de Austria († 1564), Maximilian al II-lea, Rudolf al II-lea și acesta din urmă în strânse legături politice și militare cu Mihai Viteazul, care urmărea sfărâmarea jugului turcesc, eliberarea Țărilor Române.

Fig. 11. — Denari ungurești din sec. XVI.

Prezența masivă a denarilor habsburgici din secolul al XVI-lea în săpăturile dela Radu Vodă constituie dovada că legăturile economice cu Transilvania, Ungaria și Germania erau active și că asprul turcesc pare a fi fost în acest timp mai mult o monedă „ideală“ de socotit valorile. Altfel e greu de explicat lipsa asprului (accèlei) turcești în resturile materiale din secolul al XVI-lea (fig. 11).

După trecerea a 17 ani dela părăsirea dealului, consecință a incendiului

din Octombrie 1595, se inițiază o nouă etapă de locuire pe aceeași importantă înălțime de către Radu Mihnea, fiul lui Mihnea Turcițul.

Pe lângă mai multe documente emise de noul ctitor Radu Vodă, al cărui nume va fi trecut asupra mănăstirii, întâlnim și unul dat de patriarhul Chiril Lucaris al Alexandriei în anul 1614, care informează: „Și biserica a fost făcută nouă, din temelie, cu cheltuiala și prin grija aceluiași Io Radul voevod, pe vechile temelii pe care fusese”¹.

În documentul din 15 Ianuarie 1615 însuși Radu Vodă afirmă că a construit „...iarăși pe temeliiile de mai întâi, cum a fost înainte vreme”².

Lucrările de refacere a mănăstirii, începute în prima domnie în Țara Românească a lui Radu Mihnea (1611—1616), care lăcaș de acum înainte va purta numele „Radu Vodă”, au continuat în a doua lui domnie și s’au sfârșit în domnia fiului acestuia, Alexandru Coconul (1623—1627), căci în inscripția pusă în anul 1625, se spune „...ce cât a rămas nesăvârșită de zugrăvit de Radu Vv, săvârșit-au feciorul său Alexandru Vv., la cursul anilor 7133 (1625)”³.

Radu Vodă, încurajând puternic elenismul la noi închină mănăstirea sa la chinovia Ivirilor dela Athos, punând egumenului obligația ca aici „să aibă a fi în loc de ospălărie în toată vremea, ca de va aduce dumnezeu oaspeți sau domn sau arhieru sau boier sau călugări sau slujitori sau bogat sau sărac, să nu fie lipsită de cele trebuincioase sfânta mănăstire..., pentru că iaste aproape de scaunul domnesc și în toată vremea a fost obiceiul domnilor și arhierieilor și al boierilor și oricare i-ar aduce dumnezeu oaspeți, de vor merge la sfânta mănăstire intru preumblare și intru ospăț, să aibă a-l ospăta cu cinste”.

Noul ctitor a urmărit să dea fundației sale și o puternică bază economică. Pe întinsul teren din jurul mănăstirii, cu limitele probabile: Calea Șerban Vodă, B-dul Mărășești, Dobroteasa și Calea Dudești de azi, el „...a adus oameni streini fie greci, fie sârbi” și a statornicit „...ca să fie în pace și slobodă mahalaoa, ce este pâ lângă mănăstire, de bir și de toate dăjdile și mâncăturile... numai să fie de treaba și de lucrul sfintei mănăstiri la ce va trebui”, interzicând sudețului, pârgarilor și târgoveților a-i supăra cu vreo obligație pe cei așezați în „slobozie”.

Când confirmă mănăstirii 19 sate nu omite și o livadă lângă mănăstire, de ambele părți ale râului Dâmbovița și alta din spre Colentina „cumpărată” dela orășeni. Alexandru Vodă Iliș, interesat prin solidaritatea de clasă în consolidarea economiei mănăstirii aprobă „să fie mănăstirii câțiva oameni sârbi și alți oameni streini care stau aproape de m-re, pe locul sf. mănăstiri,

¹ Cf. Documente privind Istoria României, B. II, 1611—1615. Ed. Acad. R.P.R. București, 1951, p. 311.

² Ibidem, p. 355.

³ C. Săndulescu-Verna, Biserica Radu Vodă din București. București, 1930, p. 7—8.

să fie în pace și slobozi de bir“, așa cum a miluit Radu Vodă „să fie pentru nevoie și pentru slujbă, să slujească sfintei mănăstiri“¹. Desigur, locul unde se află azi biserica Sf. Nicolae din Sârbi, la NE de Radu Vodă, peste Dâmbovița, era integrat, cu veacuri în urmă, în „palanga“ apoi „slobozia“ mănăstirii Radu Vodă.

Atât Radu Mihnea cât și unii din domnii succesori din secolul al XVII-lea au stăruit ca mănăstirea să-și formeze abuziv un mare domeniu feudal, care cuprindea satele: Broșteni, Lupești, Sârbi, Greci Ciurnic, Dudești, Cioplea etc., ce s'au integrat apoi în oraș, dar au rămas sub jugul obligațiilor feudale. Acești oameni munceau din greu pământul pentru îmbuibarea călugărilor. Unii se ocupau cu cultura de zarzavaturi, cum făceau acei „grădinari ce șed pe ocina Ciurnicului“, alții cu lucrul anevoios la vadul morilor de pe Dâmbovița sau cu meșteșugul morăritului aducător de profituri numai pentru călugări. Tot pe locul din preajma mănăstirii Radu Vodă au fost nevoiți să se așeze și tabacii, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, alungați de pe terenul de lângă fosta mănăstire sf. Ioan cel Mare (azi palatul C.E.C. din fața Poștei centrale), de către boieri și negustori. Intensificarea exploatarei acestor oameni de către mănăstire, prin adâncirea obligațiilor feudale, va asuți contradicțiile de clasă în secolele XVIII și XIX sub aspectul unor repetate frământări orășanești, pe care vom căuta să le studiem și să le publicăm ulterior.

Radu Mihnea, domn cult și dornic de fast, a căutat să dea clădirilor de aici, construite sub conducerea boierului Hrizea, ajuns mare logofăt și mare ban, un aspect impozant, în care erau apartamente special amenajate pentru găzduirea solilor străini, în trecere prin București. Aici a fost instalat în 1636 solul polon Krasinski, al cărui secretar notează „...ne-au condus la o m-re, unde s'a așezat solul..., întărituri nu sunt de loc, înafară de mănăstiri întărite, anume sf. Mihai și cea pomenită mai sus (Radu Vodă)...“. Remarcă frumusețea bisericilor de zid, dar adaugă: „Cea mai frumoasă și cea mai de frunte însă este m-re-a unde fusese așezat solul. Se află pe o insulă înaltă, într'un loc frumos, înconjurat de apa Dâmbovița, care străbate orașul. Biserica din această m-re este foarte frumoasă ca arhitectură și zugrăveală, și o alta mai frumoasă sau măcar asemănătoare nu am văzut. Într'o capelă lângă biserică (nu știm de ce capelă e vorba — *Nota Red.*) este îngropat împreună cu soția sa, Radul voevodul muntean, fondatorul mănăstirii și bisericii“².

Alt sol polon Miastowski, în 1640 scrie „...se află o mănăstire bogat clădită de Radul voevod și un castel de zid“³.

¹ Documente privind Istoria României, B. III, 1616—1620, p. 79.

² P. P. Panaitescu, Călători poloni în Țările Române, București, 1930, p. 30.

³ Ibidem, p. 40.

În 1658, fiind mazilit de Turci pentru politica sa antiotomană, Constantin Vodă Șerban a părăsit Bucureștii la apropierea oștilor sultanului după ce a dat foc orașului. A fost adus în locul său Mihnea al III-lea Radu care „...își luă reședința în mănăstirea tatălui său, care e m-rea sf. Troiță din București. Acesta fortificând-o, începu să ridice de jur împrejur 2 ziduri de lemn, umplându-le la mijloc cu pământ ca astfel să se poată apăra“. Izvorul descrie apoi ceremonia ridicării lui la tron „...pe un loc deschis în fața porții mănăstirii, înconjurat de un râu, care aici era crescut și adânc prin revărsarea cursului de apă ce curgea din șanțul zidurilor mănăstirii pe trei părți, căruia săpându-i o scurgere mai apropiată se forma astfel de fiecare parte un râuleț“.

Călătorul sirian Paul din Alep, secretarul patriarhului Macarie, în completare scrie: „Acestă m-re e situată tot la o margine a orașului (ca și Mihai Vodă) pe un țărm înalt, înconjurată de un râu și o apă stătătoare, în timpul creșterii apelor nu se poate ajunge la dânsa decât pe un pod de lemn (probabil cel actual dela B-dul Mărășești-Dobroteasa — *Nota Red.*). E o zidire frumoasă cu un aspect prea plăcut. Biserica e mare și spațioasă, foarte sveltă, mult ornamentată și acoperită peste tot cu picturi. În partea dinspre miază-noapte e locul mormintelor domnilor, cu bolți de marmoră albă, împodobite cu văluri de stofe țesute cu fir și alcătuite în forma unei cupole, care se reazămă pe 4 stâlpi de bronz. Portretele răposaților sunt zugrăvite pe perete... Această m-re e supusă m-rii Ivirului, adică mănăstirii Georgienilor din Muntele Athos“¹.

Trebue luat în considerare faptul că în anul 1659, oști numeroase turco-tătare au jefuit cumplit Moldova și Țara Românească pentru pedepsirea răscoalei și Bucureștii au suferit pârjoliri și incendii mari, de care, probabil, nu va fi fost scutită mai ales mănăstirea „rebelului“ Mihnea al III-lea Radu.

*

★

Cât de complicate și de vaste au fost lucrările de reconstrucție din veacul al XVII-lea ni le arată bine săpăturile arheologice efectuate.

Astfel, înaintea ridicării clădirilor, se pot urmări destul de clar urmele unei nivelări generale, concepute după un plan sistematic, a tuturor dărâmurilor și mormanelor incendiate dela sfârșitul secolului al XVI-lea. Cele mai multe resturi au fost asvârțite pe pantele dealului, având ca efect simultan, umplerea șanțului de apărare din 1595 și mărirea platoului dealului, mai ales spre V și NV. O bună parte din dărâmături a fost folosită însă chiar pe platou pentru a umple o serie de neregularități de teren ce rămăseseră

¹ Călătoriile patriarhului Macarie. București, 1900, trad. Emilia Gioran, p. 208, 234, 235.

de pe urma locuirii din secolul al XVI-lea. Dar cea mai minuțioasă operație de nivelare a fost, desigur, umplerea gropii mari din regiunea de Nord, care făcea nelocuibil întregul sector.

În genere nivelările pe pantă au fost făcute la întâmplare, asvârlindu-se la vale resturi mai mari sau mai mici din pereții de chirpici ai locuințelor, cărămizi dela construcțiile cu ziduri, bolovani, olărie spartă etc. Pentru umplerea gropii mari, s'au folosit însă resturi mici sau intenționat măcinate, care amestecate cu pământ formau un conglomerat compact și stabil pentru nivelare.

În șanțurile deschise în lungul și latul gropii mari (N. I, N. II, N.III), se disting foarte bine fâșiile succesive ale nivelării, probabil, după ce erau așezate pe un pat subțire de lut, se tasau înainte de a se așterne alte rânduri de nivelare din diferite părți ale gropii. Grija cu care s'a făcut întreaga așutare a acestei gropi era de altfel deplin justificată, deoarece aceste umpluturi succesive urmau să servească imediat drept pământ viu pentru fundarea temeliiilor aripei de Nord a clădirilor noii mănăstiri.

Din planul general de situație reiese destul de limpede că întreg ansamblul de clădiri are un caracter unitar arhitectonic. Pe mijlul platoului dealului, pe axul lung al acestuia, s'a ridicat biserica pe urmele aceleia din secolul al XVI-lea.

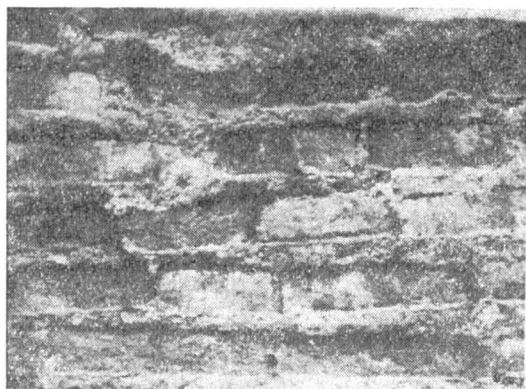
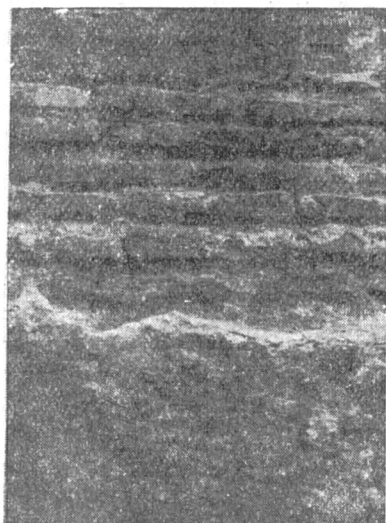
La Nord de pronaosul bisericii s'a construit un turn clopotniță sub a cărui boltă exista o intrare de acces la edificiul principal. Din pereții laterali ai turnului se desfăceau spre Vest și Nord clădirile mănăstirii, care urmând marginile platoului, înconjurau apoi biserica pe cinci părți. Cea mai lungă clădire era aripa de Nord, după ce se desfăcea perpendicular din zidurile laterale ale turnului, păstrând aceeași lățime, înainta spre Est pe o lungime de 25 m, ultimele încăperi coborînd puțin pe panta dealului. Dela acest punct își schimba direcția spre S—SE până când corpul de case atinge muchia dealului (lungimea în aripa de Est de circa 40 m). Schimbând din nou direcția, clădirile se îndreptau spre Sud, unde se terminau cu poarta mare a mănăstirii.

De cealaltă parte a turnului, spre Vest, aripa de Nord făcea un unghi deschis ca să ajungă la punctul extrem vestic al platoului. Cam din drentul intrării principale a bisericii, construcțiile își modificau din nou direcția, spre Sud, unde se terminau, ca și aripa opusă, cu poarta mănăstirii.

Din întregul plan al clădirilor consemnate de ofițerii austriaci în 1790—1791 și de maiorul rus Borroczyn în 1852, săpăturile din campania 1953 au putut preciza cea mai mare parte din aripa de Nord, de Est și de Vest. Restul de porțiuni sunt parte pierdute, fiindcă ori intră sub clădirile moderne,

ori au fost definitiv rase de deschiderea aleelor de acces spre edificiile noi.

Inafară de dovada de ordin general arhitectonic a unității planului de construcție, rezultatele arheologice și în special cele stratigrafice, confirmă construirea întregii mănăstiri în secolul al XVII-lea (fig. 12).

a

b

Fig. 12. — Detaliu de zidărie din sec. XVII.

Câteva sondaje efectuate în jurul altarului și absidelor bisericii arată că în jurul zidului actual al acesteia, există o temelie făcută din bolovani de râu legați cu mortar (circa 1,80—2,00 m lățime) ce înconjură probabil de jur împrejur lăcașul. Lateral altarului, spre absidă, se desfăcea din masa temeliei — cel puțin spre Nord, unde s'a sondat — un contrafort lucrat odată cu temelia. Acest contrafort a tăiat un mormânt, care după nivelul din care coboară groapa sa, aparține indiscutabil secolului al XVI-lea (fig. 13 și 14).

O dovadă nu mai puțin temeinică s'a putut căpăta în sondaje făcute la turn. Astfel, în masa temeliei turnului, de același tip de construcție ca cel al bisericii, s'au găsit înfipte între mortar și bolovani două cioburi de vase tipice secolului al XVI-lea. Intr'un mic șanț din fața contrafortului sud-vestic s'a descoperit cum s'a amintit, acel pilon de arcadă din secolul al XVI-lea, care era incastrat parțial în masa compactă a temeliei contrafortului (fig. 15).

După cum se vede, toate aceste indicații arată că atât biserica cât și turnul sunt ridicate posterior secolului al XVI-lea. Ori cum nu se cunoaște

istoric altă fază de construcții a mănăstirii înainte de 1612—1627, rămâne să concludem că amândouă edificiile s'au clădit în această perioadă.

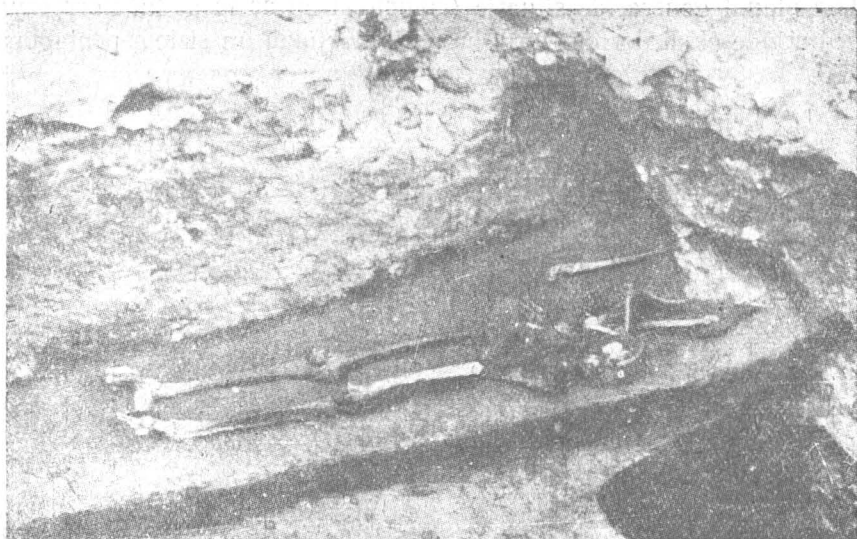

Fig. 13. — Mormânt din sec. XVI tăiat de contrafortul bisericii rezidite în 1613.

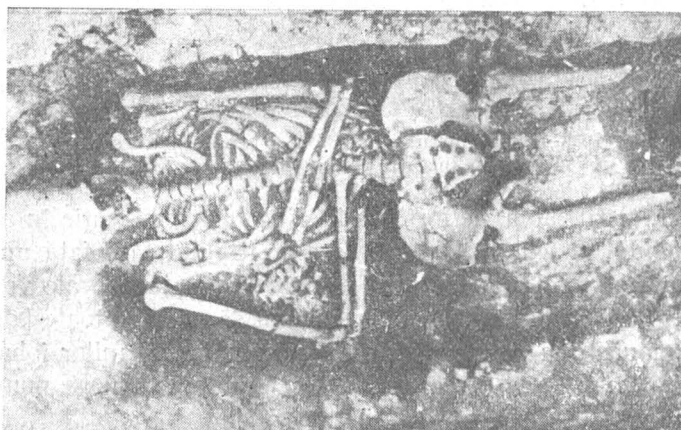

Fig. 14. — Mormânt din sec. XVI peste care s'a ridicat un zid din sec. XVII.

Fiind câștigată datarea turnului a cărui parte superioară s'a dărâmat în urma cutremurului din 1802, trebuie să admitem că și clădirile din jurul bisericii s'au ridicat tot atunci, deoarece zidurile arșilor se desfac nemijlo-

cit de pereții laterali ai turnului, iar temeliile sunt fondate în stratele de nivelare, saturate cu resturi materiale din secolul al XVI-lea (observația este făcută în special în regiunea de Nord).

Din planul general de situație (completat cu acela al lui Borroczyn) reiese că aripile clădirilor din jurul bisericii alcătuiau un sistem pentagonal,

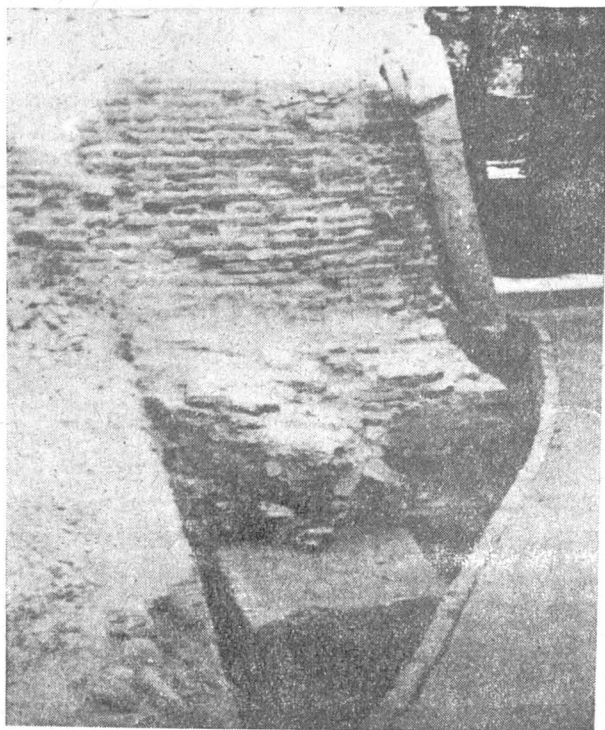

Fig. 15. — Contrafortul clopotniței (turnului) din sec. XVII, care a încadrat pilonul din sec. XVI.

cu un caracter, întru câtva, de fortificație. Nu era o fortificație în adevăratul sens al cuvântului, adică o întăritură care ar fi putut face față unui asediu organizat sau unui asalt condus după toate regulile tactice ale vremii, ci o fortificație ale cărei ziduri puteau să închidă și să asigure toate bogățiile pe care le avea mănăstirea, prin exploatarea nu numai a țaranilor iobagi, dar și a târgoveților din București, ea având aici privilegiile asupra numeroaselor vii și prăvălii.

Izvoarele narrative din secolul al XVIII-lea ne arată mănăstirea găzduind în această vreme nu numai diplomați și călători străini, dar și pe unii domni ai țării, atunci când condiții neprielnice impuneau acestora să părăsească palatul domnesc (Curtea Veche).

Călătorul rus Ipolit Vișenschi informează că la 6 Ianuarie 1708, patriarhul Gherasim al Alexandriei „...a plecat într'o caretă de aur cu 10 cai...

înconjurat de multe slugi la m-reă închinată Ivirului dela Athos“, la Radu Vodă¹.

La 31 Mai 1738 un puternic cutremur a produs ravagii palatului domnesc din București, de care se va fi resimțit și complexul dela Radu Vodă, iar cataclismului i-a urmat o cumplită molimă de ciumă, care a secerat mii de vieți, și un incendiu, ceea ce au impus lui Constantin vodă Mavrocordat să-și așeze reședința la Cotroceni, apoi la Mihai Vodă, Văcărești și în cele din urmă „...la m-reă Radu Vodă, unde ducându-se și prințul (în Decembrie 1739), această clădire servi în același timp de palat și ca loc de adunare pentru boeri“².

Impozantele clădiri dela Radu Vodă au suferit grave stricăciuni din cauza cunoscutului cutremur dela 14 Octombrie 1802, când „mărețul turn al lui Radu Vodă“ s'a prăbușit, ajungând „într'o stare vrednică de plâns“ și l-a ridicat „din ruini după cum vezi până la acoperiș“ egumenul Ignatie, fiind isprăvit la 20 August 1804, după mărturia inscripției grecești³.

În Decembrie 1806, după mazilirea lui Constantin vodă Ipsilanti, oștile jefuitoare turcești invadează Bucureștii, iar trupa de gardă a refugiatului domn rămasă în capitală, s'a întărit în mănăstirea Radu Vodă „...au ridicat steagurile pe ziduri și au început a ieși cu săbiile în mâini afară“, fapt ce a înspăimântat pe dușmanii, care „...încălecau pe cai fără șele și frâe... și alergau care încotro ca să găsească loc de ieșire... Harvații și poporul de jos al capitalei îi ucideau cu ciomegile pe la toate strâmtorile și dosurile“, ajutați de armata rusă, condusă de generalul Miloradovici și „primită cu entuziasm“⁴ de populația orașului.

În 1839 seminarul mitropoliei este mutat dela Antim la Radu Vodă și funcționează aici până la revoluția din 1848. La 4 August 1846 mănăstirea Radu Vodă e vizitată de învățatul rus Porfirie Uspenski, care relatează, pe baza inscripției, că mănăstirea zidită de Alexandru vodă a fost aruncată în aer de Sinan și rezidită de Radu. Menționează — după inscripții probabil, — că a fost rezugrăvită în anul 1714 și citează numele celor pictați, printre care este și al lui Ștefan vodă Cantacuzino, care a făcut renovări în același timp și la Curtea Veche. Călătorul termină însemnările astfel: „In chiliile joase ale acestei mănăstiri este așezat vremelnice seminarul... n'am văzut nici elevi, nici profesori, fiindcă era vacanță“⁵.

Majoritatea clădirilor mănăstirii din secolul al XVII-lea au fost dărâmate până la bază în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ridicându-se

¹ G. B., Călători ruși în Moldova și Muntenia, București, 1947, p. 84.

² C. Dapontes, Ephemerides daces, Ed. Legrand, Paris, 1881, t. II, p. 101—102, 152, 186, 407.

³ Se găsește pe fața sudică a turnului.

⁴ D. Fotino, Istoria generală a Daciei. trad. G. Sion, București, 1859, t. II, p. 225—226.

⁵ G. B., Călători ruși, în Moldova și Muntenia, București, 1947, p. 374.

prin 1793—1894 niște edificii moderne fără valoare arhitectonică. Biserica a suferit și ea prefaceri, dar intensitatea lor rămâne a fi stabilită în campania 1954, când va fi necesar să se facă săpături în interiorul ei.

Din aripa Nord, Nord-Vest și Est, nu se mai păstrează decât conturul zidurilor sau ultimele foi ale temeliei. În colțul de Nord-Est, din cauza aleii circulare moderne, legăturile zidurilor sunt complet întrerupte, așa că nu se pot face decât întregiri aproximative, după stampele secolului al XIX-lea și

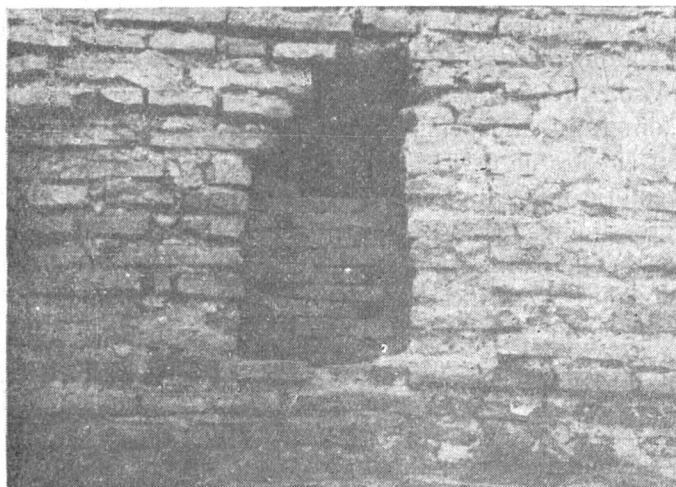

Fig. 16. — Zidul exterior al pivniței de Est (din sec. XVII) cu fereastra astupată probabil în sec. XVIII.

planul maiorului Borroczyn. Singurele încăperi care se mai păstrează, la Nord și la Est, sunt două camere, care după felul cum se adâncesc în pământ și cum sunt legate cu zidurile din care se desprind, pot fi sigur considerate că au fost utilizate ca pivnițe (fig. 16).

Aripa cea mai bine păstrată este aceea de Vest. Aici zidurile care mai rămăseseră din secolul al XVI-lea au fost folosite și completate cu construcții din secolul al XVII-lea, în așa fel încât modificările s'au făcut spre interiorul curții mănăstirii, lăsând zidul exterior din secolul al XVI-lea, ca linie de centură pe panta de Vest a întregii aripi. Zidul interior al clădirii este ridicat în secolul al XVII-lea și închide spre curte întreaga aripă. La zidul interior din spre curtea bisericii sunt alipite două încăperi care ies din planul general al aripii. Într'una din ele se pare că există o scară lată care cobora în camere (fig. 17). În interior se aflau câteva încăperi mari cu arcade care merg aproximativ paralel cu zidul interior și puțin oblic cu acela exterior din secolul al XVI-lea. Camerele mari sunt acoperite cu o tencuială

albă de altă structură decât aceea de pe zidul din secolul al XVI-lea (fig. 18).

Deocamdată sectorul de Vest este încă în lucru, așa că sunt multe amănunte care nu pot fi încă lămurite. Rămâne ca după determinarea stratigra-

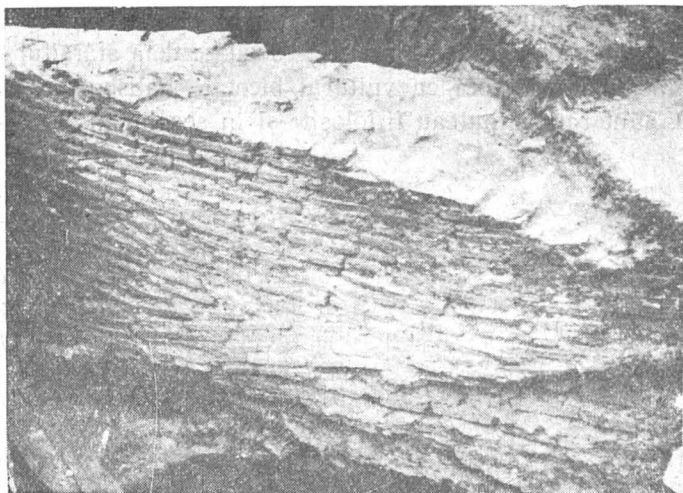

Fig. 17. — Zidul scării interioare.

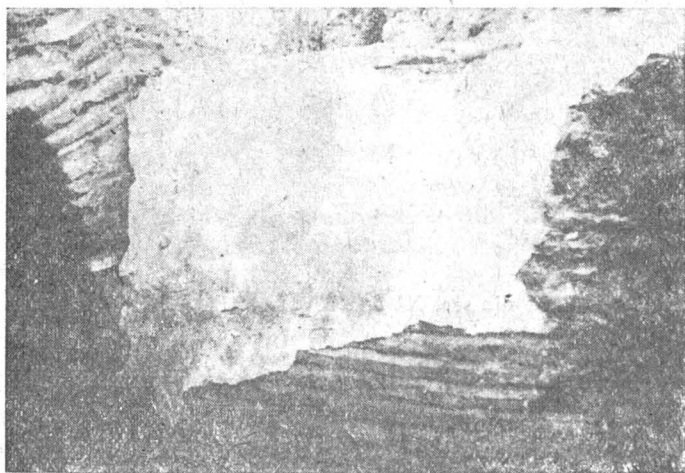

Fig. 18. — Interior de cameră cu perete tencuit
(sec. XVII).

fică a zidurilor prinse în șanțuri, să se procedeze la o degajare pe scară mare a tuturor încăperilor și abia atunci vom fi în măsură să facem mai multe precizări.

O problemă care nu s'a putut rezolva deocamdată este aceea a absenței depunerilor de locuire a secolului al XVII-lea. Adică în epoca în care documentele istorice și acelea arheologice, exprimate prin resturile de construcție ale mănăstirii, ne dovedesc net că în secolul al XVII-lea colina Radu Vodă a fost durabil locuită, noi nu găsim totuși nivelul și aproape nici resturi materiale care să confirme aceste dovezi incontestabile.

Urmele materiale cum sunt monetele suedeze dela sfârșitul secolului al XVII-lea, plăcile de teracotă cu vulturul bicefal habsburgic, datate între 1680—1690, sunt rare și puteau fi folosite și în secolul al XVIII-lea.

Fig. 19. — Olărie din sec. XVI și XVII găsită în pivnița de Est.

Materialul ceramic pe care îl atribuim în genere secolului al XVII-lea la Radu Vodă nu este prea sigur datat. Anumite forme găsite în pivnițele semnalate din aripa de Nord și Est, ar putea corespunde totuși unor vase aflate la Suceava, Curtea Domnească și fixate cronologic în secolul al XVII-lea (fig. 19).

Explicația pe care o vedem pentru moment — natural exprimată cu toată precauțiunea, căci săpăturile în curs pot aduce mari surprize — ar fi următoarea: continua locuire din secolul al XVII-lea până în secolul al XIX-lea a aceluiași locuri, a deranjat și îndepărtat depunerile anterioare de

locuire, lucrurile noi schimbând pe cele vechi care erau pur și simplu asvârlite la gunoi, în anumite locuri (fig. 20).

Aceleași fenomene se repetă în parte și cu depunerile din secolul al XVIII-lea și chiar din secolul al XIX-lea. Astfel pe platoul dealului și în interiorul încăperilor, nu se găsesc decât foarte rare materiale din acele

Fig. 20. — Cuțit, cheie și pipe din secolele XVII—XVIII.

veacuri și dimpotrivă pe pantele dealului sunt asvârlite materiale care au îngroșat și prelungit povârnișul inițial.

★

Pentru mănăstirea Radu Vodă, secolul al XVIII-lea reprezintă o perioadă de goană pentru acapararea de bunuri, pentru creșterea exploataării iobagilor și târgoveților, de pe domeniile ei funciare.

Urmele acumulării apar și în săpături, dar ele nu înfățișează proporțiile fenomenului fiindcă cele mai importante bogății se scurgeau la muntele Athos și Constantinopol.

Prin contrast cu numeroasele resturi materiale descoperite aici se pare că în secolul al XVIII-lea s'au executat puține lucrări noi de construcție. În săpături s'au putut surprinde slabe elemente care să indice anumite lucrări mai de seamă. Este adevărat că nu putem ști dacă nu s'au făcut unele restaurări sau transformări la parterele și etajele mănăstirii, deoarece în prezent nu se mai păstrează nimic din ele.

O lucrare care ar putea fi atribuită secolului al XVIII-lea este o platformă rectangulară de zid, ridicată la nivelul suprafeței actuale, în afara zidului exterior al aripii de Vest (șanțul I Vest). Platforma, în partea sa din spre zid, cuprinde o mică încăpere, unde se aflau vase întregi din secolele XVIII și XIX, iar în partea opusă spre pantă, cobora un canal de scur-

gere lucrat din cărămizi. Se pare că jghiabul de scurgere (poate acoperit) comunica cu unele camere ale parterului și etajului și în el se asvârleau murdăriile.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea, se construiesc în dreapta și stânga intrării pe sub turnul clopotniței, două ziduri de cărămidă, care porneau din

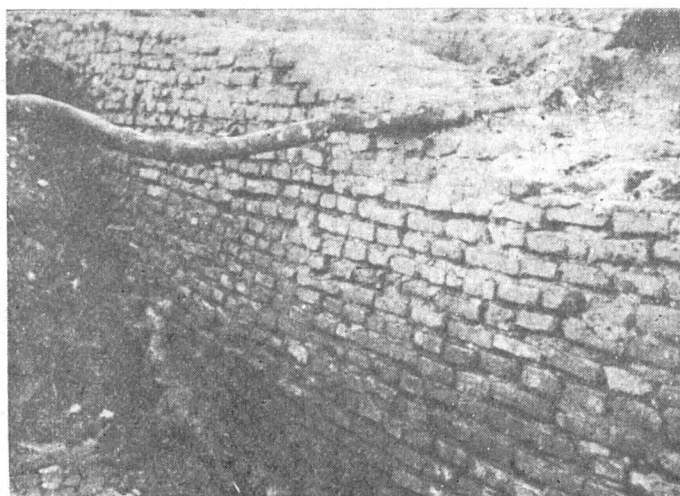

Fig. 21. — Zidul rampei.

spre strada Radu Vodă, existentă atunci, și se ridicau în susul pantei, oprindu-se în contraforții laterali ai turnului. Zidăriile, ale căror înălțimi apar destul de mici într'o acuară din 1856, aveau funcția de rampe ce mărgineau drumul de acces spre turn. Parte din patul drumului care era construit tot din cărămizi, s'a găsit așezat ca și zidurile, pe nivelările groase ale secolului al XVIII-lea. Astfel, zidul rampei ca și drumul se situează precis înainte de puternicul cutremur din Octombrie 1802, deoarece este, cum am văzut, fundat pe nivelările secolului al XVIII-lea (fig. 21). O monedă turcească găsită într'un interstițiu dintre cărămizi ne determină existența zidului în anul 1808.

Aceluiași sfârșit al secolului al XVIII-lea îi corespunde și o altă construcție de zid, care prezintă din loc în loc, pe o singură latură, mici goluri semicirculare. Zidul nu are o fundație adâncă, ci este așternut pe umplutura secolului al XVIII-lea. Surprins în șanțul Nord-Vest I, coboară dela contrafortul nord-estic al turnului, în pantă, încât face cu zidul-rampă alăturat, un unghi ascuțit. Funcția sa nu ne este lămurită în prezent.

Cum s'a arătat, nivelul de locuire a secolului al XVIII-lea pe platou, e quasi-inexistent, însă este foarte intens în anumite pante ale dealului, unde constă din strate succesive de nivelări. Aglomerarea maximă a straturilor

secolului al XVIII-lea, se află în special în fața furnului spre Nord. În șanțurile Nord-Vest I și Nord-Vest II s'a constatat că grosimea acestor nivelări ajunge uneori până la 2,80 m așternându-se pe pământ viu.

Resturile culturii materiale sunt foarte variate și oglindesc o viață intensă și bogată. Categoria predominantă o reprezintă în deosebi cera-

Fig. 22. — Vase de lut din sec. XVIII

mica, dar nu lipsesc totuși unele unelte de fier ale micilor meșteșugari, mai ales țigani robi, printre care amintim câteva ustensile de tâmplărie ca : burghie, tesle, piroane de tot felul.

Unele obiecte de uz personal, care au aparținut probabil călugărilor, cum sunt cuțitașele cu plăci de os, nasturi, inele, rame de ochelari, chiar o lupă, ne desvăluie într'o anumită măsură care era mediul și cultura materială obișnuită a păturii exploatatoare mănăstirești.

Ceramica este cât se poate de variată și numeroasă. S'au găsit fragmente sau vase întregi care încep dela forme mici, pahare, cupe, afumători

de tămâie și ajung până la recipientele mari de păstrat grâne sau de ținuți lichide. Cele mai frecvente forme sunt ulciorul cu plisc, oala-borcan sau strachina. Aproape toate sunt smălțuite fie în verde, fie în galben sau castaniu. Centrele de fabricare a acestei ceramice sunt din Țara Românească (fig. 22). Există și vase de porțelan printre care și cești importante din diferite părți ale Europei. Din Orient provin ceșcuțe de cafea și farfurioare.

Un articol foarte des întâlnit sunt pipele. Cea mai mare parte sunt făcute din lut obișnuit, altele din caolin. De obicei sunt ornate cu desene geometrice minuscule, iar câteva mai importante poartă pecetea fabricantului. Câteva exemplare de o formă diferită, par mai vechi decât secolul al XVIII-lea. La Suceava forme similare sunt datate în secolul al XVII-lea.

În cuprinsul straturilor de nivelare din secolul al XVIII-lea, s'au găsit bucăți de sticlă de geam, galbene sau verzi, și în special fragmente de sticlă de veselă. Cele mai frecvente aparțin unor pahare înalte cu o urechiușă aplicată paharelor cu picior și capacelelor cu buton.

Unele materiale, mai ales ceramice, păstrează marca centrelor unde au fost lucrate, astfel încât o parte din ele pot fi bine datate pe toată durata secolului al XVIII-lea.

O problemă care nu a putut fi încă lămurită, este aceea a depozităriilor în cele două pivnițe amintite (sect. Est și Nord) a unei cantități mari de vase de lut și porțelan, sticlărie, monete dintre care un ducat olandez din 1723, de aur precum și resturi de hrană ca oase de animale și păsări domestice. Toate obiectele s'au găsit amestecate în umpluturi de cenușe, cărbune, lemne etc. (fig. 23, 24, 25).

O bună parte din materiale sunt întregi, deși par asvârlite la întâmplare. Cele mai multe vase se pot data sigur în secolul al XVIII-lea, după tipul lor cunoscut și în alte părți, sau chiar după unele mărci aplicate pe fundul recipientelor. Există însă un număr de vase, cum sunt cămilele cu toartă și paharele cu picior înalt, care au un caracter cu siguranță mai vechi, care ar corespunde ca vechime cu epoca zidirii mănăstirii (fig. 19 și 24).

De altfel unele castroane cu două toarte și cu interiorul smălțuit ne arată că umplerea pivnițelor s'a făcut nu numai în secolul al XVIII-lea și probabil încă de la jumătatea veacului anterior, ci a continuat și în secolul al XIX-lea, deoarece aceeași formă de castron a fost găsită și în pivnița unei prăvălii din jurul anului 1848, în săpăturile ce se fac la Șelari-Curtea Veche. Ce rost și ce semnificații au aceste depozitări nu putem preciza în stadiul actual al lucrărilor.

Dacă vasele ar fi fost sparte, s'ar putea deduce că au fost pur și simplu asvârlite în pivnițe ca resturi inutile. Pe de altă parte se pare că aceste depozitări n'au nicio semnificație legată de cultul religios. Rămâne așa dar o problemă deschisă, care va fi lămurită în săpăturile viitoare.

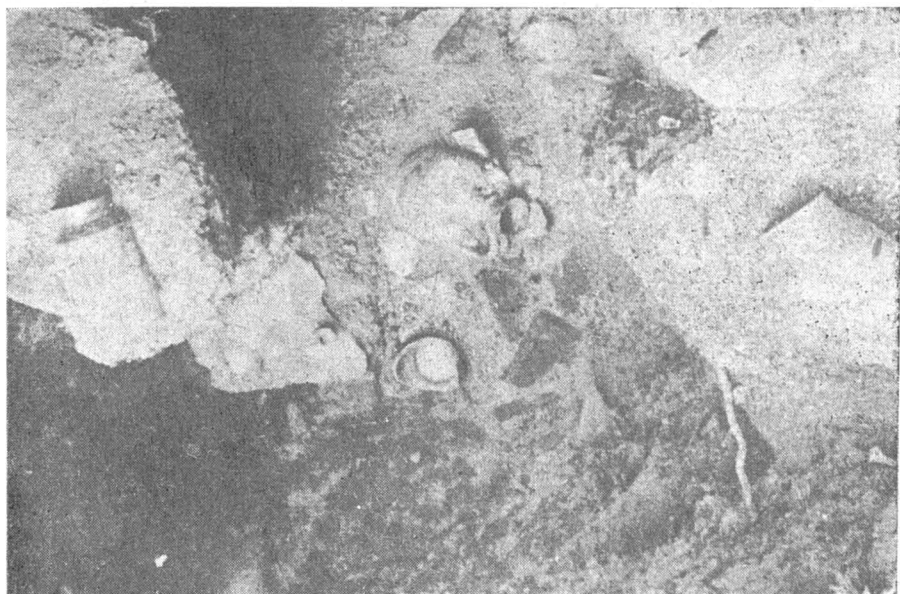

Fig. 23. — Vase aruncate în pivnița de Nord.

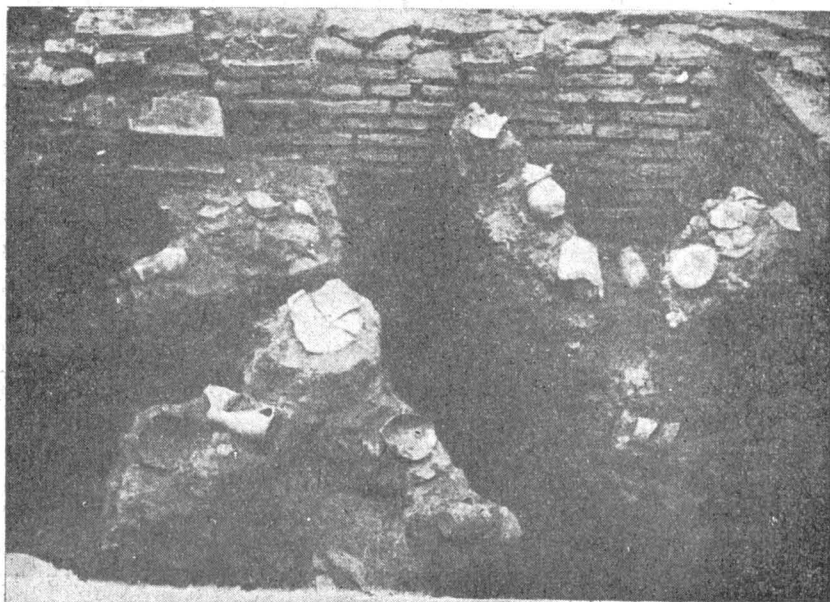

Fig. 24. — Vederea unei [părți din pivnița de Est, în care sunt depozitate diferite obiecte din sec. XVI—XIX.

Spre deosebire de secolele precedente, în care s'a văzut că monetele descoperite sunt cele mai multe habsburgice, ungurești și suedeze, în secolul al XVIII-lea majoritatea monetelor sunt turcești. S'a găsit un număr de

Fig. 25. — Trunchiuri de copaci și vase aruncate în fundul pivniței de Est.

aproape 50 de bucăți de aramă sau argint, de tipul mahmudelelor sau paralelor.

Depunerile cele mai recente aflate în săpăturile dela Radu Vodă aparțin secolului al XIX-lea. Caracterul lor este același ca în secolul precedent, iar abundența culturii materiale pare să continue măcar până la 1863, pe aceeași scară. Se constată refaceri și modificări la clădirile mănăstirii, după cutremurul din 1802. La refacerea turnului clopotniței, s'a adăugat pe latura de Est și o scară de acces, în spirală.

Resturile sunt numeroase și poartă dovada unei vieți îndestulate dusă de călugări cu prețul vieții de mizerie pe care o îndurau robii și țărani de pe moșiile numeroase ale mănăstirii.

Din expunerea de față reiese că rezultatele săpăturilor din campania 1953 dela Radu Vodă sunt importante și fructuoase.

Dacă locuirile din orânduirea comunei primilive și din perioada prefeudală au un caracter limitat, nedând posibilitatea unor concluzii mai largi de caracter social-economic, viețuirea intensă și însemnatele resturi din orânduirea feudală oferă o importantă contribuție la cunoașterea trecutului Bucu-

Legenda

ȘANTIERUL ARHEOLOGIC BUCUREȘTI

SECTORUL „RADU VODĂ”

Planul săpăturilor din 1953

- Groapi din prima epoca a fierului (sec. III-III e.n.)
- ⊙ Groapi din sec. IV e.n.
- ⊙ Groapi din sec. XVI
- ▨ Ziduri de clădiri din sec. XVI
- Resturile palisadei din 1595
- ▨ Santul de apărare din 1595
- C= Morminte din cimitirul sec. XVII
- ▨ Temelia bisericii Radu Vodă
- ▨ Ziduri de clădiri din sec. XVII
- ▨ Temelii de ziduri din sec. XVII
- ⊙ Fântână din sec. XVII
- ▨ Ziduri din sec. XVIII
- ▨ Ziduri din sec. XIX
- E= Morminte din cimitirul sec. XVII-XIX
- ▨ Marginea platoului Radu Vodă

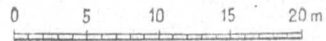
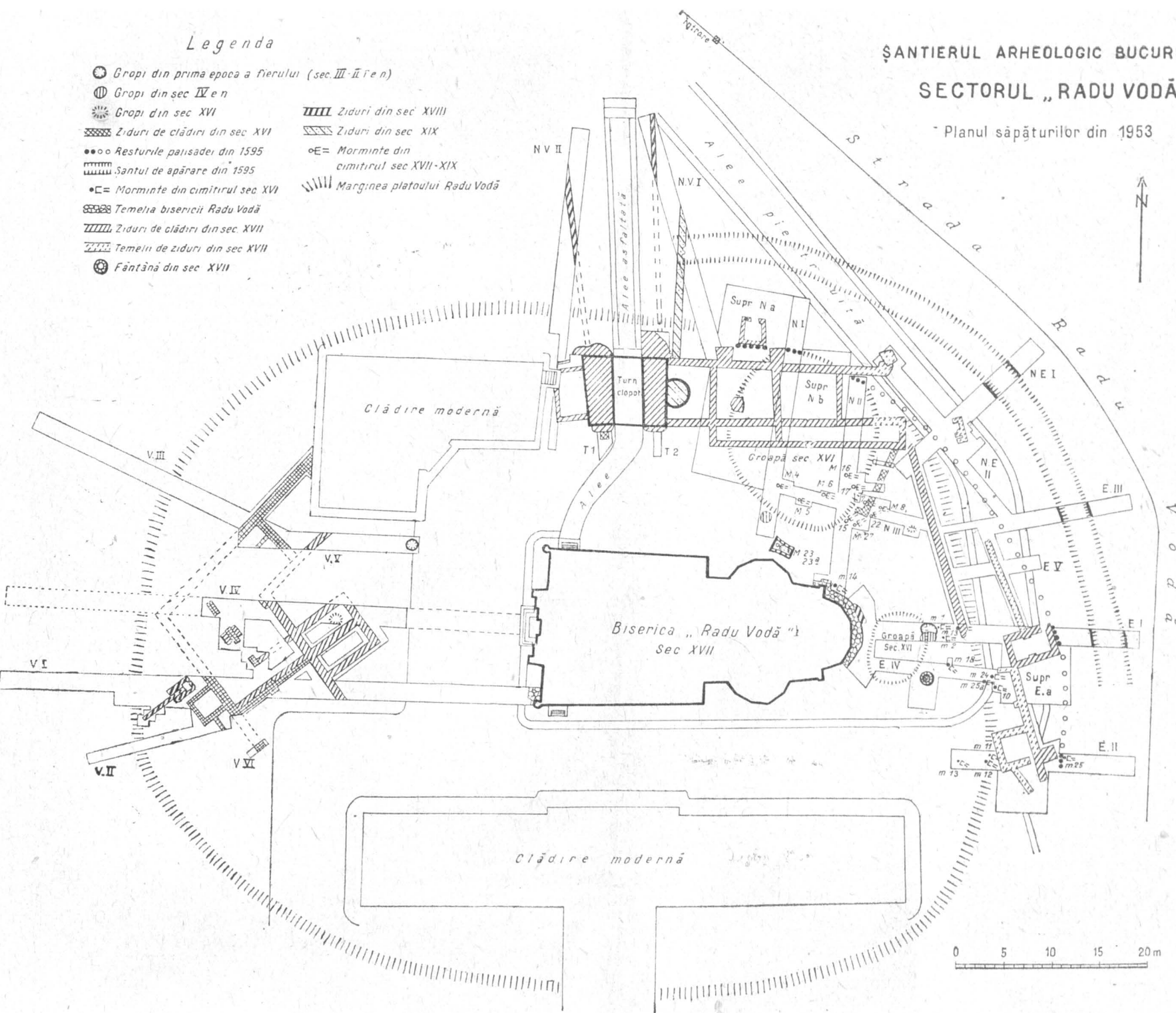

Fig. 26

reștilor în perioada de înflorire și destrămarea a feudalismului, cât și în aceea de afirmare a relațiilor capitaliste.

Pe înălțimea dela Radu Vodă se înființează, măcar din secolul al XVI-lea, o instituție religioasă puternică, deținând latifundii și alte averi, prin voința și interesul domniei, care considera biserica un bastion puternic contribuind la consolidarea sistemului social-economic feudal.

Treptata creștere a puterii economice a mănăstirii sf. Troiță în secolele XVII—XVIII, reflectată intens în urmele arheologice desgropate, constituie un exemplu tipic de avidă acumulare din partea așezământului religios Radu Vodă, situat în principalul oraș al țării, pe seama maselor largi urbane și țărănești, care își vor manifesta tot mai hotărât nemulțumirea împotriva egumenilor respectivi, reprezentanți ai intereselor superiorilor chinoviali dela Athos a căror rapacitate, curmată prin necesara secularizare impusă în 1863 în domnia lui Cuza, a lăsat urme de adâncă suferință în existența târgoveților și mai ales a țăranilor dependenți.

Săpăturile ce se vor face în campania anului 1954 vor duce desigur la lămurirea problemelor încă neclare în momentul de față și vor ajuta la înțelegerea procesului de dezvoltare istorică a Capitalei R.P.R., cu totul absentă în preocupările istoriografiei burghezo-moșierești.

Punctul dela Biserica Bucur

Săpăturile de pe înălțimea, pe care se află biserica Bucur au început în ziua de 28 Iunie 1953. Scopul lor a fost pe de o parte de a controla dacă tradiția ridicării acestei biserici, legată de numele legendarului Bucur, se sprijină pe o realitate istorică, iar pe de altă parte, a se vedea ce raporturi au existat între această înălțime și cea dela mănăstirea Radu Vodă, unde s'au executat săpături ample.

În vederea atingerii obiectivului propus, s'a întocmit un plan adecvat terenului restrâns din jurul bisericii, avându-se în vedere în același timp problema evitării deteriorării monumentului istoric, care este însăși biserica Bucur (fig. 26). Pentru aceasta s'a ținut seama de recomandările arhitecților specialiști.

De aceea, șanțurile au fost trasate numai pe terenul liber. Astfel s'au trasat șase șanțuri și anume: șanțul I pe latura de Nord a bisericii, lung de 10 m și lat de 2 m, căzând perpendicular pe latura de Nord, a altarului. Șanțul a fost prelungit pe o lățime de 1,80 m, până la temelia bisericii. Pe partea de Vest a șanțului s'a efectuat caseta A lungă de 4 m și lată de 1 m.

Șanțul II s'a făcut pe latura de Sud a bisericii, având o lungime de 10 m și o lățime de 2 m. El cade perpendicular pe naosul bisericii. Pentru lămurirea unei gropi de mormânt a fost necesară lărgirea șanțului prin caseta a.

Cele două șanțuri (I și II) urmăreau să dea o secțiune Nord-Sud, pe

restul înălțimii, în două puncte diferite. Pentru a obține de asemenea o secțiune Est-Vest, s'a trasat șanțul III, de-a-lungul laturii de Sud a bisericii, la o depărtare de 3 m de la temelia acestuia. Lungimea șanțului a fost de 12 m și lățimea de 2 m. La capătul de Est s'a procedat la efectuarea case-

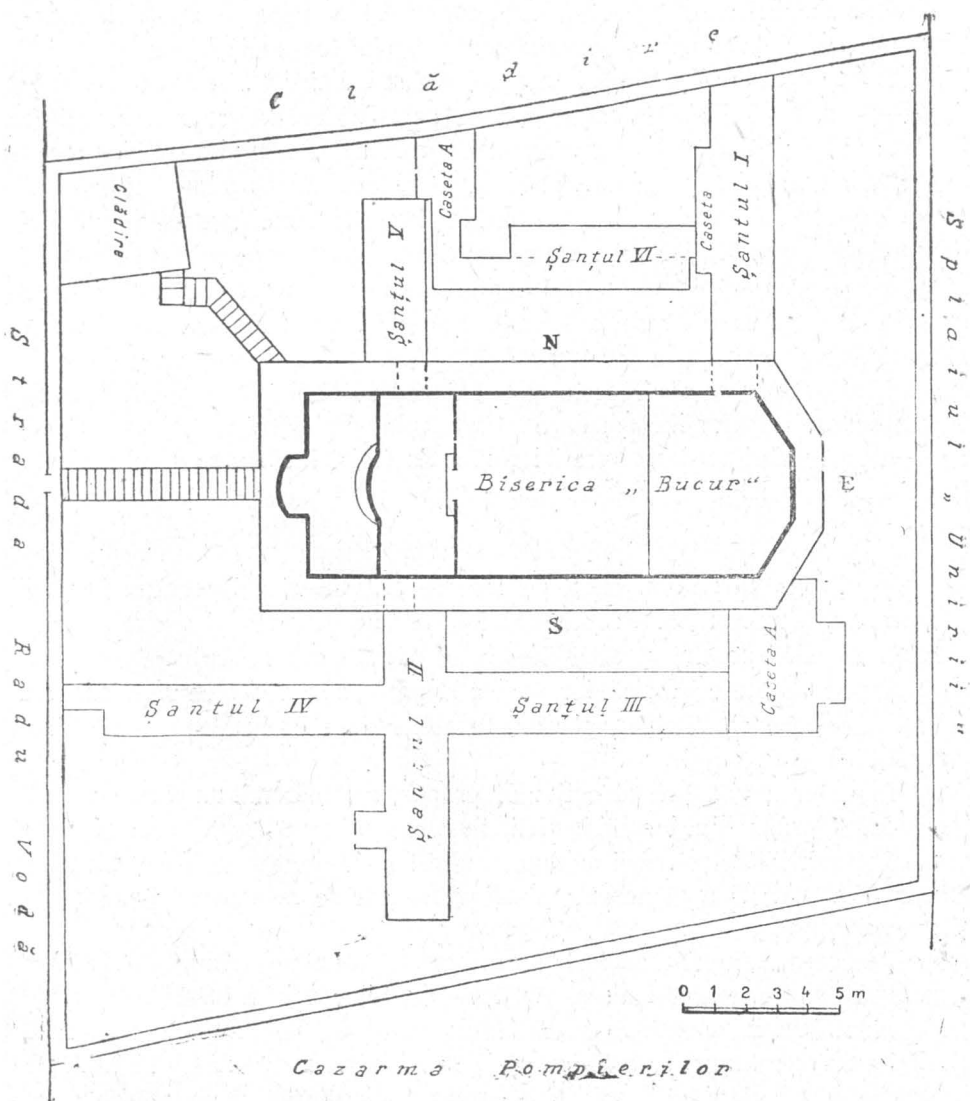

Fig. 27.— Planul săpăturilor dela biserica Bucur.

tei A de 2×3 m, cu scopul de a studia prezența unor pari de lemn, așezați aici într'o linie aproape dreaptă (fig. 27).

Pe panta din spre strada Radu Vodă, cu punctul de plecare de pe perețele de Vest al șanțului II, s'a trasat șanțul IV, lung de 12 m și lat de

1,60 m. Acest șanț prelungeste, cu o ușoară deplasare spre Sud, șanțul III. În felul acesta s'a obținut o secțiune SV pe întreg terenul cuprins între zidurile-parapet ale bisericii.

În spațiul liber dela Nord de tinda bisericii, pe o lungime de 6,20 m și o lățime de 2 m, s'a efectuat șanțul V, care s'a prelungit la capătul de Sud,

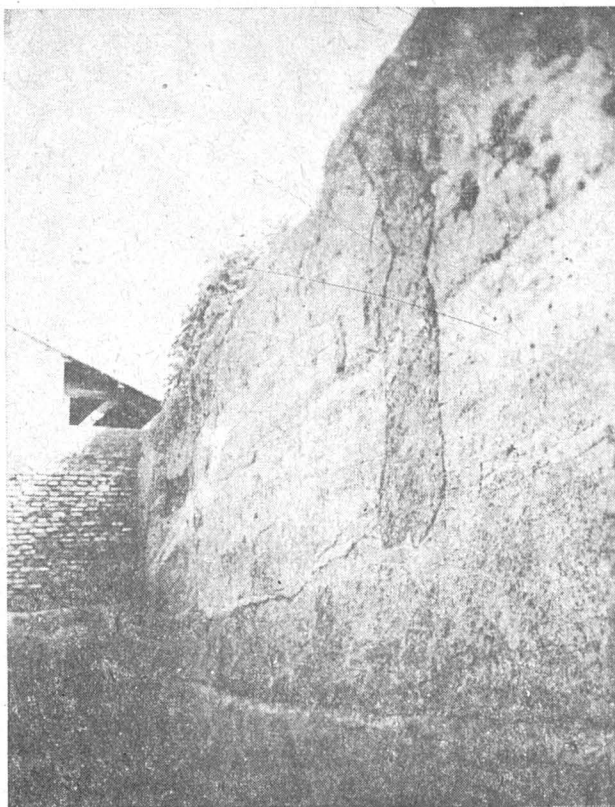

Fig. 28. — Săpăturile dela biserica Bucur. Profilul de Est al șanțului.

până la temelia bisericii, căzând perpendicular pe zidul nordic al pronaosului. Scopul acestui șanț a fost de a stabili legătura cu șanțul II și a obține astfel o secțiune Nord-Sud, între cele două ziduri înconjurătoare ale bisericii, întreruptă, desigur, pe o distanță de 6 m de clădirea bisericii. În legătură cu șanțul V s'a trasat caseta V A.

Pe latura de Nord a bisericii, unde terenul mai permitea o secțiune paralelă cu axul Est-Vest al bisericii, s'a făcut aici șanțul VI, lung de 8,20 m și lat de 2 m. Pentru 1954 s'a prevăzut un sondaj care să facă legătura directă pe teren cu sectorul dela Radu Vodă, peste strada Radu Vodă.

Adâncimea până la care s'a ajuns în săpăturile efectuate este cuprinsă între 2,50—6,80 m, cea mai mare adâncime reprezentând sondaje de control în pietrișul terasei Dâmboviței.

Rezultatele acestor săpături pot fi rezumate în linii mari în felul următor:

Biserica Bucur se găsește azi pe un rest de înălțimea care în trecut era mult mai mare și care cobora spre Sud-Est, până în Dâmbovița, iar spre Nord-Est se lega de înălțimea dela Radu Vodă. Intre aceste două înălțimi:

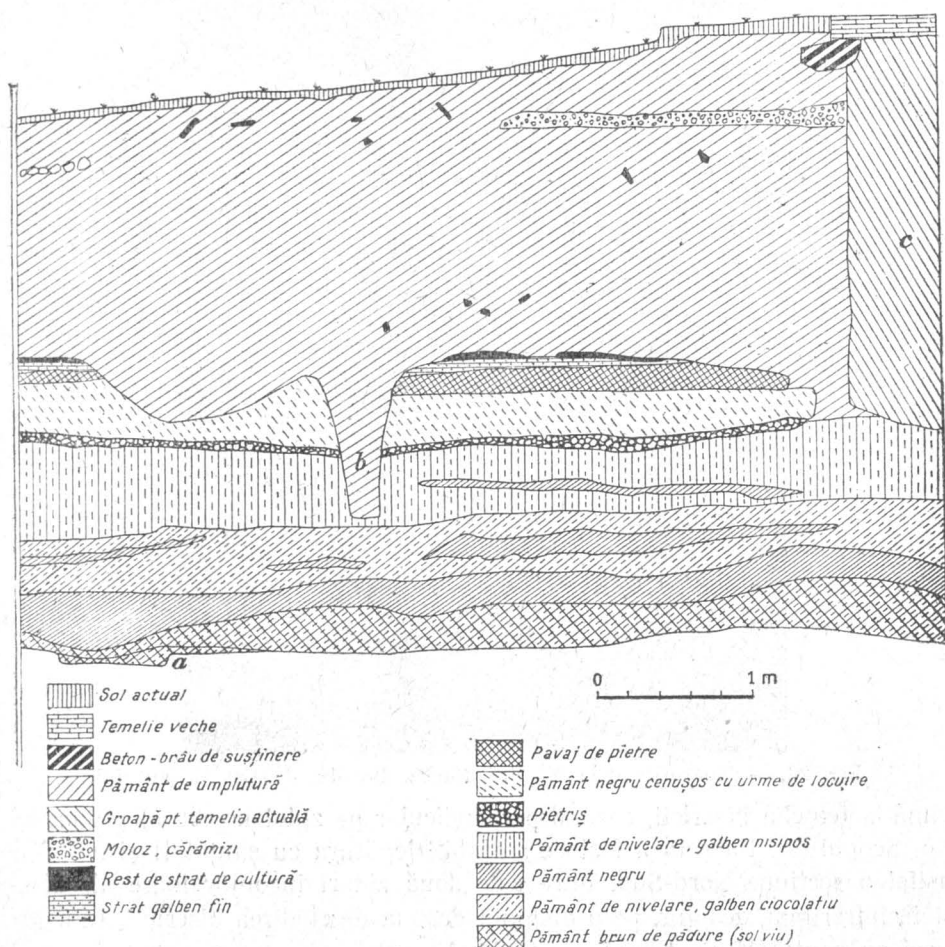

Fig. 29.—Biserica Bucur. Peretele estic al șanțului V.

exista o vâlcea, pe care de altfel o redau vechile stampe și picturi și care a fost adâncită prin tasarea străzii Radu Vodă.

Punctul cel mai înalt al înălțimii se afla mai spre Est de actuala biserică.

La baza înălțimii se afla un strat de nisip de culoare galben-verzuie, sub care vine pietrișul vechii terase a Dâmboviței. Peste stratul de nisip,

se află solul de stepă, suprapus de solul de pădure, de culoare roșcată-ciocolatie, deasupra căruia s'a dat peste primul strat de cultură, de culoare neagră-cenușoasă, puțin compact și grăunțos (fig. 28 și 29). În acest strat nu există însă o continuitate, ci elementele de cultură materială se găsesc adesea în mod sporadic. Aici s'au descoperit produse ceramice lucrate la roată, de culoare cenușie și produse făcute cu mâna, care documentează existența aici a unei așezări geto-dace din perioada mijlocie a celei de a doua epoci a fierului. Acestei epoci îi aparține și groapa cu material geto-dac din șanțul I, careul 1, groapă care are o formă de pâlnie (fig. 30). În ea s'au descoperit fragmente ceramice de tip La Tène și o jumătate de fusaiolă.

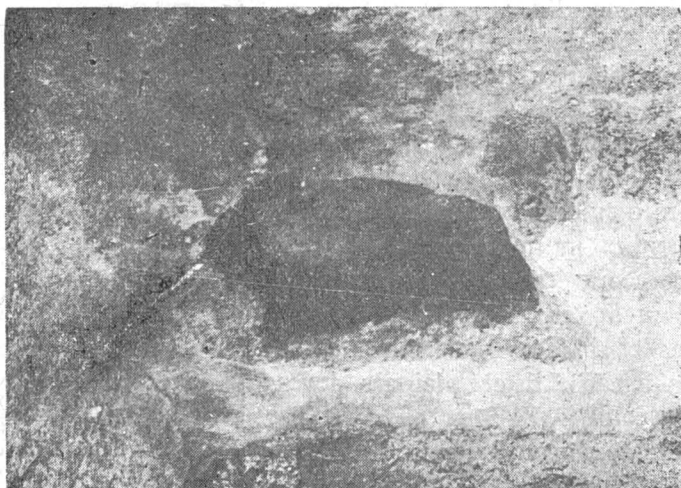

Fig. 30. — Săpăturile dela biserica Bucur. Groapă din sec. III—II î.e.n. Cultura geto-dacă. Șanțul I.

Nivelul geto-dac este datat prin fragmentele ceramice elenistice din secolele III—II î. e. n.

În șanțul I sau descoperit produse ceramice de factură elenistică, printre care un fragment de toartă de amforă fără stampilă și un altul dintr'un mic vas dat cu firnis negru caracteristic. Pe baza acestei descoperiri, nivelul de viațuire geto-dac poate fi datat în secolele III—II î. e. n.

Aceeași perioadă de viațuire a fost documentată și ne înălțimea dela Radu Vodă. Aceasta înseamnă că în ultimele secole înainte erei noastre, exista în sectorul Radu Vodă, o așezare geto-dacă, în care pătrundeau pe calea comerțului și unele elemente de cultură superioară elenistică.

Fără a constitui un strat de cultură și fără a crea puncte în jurul unor vetre sau bordeie, s'au găsit în mod sporadic în același strat negru-cenușiu, câteva fragmente ceramice de factură primitivă din perioada prefeudală.

După profilul vaselor și tehnica lucrului, ele datează din secolele IV—V e.n. Un fragment mare, pare a data totuși dintr'o vreme mai târzie, probabil secolele IX—X.

Problema începutului vieții pe înălțimea dela biserica Bucur nu este pe deplin rezolvată, fiindcă rămâne deschisă posibilitatea descoperirii unor dovezi ale unor așezări pe această înălțime încă din epoca bronzului, care a fost documentată, deși sporadic, pe înălțimea dela Radu Vodă.

Descoperirile sunt prea puține și nu totdeauna clare pentru ca să putem vorbi de o continuitate de-a-lungul întregii perioade preteudale și în primele șase secole ale orânduirii feudale. De abia în secolul al XVI-lea găsim o viață mai intensă pe înălțimea dela biserica Bucur. Ea este reprezentată prin bordeie și locuințe făcute din lemn și chirpici. Bordeele sunt săpate în pământul viu cu o mică adâncime. Chirpiciul ars are o culoare roșie și roșu castanie. Lutul conține nu numai pleavă și paie, dar și un oarecare procent de nisip fin. În acest strat nu apare cărămidă. Cărbunii, dar mai ales bogata cenușă din stratul de cultură, cât și bucățile de chirpici ars dovedesc că în secolul al XVI-lea, ca și în secolele precedente se construiau în lemn, cu predominarea bordeelor și colibelor. Din această vreme, avem locuințe arse, ale căror urme le găsim în săpături.

Fig. 31. — Săpăturile dela biserica Bucur. Mormântul dublu din șanțul IV, scheletul Nr. 1: în humerusul drept se găsește înfipt un cui de fier, sec. XVI.

În stratul secolului al XVI-lea s'au descoperit gropi de cenușă și vetre. Deosebit de interesantă este descoperirea unei gropi de bucate, întru cât ea, împreună cu prezența bordeelor, arată că aici exista o locuire cu caracter mai permanent și poate mai vechi. Groapa de bucate a fost săpată în pământul viu. Deasupra ei, s'au descoperit două schelete, datând din secolul al XVI-lea. Morții au fost asvârliți în groapa de bucate, care era mai îngustă decât lungimea corpurilor. Înmiormântarea nu s'a făcut după obșnuitul ritual. La unul din morți s'a găsit un cui de fier înfipt în humerus-ul drept (fig. 31).

Este clar că aici este vorba de asasinarea celor două persoane înmormântate, fie pentru a pedepsi o trădare, fie pentru jaf. La un schelet s'a descoperit o cataramă de fier.

Peste acest mormânt dublu s'a găsit o groapă de cenușă, iar deasupra acesteia o vatră făcută direct pe sol și fețuită cu lut fin, care conținea și nisip mărunt.

Vatra documentează un nivel de locuire relativ destul de târziu, când se uitase, atât groapa de bucate cât și mormintele. Ea este totuși anterioară sfârșitului secolului al XVI-lea sau începutului secolului următor.

În caseta V A s'a descoperit o vatră, care a fost amenajată în stratul

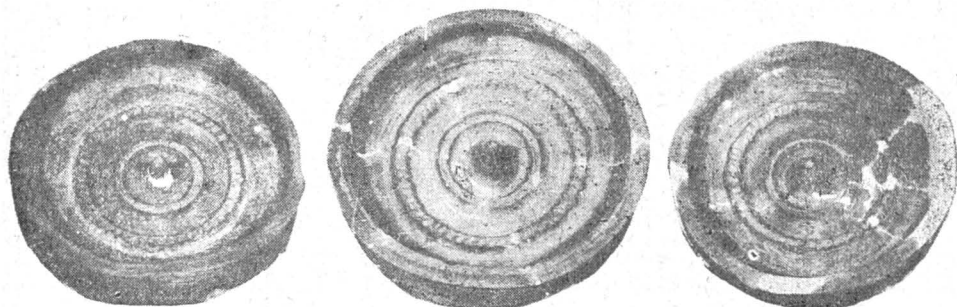

Fig. 32. — Plăci de teracotă pentru sobe și pereți, din sec. XVI.

de pământ negru, în care se găsesc materiale din secolul al XVI-lea. Alături de vatră se afla o groapă, anume făcută pentru strângerea cenușei. Aici s'au descoperit numeroase fragmente ceramice, care redau profilele felurite de vase, printre care o cană cu buza treflată. Vatra și groapa sunt acoperite cu o dungă de pământ negru, care aparține „stratului“ secolului al XVI-lea. Această constatare, cât și faptul că aici nu se află dunga de arsură provenind din incendiile din 1595, ne face să presupunem că vatra aparține cel puțin primei jumătăți a secolului al XVI-lea, dacă nu chiar secolului al XV-lea.

Stratul de cultură din secolul al XVI-lea poate fi datat prin puținele fragmente ceramice românești smălțuite și prin discurile de teracotă pentru sobe și decorarea pereților de o factură mai primitivă față de cele din secolele următoare. Ele au o formă rotundă, purtând în interior cercuri în relief crestate sau nu, dar totdeauna fără smalt (fig. 32).

Deasupra acestui strat, întâlnit în toate șanțurile făcute și care a fost identificat în mai multe puncte și la Radu Vodă, se găsește o dungă relativ subțire și discontinuă de cenușă, cu chirpic ars, cărbuni, care corespunde stratului de arsură puternică de pe înălțimea dela Radu Vodă.

Pe latura de Nord a bisericii Bucur nu s'a dat însă, atât în șanțul I cât și în șanțul IV, peste această dungă de arsură. Aceasta se explică prin faptul că pe colina dela biserica Bucur, care era ceva mai joasă decât cea dela mănăstirea Radu Vodă existau locuințe mai modeste (bordee și colibe) și poate câte o clădire din chirpici din care provin bucățele mai mari arse și

discurile de sobe, în momentul când oștile lui Sinan pașa, silite să se retragă de pe cele două coline, pe care le ocupaseră și le fortificaseră, le-au dat foc.

În primele decade ale secolului următor terenul de pe înălțimea dela biserica Bucur a fost nivelat, adunându-se mai întâi arsura și după aceea ridicându-se un strat de pământ, a cărui grosime este cuprinsă în general, între 1—2 m. Ridicarea terenului s'a făcut probabil și pentru a evita inundările Dâmboviței ale cărei ape izolau uneori complet colina dela Radu Vodă, inclusiv prelungirea ei dela Bucur. Poate că aceasta stă în parte în legătură și cu „purificarea“ terenului mănăstirii, după retragerea lui Sinan pașa.

Primul nivel al acestui strat de nivelare cuprinde pământ galben-ciocolatiu, măzăros, în care se găsesc porțiuni în formă de lentilă din pământul stratului de cultură. S'a putut preciza că pământul primului nivel de depuneri a fost luat din vecinătate, din solul viu și din stratul de cultură. Al doilea nivel cuprinde pământ nisipos galben-verzui care a fost săpat în solul viu, sub care se află pietrișul. În ambele aceste nivele, se întâlnesc de asemenea și bucăți de chirpici ars, provenind dela incendiile amintite.

În cele mai multe profile s'a precizat că pe stratul de nivelare s'a așezat un strat subțire de nisip fin, peste care s'a depus pietriș care a fost bătătorit și care reprezintă de fapt, baza unui nou nivel de viețuire, primul după 1595.

Într'adevăr, peste stratul de pietriș bătătorit apare un nou strat de cultură datând foarte probabil din secolul al XVII-lea. În acest strat, care are o culoare neagră cenușoasă cu nuanțe castanii s'au descoperit câteva fragmente ceramice și chirpici ars.

Prima nivelare și ridicare a terenului de pe colina dela biserica Bucur, nu s'au făcut în mod independent față de înălțimea dela Radu Vodă, unde săpăturile de acolo au putut duce la aceeași concluzie. În special în șanțul I din sectorul de Est s'a determinat același strat de pământ de depuneri, pentru nivelare și ridicare a terenului.

Pe când la Radu Vodă, după aceste lucrări urmează o perioadă de construcții, pe înălțimea dela Sud-Est se întâlnesc în general, slabe urme de locuire. Doar în șanțul V și în șanțul VI s'a constatat prezența unor pavaje din pietre de râu. Porțiunea din șanțul V trece sub temelia veche a actualei biserici. Pavajele aparțin stradelor de cultură datând în secolul al XVII-lea și poate începutul secolului al XVIII-lea.

Deasupra acestui strat, se găsește stratul răvășit de gropile de morminte și gropile de pari, în care apar și materiale din secolul al XVIII-lea împreună cu cele din secolele XIX, și XX.

S'au descoperit în total opt morminte nederanjate și numeroase reînhumări. Unele morminte aparțin în mod cert călugărilor dela mănăstirea

Radu Vodă. În altele sunt îngropați însă și copiii. Un altul era mormânt de femeie. În morminte și în gropile de reînhumare s'au descoperit monete turcești („firfirici“) de aramă și argint, precum și monete austriace de aramă („Kreuzer“) și argint, purtând datele de 1816 și 1820. Mormintele se plasează dela jumătatea secolului al XVIII-lea până în secolul al XIX-lea. Ele nu apar însă pe latura de Nord a bisericii.

În morminte s'au mai descoperit de asemenea nasturi, copii, un cuțit de fier și un inel de aliaj de argint, purtând câteva litere.

Săpăturile dela biserica Bucur au arătat că pe înălțimea de acolo s'a desfășurat într'adevăr viața istorică în legătură strânsă cu ceea ce s'a petrecut pe colina Radu Vodă, așa cum o arată și izvoarele istorice. Cele mai vechi urme de cultură materială se plasează în ultimele trei secole î. e. n. Perioada prefeudală este documentată prin materiale sporadice. Deocamdată nu se poate spune cu certitudine dacă în secolele XIV și XV au existat acolo așezări omenești. Totuși prezența unor groni de bucate, a unor bordee și vetre indică și o locuire mai veche decât sfârșitul secolului al XVI-lea. Noi presupunem că aici au existat, ca și pe înălțimea dela Radu Vodă, puncte locuite și în secolele XIV și XV. Secolul al XVI-lea este în schimb destul de bine documentat prin elemente de cultură materială, bordee și vetre. Stratigrafic se dovedește de asemenea că înălțimea a fost locuită și în secolul al XVII-lea și parțial poate în secolul al XVIII-lea, când s'a clădit probabil biserița destinată a fi bolnița mănăstirii Radu Vodă și când înălțimea a încetat de a mai fi locuită.

Nu s'a descoperit nicio cărămidă de tipul celei cu data 1743, găsită pe la sfârșitul secolului trecut de Gr. Tocilescu¹, dar pe baza observațiilor făcute în timpul săpăturilor s'a ajuns la concluzia că biserița nu poate fi mai veche de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Nu s'a găsit nicio urmă a vreunei biserici de lemn și nici „zidării“, a căror vechime să ne ducă până la Mircea cel Bătrân, care după o „inscripție“ inventată de preotul Gr. Musceleanu în secolul trecut, ar fi ridicat o biserică de zid pe locul celei de lemn, făcută de legendarul cioban Bucur. Cercetarea arheologică întocmai ca și izvoarele scrise nu confirmă datele legendei închipuite de Al. Pelimon și nici existența presupusei inscripții.

Legenda și inscripția sunt opera fanteziei lui Pelimon și Musceleanu, primul² susținând că biserița este fundația lui Bucur sau Radu, fiul lui Laik, Laiotă, Basarab sau Vlad I (câtă confuzie!), care s'a căsătorit cu fiica lui Bogdan vodă al Moldovei, Ileana; iar celălalt³ fantezist, fiind de părere că Mircea cel Bătrân a strămutat capitala țării la București în anul 1402

¹ Cetatea București sau Cetatea Dâmboviții în Rev. „Tinerimea Română“, București, 1898, seria nouă, t. I, p. 16 cu fotocopia cărămizii.

² Al. Pelimon, Bukur, Istoria fondării Bucureștilor. București, 1858.

³ Gr. Musceleanu, Calendarul antic pe 1875. București, 1875, p. 75.

unde biserica Bucur exista și primea aici oasele ostașilor căzuți în lupta cu Turcii la Giurgiu.

Numai după 1858, când se publică romanul lui Pelimon, începe să apară în documente — sub influența acestei romanțări — denumirea „biserica lui Bucur“ sau „biserica Bucur“. Astfel în catagrafia întocmită în anul 1853 Mai 10¹ cu prilejul instalării altui egumen la Radu Vodă se înscrie și zestrea „bisericii sf. Atanasie, ce ieste afară din curtea mănăstirii“. Nu apare niciodată când e vorba de această fundație, numele „Bucur“.

În catagrafia alcătuită la 17 Decembrie 1861², însă, lăcașul este desemnat „biserica sf. Athanasie, numită biserica lui Bucur“, și astfel apare cri de câte ori este menționată.

Săpăturile arheologice de pe colina Bucur au lămurit definitiv originile bisericii. Ea este ridicată prin secolul al XVIII-lea, n'are nicio legătură cu originile orașului și cu „întemeietorul“ lui.

Punctul Aurora

Pe terenul squarului cuprins între strada Aurora, strada Splaiului și Splaiul Unirii, de pe stânga Dâmboviței, s'au făcut în primele două săptămâni ale lunii Iunie 1953 trei sondaje de informare, pe baza unor descoperiri sporadice anterioare. Sondajul I a fost trasat perpendicular pe terasa ultimă a Dâmboviței. Scopul acestui sondaj-secțiune, lung de 22 m și lat de 2,50 m a fost de a obține stratigrafia terenului și a culege primele date de caracter arheologic. La capătul de Nord-Est al șanțului s'au descoperit zidurile pivniței unei locuințe datând dela sfârșitul secolului trecut, dărâmată în vara anului 1952. La Sud, spre Splaiul Unirii, s'a săpat până la stratul de pietriș, care stă la baza ultimei terase a Dâmboviței și deasupra căruia se găsește solul galben de stepă. Spre capătul de jos al sondajului s'a dat peste nămolul depus de apele Dâmboviței, care curgea înainte de canalizare din penultima decadă a secolului al XIX-lea în imediata vecinătate a ultimei sale terase. Intreg solul vegetal și eventualele strate de cultură au fost ridicate cu ocazia deselor nivelări și reclificări ale terenului.

Atât în sondajul I cât și în cele două sondaje, nu s'a descoperit nicio urmă arheologică.

Fragmentele ceramice prefeudale găsite la suprafața solului, pe baza cărora s'au planificat sondajele amintite aici, au o altă proveniență: ele au fost aduse odată cu stratul de iarbă dintr'o așezare prefeudală din împrejurimile Capitalei. Această situație trebuie avută în vedere în cercetările viitoare și în studierea materialelor culese mai de mult dela suprafața terenului.

¹ Arh. Stat. Buc., Min. Cult. și Instr. Pub., Dos. Nr. 2519 din 1853, f. 4, v. 6.

² Ibidem, Dos. Nr. 1101 din 1863, f. 7.

Punctul Dobroteasa

Pe terenul liber din spatele bisericii Dobroteasa, pe locul numit pe vremuri „Maidanul Dobrotesei“ s'au trasat două șanțuri în echer, cu scopul de a se obține o primă documentare științifică asupra depunerilor de cultură materială și a succesiunii lor stratigrafice și cronologice. Șanțul I (Est-Vest) a avut lărgimea de 16,50 m și lățimea de 1,50 m, iar șanțul II a fost lung de 13,60 m și lat de 1,70 m.

Cercetările dela Dobroteasa au dovedit că pe solul de pădure de culoare roșcat-ciocolatie s'au răspândit slabe urme de locuire datând din secolul al XVI-lea. În săpăturile făcute nu s'au găsit dovezi ale unor locuiri din epoca orânduirii comunei primitive și nici din perioada prefeudală. Resturile de ziduri de cărămidă îngustă (numită în trecut „cărămidă de rob“ sau „cărămidă țigănească“) aparțin secolului al XVIII-lea, când se constată și aici construcții în cărămidă. Aceste ziduri sunt datate pe baza monetelor, una dela 1816 și alta cu data de 1867, în prima și a doua jumătate a acestui secol.

Sporadice elemente de cultură materială din secolul al XVII-lea indică un slab nivel de locuire și din această vreme.

Sub acest nivel se află un strat, care conține mult cărbune și cenușă provenind dela locuințe de lemn. Nu s'a dat însă peste bucăți de chirpici ars. Unele fragmente ceramice ajută la datarea acestui nivel de locuire în secolul al XV-lea. Interesant în această privință este un profil de vas cu picior înalt și toartă care aparține unei forme a cărei evoluție pornește în Țara Românească din secolul al XIV-lea și durează până în secolul al XVI-lea, poate și în secolul următor.

Deși nu avem încă dovezi care să permită o concluzie definitivă, totuși se pare că în punctul Dobroteasa, despre care vorbesc și izvoarele scrise ca despre un centru important în istoria trecutului Bucureștilor, se găsesc urme de locuire ce pot coborî până în secolul al XV-lea sau poate până în secolul al XIV-lea.

În cazul când se vor relua săpăturile dela punctul Dobroteasa, cu extinderea lor în jurul bisericii și a străzilor învecinate, se vor putea lega mai organic descoperirile de aici de cele din punctul Radu Vodă.

Trebue subliniată de asemenea descoperirea în sondajele dela Dobroteasa a unor produse ceramice locale, alături de care se găsesc cele importate străine, datând cu deosebire din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și din secolul al XIX-lea, când, odată cu procesul de destrămare a orânduirii feudale și de formare a capitalismului, pătrunde în Țările Române, nu numai capital străin, dar și marfa țărilor capitaliste din Apus.

I. IONAȘCU (responsabil), VLAD ZIRRA, D. BERCIU,
MARGARETA TUDOR; studenți: ROGOJANU GH., KRAUSS NINETTA,
NICULESCU VIORICA, VELCOV ELENA, HAIRE DIN LIUNEFAR,
DĂLBEA EUGEN, BĂLĂCEANU ION, BUTOI MIHAI, BURTEA ION.

SĂPĂTURILE ARHEOLOGICE DIN SECTORUL CURTEA VECHÉ

Problema dată în studiul sectorului nostru a fost de a cerceta așezarea primei curți domnești din București, cunoscută sub numele de „Curtea Veche”. Conform planului stabilit s’au început săpături și sondaje în curtea

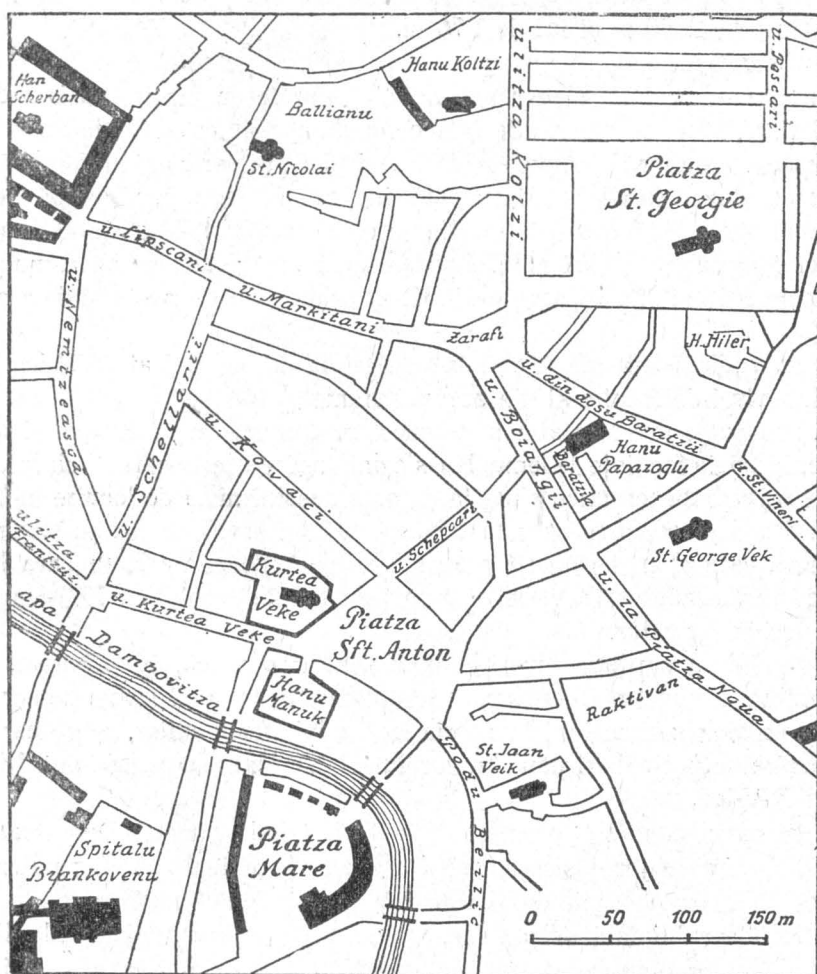

Fig. 2. — Curtea Veche și împrejurimile după planul lui Borroczyn.

bisericii sf. Anton din strada 30 Decembrie, în strada Soarelui, în piața Sft. Nicolae Șelari, în pasajul francez, în strada Gabroveni și în curtea fostului han Manuc din strada 30 Decembrie. Punctele care au fost cercetate prin săpăturile și sondajele făcute în campania din vara anului 1953, se în-

ȘANTIERUL ARHEOLOGIC BUCUREȘTI : CURTEA VECHE . Săpături 1953

Fig. 1

Fig. 3. — Curtea-Veche din București, după planul din 1799:

1, Biserica Domnească cu trei altare; 2, paraclisul din Palatul Domnesc; 3, baia cu cuptor subteran, găsită în săpături dar nefigurând în plan; 4, parcela pe care se afla baia din Curtea Veche; 5, poarta din sus, cu foișor; 6, parcelele cumpărate dela vornicul Goleșcu, pe care a făcut Hanu-Roșu; clădirea în formă de U se găsește în planul Borroczyzn din 1852; 7, altă parcelă cumpărată de același; 8, zidul despre dosul Șelarilor; 9, loc de 3 stânjeni lăsat pentru uliță nouă în colțul despre zidul pușcării; 10, parcela cumpărată de Ilie, vătaful de pușcărie; 11, polcul de Vânători; 12, pridvor de intrare în palat, ce nu figurează decât în planul din 1791; 13, sala mare; 14, sala mare susținută la mijloc de un rând de coloane; 15, cafeionul lui Altântop în 1811; 16, parcela pe care s'a construit o parte din Hanul Manuc; 17, podul prin Curtea Veche, larg de 8 m, podul dela Curtea Veche în 1804, ulița Curtea Veche în 1852, actuala stradă 30 Decembrie; 18, podul nou, larg de 6 m; ulița Șepcari în 1852; 19, Podul nou, larg de 5,50 m; ulița Covaci în 1852, actuala stradă Oituz; 20, podul spre Mihel Beceriu, larg de 8,50 m; pod ce merge spre Șelari în 1804; ulița Șelari în 1852; ulița lui Constantinache în 1825; 21, fără nume în planul din 1799; larg de 6 m, podul ce merge dela Curtea Veche spre Hanul lui Șerban-Vodă în 1804; ulița nemțească în 1852; strada Germană în 1876, actuala stradă Smârdan; 22, fără nume în planul din 1799; larg de 8 m; Boianșii și ișlicarii în 1804; ulița Franțuzească în 1852, actuala stradă 30 Decembrie; 23, podul spre Doamna Bălașa larg de 8 m; 24, drumul sacagiilor, larg de 6 m; vadul sacagiilor în 1804; fără nume în planul din 1852, dar cu pod de trecere peste apă; actuala stradă Căldărari (25); 26, ulița din dosul șălerilor, largă de 6 m; fără nume în planul din 1852, actuala stradă Gabroveni; 27, ulița la binale, largă de 5,50 m, prelungită, fără nume, până în strada 30 Decembrie, înainte de 1852, actuala strada Soarelui.

clud în suprafața pe care a ocupat-o vechea curte domnească de-a-lungul veacurilor (fig. 1, 2, 3, 4).

Curtea Veche, cu locul pe care s'a ridicat biserica domnească, cores-

Fig. 4. — Curtea Veche din București, după planul lui Ferdinand Ernst.
1, Palatul domnesc; 2, biserica domnească; 3, biserica Sf. Anton; 4, baia;
5, monumentul din piața de flori.

punde cu o veche așezare pe care o vom putea documenta mai pe larg, și care s'a dezvoltat la rândul ei din alte așezări anterioare. În faza actuală a cercetărilor putem să afirmăm că sectorul nostru a fost locuit încă din neolitic.

Se știe că în general orânduirea sclavagistă nu s'a dezvoltat pe tot teritoriul cuprins dela răsărit de Olt până la bălțile Ialomiței și Brăilei. Pe o

bună parte din teritoriul Țării Românești s'a trecut dela orânduirea comunel primitive spre societatea împărțită în clase antagoniste printr'o perioadă foarte frământată, atestată și prin materialul arheologic dat la iveală de săpăturile dela Curtea Veché.

În sectorul Curtea Veché urmele orânduirii feudale sunt atestate destul de târziu, de abia la sfârșitul veacului al XV-lea, deși s'au găsit și unele materiale provenind din veacul al XIV-lea. Începând din veacul al XVI-lea urmează o bogată documentare arheologică, corespunzătoare diferitelor faze prin care a trecut așezarea în veacurile următoare. Perioada descompunerii orânduirii feudale și începuturile dezvoltării capitalismului ne-au lăsat un material prețios care trebuie studiat și pe baza materialelor descoperite de colectivele care au lucrat în sectoarele Radu Vodă și Mihai Vodă.

O greutate destul de mare care a stat în fața colectivului care a lucrat la Curtea Veché a fost spațiul restrâns care putea fi supus cercetărilor, dar în cele mai multe cazuri noi am fost siliți să săpăm chiar în curțile locuințelor actuale.

Lucrul a început în curtea bisericii dela Curtea Veché unde în partea de Sud s'a trasat un șanț de 21×3 m cu orientarea Vest-Est (șanțul I). Între 10 Iunie până la 15 Septembrie s'au mai trasat următoarele șanțuri: șanțul II așezat în partea de răsărit a bisericii, având dimensiunile $14,50 \times 1,50$ m cu orientarea Nord-Sud, șanțul III în partea de apus între casa parohială și gardul ce desparte biserica de strada 30 Decembrie, cu dimensiunile $9,50 \times 1,30$ și având și două arexe III' și III''; suprafața IV care cuprinde „anexa” din latura de Nord a bisericii, suprafața mărginită de zidurile de demarcare a acestei anexe, și care are dimensiunile de $7,70 \times 4,40$ m.

În partea de Nord-Est a bisericii s'a trasat șanțul V cu dimensiunile 8×2 m, orientat Nord-Vest—Sud-Est. Suprafața VI cuprinsă între zidurile „anexei” de Sud a bisericii cu dimensiunile $7,70 \times 4,40$ m, suprafața VI' care cuprinde o porțiune restrânsă de teren corespunzător absidei altarului aceleiași anexe, suprafața VI'' în partea de Vest a suprafeței VI și, în sfârșit, șanțurile VII, VIII, IX și X situate în partea de Nord-Est a bisericii.

Tot în strada 30 Decembrie s'a săpat și în curtea fostului han Manuc. Săpăturile au fost extinse în spațiile disponibile din strada Soarelui Nr. 7, în curticica din strada Soarelui Nr. 5, în strada Soarelui Nr. 6 etc. (fig. 1).

Săpăturile arheologice din preajma bisericii

În săpăturile efectuate în curtea bisericii a apărut un inventar arheologic format din fragmente de ceramică, așchii și lame de silix etc. În faza actuală a cercetărilor preliminare nu am putut stabili cărei culturi materiale

din orânduirea comunei primitive aparțin obiectele găsite, putem însă afirma cu certitudine că ele se situează în neolitic.

În sectorul VII" de lângă biserica Curtea Veche, la 0,60 m adâncime s'a găsit o lamă de silix (fig. 5,1); o sulă de os a fost găsită la 1,10 m adâncime. De asemenea au apărut și câteva fragmente ceramice atipice. Aceste fragmente ceramice sunt de dimensiuni mici, pasta conține mult nisip fin, culoarea lor este neagră. Tot la același nivel s'au găsit și câteva fragmente ceramice de culoare galben-brună; la ruptură pasta este roșcată și conține nisip fin.

O viață puternică a pulsat însă în așezarea dela Curtea Veche în veacurile IX — VI, în care Imperiul Roman nu a mai putut restabili controlul asupra teritoriului din Nordul Dunării unde lupta băștinașilor împotriva stăpânirii romane a fost ajutată de către popoarele migratorii.

În veacul al VI-lea Slavii s'au așezat în massă în Nordul Dunării contribuind la determinarea vieții social-economice a băștinașilor. Prin veacul al VI-lea începe să se desvolte la noi epoca numită de I. V. Stalin „semifeudală“, în care se pregătesc condițiile apariției feudalismului și care constituie faza de trecere spre feudalism.

La Curtea Veche s'au găsit așezări care ocupă o porțiune mai mare de teren și care au fost intens locuite, spre deosebire de celelalte așezări ome-

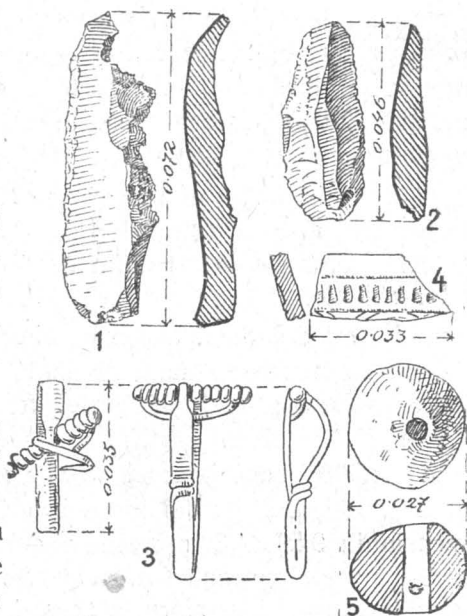

Fig. 5. — 1 — 2, unelte de cremene; 3, fibulă de bronz din sec. IV; 4, fragment ceramic din sec. IV; 5, prâsnel de lut, pentru fusul de tors, sec. VI.

Fig. 6. — 1, 2, 3, fragmente ceramice de tip slav; 1—2, sec. VI; 3, sec. IV.

nești din veacurile IV—VI descoperite în preajma Bucureștilor, care sunt formate din locuințe răslețe ca: Dămăroaia, Jilava, Pipera și Crângăși. Stratul în care au fost găsite prezintă o culoare neagră, datorită în parte

incendiilor care au distrus locuințele ce se întindeau pe panta ce coboară spre Dâmbovița.

În sectorul bisericii Curtea Veche, în partea de Vest a șanțului I, s'au găsit la 0,85 m adâncime, fragmente ceramice (fig. 6,1) lucrate la roată,

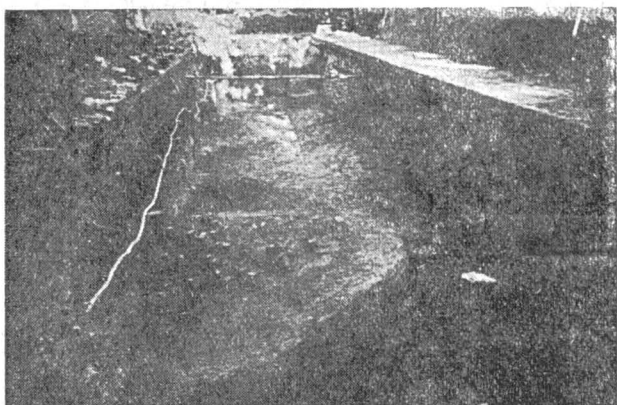

Fig. 7. — Rămășițele unei locuințe din sec. VI.
Chirpici și fragmente ceramice.

formate dintr'o pastă la care predomină culoarea brun-roșcată, la ruptură pasta este neagră și conține grăunțe de nisip sau pietriș foarte fin. Ornamentul este format în genere dintr'un brâu de linii incizate, dispuse orizon-

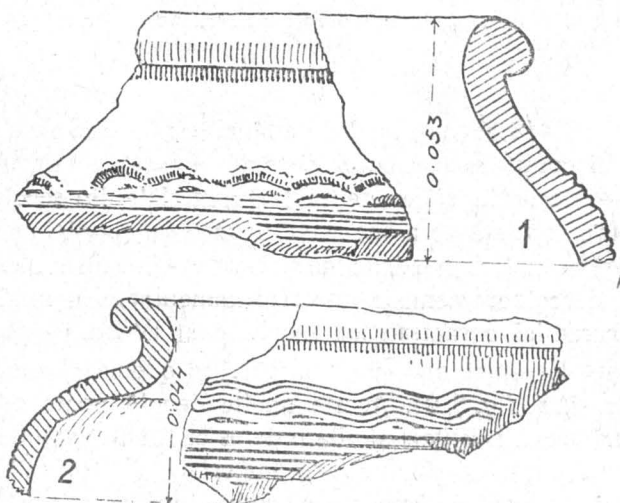

Fig. 8. — 1—2, fragmente ceramice din sec. VI.

tal, obținute cu ajutorul unui pieptene. Alte fragmente ceramice prezintă un ornament obținut prin același procedeu dar având brăul alcătuit din linii „în val“ (fig. 6,2).

La 0,90 m adâncime a apărut o vatră mare, distrusă de lucrări de pământ oarecum recente (conductă pentru apă și tranșeu săpat în 1941). Această vatră se păstrează — în parte — în taluzul de Sud și de Vest al șanțului și are dimensiunile de 1,20×1,55 m. Vatra se prezintă sub aspectul unei plăci de lut galben de formă dreptunghiulară; lutul este nisipos și are o grosime de 4—5 cm. Dedesubt pământul este ars și prezintă o culoare cărămizie ce se degradează cu cât se depărtează de vatră. Fragmentele ceramice asemănătoare celor descrise mai sus, au apărut la adâncimea de 0,30—0,95 în tot cuprinsul șanțului.

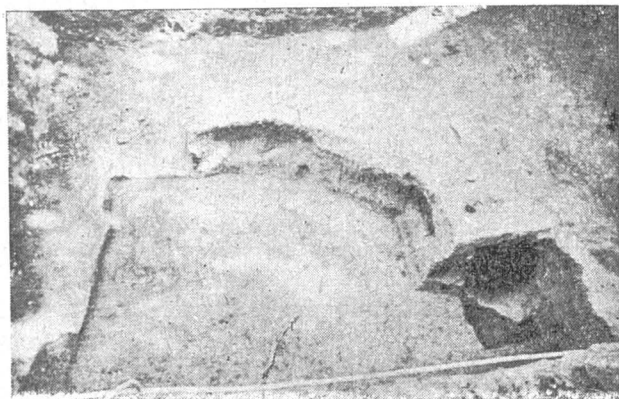

Fig. 9. — Rămășițele unui bordei din sec. IV. În dreapta, cuptorul de uz casnic. Bordeii era suprapus de o locuință din sec. VI.

În sectorul 10—13 al șanțului I, la adâncimea de 0,95 m s'a dat de urmele unui bordei conținând un bogal inventar format din fragmente ceramice (fig. 8, 1—2) caracteristice unei culturi materiale din secolul al VI-lea. Ele provin dintr'o locuință ce a încălcat în parte un bordei mai vechi, al cărei fund s'a găsit la 1,95 m adâncime și care conține un material ceramic lucrat la roată, de culoare cenușie uneori ornatat prin motive obținute prin lustruire, ceramică caracteristică secolului al IV-lea.

În cuprinsul locuinței mai noi, s'a găsit și o dălțiță rotundă și găunoasă de os și un silex (fig. 5, 2). Aceste unelte denotă poate o tradiție păstrată din timpuri vechi. Dălțițele similare de os cunoscute sub denumirea de Hohlmeissel sunt caracteristice culturii materiale de tip Glina III dela începutul vârstei bronzului. Prezența silexului într'o vreme atât de târzie ne arată pe de o parte păstrarea tradiției uneltelor de piatră, cât și raritatea metalelor. Nu înțelegem că silexul a fost lucrat în secolul al VI-lea, ci numai folosit. El a putut aparține unei culturi materiale mai vechi, probabil neolitică. Engels în lucrarea sa „Origina familiei, a proprietății private și

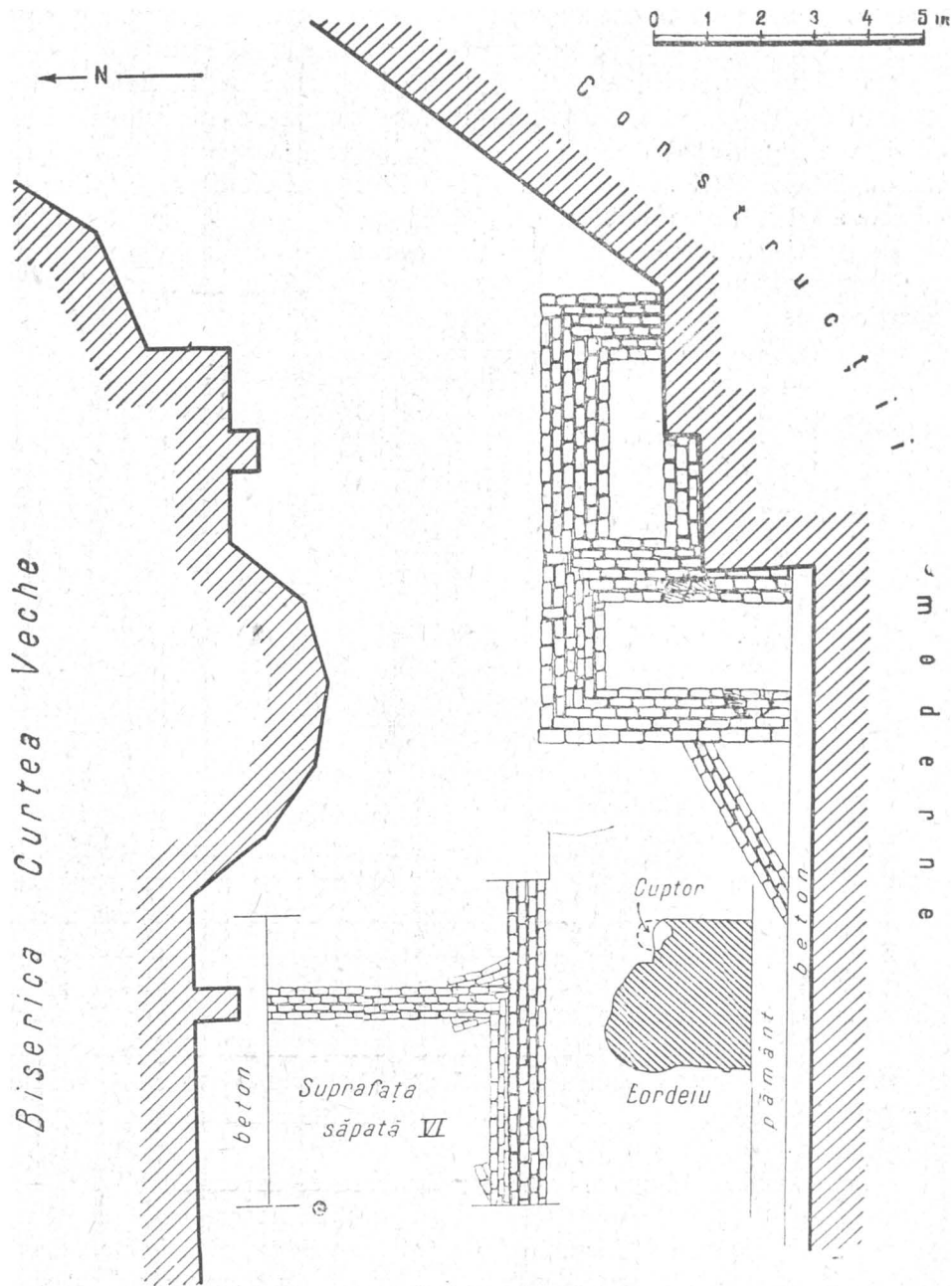

Fig. 10. — [Curtea Veche. Plan de detaliu.

a statului" arată că în bătălia dela Hastings (1066), luptătorii au întrebuințat topoare de piatră pe lângă armele obișnuite ale vremii.

Bordeiul mai vechi are patru laturi, două laturi se întretaie cu o a treia, în unghi drept, latura a patra orientată spre Nord este rotundă. Bordeiul avea în partea de Nord-Est un cuptor de uz casnic, iar în peretele de Est o mică firidă (fig. 9—10). Nu a putut fi cercetat tot bordeiul, deoarece o parte a lui se pierde în taluzul de Sud al șanțului, sub clădirile din strada 30 Decembrie. În fundul bordeiului, s'a găsit și o fibulă de bronz cu picior răsfrânt (fig. 5, 3). Fibula prezintă o deformare fortuită, iar tipul căruiă îi aparține este caracteristic unor culturi materiale din secolul al IV-lea.

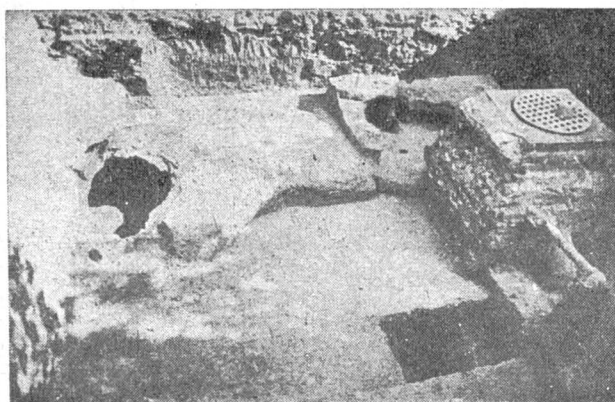

Fig. 11. — Două cuptoare de uz casnic. Sec. VI.

În partea de Nord a bordeiului, la 0,95 m adâncime, au fost găsite fragmente provenind dintr'un vas mare de lut cenușiu, lucrat la roată și ornamentat cu benzi formând linii „în val” obținute cu ajutorul unui pieptene (fig. 6, 3). Acest vas, aparținând veacului al IV-lea, are o formă a cărei origine o găsim încă la începutul secolului I la Daco-Geți, ceea ce constituie o dovadă că așezarea dela Curtea Veche era locuită tot de băștinași ca și în veacurile IV—VI. Lângă vas s'a găsit și un bob de mărgea făcută din sticlă de colorare neagră. De asemenea s'a găsit și un mic fragment ceramic format dintr'o pastă cenușie subțire (fig. 5, 4), lucrată cu grijă și ornamentată cu pieptenele. Vasul mare este cunoscut în literatură de specialitate sub denumirea de Krausengefäss.

În suprafața VI au apărut două cuptoare de uz casnic (fig. 11—12) aparținând unor bordeie dela începutul perioadei de trecere spre feudalism și care au fost distruse de lucrări de pământ (canalizare, zidărie etc.) Cuptorul Nr. 1 păstrează o parte din calotă, cuptorul Nr. 2 are calota prăbușită. În apropiere de cuptoare s'au găsit materia e care provine din bordeiele distruse; astfel s'au găsit fragmente ceramice caracteristice veacului al VI-lea: un prâsnel de lut pentru fus (fig. 5,5) și o bucată de tablă de bronz. În căpătul de Nord al șanțului II s'a găsit al treilea cuptor de uz casnic (fig.

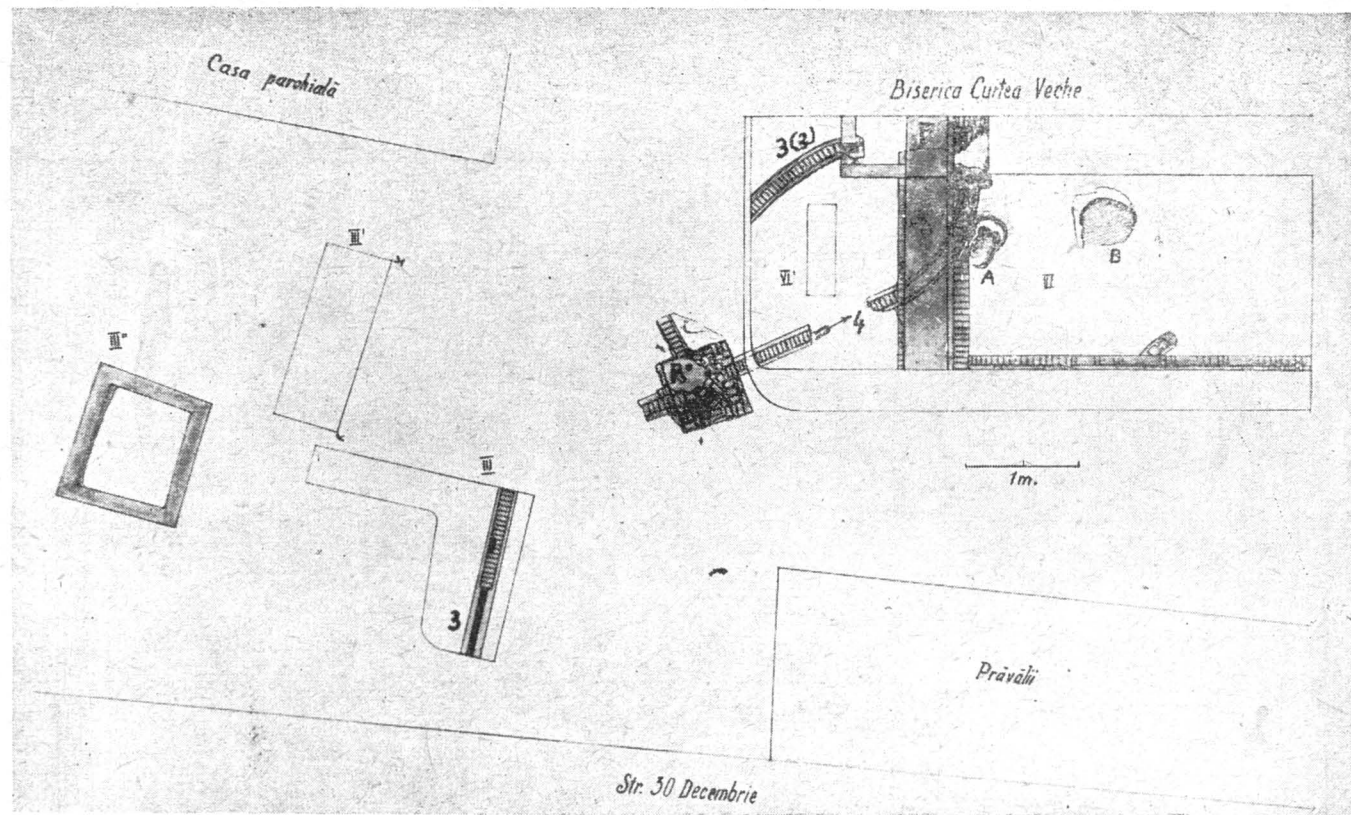

Fig. 12. — Planul sectorului III și IV. Conductele de canalizare (3), visteria pentru ape (R), locul unei cișmele (F), conductă pentru apă potabilă (4) și două cuptoare din sec. VI (A—B). In III'' temelii unei încăperi distrusă de incendiul din 1847.

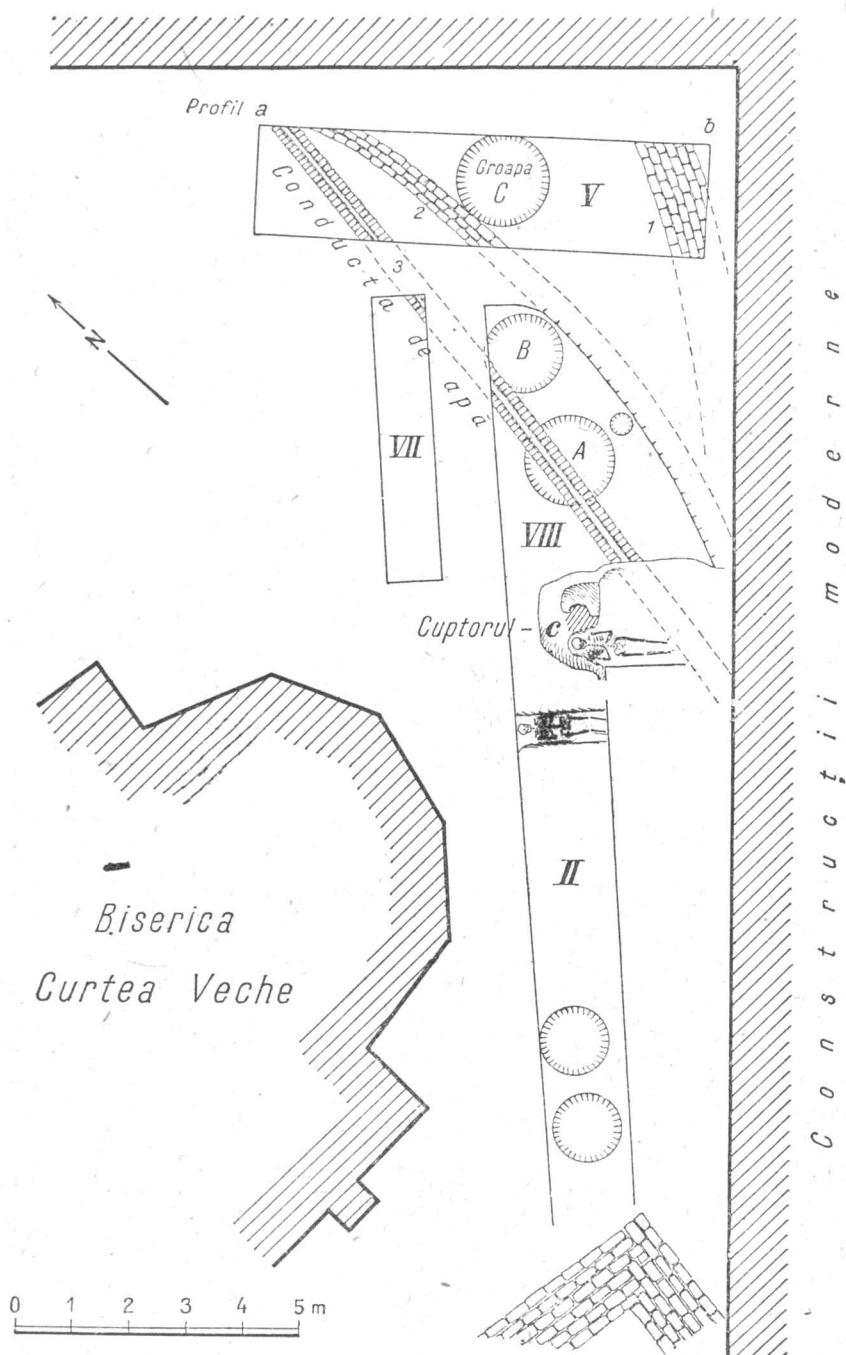

Fig. 13. — Curtea Veche. Plan de detaliu.

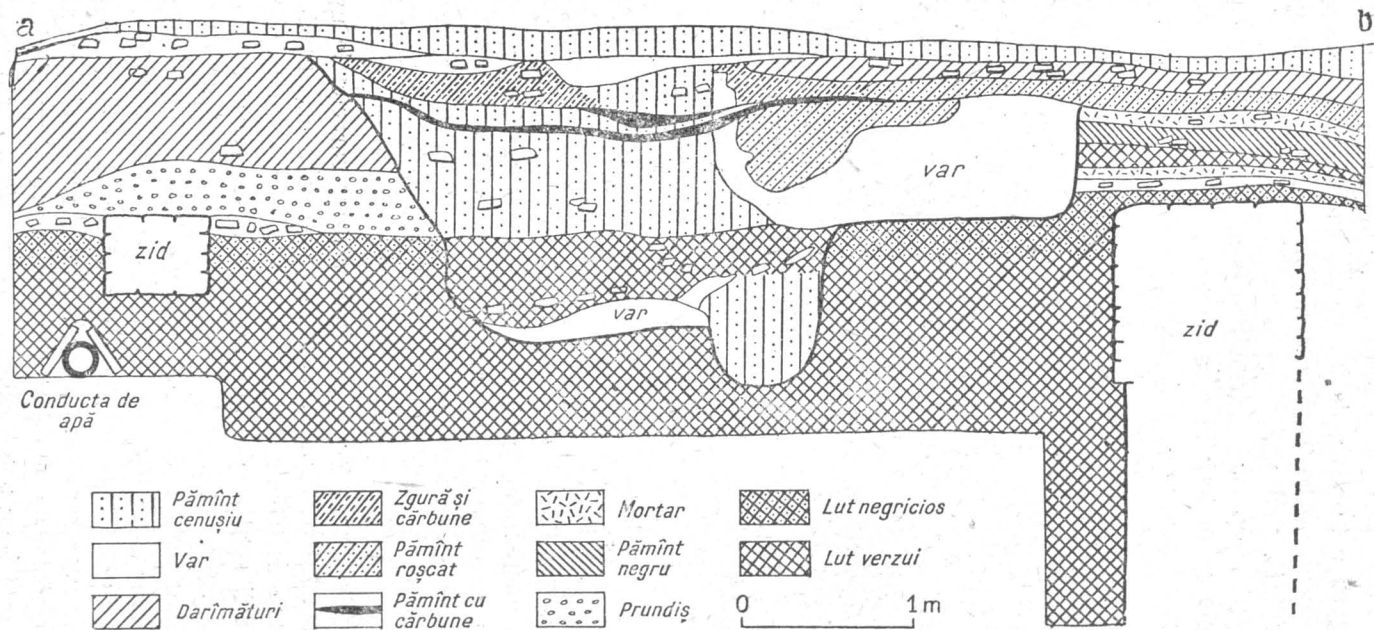

Fig. 13 a. — Profilul Suprafeței V (secțiunea a — b).

13, c). În capătul de răsărit al șanțului V, într'un bordei distrus de lucrările de zidărie s'a găsit o greutate de lut pentru războiul de țesut (fig. 14,1). Urme de gropi-bordee distruse și ceramică prefeudală au fost găsite și în șanțurile III, IV, VII, VIII și X.

Pentru datarea ceramicii, atribuită de noi veacului al IV-lea, ne-am bazat pe analogia cu materialul ceramic provenit din așezări similare, date ca și la Curtea Veche prin tibule sau prin monete din vremea respectivă.

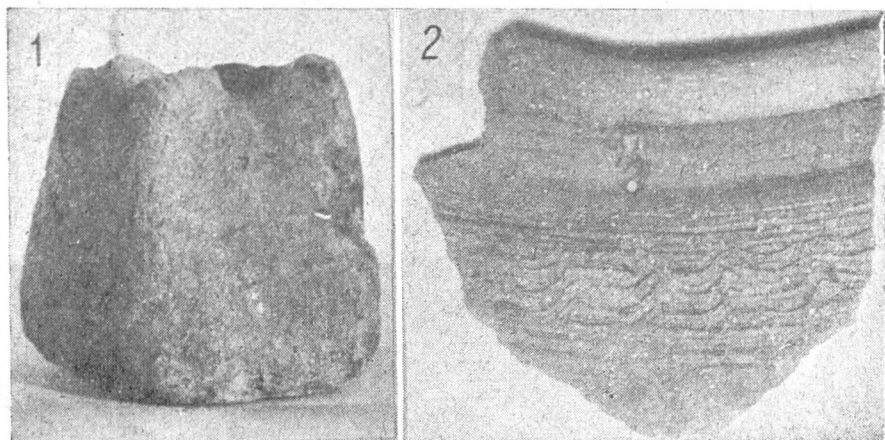

Fig. 14. — 1, Greutate de pământ ars pentru războiul de țesut, sec. IV;
2, fragment ceramic de tip. slav, sec. VI.

Pentru materialul ceramic atribuit veacului al VI-lea am folosit în primul rând suprapunerea stratigrafică din bordeiul șanțului I, cât și materialul similar datat de o monedă de bronz dela Justinian (527—565) găsită cu prilejul unor lucrări de pământ în piațeta Nicolae Șelari, ca și de materialul dela Măgura Jilavei și Colentina, cel din urmă datat tot printr'o monedă a lui Justinian.

Așezarea dela Curtea Veche prezintă așa dar caracterele unei așezări în care s'au dezvoltat elemente de cultură materială a băștinașilor. Luptele de apărare purtate de băștinași aveau un caracter cuasi-permanent, așa că inventarul așezării noastre prezintă un material cam sărăcăcios, singurul care însă se putea prelucra în condițiile date. Dezvoltarea meșteșugurilor casnice nu înlătura însă posibilitatea de a se importa unele mărfuri străine, dovadă mărgeaua de sticlă găsită. Rămâne să se stabilească de unde proveneau mărfurile de import și cine erau aceia care le aduceau.

Faptul că în așezarea dela Curtea Veche nu am putut constata diferențieri cu caracter social nu dovedește însă că aceste diferențieri nu existau. Terenul pe care noi l-am putut studia până în prezent prin săpături are o întindere relativ mică, așa că vom depune concluziile noastre pe baza unui

material mai bogat ce va proveni din extinderea săpăturilor și în alte puncte ale fostei curți domnești.

Deasupra stratului prefeudal se întinde un strat foarte subțire de cărbune, pietriș mărunț și fragmente de cărămidă arsă rudimentar, reprezentând aici cel mai vechi nivel al așezării feudale; faza actuală a cercetărilor nu ne îngăduie încă a preciza o datăre.

Materialul arheologic aparținând orânduirii feudale, găsit cu prilejul săpăturilor dela Curtea Veche confirmă oarecum tradiția după care curtea domnească din București s'ar datora inițiativei luată de Mircea Ciobanul.

Biserica cu hramul Buna Vestire, cuprinsă în incinta Curții Vechi, prezintă la intrare o inscripție pusă cu prilejul lucrărilor de restaurare a bisericii făcute în anul 1715 în domnia lui Ștefan Cantacuzino și care conține informații contradictorii cu privire la ctitorii bisericii. Dacă cronologia domnilor citați în inscripție este greșită, se poate însă trage concluzia că în veacul al XVIII-lea tradiția păstra amintirea unui Mircea drept prim ctitor al bisericii.

În interiorul bisericii se află o altă inscripție care arată că în anul 1847 biserica a suferit avarii cauzate de marele incendiu care a mistuit atunci o parte din oraș; de asemenea biserica era stricată și din pricina vechimii. În timpul domniei lui Gh. Bibescu au început lucrările de refacere care au fost terminate în vremea domniei lui Gh. Știrbev. Interiorul bisericii a fost pictat de către Constantin Leca, profesor de desen¹.

Biserica dela Curtea Veche este numită biserica sf. Anton după numele bisericii sf. Anton ce se afla în actuala Piață de Flori. Biserica sf. Anton, azi distrusă, a fost ridicată în anul 1735, pr babil pe locul unde se înălțase mai înainte o altă biserică, cunoscută în documentele din veacul al XVI-lea ca biserica „Doamnei Maria“ sau a „Doamnei Stanii și a Doamnei Maria“²; această biserică a fost distrusă la sfârșitul veacului al XVI-lea. Pe locul ei s'a ridicat biserica din anul 1735, care a fost la rândul ei distrusă în anul 1847. Bucureștenii au numit biserica Curtea Veche, biserica sf. Anton, după numele vechii biserici din Piața de Flori.

Colectivul arheologic care a lucrat la Curtea Veche nu a săpat încă la temelie bisericii pentru a putea stabili vremea când s'a făcut prima construcție.

Pe cât este de bogat materialul arheologic găsit cu prilejul săpăturilor dela Curtea Veche pe atât este relativ săracă documentarea pe care o avem cu privire la curtea domnească. Avem însă unele informații despre Curtea Veche în știrile cuprinse în cronicile Țării Românești. Atât curtea domnească cât și biserica au suferit transformări succesive în decursul timpului. Biserica a fost reclădită și restaurată în mai multe rânduri. Curtea Veche a fost

¹ N. Iorga, Inscriptii, v. I, p. 261.

² Acad. R.P.R., Condiica bis. domnești din Buc., mss. 907, f.25 verso, 26 și urm.

reparată, mărită și înfrumusețată din ordinul voievozilor care și-au avut acolo locuința.

Palatul domnesc

În curtea domnească se afla palatul domnesc despre care pomenesc călătorii care au trecut prin București în a doua jumătate a veacului al XVI-lea. Prețioasă pentru noi este informația lui Jacques Bongars¹, care trece în 1585 prin București și notează ca: „...bisericele, mănăstirile și castelul din București sunt clădite în piatră și sunt frumoase“. În Parisul din acea vreme existau clădiri mărețe și totuși un om obișnuit cu asemenea construcții apreciază și clădirile palatului din București. S'ar putea ca la o dată apropiată de anul 1585, să se fi făcut palatului reparații care au dat aspectul frumos notat de Bongars. Credem că pe baza afirmației lui Bongars se poate presupune că ne aflăm în fața unui castel care nu a putut fi clădit dintr'odată din piatră și că este vorba de o clădire care a avut poate începuturi mai modeste, până a se ajunge la frumosul edificiu semnalat de Bongars.

Știm că în Moscova, la Kremlin, palatul lui Dimitrie Donskoi, deși era o clădire măreață cu acoperiș aurit, a fost construit totuși din lemn.

Noul palat a fost ridicat în domnia marelui cneaz Ivan al III-lea care era cuscrul lui Ștefan cel Mare.

Poporul nostru a avut de suferit jugul greu al asuprii otomane care a fost o frână în dezvoltarea societății de pe teritoriul patriei noastre. Dezvoltarea curții domnești din București a fost și ea frânată de apăsătorul jug otoman. Contele de Césy (de Harlay), trimis la Constantinopol în anul 1619, rămâne cinci zile la curtea din București și scrie despre aceasta că este foarte sărăcăcioasă și se resimte de vecinătatea Turcilor. În interval de 34 de ani curtea domnească din București suferise schimbări destul de mari.

Starea de dărăpănare în care se afla curtea domnească este confirmată în 1632 de Paul Strasbourg², trimisul la Constantinopol al regelui Suediei Gustav Adolf.

În 1640, un alt călător, vorbind despre palatul domnesc, ne spune că era clădit pe malul apei și că o parte din palat era clădită chiar pe apă. Peste drum de palat, pe malul opus al apei, se afla grădina domnească. Palatul i se părea mare, dar părăginit, cu zidurile înconjurătoare căzute pe ici pe colo. Uneori spărturile mai mari ale zidului au fost reparate cu garduri de lemn. La poarta palatului se află un turn înalt, în vârful căruia stau ostași de pază. Călătorul scrie despre pușcărie și anume că este o construcție făcută din lemn.

În timpul domniei lui Matei Basarab, palatul a suferit reparații radi-

¹ Hurmuzaki, Documente, v. XI, p. 190 — 2.

² Ibidem, supl. I, p. 185.

cale. Pavel de Alep, însoțitorul patriarhului Macarie, descrie palatul ca o clădire mare înconjurată cu întăriri de lemn. „Acest edificiu e uimitor de elegant, cu aspect încântător și mult mai frumos și mai vesel decât curtea din Târgoviște“, deci Matei Vodă a rezidit totul din nou.

Orașul București a fost devastat de un foc puternic la care n'au putut rezista decât clădirile boltite și zidite în piatră. La această dată probabil că nu toți boierii posedau locuințe întărite cu ziduri puternice. Pavel de Alep a observat că după incendiu, boierii s'au adăpostit prin bisericile boltite ce scăpaseră de urgia focului. Dar curtea putea deveni și un centru de agitație printre boieri, aceasta mai cu seamă în timpul când în Țara Românească aveau loc lupte feudale. Un cronicar ne informează că boierii Cantacuzini în timpul domniei lui Radu Leon au început a amesteca lucrurile, adică a face intrigi atâțând pe boieri împotriva voevodului, boierii „strângându-se numai într'o zi den curtea domnească au făcut rădicare“.

Grigore Ghica a fost unul dintre voevozii înnoitori ai curții domnești. Cu prilejul lucrărilor dela curtea domnească, Grigore Ghica a pus pe soțiile boierilor din tabăra adversă să care var și piatră pentru construcție împreună cu țiganii „cei de dârvală“, ne informează I. Neculce care cunoștea plângerea făcută de soțiile boierilor¹.

El a închis la curtea domnească 24 de boieri pe care i-a pus în lanțuri. Mai târziu acești boieri au fost închiși în turn „după poarta domnească“.

Cronicarul N. Muste scrie că Grigore Ghica a închis pe boieri la poarta curții domnești din București, în turn la nemți „și bății ce au luat boierii, lăsăm să spună muntenii“².

Construcțiile dela curtea domnească începute în vremea lui Gr. Ghica au fost continuate în vremea domniei lui Duca, ispravnic al clădirilor fiind viitorul domn Șerban Cantacuzino. În vremea domniei lui Duca, pe lângă vechile construcții ale palatului domnesc din București s'au adăugat altele noi.

În vremea domniei lui C. Brâncoveanu, curtea domnească se înfrumusețază cu clădiri noi, necesare numeroasei familii a voevodului. Cunoaștem condica vistieriei lui C. Brâncoveanu, știm cât de împovăraătoare a fost pentru țară această domnie.

Cronicarul Greceanu arată ce importanță aveau ca mijloace de apărare, curțile bolovănite din București, de unde se putea rezista chiar unui adevărat asediu.

În vremea lui C. Brâncoveanu s'a zidit turnul bisericii „despre doamna“. Această clădire în vremea lui Grigore Ghica era numai boltită. În vre-

¹ M. Kogălniceanu, *Cronicile României*, v. II, p. 204.

² *Ibi dem.*

mea lui Brâncoveanu s'a ridicat turnul și s'a construit și tinda bisericii care a fost înfrumusețată cu picturi.

Tot din ordinul lui Brâncoveanu s'a făcut și casa domnească cu „trei cafasuri“ ce era așezată pe stâlpi de piatră; la etaj s'a ridicat o clădire pentru doamnă.

Clopotnița domnească ce fusese zidită în domnia lui Gr. Ghica și înălțată în vremea lui Șerban Cantacuzino a fost trăsniță în vremea domniei lui C. Brâncoveanu. În interiorul clopotniței se afla ierbăria domnească și căzând trăsnetul s'a produs o explozie puternică ce a distrus clădirea; palatul domnesc nu a avut însă nimic de suferit. Din ordinul lui Constantin Brâncoveanu s'a făcut o nouă clopotniță „mai bună“ și s'a montat și un ceas sus în clopotniță, „făcându-i și horă împrejur și acolo hora aceea bătea chindia, care n'au fost mai înainte la alți domni“¹.

O scară măreață ducea în foisorul palatului. Din sala unde se ținea sfatul domnesc se trecea — probabil — „în spătăria cu stelele“ unde se afla ironul voevodului.

Din palatul domnesc „se pogora“ la biserica domnească, ceea ce înseamnă că biserica era în apropierea palatului.

Grădina domnească fusese delăsată în timpul domniilor anterioare lui Brâncoveanu. Brâncoveanu a arătat dragoste și pricepere în aranjarea grădinii domnești, care în vremea lui era foarte îngrijită. În locul foisorului de lemn din grădină a fost ridicat un foisor din piatră împodobit cu coloane sculptate. Foisorul a fost împodobit cu picturi atât în interior cât și în exterior.

În anul 1701 sunt menționate atât turnul cât și zidul care împrejmuiau curtea domnească. Dintr'un document știm că turnul din ulița bărbierilor se afla mai sus de „casele băraților“. Orientarea zidului curții în direcția de mai sus este confirmată într'un act din 1701 în chipul următor: „spre Nord-Est colțul zidului domnesc merge din ulița Boiangiilor pân'n ulița Băraților și într'acolo sunt și grajdurile domnești“². În săpăturile din anul 1954 se va include și acest punct în planul de lucru.

Când în cursul lunii August a anului 1712 s'a produs un incendiu în București, focul a pătruns și în curtea domnească; au ars casele feciorilor lui Brâncoveanu, dar restul clădirilor a scăpat neatins. Brâncoveanu pune să se repare zidul curții, înălțându-l la un nivel potrivit față de nivelul construcției palatului. Pentru seimeni s'au clădit locuințe de piatră în locul celor vechi care erau construite din lemn.

Palatul era bine păzit de artileria pe care domnii se îngrijiseră să o aibă în curtea domnească. S'a întâmplat însă că atunci când era mai multă nevoie de tunuri, acestea să se găsească în magaziiile domnești. Așa s'a în-

¹ Viața lui Const. vodă Brâncoveanu, ed. Greceanu, p. 45—46.

² Arh. St. Buc., Condica Nr. 5 a Mitropoliei.

tâmplat în anul 1716 când Nicolae Mavrocordat a fost făcut prizonier. Cu acest prilej curtea a fost ocupată militarmente, iar bisericile domnești jefuite.

Palatul domnesc, cu toate vicisitudinile vremii, era încă o clădire impunătoare. Del Chiaro descrie palatul în chipul următor: „palatul princepelui e de piatră, cu o impozantă scară de marmoră, cu săli mari boltite, dar destul de joase, din care prima — pridvorul — e susținut la mijloc de un rând de coloane. A doua „sală“ servește de divan de judecată unde au loc și banchetele de zile mari. Altele sunt săli de audiență, care duc în apartamentul princepelui și de aici în al principesei, care (apartamentul principesei) se reducea la două odăi și un iatac, până ce principele Ștefan Cantacuzino clădise, de câteva luni un mic palat cu 8 odăi într'un colț al grădinii, care e de toată frumusețea și are forma pătrată, în stil italian. În mijlocul ei principele Constantin Brâncoveanu clădise un foisor unde lua prânzul, și-și făcea siesta după masă, în mijlocul straturilor de flori”¹.

Tot Del Chiaro vorbește și despre zidul care împrejmua curtea domnească și care fusese ridicat de Brâncoveanu cu câteva zile înaintea mazi-
lirii sale.

În veacul al XVIII-lea nu cunoaștem reparații mai mari făcute curții domnești care se dărăpănează din ce în ce, în special în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, ceea ce face pe Constantin Hangerliu să hotărască vinderea la mezinț a locului curții domnești, iar cu banii luați să se facă o nouă curte, curtea domnească de lângă Mihai Vodă.

Biserica domnească

Biserica domnească s'a bucurat în veacul al XVII-lea de favoarea domniei; Alex. Iliș, în 5 Mai 1629, scutește de dări pe preoții ei; tot în același an Alex. Iliș dă preoților și diaconilor dela biserica domnească „locul bisericii doamnei Marii cu loc de prăvălii pentru că acel loc a fost loc domnesc” și pentru ca să creeze venituri bisericii domnești.

În 14 Ianuarie 1630, cei trei preoți dela biserica domnească împreună cu diaconul primesc pentru casele și bucatele lor scutiri de bir, de oaie seacă, de cai de olah, de vinărici etc. Nici județul orașului, nici cei 12 pângari și nici slugile domnești nu au voie să-i bântuiesc.

Stăpânirea peste locul unde a fost biserica doamnei Marii este confirmată bisericii domnești de către Matei Basarab, în anul 1634. Din document aflăm că, în urma expediției lui Sinan Pașa, biserica doamnei Stana și a doamnei Maria a fost stricată până în temelii și „a rămas numai pământ pustiu”. Se vede din această știre, caracterul distrugător al expediției. În act se amintește și locul de prăvălii de lângă fosta biserică.

¹ Anton Maria Del Chiaro Fiorentino, *Revoluțiile Valahiei, în românește de S. Cristian*.

Actul din 13 Mai 1563¹, dat de Necula al lui Bobanea, județul orașului București, de pângari și de toți oamenii buni și bătrâni din orașul București, prezintă o mare importanță deoarece prin el se constată că la mijlocul veacului al XVI-lea se desvolta centrul comercial din București.

Centrul comercial forma bazarul (piața) și se afla în imediata apropiere a palatului domnesc. Acest centru comercial se desvolta astfel sub ocrotirea domniei și împotriva tendințelor de acaparare ale marilor feudali și trimișilor Porții Otomane.

Din documente se vede în mod destul de clar, rolul pe care încep să-l aibă negustorii. Actul arată gruparea negustorilor în bazar așezat în partea cea mai centrală a orașului, lângă palatul domnesc.

Printre negustorii grupați în bazar, se află și negustori de origine străină ale căror interese sunt ocrotite la fel ca ale celor pământeni, atât de organizația negustorilor, care începea să se înjghebeze, cât și de reprezentanții oficiali ai orașului.

Apărarea intereselor negustorilor constituie o preocupare chiar a orășenilor deoarece actul se dă și în numele oamenilor „buni și bătrâni” din București.

Printre martori figurează un croitor și 14 negustori din bazar. Al 15-lea negustor din bazar este Ghergoman Grecul, beneficiarul actului. Lui i se întărește o prăvălie ca să-i fie „de ocină și de ohabă”. Faptul că la încheierea actului, participă în calitate de martori toți negustorii din bazar, interesați în egală măsură să-și apere interesele și că numai cu asentimentul lor putea fi primit un nou membru în bazar, arată importanța tot mai mare pe care o ia comerțul în București, cât și formele embrionare ale organizației de breaslă de mai târziu.

Nu trebuie să scăpăm din vedere însă, că la mijlocul veacului al XVI-lea, în Țara Românească economia naturală era dominantă, deși relațiile comerciale se desvoltau neconținut. Numeroase prăvălii se deschid în București, cele mai multe se aflau în bazar (piață); dar și în afara bazarului se puteau deschide prăvălii.

Domnia ocrotește comerțul. Pentru ca să creeze noi venituri bisericii domnești, Alexandru Mircea construiește patru prăvălii care sunt întărite bisericii domnești.

Din actul din 30 Mai 1640, dat de Bogată județului orașului București cu ce 12 pângari aflăm că biserica domnească, din curtea domnească, avea prăvălie lângă prăvăliile bisericii sf. Troița². Inceputul desvoltării schimbului face ca biserica să fie preocupată de dorința de a achiziționa locuri de prăvălii pentru a fi închiriate la prețul zilei.

¹ Documente privind Istoria României, veacul XVI, B. Țara Românească, v. III (1551—1570), p. 177, Acad. R.P.R., 1952.

² Arh. St. Buc., Radu Vodă, XXXIV/29 și ms. 256, f. 154—55.

Biserica domnească stăpânea un vad de moară cu două roți pe apa Dâmboviței în sus de Curtea domnească. Din pricina morii apă Dâmboviței înneca grădina domnească și săpa malul pe care se afla așezată mitropolia. Duca Vodă văzând pagubele aduse ordonă să se strice moara și să dă drept despăgubire bisericii domnești 200 de unghi din vânzarea vinăritului de pe dealul Bucureștiului¹.

Brâncoveanu obligă pe preoții și diaconii dela biserica domnească să nu mai primească bani la miruit, căci în schimb domnul le va da o parte din vama târgului Bucureștilor. În anul 1714, Ștefan Cantacuzino scutește de dăjdiile pe preoții și diaconii dela „biserica domniei mele de sus din curtea domnească“. În 1752 biserica este derumită biserica domnească de jos și altă biserică cu hramul sf. Ioan Botezătorul este denumită biserica domnească de scs. Deci se constată existența a două biserici domnești.

Dintr'un document din 1752, aflăm că într'una din domniile sale anterioare, Constantin Mavrocordat a făcut două paraclise „alătura cu biserica cea mare domnească“.

În veacul al XVIII-lea, sub ocrotirea domniei, centrul comercial al orașului București se dezvoltă neîncetat.

Acest centru se află tot în apropierea palatului domnesc.

În perioada descompunerii feudalismului și a nașterii capitalismului se dezvoltă schimbul, numărul prăvăliilor crește; în 1754 domnia întărește preoților dela bisericile domnești dreptul de a lua chirie dela cei ce au făcut prăvălii pe locurile bisericilor; cei ce vând vin, vor da câte un leu de butie.

Pentru a câștiga, bisericile construieră clădiri pe care le închiriau. În anul 1754, pentru a se putea stabili chiriile, voevodul Mihai Cehan Racovița numește o comisie formată din doi boieri pentru ca să se procedeze la o nouă măsurătoare a locului fiecărei clădiri.

Constantin Cehan Racovița confirmă preoților dela cele două biserici domnești un „loc dela poarta domnească de jos dimpreună cu un scaun de carne ce este făcut pă acel loc“². În 1765 se întărește celor două biserici un scaun de carne din colțul pușcării.

Unul dintre chiriașii bisericilor domnești, Jordache, iusbașa de pușcărie, ținea cu chirie o casă la poarta domnească din jos, pe locul bisericii domnești.

Bisericilor domnești li se întărește în 1763 stăpânirea peste zidurile pușcării „cei surpate“ cu locul lor, fiind domnesc. Măsurătoarea locului se face în stânjeni. Din document aflăm că la poarta domnească era căsăpia bisericii.

În 1763 se constată că un băcan cu numele de Dimitrie și-a făcut pră-

¹ Acad. R.P.R., Condica bis. domnești, ms. 907, f. 34—35,

² Ibidem.

vălie de băcănie lângă curte la poarta din jos unde mai înainte era „șopronul lipcanilor“.

În 1781, Alex. Ipsilante întărește mănăstirii Mărcuța un loc care se află între două poduri, unul care intră în curtea domnească și altul ce trece peste Dâmbovița. Se menționează și cafeneaua ceaușului Altân'op.

În 1801, la poarta bisericii domnești Curtea Veche se afla cafeneaua Huverstrome, iar lângă cafenea era „prăvălioara“ lui Iordache Cojocarul, pe care acesta o dă în schimb pentru o prăvălie de pe podul Șerban Vodă „în dreptul caselor de băilic pe locul mănăstirii Răzvanul“. Dintr'un act din 4 Iunie 1804 vedem că la acea dată nu mai exista poarta de sus a curții domnești.

Biserica domnească dela Curtea Veche a avut o însemnătate deosebită atâta vreme cât curtea domnească s'a aflat în apropierea ei.

Voevozii Țării Românești au ocrotit biserica curții, care a primit neconținut dovezi a grijii ce i-o purta domnul.

Bogat dăruită de domnie, ea se dezvoltă alături de curte. Strălucirea bisericii domnești durează tot cât și curtea domnească dela Curtea Veche. În veacul al XIX-lea însă, biserica domnească dela Curtea Veche avea un rol din ce în ce mai șters, când, începând cu vara anului 1828, își recapătă vechea strălucire. Biserica Curtea Veche devine biserica rusească și este vizitată de înalții funcționari ruși, de ofițeri, de diplomați și de contele Pavel Kisseleff, căruia Țările Române îi păstrează o caldă recunoștință.

Nu puțini la număr au fost ostașii ruși, glorioșii învingători ai Imperiului otoman, care zăboveau la biserica Curtea Veche și aveau prilej să vadă pe fețele poporenilor dragostea cu care erau întâmpinați ostașii în care poporul nostru vedea pe eliberatorii săi de sub apăsătorul jug otoman.

Săpăturile executate pe laturile de Sud și Est ale bisericii au scos la iveală fragmente de țigle mari cu vârful ascuțit și cu pineni de fixare. Țiglele sunt smălțuite având culoarea verde închis. Nivelul la care au fost găsite dovedește că biserica a fost acoperită în întregime la început cu aceste țigle smălțuite de culoare verde. Această învelitoare sclipitoare dădea monumentului, ale cărui fațade aveau cunoscuta podoabă de arcaturi și panouri de căramidă aparentă, un aspect policrom deosebit de bogat. Țiglele au fost înlăturate, dacă nu mai devreme, cel mai târziu în vremea lui Ștefan Cantacuzino, care, pe lângă lucrări interioare și pe lângă portalul dela intrare, a făcut și lucrări exterioare, schimbând cu totul aspectul fațadelor întregului monument. Acestea au fost îmbrăcate cu o tencuială albă, foarte îngrijit lucrată, împărțită cu rosturi bizolate, în panouri, imitând o fațadă, din piatră de talie. „Iară, când au fost acum în zilele blagocestivului și creștinului domn Io Ștefan Cantacuzino voevod, domnia sa, pentru podoaba acestii sfinte bisericici, au deschis ușa, fiind fost foarte strămtă, făcând-o de piatră, precum se vede, și o au înfrumusețat, atât pe din lăuntru, cu fru-

moase icoane și podoabe, cât și pe dinafară, precum se vede...“¹. Această împodobire nu s'a menținut decât în locurile unde, în timpul uneia din domniile lui Constantin Mavrocordat, au fost lipite de fațadă zidurile proscomidiei și ale diaconiconului mărite în acea vreme.

Săpăturile executate în interiorul celor două capele anexe², ridicate în timpul uneia din domniile lui Constantin Mavrocordat, pe laturile de Nord și de Sud ale pronaosului vechii biserici, au arătat că pe latura de Sud, sub fundația acestei capele se află, spre Vest și spre Sud, o fundație mai veche și mai largă, care spre Est indică un început de absidă mai puțin dezvoltată decât aceea a capelei de mai târziu. Problema acestei fundații mai vechi nu este lămurită, deoarece în apropiere de temelia bisericii, zidăria de pe latura de Vest se termina la o depărtare de circa 0,80 m de biserică. Se poate spune că această temelie, anterioară domniilor lui Constantin Mavrocordat, e mai nouă decât canalizarea de apă care vine spre biserică și peste care este așezată. Să fie numai o lucrare începută și neterminată de care se știa și care a fost reluată și terminată numai în timpul lui Constantin Mavrocordat ?

Faptu că, în săpăturile executate în jurul bisericii, pe lângă fragmentele de țiglă pomenite mai sus, nu s'a găsit nici un fragment de cărămidă de format special, cu dintele ascuțit ca dintele de fierăstrău, probează că originala cornișă a monumentului (refăcută azi) din cărămidă în formă de dinți de fierăstrău, nu a fost doborâtă nici în timpul lui Ștefan Cantacuzino, nici în timpul lui Constantin Mavrocordat, ci numai după incendiul din 1847 când s'a restaurat biserica în stil neogotic, deoarece fragmente numeroase din aceste vârfuri de cărămizi s'au găsit în stratul de dărâmături ale anexelor laterale desființate cu această ocazie. Acest strat a fost înălțat din jurul bisericii când s'a executat ultima restaurare a monumentului.

Tot din săpăturile executate în jurul bisericii, s'a dovedit că cele două capele laterale ale bisericii, adăugate cum s'a arătat mai sus, în cursul uneia din domniile lui Constantin Mavrocordat și distruse după incendiul dela mijlocul veacului al XIX-lea, erau acoperite cu olane.

Din construcțiile cuprinse în incinta Curții Vechi a putut fi cercetat, numai parțial palatul așezat spre Vest de biserică. Acest palat, tăiat în două de actuala stradă a Soarelui, nu mai poate fi cunoscut decât prin săpăturile ce se pot executa cu mare greutate în curțile interioare ale caselor situate pe laturile acestei străzi.

Deasupra nivelului solului, în afară de partea superioară a unei deschideri arcate, din zidul pe care se rezimă peretele de Vest al actualei case parohiale, arcadă ce a fost lăsată aparentă când s'a reconstruit această casă nu se mai păstrează decât zidurile capătului de Vest ale unei încăperi boltite

¹ Inscripția din interiorul bisericii Curtea Veche.

² Acad. R.P.R., *Condica bis. domnești*, f. 54—56.

care făcea parte din vechiul palat. Din fericire săpăturile executate în curtea imobilului din strada Soarelui Nr. 7 au scos la iveală capătul de Est al aceleiași încăperi care s'a dovedit astfel că are o lungime de peste 32 m.

Studiul amănunțit al părții de încăpere care ni s'a păstrat numai cu unele modificări, precum și al zidurilor găsite în săpături, permite să presupunem că aceste încăperi serveau drept temelii părții celei mai vechi a palatului din această parte a curții.

Până la nașterea bolților, zidurile sunt construite în rânduri orizontale, neregulate, alternate de bolovani și de cărămizi, rândurile de bolovani fiind întrerupte din loc în loc și de cărămizi verticale. Numeroase asemenea încăperi (pivnițe), ce se cunosc din vremea lui Matei Basarab și a lui Constantin Brâncoveanu, sunt construite în întregime din cărămidă. Ne aflăm deci în fața unei construcții anterioare acestei epoci și, considerând asemănarea care există între paramentul bisericii Curții Vechi care datează dela mijlocul veacului al XVI-lea, unele cărămizi orizontale și verticale mărginesc panouri de tencuială imitând blocuri de piatră de talie și paramentul în stil mai popular, dar de aceeași concepție constructivă (bolovani încadrați în cărămizi), putem presupune că, dacă încăperea nu este chiar mai veche, este cel puțin contemporană cu biserica.

La aceeași concluzie ajungem și în urma examinării bolților acestei încăperi. Le cunoaștem din timpul lui Brâncoveanu. Vaste și monumentale, ele sunt acoperite cu bolți în formă de calote sferice rezemate pe pandantivi. Spații mari rămân libere pentru utilizări speciale. În timpul domniei lui Matei Basarab pivnițele sunt acoperite cu bolți semi-cilindrice întărite cu arcuri dublouri. Cu multă pricepere, pentru a ocupa un loc mai mic, aceste arcuri dublouri sunt mai înguste pe partea lor verticală lipită de pereți și se lătesc treptat către capătul de sus al arcului. Uneori, tot cu preocuparea de a nu ocupa un loc inutil, arcurile dublouri sunt purtate pe console.

În jurul anului 1600, arcurile dublouri ale pivniței fostei mănăstiri Mihai Vodă-Arhive ne arată o interesantă tranziție: piciorarele arcurilor dublouri sunt înguste, în partea lor verticală, lipite de perete, iar arcurile propriu zise, mai late, au la naștere o mică consolă.

Suntem îndreptățiți să presupunem că constructorul care nu cunoștea încă aceste subtilități, și care, în încăperea dela Curtea Veche a dat arcurilor dublouri o grosime egală de jos până sus, a lucrat înainte de 1600, adică cel puțin în jumătatea a doua a veacului al XVI-lea.

Și alte detalii îndreptătesc să se dea această vechime construcției. La pivnița dela Mihai Vodă-Arhive, deschiderile sunt arca e, iar arhivele, potrivit unui obicei răspândit în Țara Românească, sunt intrate în planul peretelui; la Curtea Veche una din intrări (care a fost găsită astupată cu un

zid mai nou de umplutură) este închisă în partea de sus cu un simplu linteou de piatră, grosolan cioplit.

Raportul dezvoltat va cuprinde o descriere amănunțită a acestei încăperi și toate deducerile ce se vor putea face. Semnalăm acum că s'a con-

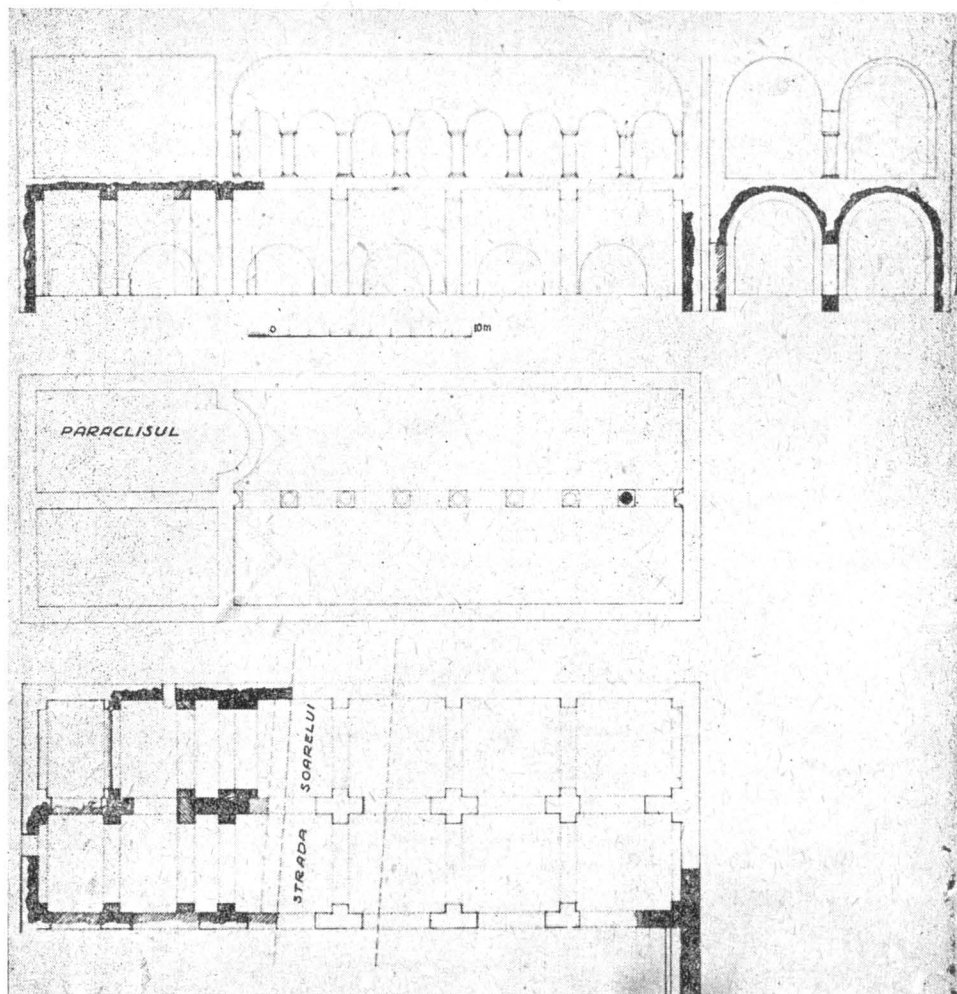

Fig. 15. — Palatul. Reconstituirea uneia din săli. Jos: planul pivniței; la mijloc, planul sălii cu coloane și a paraclisului; sus: secție longitudinală și transversală în str. Soarelui Nr. 10.

statat o potrivire între planul din 1798 al Curții Vechi și zidurile identificate cu ocazia ultimelor cercetări (planul din 1798 suprapus pe planul din zilele noastre publicat în Buletinul C.M.I. (fig. 3-4).

¹ A se vedea planul din 1798 suprapus pe planul din zilele noastre, publicat în « Buletinul C.M.I. », anul 36, p. 121.

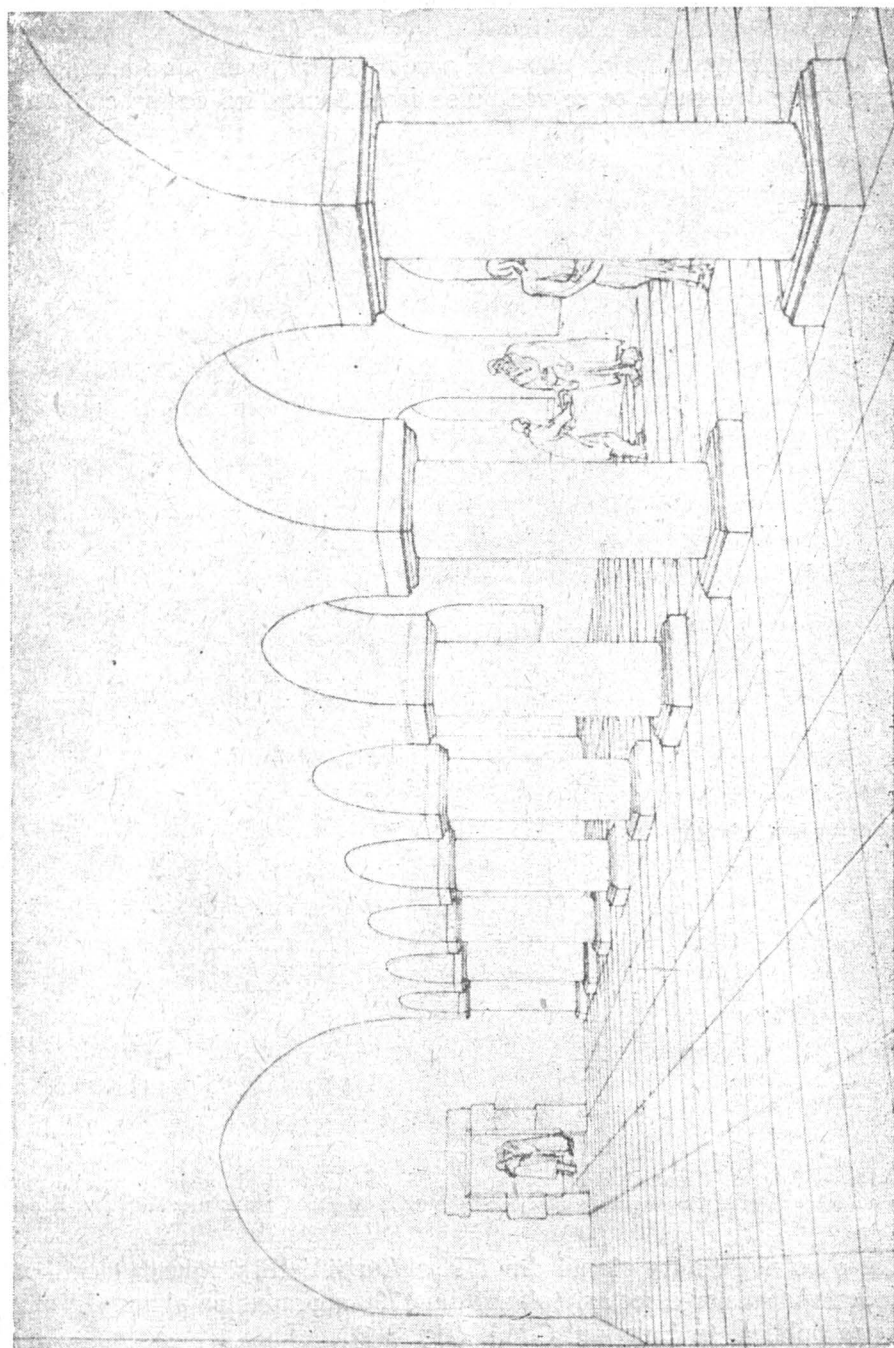

Fig. 16. — Sala cu coloane a palatului. Reconstituire.

Această perfectă potrivire ne permite să dăm un temei mai puternic reconstituirii încă ipotetice a sălilor ce se aflau deasupra (fig. 15—16).

În planul din 1798, unde zidurile sunt reprezentate prin două linii pline paralele, numai trei ziduri sunt reprezentate prin linii punctate și anume; cele două ziduri dintre biserică și capelele laterale care existau pe acea vreme și zidul care împarte în două părți egale sala așezată deasupra.

Cum erau zidurile dintre biserică și capele? Aceste ziduri nu erau pline și nu aveau numai mici deschideri obișnuite ca celelalte ziduri, ci erau întrerupte de câte două mari arcade prin care se comunica cu ușurință între pronaosul bisericii mari și capelele anexe. De aici deducem că autorul planului a desenat cu linii punctate un zid străpuns de un șir de arcade largi; atunci putem presupune că și zidul median de deasupra încăperii noastre era constituit dintr'un șir de arcade. Ne-am găsi deci în sala despre care Del Chiaro vorbește, arătând-o drept o sală mare, boltită, dar destul de joasă susținută la mijloc de un rând de coloane.

Pe baza acestor constatări putem păși cu oarecare încredere la reconstituirea planurilor acestei săli suprapuse.

Lângă biserică se păstrează ca ultime vestigii ale palatului, două fusuri de coloane (unul întreg, altul înjumătățit) robuste (în diametru de peste 60 cm), fără galb și destul de scunde (1,85 m), nu mai înalte decât statura unui om. Se păstrează și una din bazele sau capitelele acestor coloane: un bloc de piatră pătrat, gros de circa 20 cm cu un simplu profil perimetral. Acestea nu puteau înălța decât cu încă 40 cm nașterea arcurilor care se rezemau pe aceste coloane.

Arta desăvârșită cu care se ciopleau cu motive reprezentând ferige sau muguri, în rândurile răsucite, fusurile de coloană în vremea lui Ștefan Cantacuzino sau Constantin Brâncoveanu ne este cunoscută. Șerban Cantacuzino, ca ispravnic al construcțiilor lui Duca Vodă, le-ar fi cioplit poligonale cu ciubece rotunde în lungul muchiilor (ca la Cotroceni). Malei Basarab le-ar fi construit, în grabă, din cărămidă, ca la Plumbuita, rotunde sau ca la Golești, poligonale.

În fusele robuste și fără ornamente dela Curtea Veche vedem o lucrare mai veche, dela sfârșitul sau chiar dela mijlocul veacului al XVI-lea. Totuși sunt motive ca să presupunem că această sală nu a fost construită odată cu pivnița, afară de cazul când, chiar în timpul construcției, a intervenit o modificare a programului. Într'adevăr, pentru a susține absida semicirculară a altarului paraclisului care se află, după planul din 1798, în colțul de Nord-Vest al sălii, în pivniță, arcul dublou corespunzător a fost lărgit, lipindu-se de el, chiar sub absidă, un arc a cărui lățime este de 1,10 m. Evident că se mai poate presupune că acest arc, construit în întregime din cărămidă fără bolovani, a fost adăugat mai târziu, când s'a constatat că bolta cilindrică a pivniței cedează sub greutatea absidei care ar fi fost construită mai de

mult, poate chiar dela început. Problema rămâne nerezolvată până când se vor putea face cercetări în pivnița care actualmente este dată în folosință (fig. 17).

În orice caz, marea ei vechime, frumusețea construcției și a bolților și faptul că este singura construcție cunoscută nouă până astăzi din vechile

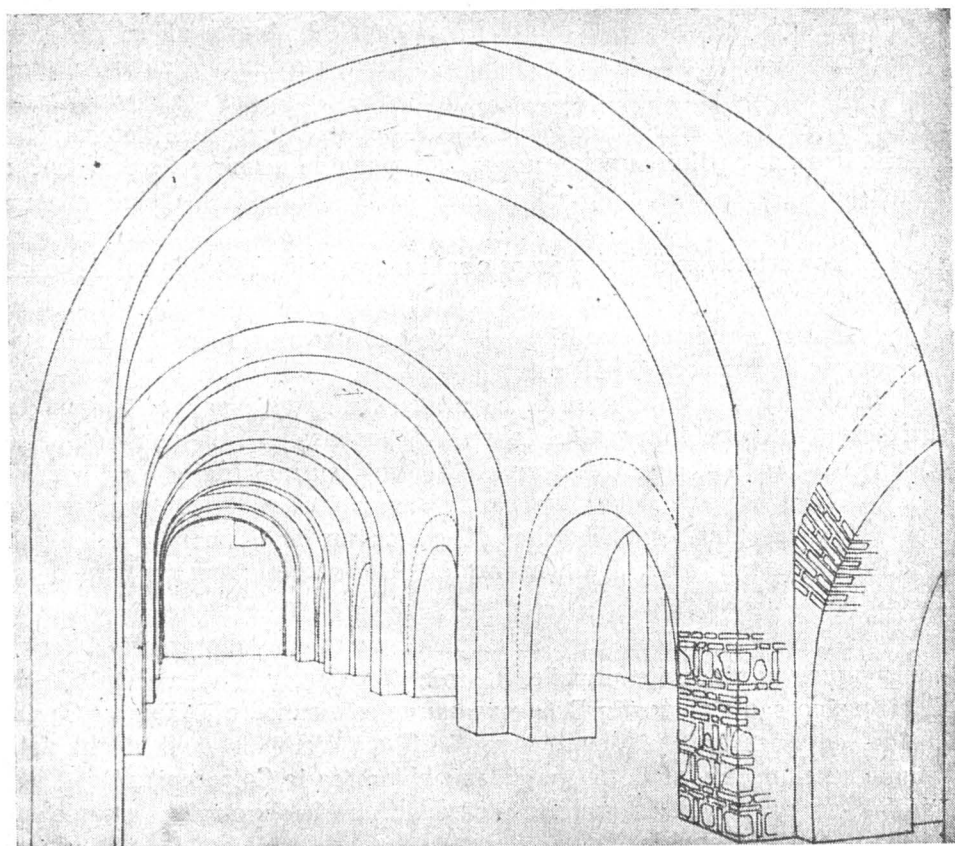

Fig. 17.—Pivnița de sub sala cu coloane a palatului. Reconstituire. În str. Soarelui Nr. 10.

clădiri ale curții domnești, îndreptățește colectivul nostru să propună ca această încăpere să fie clasată monument istoric, să fie cercetată, coborîndu-se nivelul solului la nivelul original și să fie transformată în muzeu-lapidariu, în care se vor putea expune toate pietrele care actualmente se află răspândite în jurul bisericii, precum și alte vitrine cu material arheologic provenit din actualele săpături.

Zidurile de Vest și de Nord aveau răsufălători, ceea ce probează că, la început, erau spre exteriorul clădirii. Mai târziu pe latura de Nord s'a adăugat o anexă, largă de circa 11 m, judecând după zidul care s'a găsit în să-

păturile executate în curtea casei cu Nr. 6 de pe strada Soarelui (fig. 18—19, 1,2). Această anexă nu avea pivniți. Fundațiile aveau în pământ o adâncime numai de 0,80 m, iar zidurile, îngrijit construite, prezintă urmele caracteristice ale grinzilor de lemn (transversale și longitudinale) cu

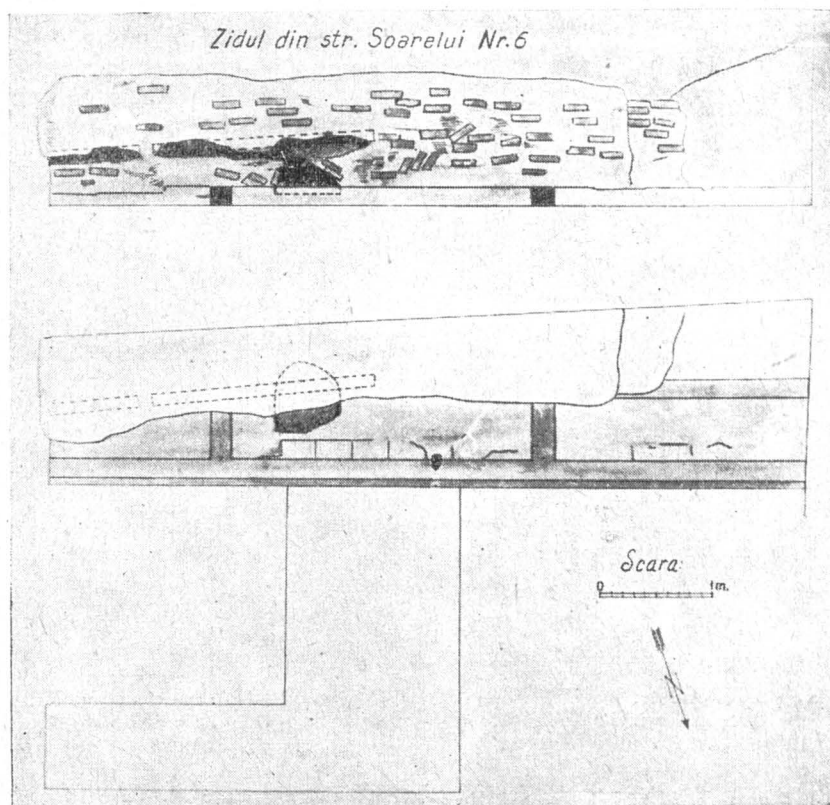

Fig. 18. — Planul și profilul zidului din strada Soarelui Nr. 6.

care se asigura o mai bună tasare a groaselor straturi de mortar dintre cărămizi.

Zidul de Sud al pivniței prezintă pe toată lungimea lui aceleași deschideri arcate care se găsesc și în zidul median, largi de circa 3,30 m, dar care au fost închise cu zidărie de umplutură, mai întâi parțial, și apoi, mult mai târziu, în întregime. Aceasta înseamnă că, încă dela început, această construcție lungă, cum s'a arătat, de peste 32 m avea transversal, nu numai cele două travee care ni s'au păstrat, ci o a treia, pe care, dacă o considerăm tot așa de largă, ajungem la o lărgime totală de 17,5 m. Dar porțiunea extrem de redusă a spațiului în care s'a putut săpa nu ne îngăduie să precizăm care era lărgimea acestei travee și nici în ce fel era boltită. Numai săpând

în lungul străzii Soarelui, care taie palatul de-a-curmezișul, se va putea rezolva această problemă și se va putea vedea dacă pivnița era compartimentală transversal, cum sunt cele mai multe din construcții similare sau dacă era neîntreruptă de la un capăt la altul, așa cum este reprezentată în planurile noastre de ipotetică reconstituire (fig. 17).

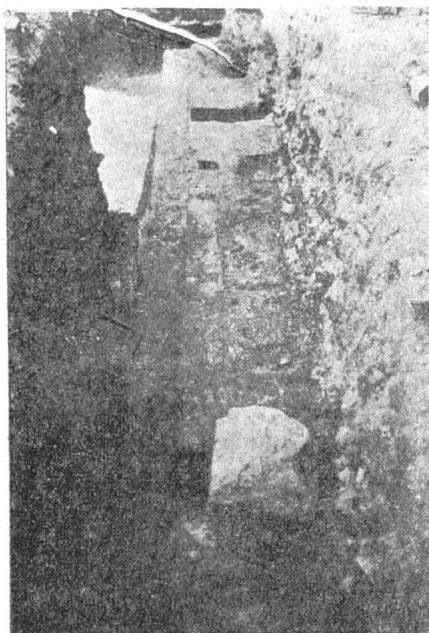

Fig. 19. — Zidul din str. Soarelui Nr. 6 cu locaș pentru grinzi; în față, piatră din chenarul unei ferestre.

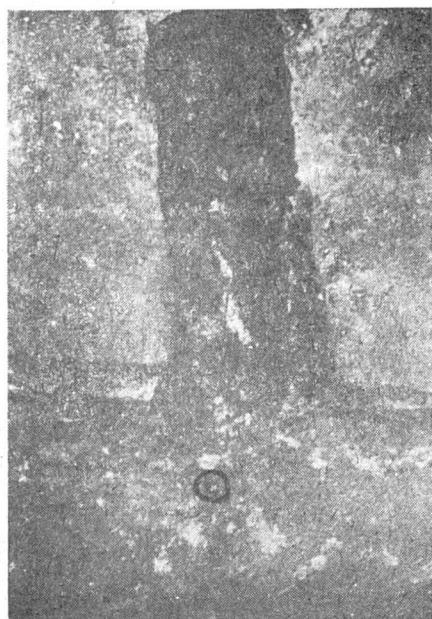

Fig. 20. — Loc pentru grindă. In cerc: cui de fier pentru fixarea grindei.

Nu departe de zidul anexei dinspre Nord a pivniței s'a găsit un singur bloc de piatră, înalt numai de 37 cm, dar care prezintă o muchie îngrijit teșită pe o lățime de 13 cm și două fețe lucrate, probabil provenind de la încadramentul unei uși (fig. 19-20).

Tot din timpul orânduirii feudale au apărut în șanțul I fragmente ceramice aparținând unor vase de lut smălțuit, de uz casnic, precum și fragmente din arhitectura vechii biserici, cum sunt fragmentele de țiglă cu vârf ascuțit de care a fost vorba mai sus. Aceste țigle (fig. 21) au fost găsite în genere la adâncimea de 0,50 — 0,75 și 0,80 m.

În șanțul I la 0,50 m adâncime, într'un strat de moloz și cărămizi prăvălite, în preajma mormintelor 3 și 4, au fost găsite bucăți de frescă colorate roșu aprins și negru. Fragmentele găsite sunt de calitate inferioară și provin de la „anexele“ ce au fost construite în timpul uneia din domniile lui Constantin Mavrocordat.

Bucăți de tencuială cu frescă au fost găsite și în sectorul VI având motive pictate în colorile galben și brun, alb, galben și negru, alb și roșu.

În șanțul V s'a găsit o groapă rotundă (fig. 13—13 a) care conținea resturi domestice printre care și fragmente ceramice caracteristice veacului al XVI-lea; a fost găsit și fragmentul unui ochi de sticlă (fig. 22,5) asemănător celor găsite la Snagov și Plum-buita. Aceste ochiuri erau prinse într-o placă de var și au fost folosite ca geam la ferestre.

În șanțul I s'a găsit puțină ceramică de uz casnic. Explicația este următoarea : în apropierea bisericii nu existau locuințe particulare, iar ceramica funerară — de va fi fost, pe ici pe colo — aparține unor vremuri mult mai recente ; morminte vechi nu au existat în preajma bisericii care, până la sfârșitul veacului al XVIII-lea a deservit exclusiv curtea domnească; numai dela sfârșitul veacului al XVII-lea înainte a început să fie folosită și ca biserică de cimitir.

Un fragment ceramic interesant este cel redat în figura 23,1. El a aparținut unui vas mai mare găsit la 70 cm adâncime. Lutul bine ars prezintă o culoare cărămizie, iar în partea superioară se observă urmele unei glazuri albe. E decorat cu un brâu alcătuit din linii dispuse „în val“. Acest ornament este incizat și a fost obținut cu ajutorul unui pieptene ; de asemenea pe lutul umed s'au aplicat și două forme de stampile, rozeta cu opt raze sau un brâu de trifoi cu patru foi. Acest fragment ceramic indică o moștenire străveche a unei tradiții ce poate fi urmărită până la Daco-Geți și mai dăinuiește și astăzi în atelierelor olarilor noștri (bunăoară la Oboga). În faza actuală a cercetărilor, noi nu putem data cu precizie acest fragment ceramic, credem însă că aparține orânduirii feudale și este probabil să fie chiar un produs al olarilor dela Curtea de Argeș. Mai elocventă e toarta unui vas de lut smălțuit de culoare verde închis, purtând un buton ornamentat în cruce (fig. 24,3) ; prin analogie poate fi datat în veacul al XVIII-lea și este un produs al olarilor din Transilvania.

În partea de Sud a bisericii, în șanțul I, a apărut un complex de zidărie alcătuit dintr'o tindă largă de 1,57 m și o încăpere de 3,33 m ; grosimea zidului, în care se găsesc și cărămizi sfărâmate, este de 1 m. Acest

Fig. 21. — Țiglă smălțuită, dela vechiul acoperământ al bisericii. Sec. XVI.

complex se pierde sub construcțiile moderne ale șirului de magazine ce mărginesc curtea în spre strada 30 Decembrie (a se vedea planul, fig. 10).

Parte din zidărie a fost acoperită de un paviment de cărămidă distrus în mare parte de lucrări de pământ (inhumații, etc.)

Au fost în genere două nivele de pavimente succesive care par a se fi întins pe o bună parte din curte. Sub aceste pavimente s'a păstrat mai bine în șanțul I un drumeag ce duce până la zidăria menționată cu care se innădește (deși a fost executat după construirea zidăriei). Drumeagul are o

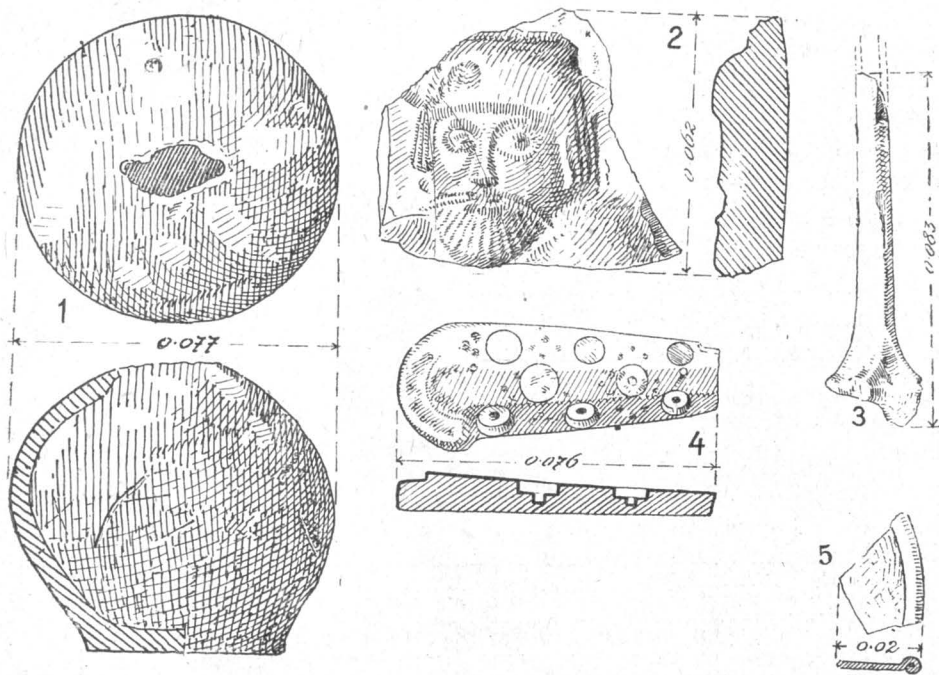

Fig. 22. — 1, Pușculiță de lut, sec. XVII; 2, fragment de cahlă de sobă, sec. XVII; 3, sulă de aramă, cu mâner de os, sec. VI; 4, plăsea de os dela un cuțit, sec. XVII; 5, fragment de ochi de sticlă dela fereastră, sec. XVI.

lărgime de 53 cm și este alcătuit din trei straturi de cărămizi suprapuse (dimensiunile cărămizilor sunt : $0,26 \times 0,15 \times 0,05$ m).

Pavimentele succesive sunt separate în're ele de un strat subțire de pământ. Acest sistem de pavimente a putut fi urmărit mai bine în sectorul III. Aici primul paviment apare la 38 cm adâncime, iar al doilea la 54 cm. Cărămizile prezintă dimensiuni variate. Cărămizile din pavimentul cel mai vechi au următoarele dimensiuni: $0,25 \times 0,15 \times 0,05$ m; $0,27 \times 0,14 \times 0,045$ m; $0,25 \times 0,14 \times 0,04$ m). S'a folosit însă și cărămizi fragmentate uneori și cărămizi de format mai mare.

În partea de răsărit a sectorului V s'a dat peste un zid gros de 0,90 m având o temelie mult mai adâncă, atingând 2,95 m (fig. 13,1, 13, a). Zidul nu a putut fi cercetat de aproape într-o cât se pierde între două clădiri, una în spre strada Covaci, a doua în spre strada Șepcari. Va putea fi urmărit în campania viitoare în stradă prin săpături. Acest zid face parte însă dintr'o

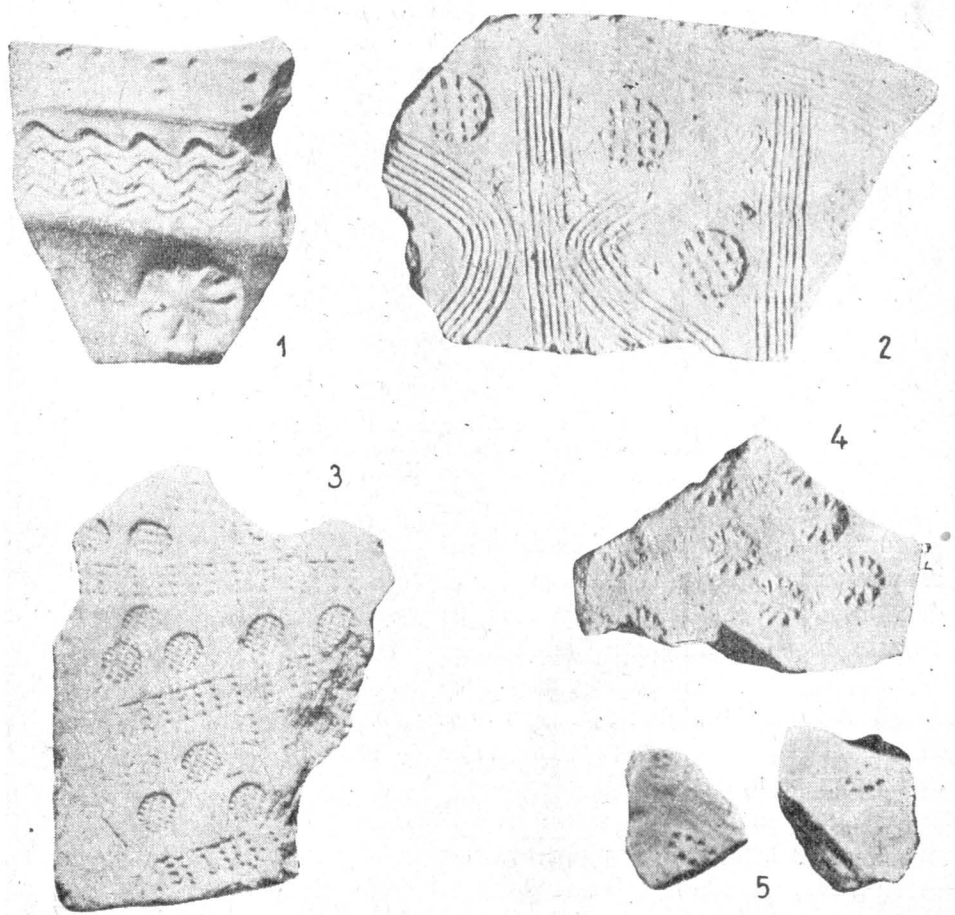

Fig. 23. — 1, Fragment ceramic cu ornamentele stampilate, sec. XVI (?); 2, fragmentul unei plăci de lut dela o vatră, sec. VI (?); 3—4, fragmente similare descoperite la Giurgiu; 5, idem, dela Curtea Veche.

construcție care se află reprezentată în planurile dela sfârșitul veacului al XVIII-lea.

Cu prilejul săpăturilor din sectorul III s'a dat peste o conductă menită scurgerii apelor (fig. 25, 12,3). Această conductă se găsește la 0,65 m adâncime, sub cel mai vechi paviment al curții. Conducta are o lățime de 0,40 m

este construită din cărămizi și mortar, cărămizile au dimensiunile $0,28 \times 0,14 \times 0,04$ m și sunt dispuse în așa chip încât să cuprindă un canal de

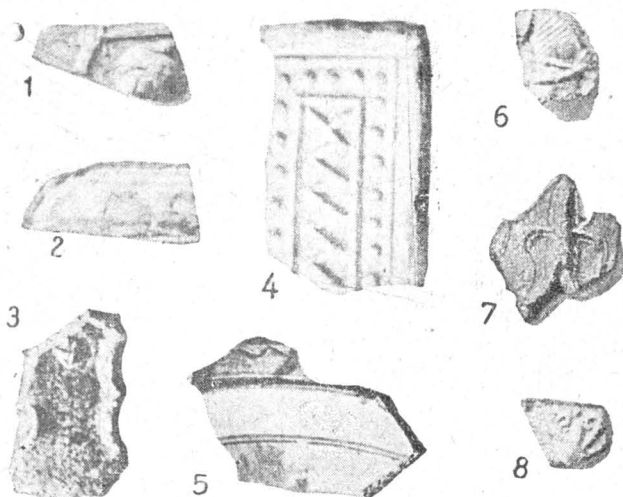

Fig. 24. — 1, 2, 4, 6, 7, 8, fragmente de cahle de sobă, sec. XVI—XVII; 3, fragment ceramic, sec. XVIII; 5, idem, sec. XVI.

scurgere lat de 12 cm și adânc de 16—18 cm. Fundul este alcătuit din cărămizi așezate în lat. Părțile laterale sunt din două rânduri de cărămizi suprapuse și așezate în sensul lungimii. Canalul este acoperit de un rând de cărămizi așezate de-a-latul. Canalul se îndreaptă spre strada 30 Decembrie și are o înclinație de 22 mm pe metru.

Găsim interesant a aminti despre descoperirea făcută cu prilejul lucrărilor de restaurare a bisericii făcute de fosta Comisiune a Monumentelor Istorice. La 13 m spre Nord de colțul de Nord-Vest al pronaosului au apărut atunci zidurile băii domnești, din care s'au păstrat un hypocaust în genul celor dela curtea domnească din Târgoviște și dela conacul Goleștilor din Golești.

De dimensiuni foarte reduse, spațiul octogonal, închis de fundațiile gă-

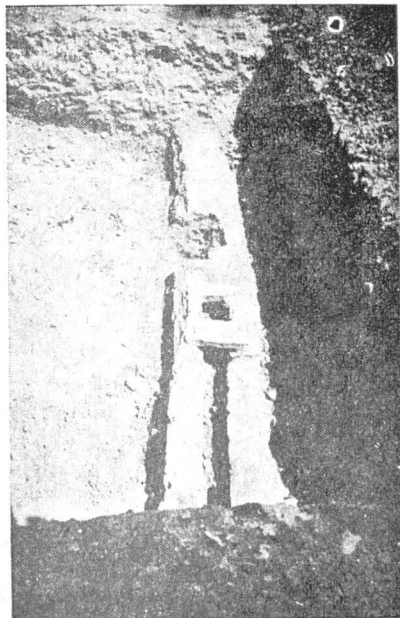

Fig. 25. — Canalizare pentru scurgerea apelor de la o cișmea.

site, nu cuprindea mai mult de 3 m între ziduri. În mijlocul laturii de Nord se afla o mică deschidere pătrată reprezentând gura unuia din canalele verticale prin care aerul cald încălzea peretele încăperii.

În sectorul IIIⁿ, la 1,22 m adâncime, a apărut un strat ce conținea fragmente groase de tencuială, fragmente ceramice și fragmente de piatră de sobă cu glazură galbenă brună dintre care un fragment înfățișează capul unei figuri cu barbă (fig. 22,2) asemănătoare unor fragmente de plăci descoperite la mănăstirea Snagov. În acest sector șanțul prezintă în profil o accentuată înclinare a straturilor, trădând o groapă mai veche peste care s'au scurs rămășițele domestice din epoci diferite, deci o succesiune de straturi înclinate (a se vedea profilul, fig. 26). La 1,45 m adâncime a apărut un fragment de faianță orientală cu un decor floral albastru pe fondul azuriu din interior; în exterior fragmentul prezintă același fond, motivul însă este într-o câțva variat (fig. 27,2). Fragmentul aparține unui vas care poate fi încadrat ca timp în veacul al XVII-lea și pare a proveni din orientul apropiat.

La 1,88 m adâncime a apărut o monedă și anume un aspru turcesc din veacul al XVII-lea. În sfârșit la adâncimea de 2,70 m apare o groapă mare rotundă cu diametrul de 3,80 m. Această groapă conține fragmente de cărămizi groase și fragmente ceramice caracteristice veacului al XVI-lea. Pământul de umplutură este de culoare neagră datorită cărbunelui. Culoarea pământului este galben deschis. Ținând seama de elementul cronologic pe care-l constituie moneda și de situația stratigrafică, conținutul gropii este mai vechi; de altfel și ceramica este caracteristică veacului al XVI-lea.

În sectorul IIIⁿ și anume în cuprinsul unei zidării, dar imediat sub temelia zidului din spre răsărit, s'a găsit un fragment de lut ars, asemănător unei cărămizi, de culoare brun-roșie din care s'a păstrat intactă numai o latură cu o ușoară tendință ovală. Această placă s'a găsit în loessul degradat, de culoare negricioasă, care este caracteristic stratului prefeudal, dar într'un punct deranjat de temeliiile construcției. Placa are dimensiunile 0,24×0,14×0,035 m. Partea superioară este ornamentată cu un chenar care merge de-a-lungul marginii și este alcătuit din șapte linii paralele, obținute prin trecerea pe lutul moale a unui pieptene cu șapte dinți; din loc în loc acest decor este tăiat de același pieptene, care, la distanțe într-o câțva egale, a fost infipt în lut, înțepându-se chenarul și obținându-se astfel puncte perpendiculare cu marginea plăcii. Din chenarul marginal pornesc fâșii longitudinale, obținute cu același pieptene și tăiate de aceleași împunsături ca și chenarul, împărțind placa în zone ce conțin, ca ornament de umplutură, linii „în val“, având în fiecare latură un cerc în cuprinsul căruia patru linii se întretaie cu alte patru linii paralele. Acest ornament a fost obținut prin aplicarea unei stampile pe lutul moale. Acest decor este

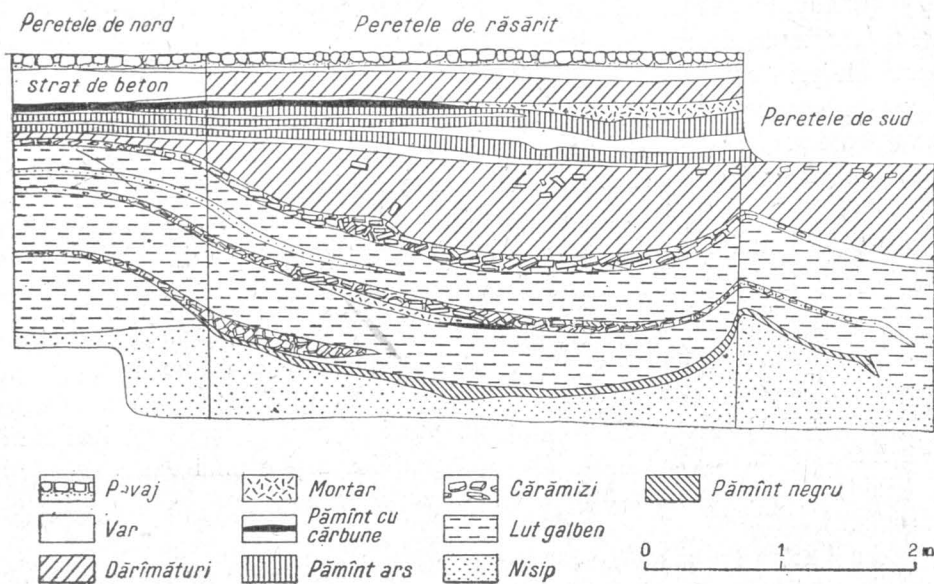
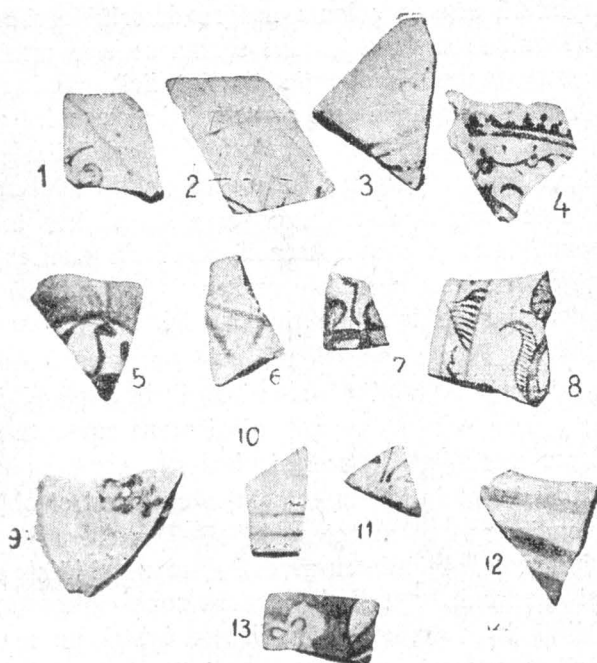

Fig. 26. — Profile din sectorul III.

Fig. 27. — 1—13, fragmente de faianță persană și turcească.
Sec. XVI—XVIII.

cunoscut la Daco-Geți și se mai întâlnește și astăzi la olarii din Oboga (fig. 23,2). Partea inferioară a plăcii prezintă porozități, nu este netedă, ceea ce ne face să presupunem că nu a fost destinată ca să fie expusă, ci pare să fi fost așezată pe pământ. În faza actuală a cercetărilor nu putem preciza rostul obiectului și nici cărei culturi aparține. Ar putea să fi fost folosit drept placă la o vatră fie de uz casnic, fie de cult.

În preajma construcției s'au mai găsit și alte fragmente de lut ars, cu ornamente obținute prin stampilare sau împunsături (fig. 23,5). Două fragmente, oarecum asemănătoare cu placa noastră, au fost găsite la Giurgiu (muzeul Giurgiu), dar nici aici nu s'au putut preciza condițiile stratigrafice în care au fost găsite (fig. 23,3-4).

În șanțul VIII s'a putut urmări conducta pentru apa potabilă ce vine aici, traversând strada Covaci (a se vedea mai jos cercetările din pasajul francez). În sectorul VIII aceasta apare la 1,80 m adâncime și taie două gropi rotunde săpate în pământ, care au folosit la început pentru provizii și ulterior pentru resturile din gospodărie (fig. 28, 13,3; 37). Condițiile stratigrafice ne arată că această conductă este mai nouă decât gropile. Groapa *a* cu un diametru de 1,51 m și aflată la 1 m adâncime, conține pământ negru și fragmente ceramice caracteristice primei jumătăți a veacului al XVI-lea. În groapă s'a găsit și o monedă (jumătate de gros) din domnia lui Alex. Jagello (1501—1506), fostul duce al Lituaniei. Ca atare este foarte verosimilă plasarea conductei la mijlocul secolului al XVI-lea, când probabil că au fost ridicate atât biserica cât și palatul domnesc. În groapa *a* s'au mai găsit și câteva fragmente de cărămidă și fragmente de olane de coamă prezentând pinteni de fixare.

Groapa *b* conține un inventar deosebit față de inventarul gropii *a*. S'au găsit aici și fragmente de ceramică provenind din Orientul apropiat (fig. 27,5), dar mai cu seamă ceramică românească de tip popular (fig. 29,1). Prin conținut și prin condițiile stratigrafice ar putea să fie situată ca timp la mijlocul veacului al XVI-lea.

Cercetările arheologice care au fost întreprinse în curtea bisericii Curtea Veche au dat peste următoarele vestigii din pragul capitalismului. În

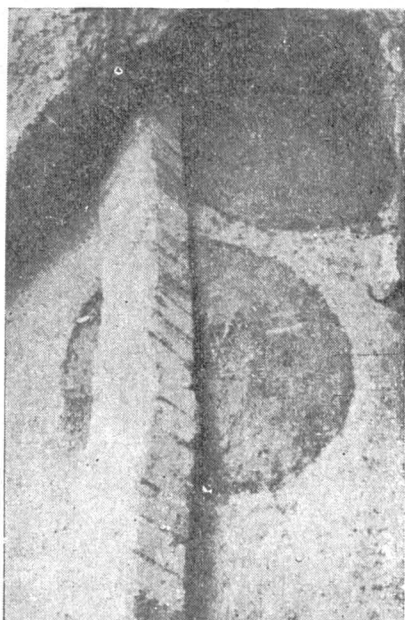

Fig. 28. — Conductă pentru apă potabilă, de pe la mijlocul sec. XVI. Conducta suprapune două gropi delimitate la începutul sec. XVI.

șanțul I, sub pavajul de bolovani de râu și nisio care alcătuia pavimentul actual al curții, începând dela adâncimea de 0,30 m, s'a dat de rămășițele unor morminte răvășite cu prilejul lucrărilor de pavare. Adâncimea mică la care se găseau aceste morminte se explică prin lucrările de nivelare executate cu prilejul restaurării menționate de noi. S'au găsit însă și câteva morminte ale căror schelete au rămas intacte, datorită adâncimii mai mari care variază aici între 0,40 m și 0,90 m față de nivelul actual. Mormintele — unele răvășite, altele intacte — au fost găsite și în șanțurile II, IV, VI,

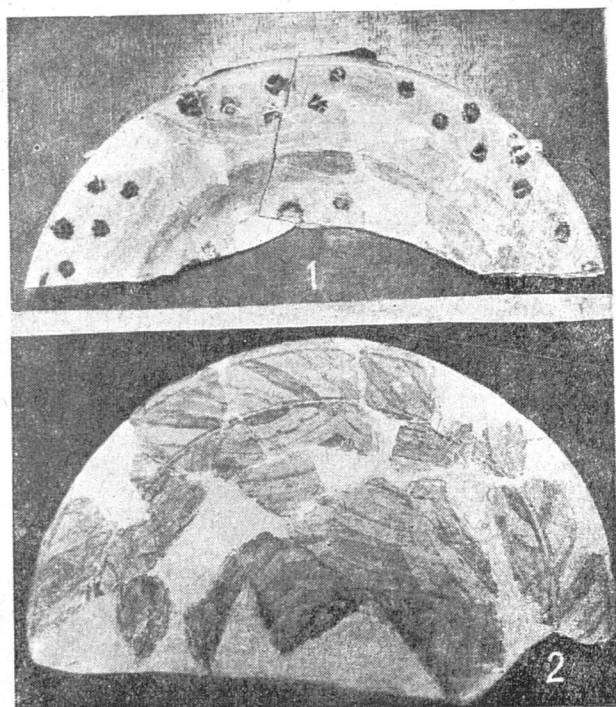

Fig. 29.—1, Fragment de strachină românească, sec. XVI;
2, fragment de taler de faianță turcească, sec. XVII.

VII, la aceleași adâncimi la care trebuie să adăugăm și pe cele aflate în suprafețele V, VIII și X, unde pământul nefiind nivelat, adâncimile sunt mai mari, variind între 1,20—1,90 m. Mormintele care nu au fost răvășite conțin în general un inventar funerar alcătuit din monete, inele, cercei, nasturi, beteală, resturi de îmbrăcăminte, ținte și cuie dela cosciugule de lemn (fig. 30, 1-6; 31, 1-2; 32,5). Acest inventar sărăcăcios, — cu excepția unui în general un inventar funerar alcătuit din monete, inele, cercei, nasturi, dela militarii care au fost îngropați aici, după cum se poate vedea după nasturii care poartă uneori stema țării din timpul domniilor lui Bibescu și Știrbei (fig. 32, 1-4).

Monetele găsite în morminte sunt în genere turcești, de câte o pară de argint (una din anul 1773), dar cele mai numeroase provin din anii 1808 —

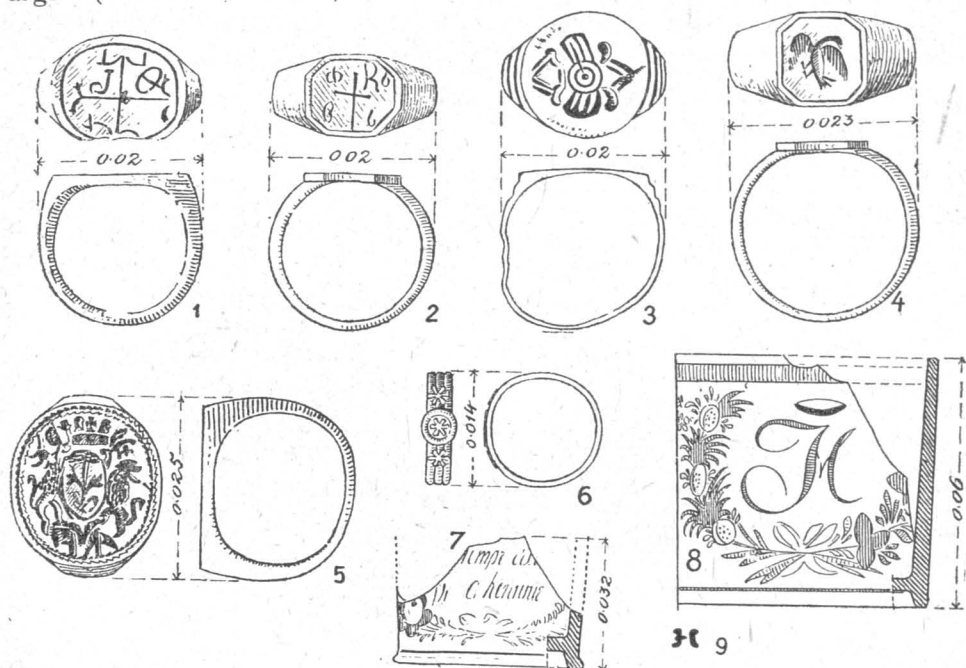

Fig. 30. — 1-6, Inele de bronz și de argint din mormintele aflate în preajma bisericii (sec. XVIII-XIX); 7-8, porțelan rusesc de pe la mijlocul sec. XIX.

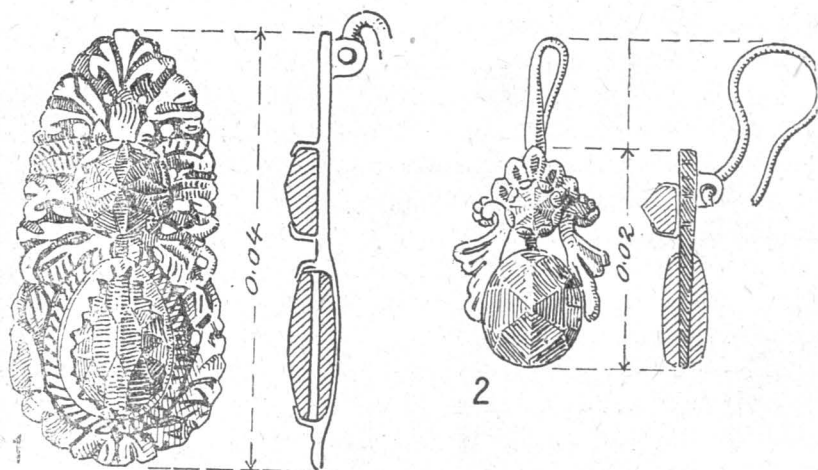

Fig. 31. — 1, Podoabă de metal aurit, cu diamant și smarald; 2, cercel de metal aurit cu diamant și smarald. Din mormintele din preajma bisericii, începutul sec. XIX.

1809. Sunt și câteva monete austriace de argint: 3 kreutzer. Francisc I (1805-1830), 1828, 1867, piese de un kreutzer de aramă din 1817 și o mo-

țetă rusească de aramă dela sfârșitul veacului al XVIII-lea și anume din vremea Ecaterinei a II-a (1762—1796).

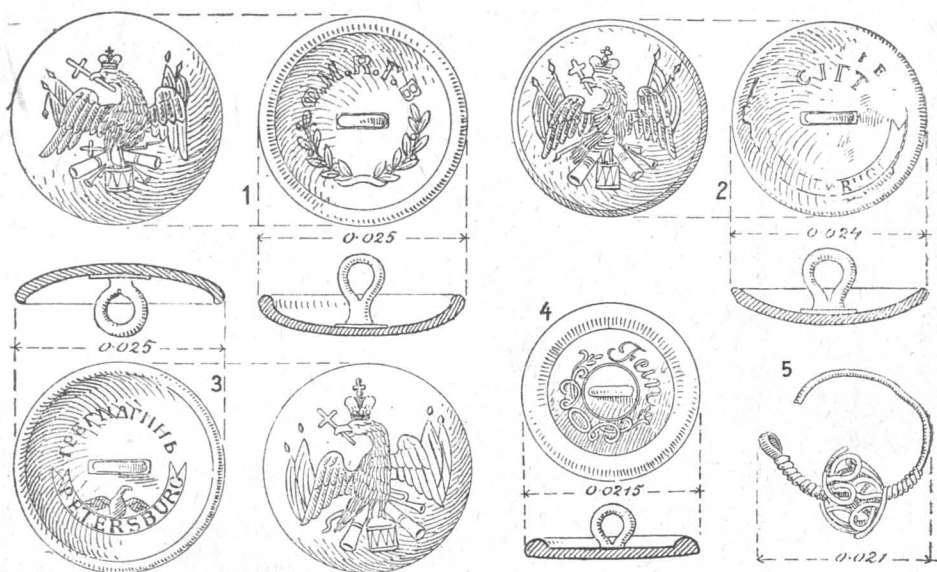

Fig. 32. — 1—3, Nasturi dela uniforma unor ostași români, de pe la mijlocul sec. XIX, au fost lucrați în atelierelor rusești la Petersburg (Leningrad); 4, nasture civil; 5, cerceul de argint. Din mormintele din preajma bisericii.

În suprafața VI, în preajma unui mormânt răvășit s'a găsit un mic tezaur monetar alcătuit din 21 monete turcești de o pară. Cele mai vechi au fost emise în timpul sultanilor Mustafa al III-lea în anul hegirei 1171, care corespunde anului 1758, altele din domnia lui Abdul Hamid I sau Selim al III-lea, din 1203, respectiv 1789, și Mustafa al IV-lea din 1223, respectiv 1808. Întrucât monetele cele mai noi poartă anul hegirei 1223, care corespunde cu anul 1808 al erei noastre, data înmormării poate fi stabilită în jurul acestui an.

În suprafața IV s'au găsit două pietre funerare de marmură, a unei tinere Elena Anghelovici, după cum arată textul săpat în piatră, text rimat în romantismul vremii (fig. 34,2). Placa poartă data de 1858.

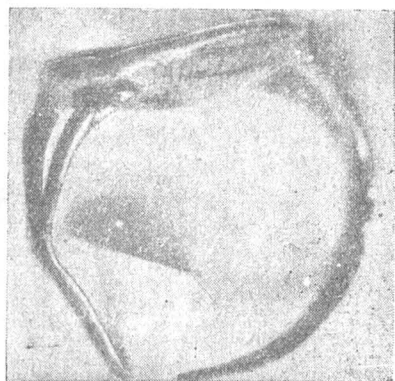

Fig. 33. — Inel de aur, mijlocul sec. XIX. Dintr'un mormânt din preajma bisericii.

Alături se află a doua lespede de mormânt (fig. 34,3) care a acoperit odată gropnița zidită ce se află alături, în partea din Nord a anexei bisericii (fig. 34,1). Lespedea va fi fost strămutată cu prilejul lucrărilor de nivelare. Ea a acoperit, după cum ne arată inscripția în limba rusă, mormântul unui demnitar al consulatului rusesc : „aici repauzează dreptul Nicolai Ostrovici Durighin care a slujit în cinul secretariatului consulatului rusesc din Vala-

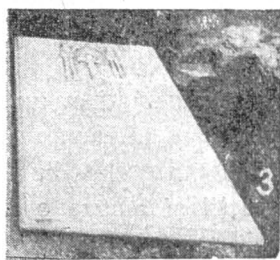
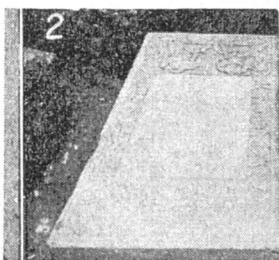
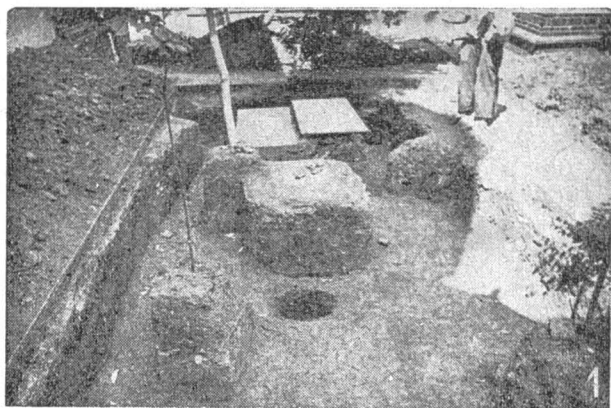

Fig. 34. — 1, Două lespezi de mormânt dela mijlocul sec. XIX; 2, piatra de mormânt a Elenei Anghelovici; 3, lespedea dela mormântul unui demnitar rus: Nicolae Ostrovici Durighin, decedat la 3 Martie 1845.

hia și Moldova, în București, săvârșitu-sa din viață în anii tinereții la 3 Martie 1845". În timpul guvernării lui Pavel Kisseleff, biserica Curtea Veche a servit drept biserică rusească. În curtea bisericii au fost înhumați unii ofițeri ruși și înalți funcționari ai Consulatului. Mai târziu, poate în vremea restaurării bisericii, făcându-se unele săpături, osemintele au fost adunate și depuse într'o groapă comună. La serviciul religios, oficiat cu prilejul reînhumării, au asistat preoți și foarte mulți poporeni. Gropnița alăturată, în

care mormântul fusese profanat, a fost folosită — probabil — ulterior pentru reînhumarea unor oseminte.

În preajma acestei pietre a apărut un strat de cenușe, cărbune și fragmente de olane de coamă, cu un cui bont de lut, provenind desigur din acoperișul anexei care a ars și s'a prăbușit cu prilejul incendiului ce a mistuit o parte a orașului în anul 1847. Tot aici s'au găsit și fragmente dintr'o

Fig. 35. — Piatră cu decor floral din construcția vechiului palat, folosită ca prag la o construcție din prima jumătate a sec. XIX.

cană de faianță, ornamentată cu un decor floral albastru și purtând o marcă și numele fabricantului „Limoner et C-nie“.

În sectorul III, în partea din spre strada 30 Decembrie, a apărut zidăria unei construcții și anume o mică încăpere pătrată aflată sub o prăvălie de pe la mijlocul veacului al XIX-lea. Încăperea se află la 1,80 m adâncime și are dimensiunile 2,15×2 m; lățimea zidurilor este de 0,38 m. În partea din spre răsărit s'a găsit un prag format dintr'o piatră cu ornamente florale ce provenea din vechea construcție a bisericii (fig. 35). Fundul prezintă deranjamente, datorită unei conducte de canalizare mai nouă, ce venea din stradă și se îndrepta spre casa parohială.

Conținutul acestei încăperi a fost foarte bogat și variat. El se compune din sticlărie, pahare, vase de sticlă, sticle de uz casnic, faianță, vase de farmacie, ceramică românească și ceramică de import rusească, englezească, germană etc., în deosebi cești și căni. O formă deosebită în ceramica românească o arată vasele cu gura largă, cu fundul îngust și două toarte sub buza vasului, smălțuite în genere, în interior asemănătoare unor piulițe (fig. 49—50, 36aII). Aceste vase, ca și tigăile asemănătoare unor patere cu

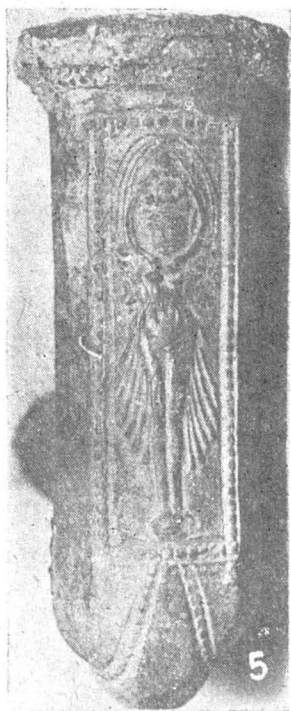
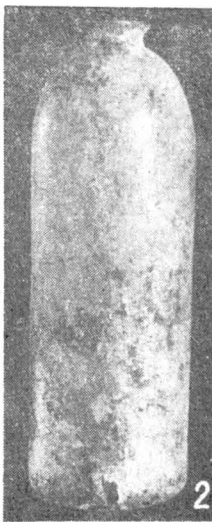
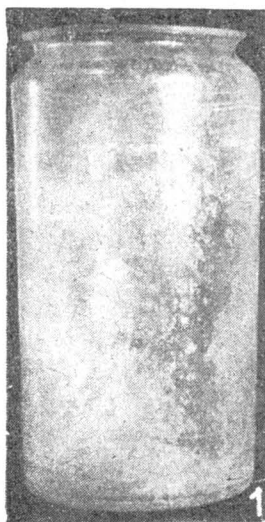

Fig. 36. — 1—4, sticlărie; 5, pipă de lut de tip occidental; 6, ceramică de import.
Provin dintr'o încăpere distrusă de incendiul ce a mistuit Bucureștii la 1847.

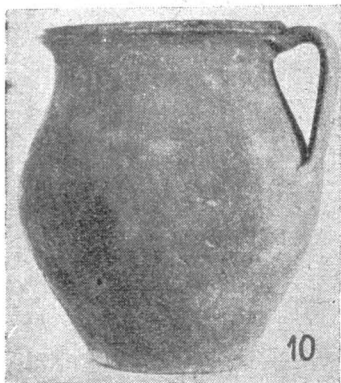

Fig. 36 a. — 7—9, ceramică de import; 10—11, ceramică românească. Provin dintr'o încăpere distrusă] de <https://biblioteca-digitala.ro> / <https://www.manir.ro>.

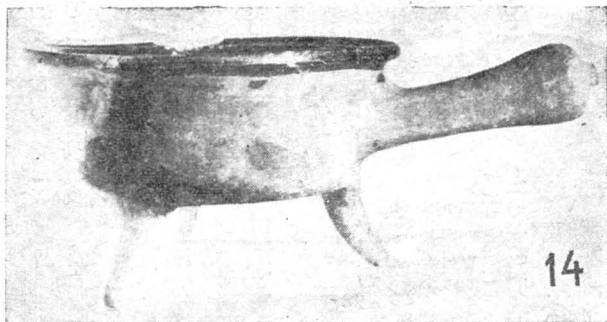
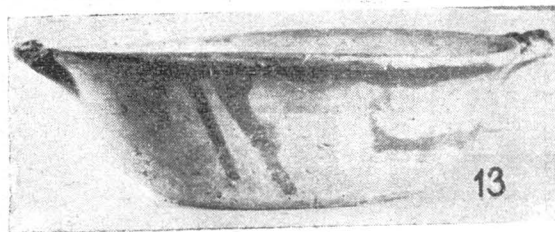

Fig. 36 b. - - 12—14, ceramică românească; 15, ceașcă de porțelan german. Provin dintr'o încăpere distrusă de incendiul ce a mistuit Bucureștii la 1847.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://www.mnir.ro>

piciorușe și mânere găunoase (fig. 30/14), s'au găsit atât la biserică cât și în piața Nicolae Șelari, cu elemente de datare îngăduind a le situa ca timp la sfârșitul veacului al XVIII-lea până la mijlocul veacului al XIX-lea.

S'au mai găsit fragmentele unui ceaun de fier, o căldare din tablă de aramă, ciubuce turcești și o pipă de pământ cu un capac de metal. Pipa

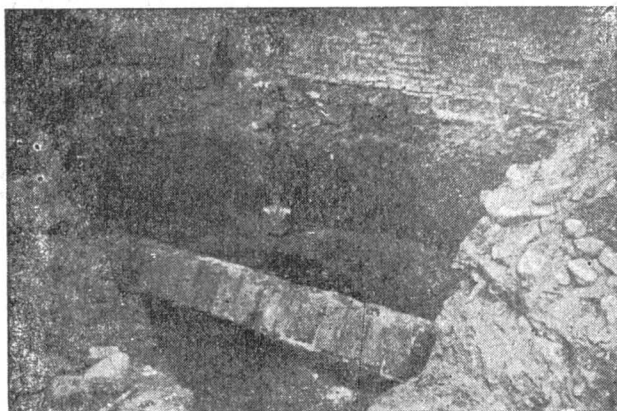

Fig. 37. — Conducta de apă potabilă și gropile din sec. XVI. In fund: temeliile unui zid ce înconjura biserica la sfârșitul sec. XVIII.

purta întipărită în lut, marca fabricantului: „Hoenig din Kemnitz“ (fig. 36,5).

Materialul aflat aici se încadrează ca timp la mijlocul veacului al XIX-lea.

În sectorul V și VIII s'a găsit un zid al cărui traseu de 3,40 m se rotunjește (fig. 13,2 ; 37). Zidul are 0,50 m lățime și s'a păstrat pe o înălțime de 1,10 m, cărămizile au dimensiunile 25×12×3,5. Acest zid este de factură mai nouă și a fost ridicat pentru delimitarea curții bisericii, ca urmare a vinderii locurilor din suprafața vechii curți domnești la sfârșitul veacului al XVIII-lea. În orice caz, el figurează ca atare în planul întocmit cu această ocazie în anul 1798.

Deasupra zidului s'au găsit morminte din prima jumătate a veacului al XIX-lea. Sub zid au apărut și gropi de gunoaie conținând fragmente ceramice caracteristice veacurilor XVII și XVIII (fig. 13). În șanțul II, în partea de răsărit a bisericii, la adâncimea de 0,35 m s'a găsit o foarfecă de fier pentru tăiat tablă (fig. 38,1), putând fi datată în prima jumătate a veacului al XIX-lea.

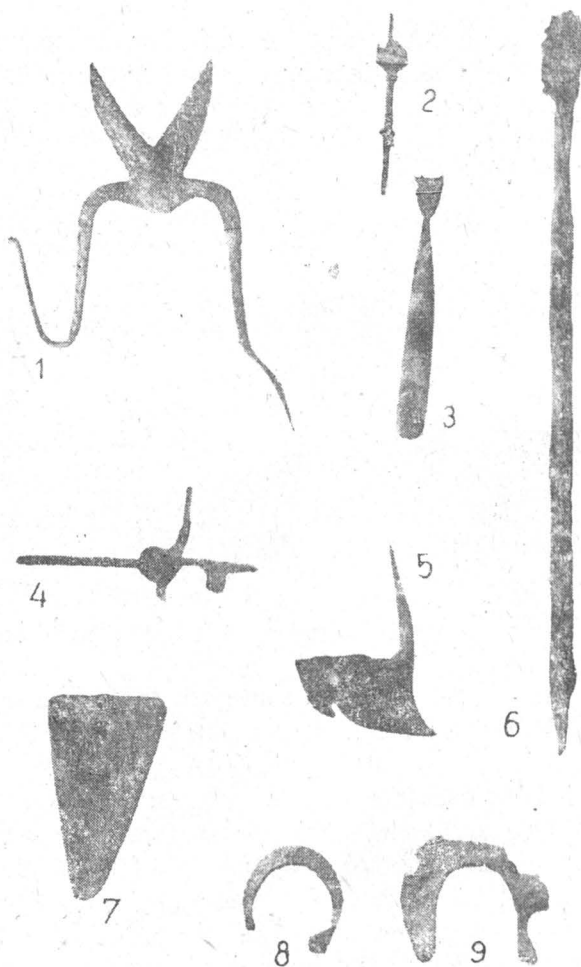

Fig. 38. — Unelte de fier: 1, foarfece pentru tablă; 2, furculiță; 3, furculiță pentru stridii; 4, zăvor; 5, custură pentru tăiat piele (sec. XVI); 6, sfredel; 7, fier de călcat; 8—9, potcoave. Din prima jumătate a sec. XIX.

Strada Soarelui Nr. 5, 6 și 7

Sondajele întreprinse în strada Soarelui au avut drept obiectiv găsirea zidurilor palatului domnesc care, în planurile păstrate din veacul al XVIII-lea, se întindeau și în această parte. De asemenea, pentru a se găsi și urmele celei mai vechi așezări omenești și a-i urmări dezvoltarea succesivă în timp.

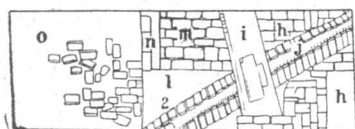
Strada Soarelui Nr. 5

S'a trasat un șanț A-A' orientat Nord-Sud cu dimensiunile 1,80×14 m (fig. 39). Șanțul a fost trasat ținându-se seamă de condițiile terenului, spre a nu periclita clădirile, a nu se opri circulația, a putea depune pământul scos din săpături și, în sfârșit, a urmări obiectivele fără a deranja canalizările și instalațiile subterane.

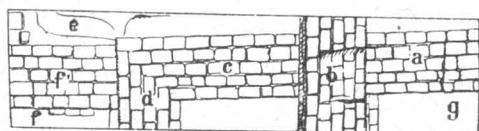
C o n s t r u c Ț i i   m o d e r n e

0 1 2 m

Suprafața A'

Suprafața A

Fig. 39. — Planul șanțului din strada Soarelui Nr. 5.

La adâncimea de 2,40—3,20 m s'au găsit fragmente de ceramică din veacurile IV și VI, asemănătoare celei găsite în curtea bisericii Curtea Veche.

În pavajul de bolovani de râu care formează pavimentul modern al curții, s'au găsit fragmente de piatră lucrată, printre care și un fragment dintr'un chenar de fereastră, probabil materiale folosite ulterior, provenite din dărâmăturile fostului palat. Aici a fost mai demult tipografia Ionescu despre care Ionnescu-Gion în a sa lucrare „Istoria Bucureștilor“ face mențiunea că la intrare se aflau două coloane de piatră din fostul palat domnesc. În prezent coloanele se găsesc în curtea bisericii Curtea Veche și au înălțimea de 1,83 m și un diametru de 0,61 m.

În șanțul A a apărut un zid b, aflat la 68 cm adâncime de la nivelul solului actual. Zidul are o grosime de 0,84 m și se leagă cu un alt zid a, gros de 0,90 m care, apare la adâncimea de 1,07 m de la nivelul solului. Zidul a se leagă la rândul său cu zidurile c și d care apar la 1 m adâncime, grosimea lor fiind de 0,90 m. Alt zid e a apărut la 1,02 m adâncime și are o grosime de 57 cm. Peste zidul c s'a găsit o zidărie de factură mai nouă.

În sectorul f se găsește o groapă rotundă conținând fragmente ceramice și oase, partea inferioară a scheletului unei vite păstrată *in situ*. Printre fragmentele ceramice s'a găsit și un sfeșnic scund de lut ars, smălțuit cu verde și cu marginea postamentului crestată (fig. 40,7).

Fig. 40. — 1, Vas de lut, sec. XV; 2, vas de lut, sec. XVII; 3—6, lulele turcești, sec. XVII—XVIII; 7, sfeșnic de lut, sec. XVI; 8, creuzot pentru topit metale, probabil sec. VI; 9, fragment ceramic, sec. XV; 10, vas de lut, sec. XVIII; 11, fragment ceramic, sec. XVIII.

În moloz la 1,90 m adâncime s'a găsit o monedă Rudolf al II-lea (1586). Ceva mai jos, la 2 m adâncime a apărut un fragment de ceramică orientală (fig. 27,1); pasta albă la ruptură prezintă suprafețele smălțuite azurii și ornamentate pe ambele fețe cu motive în culoare albastră. Fragmentul provine dintr'un vas de Damasc și poate fi datat la sfârșitul veacului al XVI-lea și începutul veacului al XVII-lea. Sub stratul în care a fost găsită moneda s'a găsit o cahlă de sobă cu smălț verzui bătând în galben. La 2,42 m adâncime s'a găsit un drumeag de cărămidă, având deasupra fragmente ceramice cu smălț și fragmente de chenare de cahle de sobă (fig. 24,4). Sub acest „paviment“, la adâncimea de 3 m au apărut alte fragmente de cahle de sobe smălțuite de culoare verde închis. La 1 m adâncime, între zidurile *e* și *d*, în taluzul de răsărit al șanțului, s'au găsit fragmente de cahle de sobe, una smălțuită cu verde care înfățișează un turc cu turban și iatagan (fig. 24,1) și câteva fragmente de chenare smălțuite galben brun. La 1,68 m adâncime s'a găsit un fragment ceramic provenit din Orientul apropiat (fig. 27,4) și câteva fragmente de cahle de sobă.

În șanțul A, între zidul *a* și taluzul V la adâncimea de 2,40 m, în punctul *g* a apărut un alt „paviment“ de cărămizi asemănător „drumeagului“ din capătul de Nord al șanțului A. Pavimentul prezintă o formă ovală și este tăiat de temelia zidului *b*. În spațiul dintre zidurile *b*, *e*, *d* și anume în taluzul V al șanțului A, s'au găsit bucăți de olane dela o conductă de apă orientată Nord-Sud. Deasupra dispozitivului de cărămizi *d* s'a găsit un fragment de ceramică orientală (fig. 27,12).

În șanțul A' apare un zid *h* care se leagă cu altul *i*. Zidul *h* este tăiat de o conductă veche de canalizare conținând un olan *j* peste care trecea de-a-curmezișul o altă conductă de canalizare mai recentă *i* (fig. 39, A). Tot aici s'au găsit câteva fragmente ceramice printre care o toartă de ulcior cu smălț verde, toartă ornamentată cu un buton purtând o cruce asemănător celui găsit în șanțul I, la biserică (fig. 24,3).

În capătul de Nord al șanțului A, la 2,40 m adâncime, s'au găsit urmele unui „drumeag“ de cărămizi distrus asemănător celui din sectorul A, *f*, *g*.

În partea de Nord a șanțului A', la 0,30 m adâncime, s'a găsit un strat de moloz și cărămizi sub aspectul unui paviment distrus. Acest strat provine din dărâmături vechi folosite la începutul capitalismului pentru pardosirea curții. În șanțul A s'au găsit, între 0,20—0,40 m adâncime, fragmente de farfurii de faianță, porțelanuri de import și fragmente de sticlărie românească și de ceramică populară românească datând de pe la mijlocul veacului al XIX-lea, asemănătoare celor găsite în încăperea din sectorul III de la biserică Curtea Veche și în dărâmăturile unei construcții similare din piațeta Nicolae Șelari. În partea de Nord a șanțului, la 0,50 m adâncime, s'au găsit valve de scoici, specia stridii, și o furculiță de fier cu prăsele de os de tip special pentru consumarea stridiilor (fig. 38,3).

După datele arheologice culese cu prilejul sondajului din strada Soarelui Nr. 5, rămășițele zidurilor descoperite par a fi aparținut vechiului palat domnesc din a doua jumătate a veacului al XVI-lea. Peste aceste ziduri s'a suprapus o zidărie mai nouă dela începutul veacului al XVIII-lea.

Strada Soarelui Nr. 6

Obiectivul sondajelor efectuate în acest punct a fost acela de a cerceta urmele vechiului palat domnesc și construcții în legătură cu zidurile descoperite în curtea din strada Soarelui Nr. 5. De asemenea, am căutat să găsim urmele paraclisului palatului, care poate că a fost ridicat în această parte, dacă ținem seama de planurile vechi.

S'a trasat un șanț perpendicular pe temeliile calcanului clădirii dela Nr. 8 și un șanț orientat Vest-Est (fig. 18) ; a trebuit să ținem seama, în spațiul restrâns al curții, de sistemul de canalizare modernă și să asigurăm în bune condiții circulația locatarilor.

La o adâncime de 2,90 m, sub o masă compactă de moloz și fragmente de cărămidă, a apărut stratul prefeudal de culoare neagră aflat în loessul degradat. La adâncimea de 3 m s'au găsit fragmente ceramice prefeudale, similare celor găsite în jurul bisericii Curtea Veche din strada 30 Decembrie și în strada Soarelui Nr. 5, caracteristice unei culturi materiale din veacul al VI-lea. Această ceramică este de culoare brun-roșcată și a fost ornamentată prin folosirea pieptenelui care a lăsat linii incizate pe umărul vasului, fie paralele cu marginea, fie dispuse „în val“. Un fragment de vas mare cu pereții groși ne prezintă totuși o variantă prin faptul combinării ambelor ornamente în chipul următor: peste liniile paralele cu marginea vasului, olarul a petrecut pieptenele și a suprapus liniile „în val“ (fig. 14,2).

De-a-lungul calcanului clădirii situate în strada Soarelui Nr. 8 a apărut un zid de factură inferioară, conținând un spațiu gol în care au fost bârne transversale. Zidul are 0,80 m lățime și 0,50 m în adâncime până la bârnă, grosimea bârnei este de 0,15 m. Sub spațiul ce a conținut bârna se găsește moloz, precum și fragmente de cărămidă, până la adâncimea de 0,40 m, unde apare un zid de construcție superioară care coboară până la 1,28 m adâncime. În partea din spre Nord, de-a-lungul său, zidul prezintă un prag lat de 0,18 m și înalt de 0,11 m. Acest prag susține o bârnă ce la rândul ei se lega cu altele în latul zidului. Locul unde se legau mai poartă încă și astăzi în cărămidă un cui de fier. Într'unul din șanțurile menite bârnei, s'a găsit o piatră lucrată cu un chenar ; această piatră provine din construcția palatului (fig. 19—20).

Zidul de mai sus înfățișează o tehnică de construcție deosebită de zidurile din preajma bisericii și de cele din strada Soarelui Nr. 5. Prin faptul că are în structura sa bârne aparente poate să fie pus în legătură cu construcția bisericii curții, unde cu prilejul restaurării, s'au găsit bârne simi-

lare. Acest mod de construcție este obișnuit în veacul al XVI-lea ; zidul face parte din complexul de zidărie căruia îi aparține și pivnița din strada Soarelui Nr. 10 (fig. 15).

În preajma zidului, la 1,80 m adâncime, s'au găsit fragmente ceramice cu smalt verde și fragmente de cahle de sobe.

La 2,40 m adâncime au apărut fragmente de ceramică lucrată la roată aparținând însă unor tipuri întâlnite mai rar și un fragment ceramic din Orientul apropiat, ornamentat pe ambele fețe cu un decor floral de culoare alb-gălbui.

În preajma zidului *b*, la adâncime de 0,40—0,80 m, s'au găsit fragmente de ceramică românească din veacul al XVII-lea până în veacul al XVIII-lea.

Dela începuturile capitalismului s'au găsit resturi de ceramică românească, sticlărie, faianțe și porțelanuri de import asemănătoare celor dela biserica Cârtea Veche și din strada Soarelui Nr. 5. Aceste fragmente datează din prima jumătate a veacului al XIX-lea. Zidul însă nu a putut fi urmărit mai departe, deoarece capătul din spre răsărit a fost distrus de o construcție ulterioară, iar capătul din spre apus a dispărut într-o pivniță.

Strada Soarelui Nr. 7

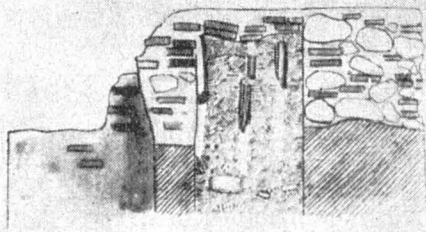
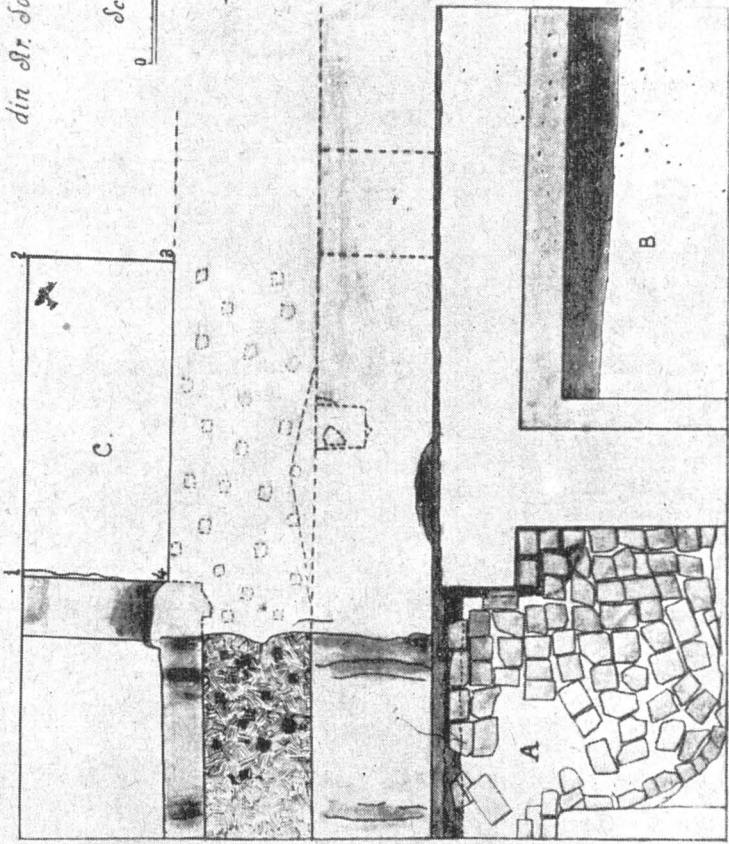
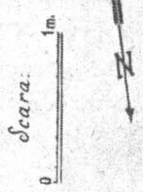
Spațiul de care am dispus pentru cercelările noastre, în acest punct a fost unul din cele mai restrânse ; se găsește într-o curte interioară care este și un loc de trecere pentru locatari și pentru transportarea mărfurilor depozitate în magazinele din împrejurimi.

Curtea este brăzdată de canale, iar în centrul ei se află o construcție subterană de mari dimensiuni care a fost folosită drept ghețarie.

S'a trasat un șanț A de 5×1 m orientat Est-Vest. Perpendicular pe acest șanț s'a trasat șanțul B de aceleași dimensiuni ca și șanțul A și orientat Nord-Sud (fig. 41).

Sub pavajul curții, la adâncimea de 10 cm, au început să apară fragmente ceramice de factură mai nouă, dar și fragmente ceramice vechi prefeudale caracteristice veacului al VI-lea. Apoi altele mai recente, bunăoară un picior de vas a cărui formă este obișnuită la sfârșitul veacului al XV-lea și începutul veacului al XVI-lea. De asemenea, a apărut ceramică dela începutul capitalismului. În șanțul A, la 40 cm adâncime, au mai apărut fragmentul unei cahle de sobă și fragmentul unei cărămizi smălțuite de culoare verde. În șanțul A s'a dat de un zid gros de 170 cm. Zidul este construit din cărămizi și bolovani de râu (fig. 42). Pentru urmărirea și degajarea zidului s'a trasat șanțul C, perpendicular pe A, cu dimensiunile 260×160 cm. La 250 cm adâncime, lipit pe latura de apus a zidului, a apărut un alt zid, tot din cărămizi și bolovani de râu, dar care arată o altă tehnică de lucru față de construcția zidului precedent. Zidul anexă se prezintă

Planul zidului (de incintă)?
din Str. Soarelui Nr. 7

Profil
Se văd urmele de țărui
în umplutura de pământ

Fig. 41. — Planul zidului (de incintă) (?) din str. Soarelui Nr. 7.

sub forma unui T, având latura din spre Nord mai scurtă, iar cea din spre Sud mult mai lungă, pierzându-se în spre clădirea ce împrejmuește Curtea

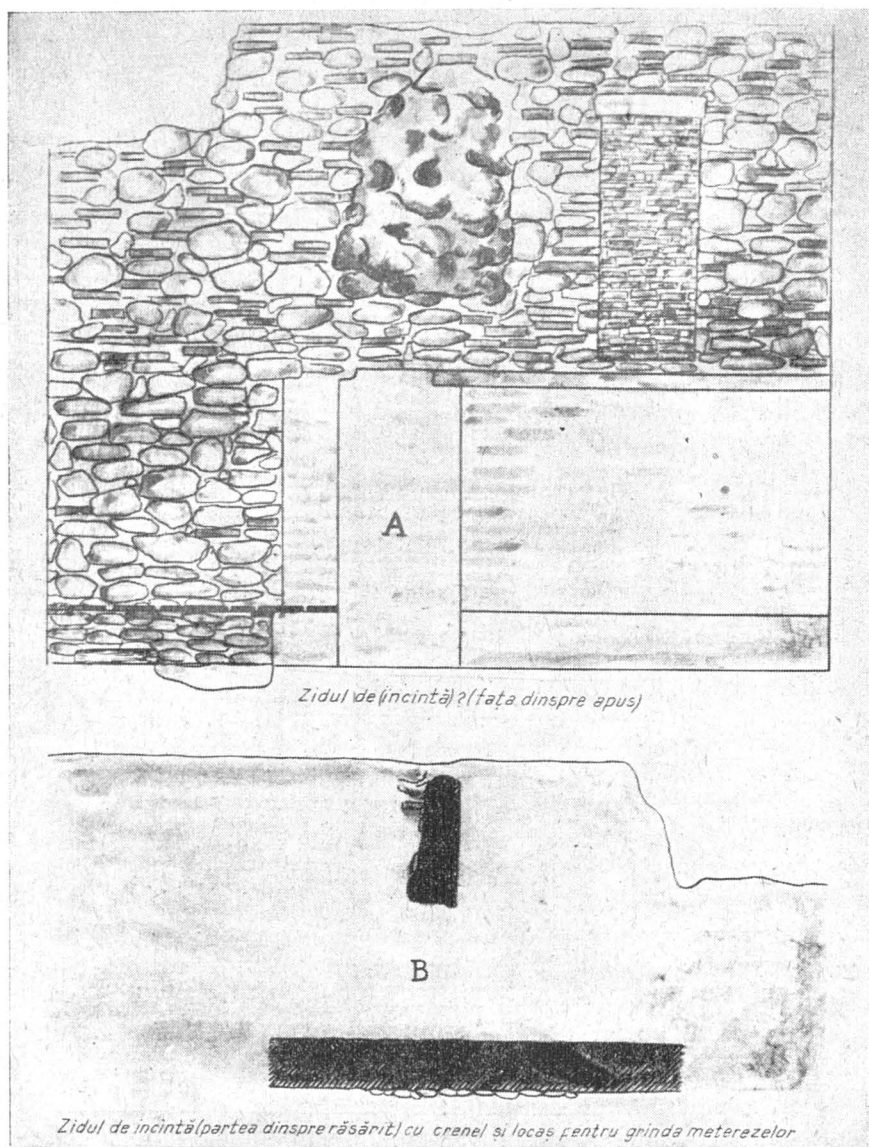

Fig. 42. — Zidul bolovănit din str. Soarelui Nr. 7. Inceputul sec. XVI. (?).

în latura ei de Sud (fig. 41). Coada T-ului se pierde în spre clădirea din latura de apus a curții. Intre latura de Sud a ghețării, latura de apus a zidului principal și latura de Nord a zidului ce se proptește de aceasta, au apă-

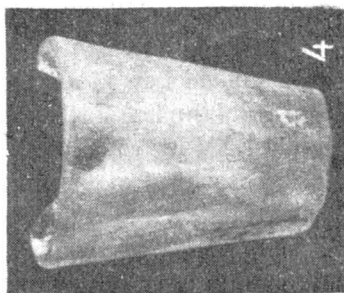
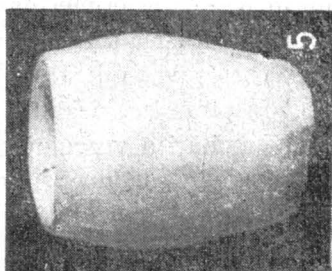
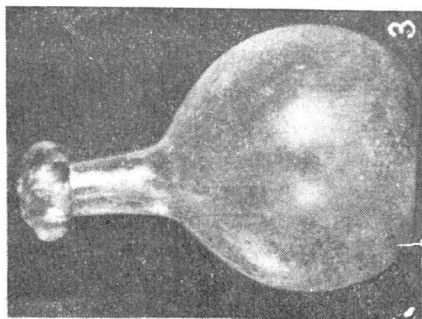

Fig. 43. — 1—6, Sticlărie din sec. XVII.

rut la 290 cm adâncime, numeroase fragmente de sticlărie albă, mai arareori colorată sau opalină. Aceste fragmente aparțin unor pahare cu picior, butelii și lămpi (candle) (fig. 43), și pot fi încadrate ca timp în veacul al XVII-lea. La 305 cm adâncime, în nișoz, s'a dat peste un paviment de cărămizi fragmentare prinse cu mortar; pavimentul era în parte distrus (fig. 41,44). Imediat sub acest paviment și mai ales în interstiții e cărămizilor deranjate s'a dat peste un strat compact de sticlărie de aceeași factură ca și sticlăria de deasupra pavimentului. Stratul are o grosime de 10 cm. S'au găsit aici și câteva fragmente ceramice dintr'o farfurie de faianță, probabil de proveniență turcească (fig. 29,2).

Sub pavimentul de cărămizi prins cu mortar se află un strat de nisip cu boabe mari. Sub acest strat, la 4 m adâncime, a apărut un al doilea paviment, din jumătăți sau din trei sferturi de cărămizi prinse cu mortar (fig. 45). Sub acest paviment pământul este de culoare neagră. La 440 cm adâncime s'au găsit câteva fragmente ceramice caracteristice sfârșitului veacului al XV-lea și primei jumătăți a veacului al XVI-lea. Cele caracteristice secolului al XV-lea sunt ornamentate cu o glazură ce redă spirale de culoare verde deschis pe un fond verde închis. Acest sistem de decorație este cunoscut în ceramica bizantină încă din veacul al XIII-lea. Cele caracteristice primei jumătăți a veacului al XVI-lea sunt smălțuite în verde-măsliniu cu pete de culoarea ruginii și ornamentate prin sgrăfitare ca și ceramica obișnuită în Țara Românească în cursul veacului al XIV-lea; însă aici în cazul de față, liniile sgrăfitate sunt mai largi și mai puțin adânci.

La 486 cm adâncime s'a dat de o pânză de apă și totodată și de talpa zidului (fig. 46). În porțiunea cuprinsă dincolo de latura de Sud a zidului construcției anexe a apărut aceeași umplutură, alcătuită din fragmente de cărămizi, moloz, sticlărie și ceramică ca și în sectorul *a*. La adâncimea de 330 cm s'a găsit o sticlă și un gât dela o sticlă (fig. 43,3).

La 390—395 cm adâncime apare un paviment în mare parte distrus. La adâncimea de 410 cm se găsește un strat de mortar gros de 20 cm. În preajma lui s'a găsit un vâscior fragmentar purtând urme de mortar, vâscior existent deci în timpul construirii zidurilor anexă. Acest vâscior poate fi datat ca formă și factură la sfârșitul veacului al XIV-lea și începutul veacului al XV-lea (fig. 40,9). Reamintim cu acest prilej și fragmentele ceramice din sectorul *a*, care pot fi datate la sfârșitul veacului al XV-lea și în prima jumătate a veacului al XVI-lea. Ele stau mărturie a unei vechi așezări ce pare a fi contemporană cu zidul principal de bolovani de râu și cărămizi. Cu prilejul săpăturilor întreprinse pentru degajarea acestui zid, s'a constatat că el nu are o grosime propriu zisă de 175 cm, ci numai de 95 cm, întru cât a fost în parte flancat de alt zid mai subțire, tot din bolovani de râu și cărămizi, aparținând unei construcții alăturate, iar spațiul gol dintre

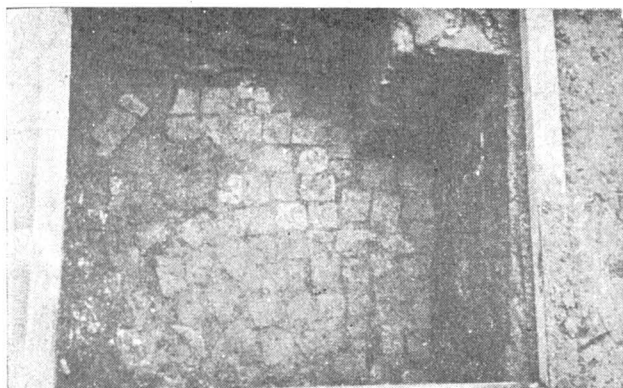

Fig. 44. — Incăpere lângă zidul din str. Soarelui Nr. 7. Primul nivel de pardosea de cărămidă.

Fig. 45. — Incăpere lângă zidul din str. Soarelui Nr. 7, al doilea nivel de pardosea de cărămidă.

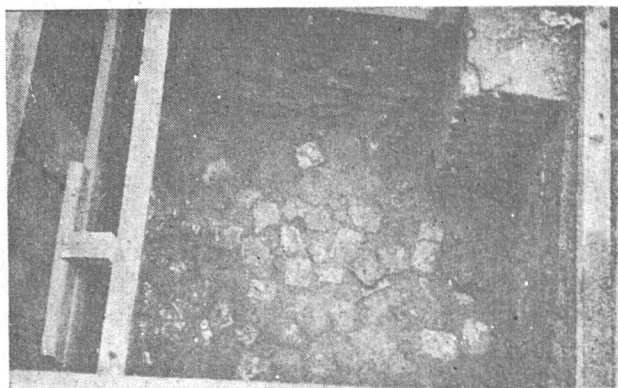

Fig. 46. — Incăpere lângă zidul din str. Soarelui Nr. 7. Talpa zidului, bârnă de stejar carbonizat și nivelul apei.

ambele ziduri, în lărgime de 70 cm, a fost umplut cu pământ negru, în care au fost bătuți țărushi (fig. 41, 47).

Pământul de umplutură dintre cele două ziduri conține numeroase fragmente ceramice din perioada de tranziție spre feudalism, caracteristice

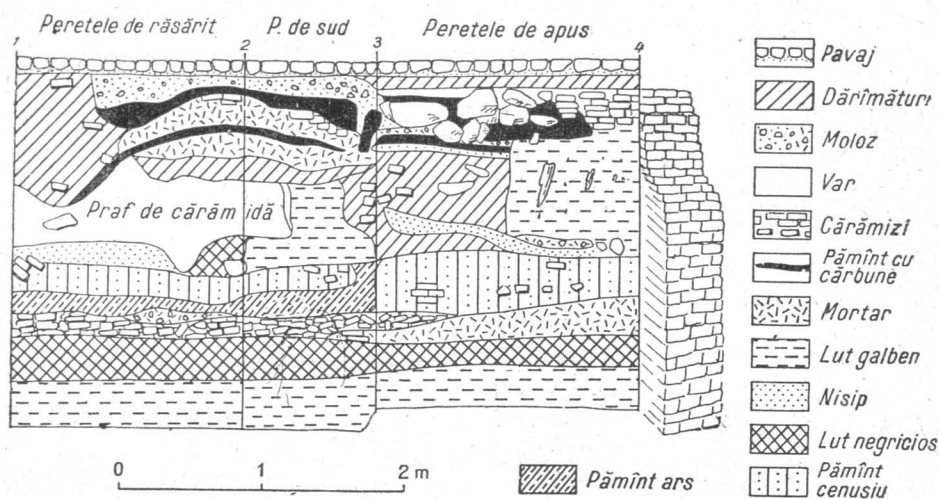

Fig. 47

veacului al VI-lea și provin din latura de răsărit a zidului, unde nu se mai observă straturi groase de moloz, ca în latura de apus, ci straturi de pământ negru, uneori ars la roșu și urme de gropi ale așezării prefeudale (fig. 47).

Degajând complet umplutura dintre cele două ziduri, zidul principal a prezentat în latura sa de răsărit urme de tencuială și o firidă, ocniță, fereastră sau deschizătură menită tragerii pentru o armă de foc (fig. 42 B). În acest din urmă caz, zidul principal va fi folosit într-o anumită vreme drept zid de incintă al unei așezări medievale mai vechi (veacurile XV—XVI), cum par a atesta și fragmentele ceramice de factură mai veche găsite în straturile mai adânci.

Cu prilejul scoaterii umpluturii din sectorul *b*, din latura de apus a zidului, s'a dat și peste o deschidere dreptunghiulară, probabil o trecere prin zid, ulterior astupată printr-o zidire tot de factură veche (fig. 42 A). Problema ce se pune, nu poate fi rezolvată decât prin săpături viitoare.

În partea de răsărit a zidului mai îngust în sectorul *c* (fig. 41a) s'au găsit câteva unelte de fier: o seceră la 0,80 cm adâncime, un cuțit cu plăsele de lemn la 0,60 cm adâncime, iar în sectorul *a*, la 230 cm adâncime o unealtă sau o armă (lopătică sau suliță?) și un instrument având o latură tăioasă (fig. 48, 9, 12, 11).

În toate straturile din *a*, *b* și *c* au fost găsite și valve de scoici, specie stridie, ce par a proveni din Marea Adriatică. Ținem a aminti aici cu acest prilej și tabloul din Mazeul Prado din Madrid, reprezentând prinse alții și pe voevodul Mihai Viteazul, care are în fața sa o farfurie cu stridii,

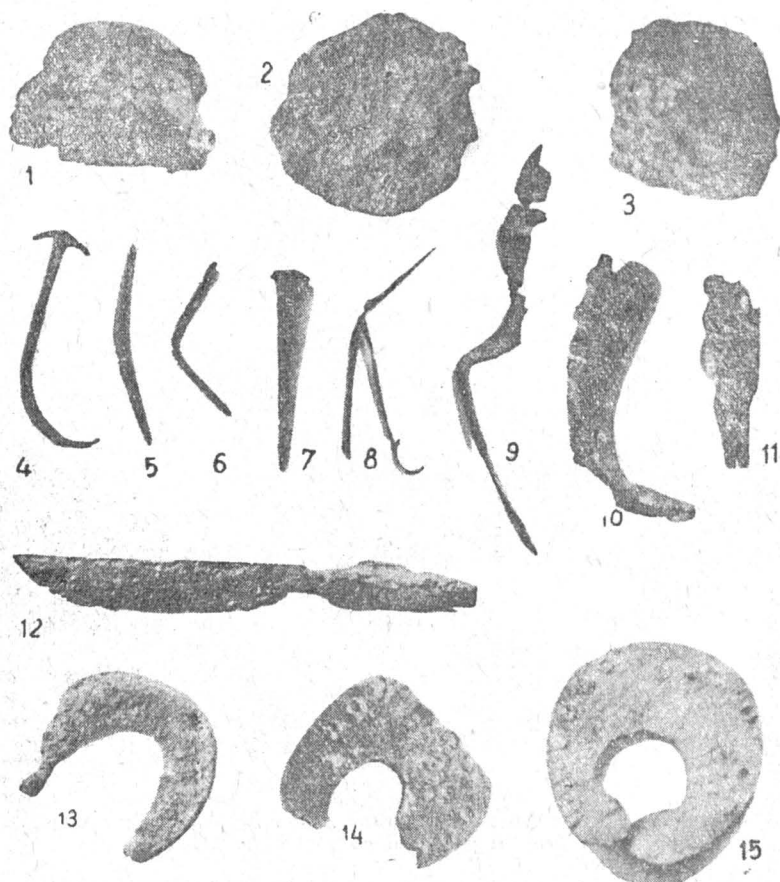

Fig. 48. — Obiecte și unelte de fier: 1—3, bulgări de minereu de fier; 4—7, cuie; 8, foarfecă-clește; 9, seceră; 10—11, aplică și lopătică; 12, cuțit cu mâner de lemn; 13—15, potcoave, sec. XVII.

măi puțin pentru consumul acestor molusce în acea vreme, cât pentru forma paharului de vin din fața voevodului, pahar de sticlă cu picior, aproape identic ca formă cu paharul de sticlă dela Curtea Veche, care poate fi folosit ca element cronologic pentru datarea sticlăriei din sectorul *a*.

Sondajele din Pasajul Francez

Sondajele din Pasajul Francez au avut drept obiectiv stabilirea faptului dacă curtea se întindea și în această parte, descoperirea zidurilor și sta-

bilirea dacă așa zisa pușcărie se întindea în acest sector, cum ne arată planurile vechi. De asemenea se urmărea a se stabili dacă așezarea prefeudală se întindea și în acest sector. În dreptul casei cu Nr. 3 s'a trasat un șanț A cu dimensiunile 960×120 cm (fig. 49). La adâncimea de 20 cm, în partea de Nord a șanțului s'a dat de un zid de cărămidă lat de 200 cm și păstrat în interiorul șanțului pe o porțiune de 20 cm. Nu a putut fi urmărit în

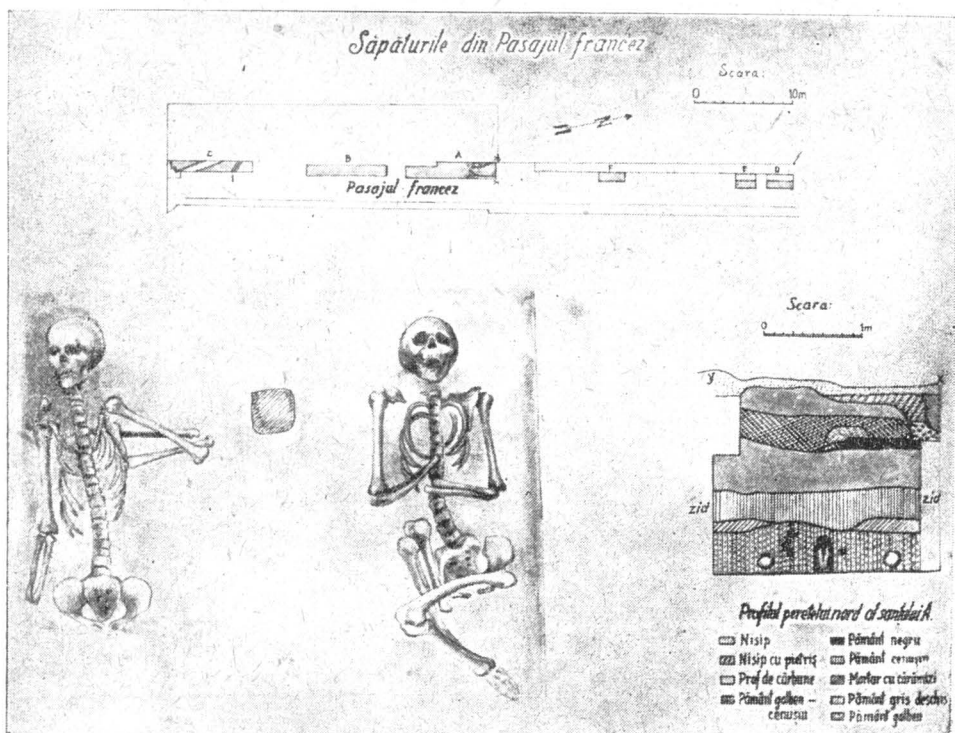

Fig. 49. — Planul săpăturilor din Pasajul Francez. Un stâlp gros de stejar între două morminte. Profilul peretelui cu cele două morminte.

latura lui de răsărit din cauza unei conducte de canalizare și din cauza străzii. În partea de apus a șanțului și de-a-lungul lui s'a dat peste zidul pivniței unei construcții datând dela sfârșitul veacului al XVIII-lea și începutul veacului al XIX-lea, clădire care s'a prăbușit acum câțiva ani. Dela nivelul solului a apărut un pământ de culoare neagră, conținând numeroase resturi de cărbune și urme de arsură alternând cu strate de moloz. La 260 cm adâncime s'au găsit câteva fragmente ceramice prefeudale caracteristice veacului al VI-lea.

În capătul de Nord al șanțului, la adâncimea de 1,96 m s'a găsit un stâlp gros de stejar înfipt vertical în pământ, iar pe latura de răsărit și de apus a stâlpului, câte un schelet uman întins pe spate și orientat spre Nord. Scheletul din partea de apus a șanțului este de-a-lungul zidului unei

pivnițe. Picioarele erau așezate unul peste celălalt, și strânse, cu genunchii ridicați în spre bazin (fig. 49). Celălalt schelet a fost tăiat dela bazin de zidul unei construcții de pe taluzul de răsărit al șanțului. Măinile nu erau pe piept cum le avea primul schelet: o mână este întinsă de-a-lungul trupului, iar poziția celeilalte mâini nu poate fi precizată, întru cât oasele sunt deranjate. În preajma celor două morminte nu s'a găsit niciun obiect de inventar. Lucrările de degajare au fost foarte îngreunate din cauza terenului umed de pe urma unei conducte de canalizare sparte. În taluzul de răsărit se mai observă urmele unui al treilea schelet, având aceeași orientare, care nu a putut fi însă degajat din cauza prăbușirii taluzului din spre apus.

Care va fi fost rostul acestor morminte? Ne aflăm în fața rămășițelor unor oameni uciși și îngropați fără niciun ritual, sau ne găsim în fața unei mici necropole străine sau anterioare cultului creștin? În acest din urmă caz prezența stâlpului de stejar s'ar explica ca servind de par funerar. Rezolvarea acestei probleme va rămâne o sarcină a săpăturilor viitoare.

În cuprinsul șanțului A s'au găsit numeroase fragmente ceramice și câteva vase putând fi datate în cuprinsul veacurilor XVII și XVIII. S'au găsit de asemenea numeroase bucăți de minereu sau sgură de fier lentiliforme. Ele provin probabil dela o fierărie care va fi fost aici, cum ne arată și o unealtă de fier care pare să fi fost un vâtra pentru jar, și un clește asemănător unei foarfece (fig. 48, 1-3,8). Se știe că dintre toți producătorii de bunuri din vremea orânduirii feudale, cei mai oproșiți au fost robii, în înțelesul feudal, care munceau cu soțiile și copiii din zori și până 'n noapte în ateliere, în mine, ca păstori și în agricultură. Robii din orașe exercitau diferite meserii în interesul stăpânilor de pământ. Mănaștirile posedau cei mai mulți robi, dar și domnia izbutise să stăpânească un număr considerabil. În atenanșele Curții Vechi, dintre care o parte au fost găsite în sondajele făcute în Pasajul Francez, lucrau robii domnești.

S'au mai găsit și obiecte a căror apartenență ca timp nu a putut fi determinată și anume: o țință și o șaiabă de bronz (fig. 50) și mânerul dintr'un os de pasăre al unei sule de bronz sau de cupru, după cum ne arată urmele de cocleală păstrate în os (fig. 22,3). Astfel de sule ne sunt cunos-

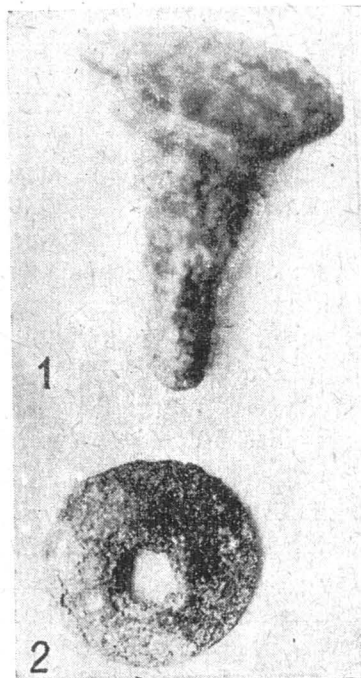

Fig. 50. — 1, Nit; 2, șaiabă de bronz.

cute din orânduirea comunei primitive, bunăoară în cultura materială de tip Gumelnița și s'au mai găsit și în culturi materiale din vârsta mai veche a fierului, bunăoară în cultura materială de tip Bordei-Herăstrău dela București. S'ar putea să ne aflăm în fața unui instrument refolosit sau care a supraviețuit prin tradiție în epoca de trecere spre feudalism; ipoteza noastră se sprijină pe analogiile pe care ni le prezintă lamele de silex găsite în mediul prefeudal la Curtea Veche. În cuprinsul șanțului s'au găsit și câteva cable de sobe smălțuite.

Tot în șanțul A s'au găsit fragmente ceramice de import, faianță, sticlărie și ceramică populară românească aparținând aceluiași tip ca cele din încăperea din șanțul III de lângă biserica Curtea Veche și aparțin probabil începutului veacului al XIX-lea. S'au găsit și câteva fragmente de ciubuce de lut, dintre care unul poartă stampilată marca fabricantului „Garas”, precum și o monedă divizionară de aur, un sfert de napoleon, 5 franci, emisiunea 1867.

Din cauza inundațiilor provenite de pe urma canalizării defecte, cât și a prăbușirii taluzului din latura de apus, lucrările nu au mai putut fi continuate în adâncime și ca atare am fost nevoiți a trasa alt șanț, șanțul B având dimensiunile 815×115 cm.

În cuprinsul șanțului B, la adâncimea de 190 cm s'au găsit câteva fragmente ceramice, caracteristice veacului al VI-lea, ornamentate cu linii paralele sau „în val” cu ajutorul unui pieptene.

Ca și în șanțul A, se observă straturi groase de pământ negru cu mult cărbune și apar numeroase bucăți de minereu de fier lentiliforme. S'au găsit fragmente ceramice smălțuite, caracteristice veacului al XVII-lea și al XVIII-lea și cable de sobe smălțuite caracteristice veacului al XVII-lea; de asemenea ciubuce de lut, ceramică, sticlărie și faianță din prima jumătate a veacului al XIX-lea.

Condițiile solului, subminat de infiltrațiile apei din conducta defectă de canalizare, ne-au împiedecat și aici cercetările, și ne-au silit a trasa în spre strada Covaci șanțul C, cu dimensiunile 860×180 cm și C' 57×130 cm. În partea de Nord a șanțului s'a găsit o conductă pentru apă (fig. 51) având olanul acoperit cu cărămizi de protecție dispuse la fel ca la conducta dela biserica Curtea Veche din șanțul V. Această conductă se îndreaptă spre strada Covaci în direcția conductei din partea de Nord a bisericii. E mai mult ca sigur că avem de-a-face cu aceeași conductă. Lățimea conductei din șanțul C este de 43 cm, înălțimea de 31 cm, iar grosimea stratului de mortar (coama cărămizilor de protecție) este de 12 cm. Cărămizile au dimensiunile 36×16,5×3,5 cm. În partea de Sud a șanțului a apărut un zid care are aceeași orientare ca și zidurile pe care ni le arată planurile vechi în această parte și pe o porțiune din strada Covaci. Zidurile nu au putut fi urmărite în taluzul de apus al șanțului și nici în taluzul de Sud, fiind distruse

de pivnița unei construcții de dată mai recentă, iar în partea de Sud trecând sub strada Covaci. Zidul, sub aspectul unei linii frânate, are o latură de 286 cm, una de 52 cm, a treia de 38 cm și a patra de 58 cm (fig. 52).

În cuprinsul șanțului s'a găsit un fragment de ceramică din secolul al VI-lea la adâncimea de 250 cm și ceramică smălțuită din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea; de asemenea s'a găsit și un fragment dintr'un pahar de sticlă de formă cilindrică cu ornamentații din sticlă aplicată pe pereții paharului. Acest pahar ar putea fi datat în veacurile XVI—XVII. S'au găsit aici câteva fragmente ceramice dela începutul orânduirii capitaliste.

Pentru urmărirea, prin săpături, a porțiunii de teren cuprinsă între șanțul A și strada Gabroveni, s'au mai trasat șanțurile D de dimensiunile 270×150 cm, E cu dimensiunile 200×140 cm și în sfârșit F cu dimensiunile de 260×100 cm. În latura de apus a șanțului F și a șanțului D, la adâncimea de 120 cm, a apărut un zid ce pare a aparține unei construcții din veacul al XVIII-lea.

Str. Gabroveni Nr. 2 (grădinița)

Sondajele din acest punct au avut drept obiectiv urmărirea zidurilor vechii curți, de asemenea găsirea zidului de incintă care, după planurile vechi, trece în latura de Sud a acestei străzi, și de a urmări întinderea așezării din perioada de trecere spre feudalism.

S'a trasat un șanț A cu dimensiunile 12×1,70 m orientat Est-Vest și șanțul B perpendicular pe latura de Nord-Est a șanțului A, cu dimensiunile 12×1,70 m. Săpăturile din șanțul A au dat peste un strat foarte gros de moloz, umplutură din cuprinsul unei pivnițe dela o clădire ce pare a fi de pe la sfârșitul veacului al XVIII-lea. La adâncimea de 320 cm săpăturile au fost sistate din cauza intervenției conducerii

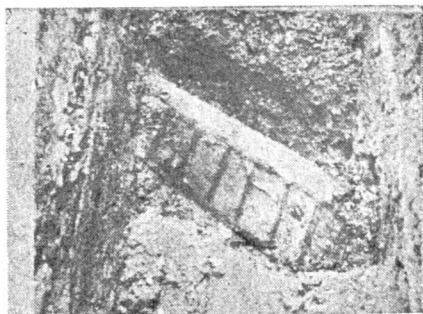

Fig. 51. — Conducta de apă potabilă din Pasajul Francez. Conducta trece prin str. Covaci în partea de răsărit a bisericii curții și se îndreaptă spre Piața de Flori. Mijlocul sec. XVI.

Fig. 52. — Temeliile unor dependințe ale palatului, găsite între Pasajul Francez și str. Covaci.

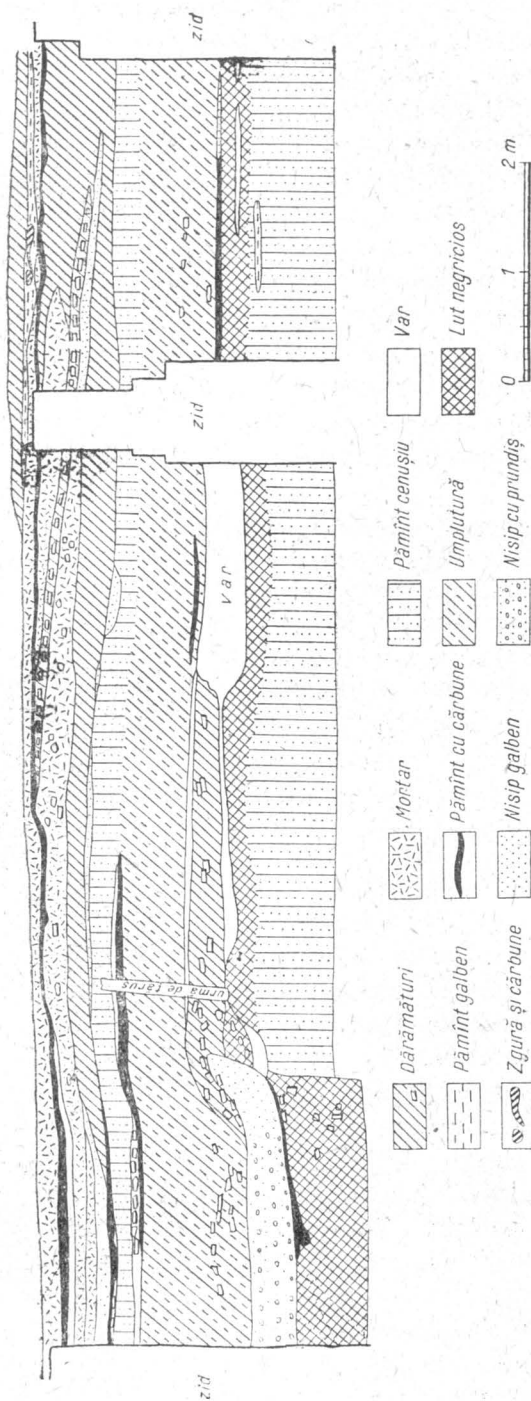

Fig. 53. — Profilul șanțului din strada Gabroveni Nr. 2.

șpitalului alăturat, care avea într'un sector al șanțului A un cablu pentru scurgerea unui curent de înaltă tensiune, precum și din cauza pericolului de prăbușire. În cuprinsul șanțului s'au găsit fragmente ceramice din veacurile XVIII, XIX și de la începutul veacului al XX-lea.

În șanțul B, care are orientarea Nord-Sud (fig. 53), au apărut două ziduri de la o construcție mai nouă (probabil veacul al XIX-lea), iar la adâncimea de 2 m, două gropi, una în capătul de Sud, iar cealaltă în latura de Sud a zidului transversal din cuprinsul șanțului, gropile *x* și *y*. Gropile par contemporane, întru cât au dat material similar. Câteva vase și fragmente de ceramică smălțuite, aparțin ca timp veacurilor XVII—XVIII. În latura de Sud a șanțului B, la adâncimea de 350 cm, s'au găsit câteva fragmente de ceramică aparținând veacului al VI-lea, iar la adâncimea de 360—370 cm, câteva fragmente ceramice de o factură neîntâlnită până acum la Curtea Veche. Lutul este foarte bine ars la roșu, suprafața vasului este ornamentată „în val“ cu ajutorul unui pieptene, marginea superioară a buzei prezintă o canelură îngustă.

De la începutul orânduirii capitaliste s'au găsit numeroase fragmente ceramice de import, precum și produse indigene: faianță, sticlărie, similare toate cu cele găsite la biserica Curtea Veche, în Pasajul Francez și în strada Soarelui.

Piațeta sf. Nicolae Șelari

Săpăturile au avut drept obiectiv a desveli zidăria care cuprindea o prăvălioară de la începutul orânduirii capitaliste după cum ne arătau descoperirile făcute cu prilejul unor lucrări de canalizare din anul 1951. Totodată a cerceta și în acest sector urmele de așezare mai veche care au fost semnalate prin descoperirea în dreptul teatrului C.C.S., la adâncimea de 5,80 m a unor fragmente de ceramică din veacul al VI-lea și a unei monete de bronz de la împăratul Justinian (527—565), descoperiri făcute tot cu prilejul acelor lucrări de canalizare.

În dreptul casei cu Nr. 10, în partea de Sud a bisericii, s'a găsit o încăpere având dimensiunile de 235×104 și adâncimea de 125 cm. În cuprinsul acestei încăperi, care va fi fost o prăvălioară arsă cu prilejul incendiului care a distrus o bună parte din București în anul 1847, s'au găsit numeroase fragmente ceramice, faianță, sticlărie, produse indigene și de import. De asemenea s'au găsit și câteva monete turcești de câte o pară de argint.

Monetele găsite în cuprinsul încăperii din piațeta sf. Nicolae Șelari provin probabil din teigheaua prăvăliei. Sunt în număr de 67 piese repartizate după cum urmează:

Mustafa al III-lea

Anul hegirei	1171 = 1758	— 4	exemplare	parale
»	»	1172 = 1759	— 1	» »
»	»	1178 = 1765	— 1	» »
»	»	1187 = 1773	— 17	» »

Abdul Hamid I sau Selim al III-lea

Anul hegirei	1203 = 1789	— 1	exemplar	piastru
»	»	1203 = 1789	— 11	» parale

Mustafa al IV-lea

Anul hegirei	1223 = 1808	— 2	exemplare	parale
--------------	-------------	-----	-----------	--------

Monete nedescifrabile

9	exemplare	parale	rău	conservate
21	»	»	cu	anul hegirei indescrifabil sau lipsă

Monetele de mai sus datează între anii 1758—1808 ; ca atare această ultimă dată poate folosi drept criteriu pentru datarea inventarului găsit în cuprinsul încăperii.

S'au găsit și vase întregi, sticle și borcane pentru uz medical și pentru uz casnic (fig. 54).

În partea de răsărit a acestei încăperi s'au găsit, în cuprinsul șanțului trasat, ceramică românească smălțuită din veacurile XVI, XVII, XVIII și câteva fragmente din veacul al XV-lea. Au fost găsite și câteva fragmente de cahle de sobe (fig. 55).

Săpăturile urmează a fi reluate în viitoarea campanie de lucru.

Cercetări întâmplătoare

Cu prilejul unor lucrări de canalizare din Bulevardul 6 Martie, în fața Casei Centrale a Armatei, au apărut numeroase fragmente ceramice. Cercetând aceste lucrări s'au găsit două fragmente ceramice caracteristice unei culturi materiale din veacurile IV și VI și un creuzot de lut (fig. 40,8) aparținând probabil aceleiași epoci. S'au găsit aici și fragmente ceramice, faianță și sticlărie, produse locale și de import dela mijlocul veacului al XIX-lea asemănătoare celor din piațeta Nicolae Șelari și din încăperile dela începutul orânduirii capitaliste dela Curtea Veche, Pasajul Francez și strada Soarelui.

Prezența materialelor provenite din veacul al IV-lea în acest sector este extrem de interesantă, ținând seama de faptul că nu departe de aici, pe fostul maidan al lui Duca, cu prilejul unor lucrări mai vechi de pământ, au fost găsite monete dela Constantin cel Mare. Toate acestea nu fac decât să confirme ipoteza emisă în privința marii întinderi a acestei așezări.

Canalizări, apeducte și cișmele în sectorul Curtea Veche

În privința sistemului de canalizări și apeducte dela Curtea Veche, ținem a menționa că cel mai vechi a fost cuprins în două puncte situate la

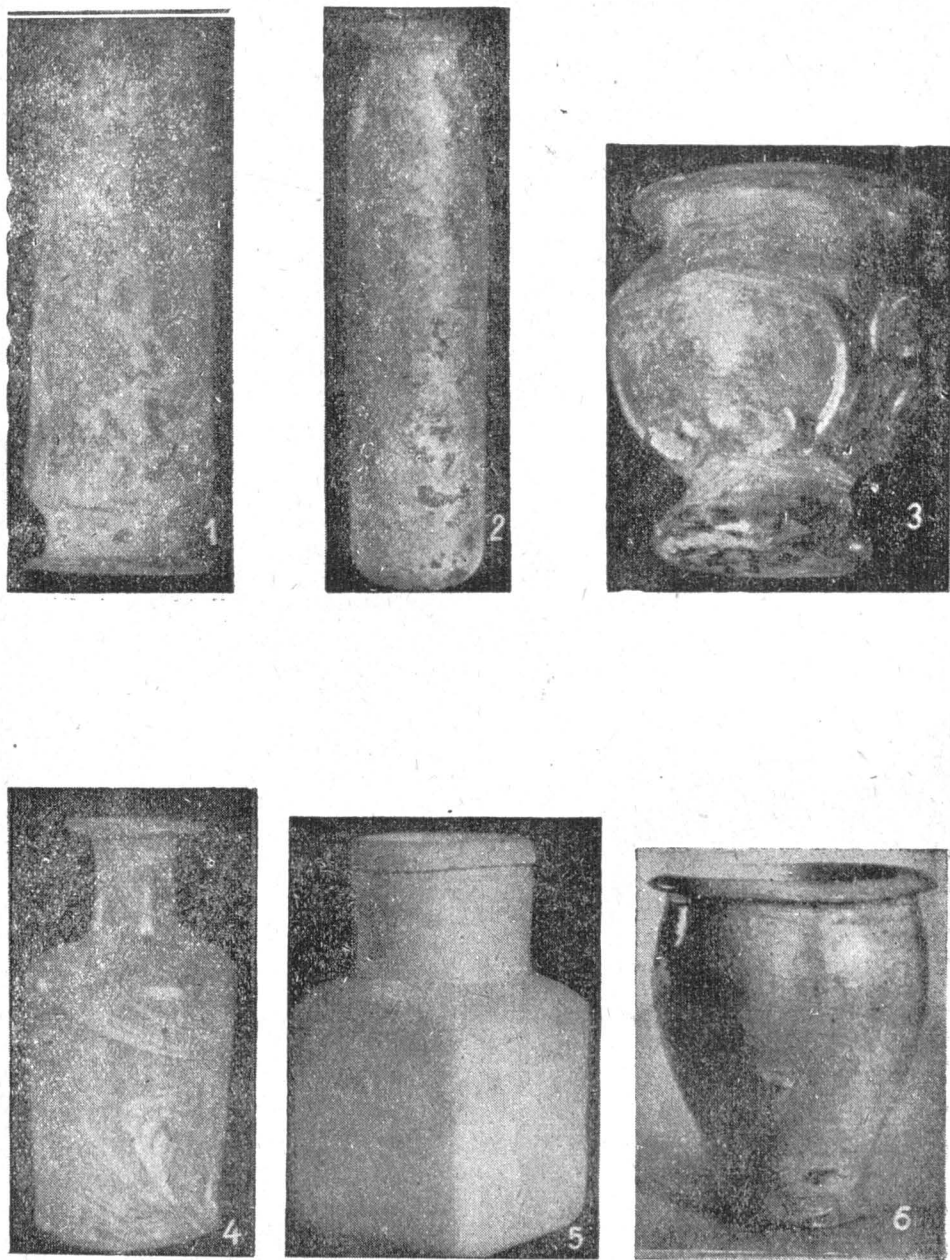

Fig. 54. — Piațeta sf. Nicolae Șelari (str. Blănari): 1—5, sticlărie; 6, ceramică de import. Dintr'o încăpere distrusă de incendiul ce a mistuit Bucureștii în anul 1847.

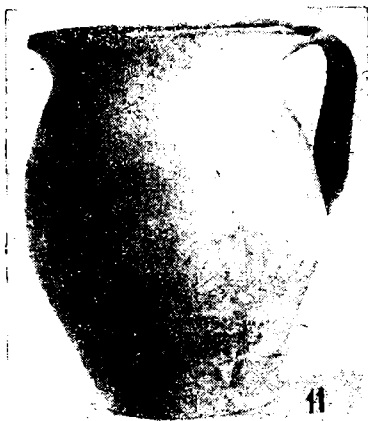

Fig. 54 a. — Piațeta sf. Nicolae Șelari (str. Blănari): 7—8, sticlărie; 9, sfeșnic de lut; 10, ceramică de import; 11—12, ceramică românească. Dipsy/Ombra digitală și distribuție online a muzeului de a mistuit Bucureștii în anul 1847.

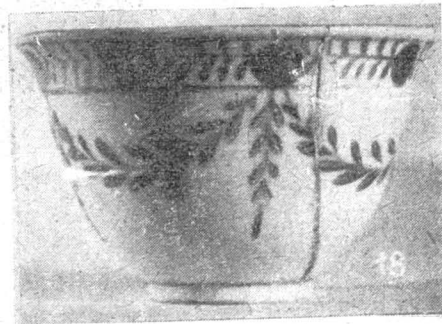
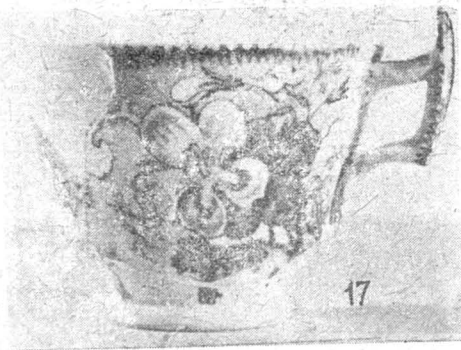

Fig. 54 b. — Piațeta sf. Nicolae Șelari (str. Blănari): 13—15, ceramică românească; 16, ceramică de import; 17—18, porțelan german. Dintr-o încăpere distrusă de incendiul ce a mistuit Bucureștii în anul 1847

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://www.mnir.ro>

60 m depărtare unul de celălalt, adică în actualul Pasaj Francez (fig. 49, c, 51) și în colțul de Nord-Est al curții bisericii (fig. 13,3; 28, 37). El are direcția Nord-Sud și alimenta cu apă un obiectiv care nu ne este cunoscut și care nu va putea fi identificat decât făcându-se săpături în strada Șepariș

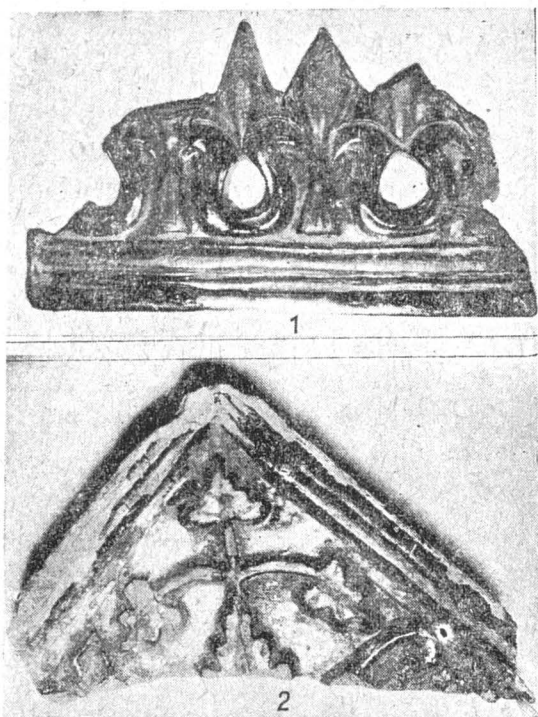

Fig. 55. — Piațeta sf. Nicolae Șelari (str. Blănari).
Cahle de sobă, sec. XVIII.

și spre fostul han Manuc, către care se îndreaptă acest canal. Trebuie să arătăm că pe traseul prelungit al acestui canal în planurile, c. va mai vechi, din 1791 se află pe malul Dâmboviței care curgea pe la mijlocul locului ocupat de fostul han Manuc, o construcție de dimensiuni mai mari de circa 30×15 m. Aceste date și prezența canalului ne îndreptătesc să presupunem că în acest loc s'au găsit importante și poate unele din cele mai vechi clădiri din cuprinsul Curții Vechi, chiar pe malul (de altfel schimbător) al Dâmboviței. Cărămizi mari de 31×45 cm, de o frumoasă culoare roșie închis, așezate ca un acoperiș în două ape, prinse cu un mortar alb bogat în var, apără olanele de presiunea pământului suprapus. Panta canalului nu e mai mare de 22 mm/m. Acest canal poate fi datat, după cum reiese din cele comentate mai sus, prin descoperirea făcută în sectorul VIII dela biserica Curtea Veche, unde canalul suprapunea două gropi din care una datată la începutul veacu-

lui al XVI-lea, iar cealaltă la mijlocul aceluiași veac, deci la anul când probabil curtea și biserica au fost edificate.

Un canal asemănător, dar mult mai nou, a fost găsit în săpătura făcută în curtea interioară a casei cu Nr. 5 din strada Soare.ii (fig. 59 A'). El are o direcție paralelă cu canalul descris mai sus și pare a veni din colțul de Nord-Est al incintei curții, din locul unde prezența cunoscută documentar a unei băi ne îndreptățește să presupunem că era un rezervor de apă. Canalul intră și străbate subsolul palatului, ceea ce arată că e mai recent decât acesta. Direcția cotită pe care o are, în mica porțiune pe care a fost găsită nu exclude presupunerea că se îndreaptă spre locul unde a fost identificată vechea baie a palatului, adică acolo unde se ridică acum clopotnița bisericii. Cărămizile de protecție au dimensiuni mai mici de $24 \times 12 \times 4$ cm.

Alte canale asemănătoare cu primul canal descris, nu de aducere a apei, ci de evacuare, sunt cele două canale, care din spre Sud-Est, se îndreaptă la o mică depărtare unul de altul spre colțul de Sud-Est al bisericii (fig. 12, 25). Examinându-le în secțiune se constată însă că ele se deosebesc fundamental. Unul din ele (3), acela care ajunge mai aproape de fața de Vest a bisericii și care s'a mai găsit în continuare în partea de Sud a curții bisericii în șanțul III, are o pantă de 24 mm/m spre Dâmbovița. El s'a găsit umplut cu pământ și este într'adevăr un canal de scurgere a apelor. Dar a căror ape? Acelea care curg de pe acoperiș? Dacă ar fi așa, ar trebui să găsim astfel de canale pe tot perimetrul bisericii. Explicația o găsim examinând al doilea canal.

Acesta (4), deși în exterior seamănă cu primul, în interior se deosebesc, căci în locașul dreptunghiului închis de cărămizile așezate în lung se află tuburi ceramice îmbucate unul în altul pe o lungime de 6 cm. Olanele au în interior, în partea îngustă, un diametru de 62 mm și în partea largă 9 cm. Sunt îngrijit lucrâte și sunt prinse între ele cu mortar fin de var. Panta lor este spre biserică și e de 10 mm/m, iar tuburile au, după cum și trebuie, diametrul mai mare spre biserică, deoarece în această direcție curgea apa care alimenta o fântână (fig. 12, F), care ne motivează prezența canalului de evacuare descris mai sus.

Această fântână, de a cărei formă nu re putem da seama după micul masiv de zidărie de 77×55 cm din jurul olanului de aducere a apei și pe care nu ne-o putem închipui ca pe una din acele fântâni masive ca la Vierș pe care le cunoaștem era de proporții chiar mai reduse decât cea numită a meșterului Manole dela Curtea de Argeș; ea era alimentată dintr'un rezervor așezat numai la o mică distanță de circa 6,50 m de biserică și anume spre Sud-Vest (fig. 12 și fig. 56, 57, 58, 59). Dispozitivul acestui rezervor, așa cum se poate deduce din urmele ce ni s'au păstrat, arată cât de complexă și de răspândită era rețeaua de distribuție a apei în cuprinsul Curții Vechi. Intreaga construcție alcătuia „visteria apelor“ și este prima „visterie a ape-

lor“ de proporții mai mari găsită până acum pe teritoriul R.P.R. Pe o fundație oarecum neregulată, mai ales spre Nord-Est și Nord-Vest, se ridică un postament de formă pătrată cu laturile de 1,50 m și 4,69 m, din care ni

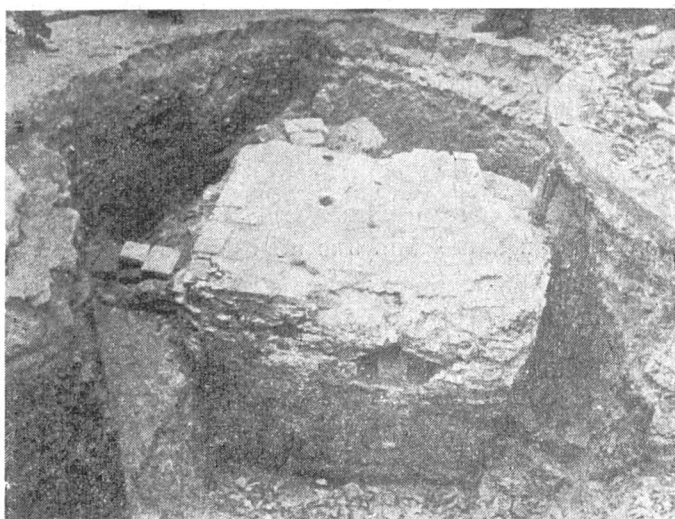

Fig. 56. — Vistieria apelor văzută din spre Sud. Se observă firida astupată cu o cărămidă. Ea era menită a racorda o conductă la trebuință. Sus: 4 guri de olane pentru distribuția apei.

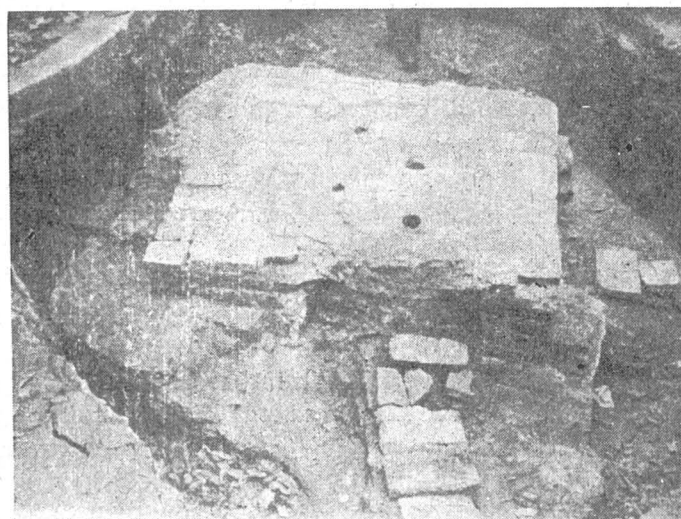

Fig. 57. — Vistieria apelor văzută din spre Nord. Conducta din față ducea probabil apa la baia domnească.

s'au păstrat numai șase asize de cărămidă de $4,5 \times 0,29 \times 0,15$ cm, dintre care numai ultimele trei sunt construite mai regulat.

Pe fața superioară a postamentului se văd ieșind patru tuburi (olane)

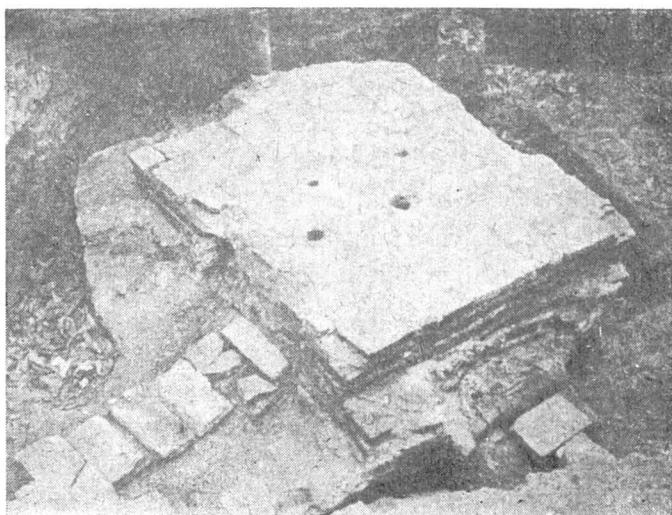

Fig. 58. — Vistieria apelor văzută din spre Vest.

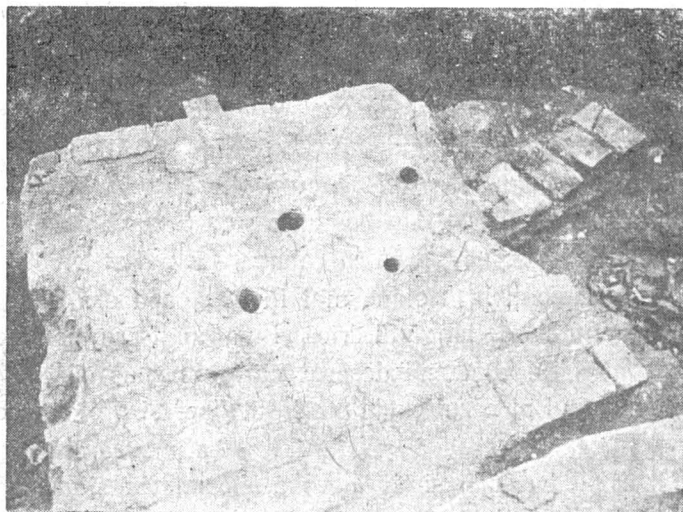

Fig. 59. — Vistieria apelor văzută din spre Est.

secționate, atunci când s'a dărâmat construcția. Olanle așezate în neregulă nu au același diametru spre Nord-Est, adică spre biserică. El are dia-

metrul cel mai mic de 5,5 cm. În partea opusă, spre Sud-Vest, are diametrul cel mai mare — de 0,93 cm; spre Nord-Vest, adică spre palat și în partea opusă, adică spre locul de mai târziu unde s'a clădit hanul lui Manuc, are 7 cm.

Pe trei din cele patru laturi ale pătratului, la o adâncime de 53 cm de nivelul actual al postamentului spre Sud-Vest, de 38 cm spre Nord-Vest și de 22 cm spre Nord-Est, pornesc patru canale în care olanele sunt îmbrăcate în cărămizi de protecție așezate vertical și orizontal. Spre Sud-Est, olanele au fost astupate cu o cărămidă așezată vertical sub două cărămizi așezate oblic. Canalul proiectat în această direcție nu a mai fost construit.

Dintre cele trei canale care sunt în legătură cu olanele ce traversează vertical postamentul, numai unul este relativ îndreptat perpendicular și aproximativ în axul laturii pătrate a postamentului, și anume, canalul care vine din spre Sud-Vest, și care este în legătură cu olanul cu diametrul cel mai mare. Din aceste motive credem că — deși lucrul nu pare firesc — pe olanele acestui canal venea apa dela izvor adică, oarecum din spre poarta de sus a curții. Ne-am fi așteptat ca apa să vie din spre Nord sau din spre Nord-Vest, așa cum vine în celălalt canal mai vechi, de care a fost vorba mai sus. Trebuie să presupunem că înafară de acest canal și înafară de cel care intra în palat spre a alimenta baia cu hipocaust, mai era încă unul care ocolea palatul și ajungea lângă biserică în spre Sud-Vest.

Această presupunere a direcției din care venea canalul cu apă justifică singură în același timp orientarea piezișă a postamentului în raport cu fațadele bisericii și ale palatului cu care nu este paralel. Rezervorul este astfel un element pitoresc de compoziție. Apa care se ridica prin acest olan umplea un mare recipient fie de piatră, cum este cel dela Vieroș, fie de cărămidă tencuită cu colțurile rotunzite, cum sunt rezervoarele de apă rece și caldă dela baia care se păstrează la conacul Goleștilor din Golești.

Din acest recipient, prin olane mai înguste, apa era distribuită mai puțin spre fântâna mică de lângă biserică și mai mult prin conducta ce pornea spre palat. A treia conductă despre care am spus că era astupată, în așa fel ca în olanul al cărui capăt era lăsat liber și protejat de două cărămizi ap'ecate făcând unghi deasupra lui se putea îmbuca primului olan al conductei atunci când s'ar fi simțit nevoia. Nu suntem siguri dacă și aici se afla o fântână. În spațiul restrâns în care s'a putut săpa în jurul acestui postament nu s'a găsit încă o gură de canal de evacuare a apei unei fântâni, așa cum s'a găsit lângă fântâna mică din colțul de Sud-Vest al bisericii. Se poate deci ca aici să nu fi fost decât un rezervor de distribuție a apei.

Sondajele din curtea fostului han Manuc

Cercetările au avut drept obiectiv a stabili dacă curtea domnească se întinde în acest sector, a urmări zidăria din partea de Sud a bisericii și conducta pentru apă (ce trecea prin Pasajul Francez suprafața V—VIII) și se îndrepta spre hanul Manuc.

S'a trasat un șanț de $9 \times 1,20$ m orientat Nord-Sud (fig. 60).

La 0,50 m adâncime au apărut fragmente ceramice, datând dela mijlocul veacului al XIX-lea, similare celor dela Curtea Veche și din încăperea din Piațeta sf. Nicolae Șelari.

La 1,50 m s'a găsit fragmentul unei cahle de sobă cu smaltul verde, reprezentând un leu ridicat pe picioarele dinapoi și ceramică caracteristică veacului al XVII-lea.

La adâncimea de 0,10 m s'a dat peste un strat de sămburi de struguri probabil rămășițe dela teasc. Acest strat reapare și la adâncimea de 0,40 m.

La 2 m adâncime apare un strat de pământ negru, gras, conținând păioase, scoici și fragmente ceramice. Aici s'a găsit și un obiect de bronz, probabil un nasture și prășele de os, ornamentate, dela mânerul unui cuțit (fig. 22, 4). Stratul negru are o grosime de 1 m și este alcătuit din hălegar descompus. La adâncimea de $3 \times 3,81$ m, de-a-lungul șanțului se observă un strat aluvionar de pământ nisipos de culoarea oului de rață, adus de revărsarea Dâmboviței. Pe acest strat, sub hălegar, s'au găsit potcoave de fier pentru vite (fig. 48, 13-15), câteva fragmente de sticlă și o lulea de lut negru (fig. 40, 3). Sub stratul de nisip verzui (3,20 m adâncime) în partea de Nord a șanțului, s'a găsit un alt strat de nisip, cu o grosime de 5 cm. Sub acest strat apare din nou pământul hălegăros, de culoare neagră și apoi, dedesubt, nisipul de culoare verzuie, provenind dintr'o revărsare mai veche a gârlei. Aici s'au găsit (la 3,20 m adâncime) fragmente groase din ceramică persană. La 3,81 m, cărămizi fragmentare, cu o grosime de 4—4,5 cm și bucăți de lemn, țărushi, pene și o bucată de doagă. La 4,67 m (în sectorul Nord) s'a dat peste un strat de lut galben din care a țâșnit apa.

În partea de Sud a șanțului la 3,10 m s'au găsit: o pușculiță de lut cenușiu, ornamentat cu pete de glazură albă (fig. 22, 1,5) și slove scrijilite, fragmente de vase de sticlă și cuie de fier. Interesante sunt fragmentele unui vas de faianță, provenind din import, probabil din insulele grecești. Numeroase fragmente ceramice sunt ornamentate cu sgrafitti și smălțuite. Ele aparțin ca timp veacului al XVII-lea. S'au găsit și fragmente de ceramică brâncovenească.

La 3,81 m s'a găsit o cănuță fragmentară purtând scrijilite sub toartă trei litere, probabil marca olarului.

Tot aici s'a găsit și un castronaș de lut ars cu urme de smalt alb-gălbui (fig. 40, 2).

Peretele de sud

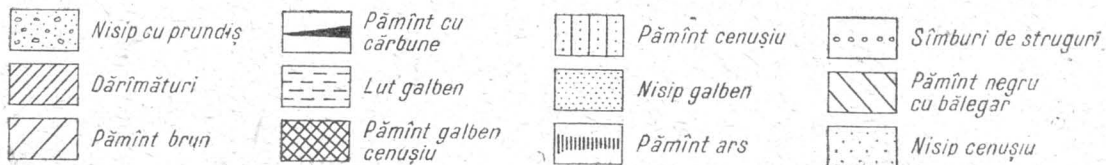
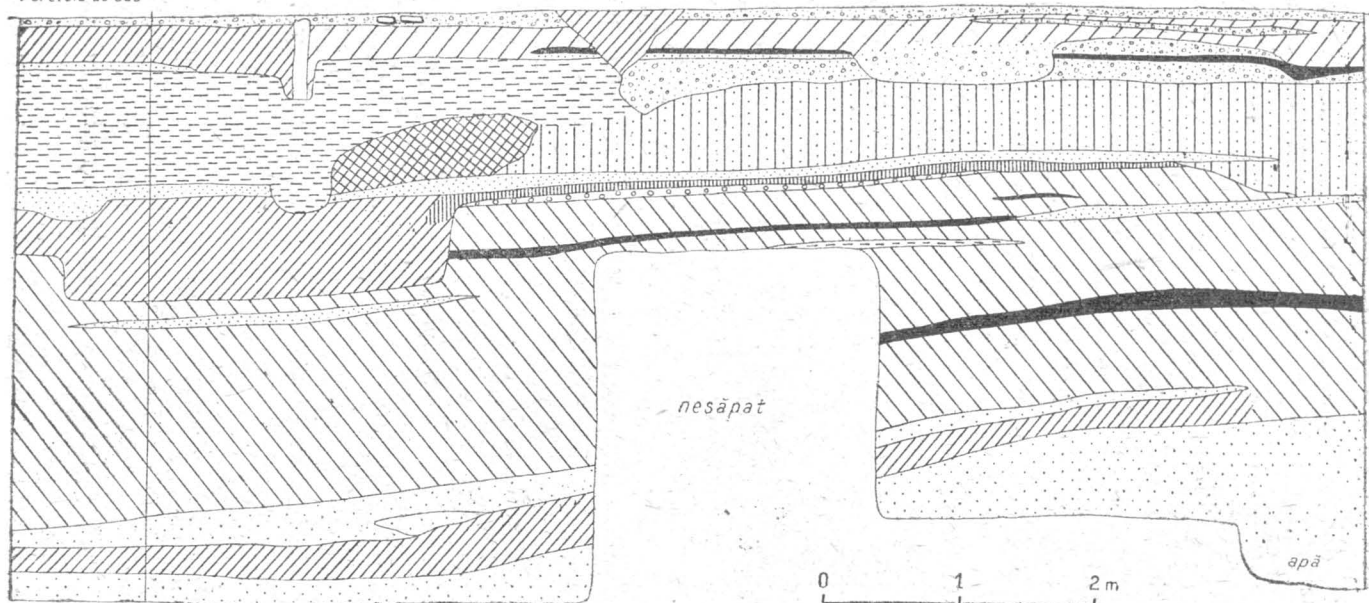

Fig. 60. — Profilul saşului din curtea fostului han Manuc.

La 4 — 4,30 m, s'au găsit numeroase fragmente ceramice dela vase cu picior, caracteristice veacurilor XIV și XV (fig. 40,1). Tot aici s'au găsit și bucăți de coarne de bou, tăiate cu fierăstrăul, probabil materie primă ce urma să fie prelucrată.

În pământul negru, băligăros, s'a făcut observația că sticla nu irizează fierul nu ruginește și lemnul nu putrezește.

Prezența bălegarului și a potcoavelor par a indica că pe aceste locuri au fost grajduri. Desigur, vor fi fost în apropiere și construcții de zidărie, cum trădează cărămizile, ceramica și cahla de sobă. Ele vor fi descoperite cu prilejul săpăturilor proiectate în campania de lucru a anului 1954.

Profilul șanțului I din curtea fostului han Manuc (fig. 60) ne arată stratele aproape orizontale cu excepția straturilor mai adânci care au o înclinare ușoară urmând înclinarea nivelului de inundație.

Dispoziția stratelor nu indică o pantă. Panta, probabil, se va afla cu prilejul săpăturilor viitoare ce se vor efectua în strada 30 Decembrie, iar locul săpat în curtea fostului han Manuc pare a fi fost o terasă mai joasă sub poalele cetății și supusă în parte inundațiilor Dâmboviței

În sectorul Curtea Veche pe care l-am avut de cercetat am constatat vestigiile sporadice ale unor culturi materiale din vremea orânduirii comunei primitive, ceea ce nu exclude posibilitatea ca în apropiere să fi existat o așezare din acea vreme.

Săpăturile prezintă însă și materiale care pot fi datate indubitabil în veacul al IV-lea, datare obținută prin ceramică, fibulă și prin analogiile cu ceramica găsită împreună cu monete dela Constantin cel Mare (306—337), pe malul stâng al Dâmboviței, pe locul fostei biserici Sărindar, ca și în așezările dela Chitila, Pipera, Bucureștii Noi, Lacul Tei (cu monete de argint dela Valens), Spanțov și Mogoșoaia (cu monete de argint dela Valens, Iulian Apostatul, Valentinian etc.).

Așezarea din veacul al VI-lea, dela începutul epocii de trecere spre feudalism, dela Curtea Veche este foarte întinsă și intens locuită, spre deosebire de celelalte așezări cunoscute în preajma Bucureștilor care datează tot din aceeași vreme, unde se constată locuințe izolate sau grupe de locuințe, bunăoară la Jilava, Dămăroaia, Crângăși, Bucureștii Noi, Dealul Piscului etc. Ca și în celelalte așezări se observă aici la Curtea Veche, raritatea metalului și folosirea ca unelte a silexului, osului și probabil a lemnului. Deși intens locuită și întinsă, așezarea dela Curtea Veche a fost probabil și un loc de popas. Aceasta o denotă natura stratului de cultură. Ocupația principală a locuitorilor va fi fost păstoritul, ceea ce nu exclude agricultura și pe alocuri practicarea metalurgiei, cum ne arată creuzetul pentru topit metale găsit pe locul bisericii Sărindar, ca și tiparul, lingura de turnat, de lut, și resturile unui cuptor găsite la Dămăroaia.

Practicarea meșteșugurilor casnice este dovedită și la Dealul Piscului (langă cimitirul Șerban-Vodă), unde în cuprinsul unui bordei din veacul al VI-lea s'a găsit și un bulgăr de chihlimbar de Buzău, materie primă din care s'a tăiat o bucată pentru a fi prelucrată. Folosirea Chihlimbarului de Buzău indică și exploatarea lui care poate fi pusă în seama unei populațiuni ce era de mai îndelungată vreme pe meleagurile noastre sau se explică prin schimburile dintre populațiunea autohtonă și popoarele în migrație. Găsim interesant a reaminti aici că la Dămăroaia, ca și la Spantov, s'au găsit, în mediul culturilor, materiale din veacul al IV-lea, cătuie de lut de tip dacogetic. Ceramica dela Dămăroaia coincide ca factură și timp cu ceramica similară dela Curtea Veche. La Curtea Veche ca și în celelalte așezări similare, lipsa vaselor întregi și în genere a inventarului din locuințe denotă că așezările au fost părăsite. Face excepție fibula de bronz cu picior răsfrânt, a cărei prezență în bordei poate fi explicată ca un obiect pierdut cu prilejul părăsirii locuinței. Aceasta este dovedită prin faptul că fibula a fost găsită în lutul pardoselii bordeiului unde a fost călcată în picioare, ceea ce ar explica deformarea ei.

Ceramica dela începutul perioadei de trecere spre feudalism găsită la Curtea Veche coincide ca factură și ornament cu tipologia ceramicii slave. Lucrul este explicabil deoarece în Nordul Dunării, Slavii s'au așezat în masă începând din veacul al VI-lea, iar populația trăia în cadrul unor instituții dominate de felul de viață al Slavilor.

Nu este exclus ca aici săpături ulterioare să ne aducă un material tot din perioada de tranziție spre feudalism, dar mai apropiat ca timp de orânduirea feudală.

Ceramica dela Curtea Veche pe care o atribuim veacului al VI-lea a fost datată printr'o monetă a lui Justinian (527—565), găsită în săpături ocazionale împreună cu ceramica similară în piațeta sf. Nicolae Șelari, ca și în alte așezări din preajma Bucureștiului.

Cercetările viitoare vor aduce contribuții noi în legătură cu rezolvarea problemei populației autohtone, a populației slave din Nordul Dunării și a influenței sociale și politice a Slavilor asupra populației băștinașe.

Cea mai veche fază a orânduirii feudale găsite de noi la Curtea Veche se suprapune direct pe așezarea prefeudală de care este separată stratigrafic printr'o pătură foarte subțire de pietriș mărunț, cărbune și fragmente de pământ ars. Lipsa humusului s'ar putea explica aici prin vechi lucrări de nivelare.

În faza actuală a cercetărilor, urmele de așezare feudală propriu zisă pot fi încadrate într'o perioadă de timp cuprinsă între sfârșitul veacului al XIV-lea și începutul veacului al XV-lea, cum ne atestă ceramica găsită în strada Soarelui și pe locul fostului han Manuc. Urmează ceramica din prima jumătate a veacului al XVI-lea, datată prin factura ei cât și prin

monete cum ar fi cazul cu ceramica din suprafața VII din groapa de sub conductă. Veacul al XVII-lea este documentat prin ceramică și monete, ca și secolul al XVIII-lea. Este foarte prețios materialul ceramic de tip popular care arată, pe lângă măiestria execuției, simțul artistic, bogăția motivelor decorative, înțelegerea culoarei, dragostea de frumos a artiștilor anonimi ai poporului. În afară de ceramica indigenă s'au găsit și fragmente ceramice de import și anume ceramică turcească și persană din veacurile al XVI—XVII, provenind din Damasc, Rhodos, Constantinopol, Cutahia, Iznik. Nu în toate cazurile prezența acestei ceramice înseamnă că se simțea nevoia importului acestui articol, ci anumite mărfuri ca mirodenii din orient, uleiuri etc. erau aduse în aceste vase care serveau oarecum ca ambalaj. În afară de ceramică, urme de orânduire feudală sunt atestate și de construcția din strada Soarelui Nr. 7, unde zidul bolovanit indică o tehnică caracteristică veacului al XV-lea. Acest zid va trebui urmărit prin săpături viitoare, într-un complex din strada Soarelui Nr. 7 reprezintă la Curtea Veche și chiar la București un vechi vestigiu al așezării feudale.

Cercetările proiectate vor aduce desigur noi descoperiri în privința întemeierii orașului și vor desvălui poate din neguri, necunoscute și frământate pagini din istoria capitalei patriei noastre.

Sistemul de alimentare cu apă potabilă a palatului domnesc, descoperit prin săpăturile dela Curtea Veche indică o tehnică avansată, iscusința și măiestria lucrătorilor iobagi întrebuințați la lucrări. Dar în același timp, construcția este o dovadă a experienței acumulate de aceia care executau asemenea opere și a meșterilor care aveau sarcina să îndrumeze executarea lor.

„Visteria apelor“ dela palatul domnesc din București reprezintă prin complexitatea ei, prima lucrare de acest fel din orânduirea feudală, găsită pe teritoriul R.P.R. și prin descoperirea ei s'au încheiat în mod temporar strădaniile colectivului care a muncit la Curtea Veche.

L. LĂZĂRESCU-IONESCU (responsabil), DINU V. ROSETTI, GH.
IONESCU, GHEORGHE ASTANGĂI; arhitect: HORIA TEODORU;
studenți: CĂZĂNIȘTEANU C., SÂNPETRU M.

CUPRINSUL

Introducere	7
Un tezaur cu monete dacice descoperit la București de o echipă de muncitori a întreprinderilor Sfatului Popular	13
Săpăturile arheologice din sectorul Giulești	26
a) Giulești	26
b) Crîngași	32
Săpăturile arheologice din sectorul Mihai Vodă	45
a) Dealul Mihai Vodă (Arhivele Statului)	45
b) Punctul Movila Gorganului	106
Considerații istorice generale în legătură cu săpăturile arheologice făcute în 1953 pe movila Gorganului și pe dealul Mihai Vodă (Ar- hivele Statului)	113
Anexa	129
Săpăturile arheologice din sectorul Radu Vodă	132
Punctul dela Biserica Bucur	173
Punctul Aurora	182
Punctul Dobroteasa	183
Săpăturile arheologice din sectorul Curtea Veche	184
Săpăturile arheologice din preajma bisericii	187
Palatul domnesc	198
Biserica domnească	201
Strada Soarelui nr. 5, 6 și 7	229
Sondajele din Pasajul Francez	241
Str. Gabroveni nr. 2 (grădinița)	245
Piațeta sf. Nicolae Șelari	247
Sondajele din curtea fostului han Manuc	257

Dat la cules 20,08/1954. Bun de tipar 21,09/1954. Tiraj 2000 ex. Hârtie semivelină 65 g.m². Format 16/70 × 100. Coli editoriale 17,5. Coli de tipar 16¹/₂, + 8 planșe tipărite la tipu pe hârtie semivelină 65 g.m². Prețul unui exemplar 10,30. Comanda 961 A 235.

*Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 9 (R) (08),
pentru bibliotecile mari indicele de clasificare 9 (#98) (032)*

Tiparul executat la Intreprinderea Poligrafică Nr. 4
Calea Șerban Vodă 133-135 — București R.P.R.

1003

INTREPRINDERA POLIGRAFICĂ Nr. 4
BUCUREȘTI

BUCUREȘTI, REZULTATELE S

UNU42262

25.00 RON

988

Prețul lei 10,80